

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**LATİN AMERİKA'YA ERMENİ GÖÇÜ
VE DİASPORA FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tural OMARLI

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

**LATİN AMERİKA'YA ERMENİ GÖÇÜ
VE DİASPORA FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tural OMARLI

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Ozan ZENGİN

Ankara-2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
LATİN AMERİKA ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI**

Tural OMARLI

**LATİN AMERİKA'YA ERMENİ GÖÇÜ
VE DİASPORA FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Dr. Öğretim Üyesi Ozan ZENGİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etki davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../2019)

Adı Soyadı

İmzası

.....

ÖNSÖZ

Dünyanın birçok yerinde mevcut olan Ermeni Diasporası 1. Dünya Savaşı sonrasında göç ettikleri farklı ülkelerdeki çeşitli kültürlerden ve kısıtlamalardan, bazen de fırsatlardan etkilenecek önemli ölçüde büyümüştür. Günümüzde yaşadıkları ülkelerin iç ve dış politikalarını etkileme gücüne sahip bir topluluk haline gelen Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan karşıtı faaliyetleri bu iki ülkenin dış politikası önündeki en büyük engellerden birisidir. Ermeniler soykırım söylemlerini zamanla sayıları artıp yaşadıkları ülkelerde siyasal haklar elde ettikçe gündeme getirmişlerdir. Yaşanan olaylar hem Türk imgesine hem de Ermeni Diasporası'nın güçlü olduğu ülkelerle Türkiye'nin geliştirmeye çalıştığı ikili ilişkilerine zarar vermektedir. 1915 olaylarını bir baskı aracı olarak kullanan Ermeniler bunu varlık sebepleri haline getirmektedirler. Bunun nedenleri araştırıldığında diaspora Ermenilerinin, kültürel beslenmeyi tam olarak gerçekleştirmemiş, kimlik bunalımı içerisinde büyüyen kuşaklardan oluştuğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika'ya göç eden Ermenilerin ikinci ve üçüncü kuşaktan olan çocukları kimlik bunalımına girmiş, asimilasyon tehlikesiyle karşı-karşıya kalmış ve bütün yaşananlardan ötürü sadece Türkiye'yi suçlamışlardır. Kimlik bunalımının neden olduğu negatif yüklenmeyi, diasporada bulunma nedeni olarak gördükleri Türklere, kurumsal anlamda Türkiye Cumhuriyeti'ne yöneltmişlerdir. Ermeniler, yaşadıkları ülkelerde Ermenilik bilincini koruyabilmek için, kendi ulusal kimliklerini Türk karşıtlığı üzerine kurmuşlardır. Sorun tarihi boyuttan çıkartılıp siyasi boyuta taşınmıştır.

Araştırmalarım sırasında benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen ve bu tezin ortaya çıkmasında çok büyük katkıları olan değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ozan Zengin'e, Latin Amerika Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü, değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Necati Kutlu'ya ve bu konunun detaylı bir

şekilde incelenmesinde bana ilham veren Dr. Cavit Veliyev'e teşekkür etmeyi kendime bir borç bilirim. Eğitimime her türlü destek veren değerli aileme teşekkür ediyorum. Tez çalışmamdaki her türlü eksiklik ve yanlışlığın sorumluluğu bana aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENİLERİN OSMANLI TOPRAKLARINDAN GÖÇÜ

1. OSMANLI DÖNEMİNDE ERMENİLERİN SOSYAL DURUMLARI VE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ	15
1.1. Ermenilerin Kökeni ve Hristiyanlığın Ermeni Yaşantısındaki Önemi	20
1.2. Batılı Misyonerlerin Ermeni Toplumu Üzerindeki Etkisi ve Eğitim Faaliyetleri	26
2. ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE OSMANLI'DAN AMERİKA KITASI'NA ERMENİ GÖÇÜ.....	31
2.1. Ermeni Göçünün Nedenleri	35
2.2. Ermenilerin Göç Yolları ve Karşılaştıkları Sorunlar	41
2.3. Osmanlı'dan Latin Amerika'ya Emek Göçü	44

İKİNCİ BÖLÜM

ERMENİLERİN LATİN AMERİKA'DAKİ DİASPORA FAALİYETLERİ

1. ERMENİLERİN ARJANTİN'E GÖÇÜ VE DİASPORA FAALİYETLERİ	54
1.1. Arjantin'in Göç Politikası ve Ermeni Göçü	55
1.2. Arjantin'de Ermeni Diasporası'nın Oluşmasında Ermeni Kilisesinin Rolü ve Eğitim	61
1.3. Buenos Aires ve Kordoba'da Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri	70
1.4. Arjantin'de Ermeni Basını	80
1.5. Arjantin'de Asimilasyona Karşı Mücadele	83
2. ERMENİLERİN BREZİLYA'YA GÖÇÜ VE DİASPORA FAALİYETLERİ	90
2.1. Osmanlı-Brezilya İlişkileri ve Ermeni Göçü	91
2.2. Sao Paulo'ya Ermeni Göçü, Ermenilerin Brezilya Toplumuna Entegrasyonu (1920-1970)	96

2.3. Osasco Ermenileri.....	102
2.4. Brezilya’da Yaşayan Ermenilerin Diaspora Faaliyetleri	104
2.5. Brezilya-Ermenistan Arası İkili Diplomatik İlişkiler	109
3. ERMENİLERİN URUGUAY’A GÖÇÜ VE DİASPORA FAALİYETLERİ.....	111
3.1. Ermenilerin Uruguay’da Diaspora Faaliyetleri	113
3.2. Uruguay’da Okul, Kilise ve Radyo	116
3.3. Uruguay-Ermenistan Arası İlişkiler.....	121
4. UGAB’IN LATİN AMERİKA’DAKİ FAALİYETLERİ.....	127
4.1. UGAB’ın Ermeniler İçin Önemi ve Faaliyetleri.....	128
4.2. Latin Amerika’da Sanatın Ermeni Propaganda Aracı Olarak Kullanılması.....	131
4.3. UGAB Arjantin’deki Kültürel Faaliyetler	135
4.3.1. UGAB Buenos Aires Şubesi Faaliyetleri.....	135
4.3.2 UGAB Kordoba Şubesi Faaliyetleri	139
4.4. UGAB Brezilya Sao Paulo Şubesi.....	140
4.5. UGAB Uruguay Montevideo Şubesi ve Grung Polifonik Koro Grubu.....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ TERÖRÜ VE ERMENİSTAN-DİASPORA İLİŞKİLERİ

1. ERMENİ SİYASAL HAREKETLERİ.....	148
1.1. Ermeni Devrimci Hareketi’nde Milliyetçilik ve Sosyalizm	149
1.2. 20. Yüzyılda Küresel Düzeyde Ermeni Terör Faaliyetleri.....	154
2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ERMENİ DİASPORASI	162
2.1. Ermenistan Devletinin Ermeni Diasporasıyla İlişkileri.....	163
2.2. Latin Amerika Ülkelerinde Kabul Edilmiş Sözde Ermeni Soykırımı ile İlgili Yasa Tasarıları ve Kararlar.....	168
2.3. Ermeni Diasporası’nın Türk Karşıtı Faaliyetlerinin Önüne Geçmek İçin Yapılması Gereken Tedbirler	176
SONUÇ	184
KAYNAKÇA	194
ÖZET	206

KISALTMALAR

AAD	: Avrupa Adalet Divanı
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEÜSBED	: Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
AGBU	: Armenian General Benevolent Union
A.g.e./a.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m./a.g.m.	: Adı geçen makale
AİHM	: İnsan Hakları Mahkemesi
ARF	: Armenian Revolutionary Federation (Taşnak)
AVC	: Armenian Virtual College
AVİM	: Avrasya İncelemeleri Merkezi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
EIAL	: Estudios Interdisciplinarios de América Latina y Caribe
ESSC	: Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
FFLCH	: Facultad de Filosofía, Letras y Ciencias Humanas
LAMER	: Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi
No.	: Numara
OSAV	: Osmanlı Araştırmalar Vakfı
S.	: Sayfa
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UBA	: Universidad de Buenos Aires
UNTREF	: Universidad Nacional de Tres de Febrero

TABLÖLÄR LİSTESİ

Tablo 1: Latin Amerika'daki Ermeni Okulları-İlk Öğretim.....	66
Tablo 2: Arjantin'de Faaliyet Gösteren Ermeni Diaspora Kurumları.....	79
Tablo 3: İARA'ya Bağlı Kurumlar	89
Tablo 4: Uruguay Toplumunun Yetiştirdiği Önemli Ermeniler.....	124
Tablo 5: Uruguay'da faaliyet gösteren Ermeni diaspora teşkilatları	125
Tablo 6: Latin Amerika UĞAB Başkanları ve İletişim Bilgileri	130

GİRİŞ

Ermeni Diasporası dünya genelinde sözde soykırımla ilgili siyasi faaliyetler yürütmektedir. Terör yöntemiyle kendi davalarını dünyaya tanıttıktan sonra ikinci aşama olarak Ermeniler kendilerine ülke parlamentolarını hedef seçmişlerdir. İç politikada her daim kullanılan Ermeni sorunu bazı dönemlerde dünya gündemini de meşgul etmiştir. Ermeni iddiaları, tarihi bir sorun olmanın ötesinde, uluslararası bir sorun haline getirilmiş ve uluslararası hukuk da işin içine sokulmak istenmektedir. Ermeni sorunu, günümüzde olduğu gibi Ermeni lobilerinin çabalarıyla, her fırsatta Türkiye'ye karşı kullanılabilecek bir araç haline gelmiş ve diasporanın yaşadığı ülkelerde, uluslararası örgütlerde bu sorun ile ilgili kararlar alınmıştır. Aynı amaca hizmet eden Ermeni lobileri ve diaspora kuruluşları, soykırım iddialarını milli bilinçlerini korumak için sürekli gündemde tutmaya çalışmaktadırlar.

Araştırmamızın iki temel noktada literatüre katkı sunması beklenmektedir. İlk olarak, Türkiye'de yapılmış bilimsel çalışmalar içinde bu konuda bir tez çalışması bulunmamaktadır. Bu tezle literatürdeki bu boşluğun doldurulacağı düşünülmektedir. Tezle, bu konuya merak uyandırarak araştırmacıların bu konuya yönelmeleri sağlanabilecektir. İkinci olarak ise, Ermeni toplumunun bulundukları ülkelerdeki faaliyetlerinin sayıları ve etkileri gün geçtikçe artmaktadır. Bu nedenle Türk kamuoyunun da bu konuya ilgisiz kalmayıp ilgili kurumlar aracılığıyla çalışmalar başlatması ve yurt dışındaki Türklerin bu konuda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın bir nebze olsun bu süreçte katkı vermesi umulmaktadır.

Ermeni Diasporası'nın Latin Amerika'da faaliyet gösteren öncül diaspora teşkilatlarının ortaya çıkarılması ve etki güçlerinin hangi mercilere kadar ulaşmış olduğu Türk okuyucusu için önem arz etmektedir. Türkiye'nin diaspora

alışmalarındaki eksikliklerini araştırmak ve gidermek için yapılabilircek hususlar bu tez çalışmasında hedeflenmiştir.

Tezin araştırma problemi Latin Amerika'nın çeşitli bölgelerinde dağınık halde yaşayan Ermenilerin, Ermenilik bilincini yaşatabilmek ve kendi ulusal kimliklerini korumak için yaptıkları diaspora ve lobi faaliyetlerdir. Çalışmada Ermeni Diasporası'nın faaliyetleri neticesinde, ortak tarihi ve kültürü paylaşan, uzun bir dönem birlik ve beraberlik içerisinde aynı coğrafyada yaşayan bu iki halk arasında daha da derinleşen uçurumların sebepleri ve sonuçları incelenmiştir.

Tez çalışmasında öncelikle diaspora kavramı çerçevesinde siyasal ve toplumsal etki yaratma faaliyetlerine ilişkin literatür taraması yapılmıştır. Diaspora, lobicilik ve baskı grubu kavramları/olguları da dikkate alınarak teorik bir ereve çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yazılı basında da yer alan çok sayıda materyal çalışmaya dâhil edilmiştir. Türkçe kaynaklara ek olarak yabancı kaynaklara, özellikle İşpanyolca ve Portekizce kaynaklara başvurulmuştur.

Tez alışmasında Ermeni Diasporası'nın ortaya çıkış süreci ve niteliği tartışılmıştır. Dünya siyasetinde azımsanmayacak bir güce sahip olan diasporanın Türkiye zerindeki negatif yansımaları da değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Keşif amaçlı arařtırmalar¹ üzerine inşa edilmiş bu çalışma amacına göre “açıklayıcı araştırma” kategorisine girmektedir. Veri analizine göre “nitel araştırma” özelliği göstermiş olan bu çalışmada tümevarımcı bir yöntem tercih edilmiştir. Nedensellik ilişkisi çerçevesinde diaspora faaliyetleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

¹ Keşif Amaçlı Araştırma-çoğunlukla daha evvel yeterli sayıda çalışma yapılmamış alanlarda kullanılan bir araştırma türü olup, yeni ve çalışılmamış konularda, konu hakkındaki temel gerçekleri keşfeder; daha sonraki çalışmalar için araştırma konularını ve sorularını formüle eder ve onlara odaklanır. Bulguları ile gelecek çalışmalar için stratejiler belirler.

Diaspora kelimesi yunanca “*dağılma*” anlamına gelmektedir. Sözlük anlamına göre de bir ulus, kavim veya inanç mensuplarının ana yurtlarından koparak başka yerlerde azınlık olarak yaşamlarını ifade etmektedir. Diaspora kavramı batı literatüründe uzun yıllardan beri vardır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren bu kavram yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu yıllardan başlayarak dünya literatüründe sıkça duyulan bir kavram olmuştur. Diaspora kavramı dünyanın pek çok yerine göç etmiş topluluklar için kullanılır ve kavram zoraki bir dağılışı, asıl ülkeden uzaklaşmışlık ve yaşanılan ülkede bir varoluş güçlüğünün bulunması gerekliliğini içerir.² Diaspora, farklı nedenlerle ülkelerinden ayrılarak dünyanın pek çok yerine göç etmiş, bununla birlikte ülkesi ile ilişkilerini koparmamış ve hatta güçlü bağlar kurmuş *etnik azınlıklardır* diyebiliriz.³

Ermeni Diasporası dediğimizde kabaca, “Ermenistan dışında yaşayan Ermeniler” kastedilmektedir. Ermeni Diasporası’nın ortaya çıkışı ile ilgili genel kanı, Osmanlı Devleti’nin 1915 yılında çıkarmış olduğu “*Tehcir Kanunu*”⁴ sonrasında, Ermenilerin dünyanın değişik bölgelerine göç etmek zorunda kalarak yerleştikleri yönündedir. İleri sürülen bu iddia “Ermeni Davası” (Hai Tad) olarak adlandırılan, Türklerden intikam ve toprak elde etmeye dayanan bir olguyu desteklemek içindir.⁵

Ermenilerin, Ermeni Diasporası kavramına farklı anlamlar yüklemeye çalıştıkları görülmektedir. Bunlardan bizim için en önemlisi, Ermeni Diasporası’nı, Ermenistan Devleti dışında yaşayan Ermeniler olarak değil; Anadolu’dan göç ettirilen ve bir daha Anadolu’ya dönmelerine izin verilmediği için dünyanın farklı ülkelerine

² Mustafa Mutluer, “Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 2002, s. 2, s. 79.

³ Mustafa, Mutluer, a.g.m., s. 80.

⁴ “*Tehcir Kanunu*-Tehcir Kanunu veya resmî adıyla Sevk ve İskân Kanunu, 27 Mayıs 1915’te Osmanlı Hükûmeti tarafından I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı ordusu ile karşı karşıya gelebilecek iç unsurların savaş bölgelerinden uzak yerlere devlet eliyle gönderilmesi için çıkarılan göç kanunudur. 1 Haziran 1915 tarihinde Takvim-i Vekâyi’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İçeriğinde Osmanlı Ermenilerinden bahsetmemesine rağmen doğrudan İmparatorlukta yaşayan Ermenilerin yaşadığı şehirlerden başka yerlere sürülmesine neden olmuştur.

dağılan ve oralarda yaşayan Ermeniler olarak gösterilmesidir. Türkiye’de yaşayan Ermeniler ise kendilerini diasporanın bir parçası olarak görmediklerini söylemektedirler.

Diaspora yaşamının olumsuz etkileri kimlik bunalımıyla ortaya çıkmaktadır. Dünyanın çok farklı yerlerinden gelip başka ülkelere yerleşmiş Ermeniler arasında “ortak” sayılabilecek şeyler git gide azalmaktadır. Ermeni lobisinin hedefleri, “ortak” noktaları arttırmak ve gittikleri ülkeler içinde erimemek doğrultusundadır. Ermenileri bir arada tutacak en önemli unsur “ortak acılar” olarak görüldüğü için, “soykırım” sorununa bu kadar çok vurgu yapmaktadırlar.⁶

Ermeni Diasporası içerisindeki kuruluşlar birbirleriyle çok farklı alanlarda çalışsalar da aynı ortak amaca hizmet etmektedirler. Bu amaçlar içerisinde “soykırım”ın tarihsel bir olgu olduğu için kabul edilmesi ve tanınması, ayrıca tazminat ve toprak talepleri yer almaktadır. Diasporanın siyasi kanadında görev alan partiler; Taşnak, Hınçak ve Ramgavar’dır. Bu partiler Ermenistan içinde gösterdikleri faaliyetlerin yanı sıra, Ermenilerin yaşadığı diğer ülkelerde de örgütlenerek diasporada etkin rol almaktadırlar. Bu sebeple Taşnak ve Hınçaklar’ın siyasi faaliyetleri tezimizin ilerleyen bölümlerinde incelenecektir. Ermenilerin bağlı oldukları Gregoryen Kilisesi de, diasporanın dini kanadındaki faaliyetler için önemlidir. Ermeni milliyetçiliğinde dini öğeler oldukça önemlidir. Gregoryen mezhebi, Ermenilere özgü bir hal almıştır ve Ermeni ulusu ortadan kalkarsa, “Ermeni dini” de ortadan kalkacak duruma gelmiştir. Bu nedenle kilise, kendi kurumsal kimliği ile Ermeni kimliğini “1915 olayları” üzerine kurmakta ve birlik sağlamaya çalışmaktadır. Ermeni Kilisesi’nin Türkiye’ye karşı siyasi faaliyetleri tez çalışmasını ilgilendiren temel konulardan birisidir.⁷

⁶ Şenol Kantarcı, **Ararat: Sanatsal Ermeni Propagandası**, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2002, s. 9-14.

Belirledikleri ortak amaçlara ulaşmak için siyasi iktidarı, devletin çeşitli kademelerini, siyasi partiler ve kamuoyunu etkilemeyi hedefleyen, güçlerini gizli ya da açık baskı şeklinde gösteren, resmi ya da gayri resmi şekilde örgütlenmiş, siyasi kuvvet oluşturan kişiler topluluğuna *baskı grupları* denilmektedir.⁸ Baskı gruplarının kullandıkları en etkili yöntem lobiciliktir. Lobicilik, günümüz siyasal sisteminde ülkelerin, uluslararası ilişkilerde söz sahibi olmaları, üstünlük elde etmeleri ve öncelik almaları için en önemli dış politika araçlarından biridir. Lobicilik, baskı grubunun çoğunlukla, doğrudan yasama organını etkilemede kullandığı bir yöntemdir. Zaman içerisinde lobicilik kavramı ile baskı grubu kavramı aynı anlama gelmeye başlamıştır. Lobi faaliyeti yürüten örgütler, farklı yöntemler kullanarak amaçlarına ulaşmaya çalışırlar.

Lobiler, karar alma sürecini etkilemede, seçimleri çok önemli görür ve kullanırlar. Kendileri aday olmazlarsa bile, istedikleri adayları desteklerler. Bu destek, adayın sesini duyurması şeklinde olabileceği gibi, maddi destek sağlama yoluyla da olabilir. Lobicilik, hükûmet ya da hükûmettekileri etkilemekle ilgili bir kavram olduğundan genelde özel sektörden ziyade kamu sektörünü hedef almaktadır. Lobilerin üye sayısı, seçmen kitlesi, finansal gücü ve örgütü temsil edenlerin temsil gücü, bir lobi faaliyetinin başarılı olmasında önemli noktaları oluşturmaktadır.⁹

Lobi faaliyetleri genelde, iç politikayı etkiler. Dış politika, iç politikaya göre daha fazla risk barındıran ve uzmanlık isteyen bir alan olarak görülmektedir. Ama dış politikayı etkilemek üzere çalışan lobiler de vardır. Özellikle başka bir ülkeden göç etmiş gruplar, göç ettikleri ülkede, milli değerlerini korumak ve vatanlarına yardımcı olmak için lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Bu lobiler, etnisite temelinde kurulmuştur.

⁸ Tayyar Arı, **Amerika'da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika**, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 1997, s. 133-136.

⁹ Hande Özkan, **Halkla İlişkiler Açısından Lobi Faaliyetlerinin Ermeni Lobisi Örnek Olayı Üzerinden Değerlendirilmesi** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, s. 6, 180.

Bu tür lobi faaliyetlerine örnek olarak, Yahudi lobisi, Yunan lobisi ve Ermeni lobisi gösterilebilir.¹⁰

Bir ülkeden bir başka ülkeye göç etmiş, göç ettikleri ülkenin vatandaşı olmuş kişilerin uyguladıkları lobi faaliyetine “*etnik lobicilik*” denmektedir.¹¹ Etnik lobicilik kapsamında Ermeni lobilerinin ilk göç etmeye başladıkları tarihlerden itibaren yaptıkları; Ermeni kimliğini ve kültürünü “soykırım” temelini savunarak korumak, Türk karşıtlığını belirli bir politika olarak benimsemek ve bunu yaymak olmuştur. Ermenilik bilincini yansıtmak için de din ve milliyet iki temel faktör olarak kullanılmaktadır.

Ermeni lobi faaliyetlerinin hiç değişmeyen araçları, Türk ve Türkiye karşıtlığını yaymak, Orta Doğu ve Anadolu’da çıkarları bulunan devletlerin desteğini sağlamak, Türkiye ve Azerbaycan ile anlaşmazlığı olan tüm devletler ile işbirliği yapmak, sorunu ulusal parlamentolar ve uluslararası platformlarda gündeme getirmektir. Amaçları ise, etkili devletlerin parlamentolarında sözde “soykırım” ve Dağlık Karabağ Çatışması ile ilgili kendi lehine tescil edecek kararlar çıkarttırmak, Ermeni milliyetçiliğini unutturmamak, Türkiye’den toprak ve tazminat talebinde bulunmak şeklinde sıralanabilir. Bu amaçlar ile karar mekanizmalarını kendi taraflarına çekip, istedikleri şekilde yasalar çıkartmaya uğraşarak, Türkiye ve Azerbaycan’ın aleyhinde ciddi propaganda faaliyetleri düzenlemektedirler.¹²

Ermeni lobilerini “*komite*” adı verilen diaspora örgütleri ve kilise yönlendirmektedir. Ermeni Lobisi, Fransız İhtilali’nden sonra Milliyetçilik akımının etkisi ile 19. yüzyıldan itibaren varlık göstermeye başlayan Ermeni terör örgütleri ve siyasi partilerin uzantıları olarak, kendilerine de dışarıdan verilen destek ve çabalarla, dünyanın farklı bölgelerinde yabancı basına psikolojik olarak etki etmeye yönelmiştir.

¹⁰ Hande Özkan, a.g.e., s. 6, 180.

¹¹ Hande Özkan, a.g.e., s. 78.

¹² Yavuz Özgüldür, Ali Güler, **Her Yönüyle Ermeni Sorunu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2001, s. 327-328.

Bu amaçla örgütlenme ve propaganda faaliyetlerine her an devam etmektedirler. Örgütler aracılığıyla gerçekleşen her siyasi olaydan sonra, bunu dünya kamuoyuna duyurabilmek için örgütlerin *propaganda* faaliyetleri süreci başlamaktadır.¹³

Ermeni lobileri bütün hedeflerini propaganda faaliyetleri ile başarmaktadırlar. Propagandanın kelime anlamı, herhangi bir düşünceyi yaymak, başkalarını da kendi tarafına çekmek için söz veya yazı gibi araçlarla geniş halk kitlelerine etki etme metodudur. Propaganda yönteminde insan hafızası, özellikle kitle iletişim araçları gibi yöntemlerle karşı tarafa şartlandırılır. Propaganda sırasında inandırmak, ikna etmek, şüphe uyandırmak, fikren baskı yapmak faktörleri çok önemlidir.¹⁴

Ermeni “soykırım”ı, bu propagandanın en önemli silahıdır. Bulundukları ülkeleri kendi davaları hakkında bilgilendirme ve uluslararası düzeyde psikolojik etki yaratma Ermeni propagandasının özelliğidir.¹⁵ Ermeni sorununu ülke parlamentoları ve uluslararası alanda gündemde tutmak ve uluslararası hukuk boyutuna taşımak lobilerin temel amacıdır.¹⁶

Diaspora kuruluşlarının ve diasporada yaşayan Ermenilerin Türkiye aleyhine yürüttüğü faaliyetler çeşitli başlıklar altında toplanabilir. Diaspora, Ermeni davası konusunda uluslararası kamuoyu oluşturmak için uluslararası yayınlar, sempozyumlar, deklarasyonlar, konferanslar, düzenlemektedir. Ermeni dernekleri, STK’lar ve lobi teşkilatları, propaganda araçları olarak; sosyal medya, gazete, televizyon programları, broşür, dergi, harita, kitap, gibi görsel ve işitsel araçları kullanırken; propaganda yöntemleri olarak da; dinsel törenler, sanatsal gösteriler, protesto gösterileri, konferanslar, kongreler, toplantılar, mektup gönderme, tanıtım, film gösterileri, anıt

¹³ Bilgehan Gültekin, Kadriye Leyla Budak, **Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobıcilik Kavramlarına Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s. 102.

¹⁴ Nurhan Aydın, “Osmanlı Döneminde Ermeni Propagandaları ve Terörü”, **Dünden Bugüne Türk- Ermeni İlişkileri**, İdris Bal, Mustafa Çufalı (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 413.

¹⁵ Bilgehan Gültekin, Kadriye Leyla Budak, 2007, s. 114.

¹⁶ Bilgehan Gültekin, Kadriye Leyla Budak, 2007, s. 126.

dikme, müze açma gibi faaliyetleri kullanmaktadırlar.¹⁷ Soykırım konusu edebiyat alanında, romanlarda şiir kitaplarında ve piyeslerde işlenmiştir. Bu konuda yazarların hemen hepsi Ermeni kökenli insanlardan oluşmaktadır.

1980'lerden sonra "Ermeni soykırımı" ile ilgili birçok kitap yazılmıştır. Genelde bilimsel görünüşte olan bu kitapların son yıllarda yazarları sırasına Ermeni olmayanlar da katılmıştır. Ayrıca Ermeni görüşünü destekleyen Türk yazarlar da kitaplar yayınlamışlardır. Bu Türklerden bazıları bu konuda akademik faaliyette bulunmalarına rağmen Ermeni görüşlerini desteklemişlerdir.

Ermeni davasında uluslararası örgütler ve devletler nezdinde Ermeniler lehinde yürütülen faaliyetler (devletlerin parlamentolarında ve uluslararası örgütlerin genel kurullarında Ermenilerin "soykırım" hakkındaki kararlarını kabul ettirme gibi) onlar için çok önemlidir.¹⁸

Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için farklı alanlarda çalışmaktadırlar. Yaşadıkları ülkelerde dayanışma ve yardımlaşmayı arttırmak amacıyla toplumsal merkezler, hemşeri, kadın, gençlik ve spor kuruluşları ile yardım kuruluşları kurmuşlardır. Propaganda faaliyetleri için araştırmalar yapmak, toplantılar düzenlemek ve desteklemek için araştırma merkezleri, enstitüler, üniversite kürsüleri önemlidir. Ayrıca sahip oldukları kitle iletişim araçları vasıtasıyla da propaganda faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Diasporanın "soykırım" ve "Türk karşıtlığı" üzerine kurduğu kimlik politikalarında esas amaçları, içinde yaşadıkları devletlerde asimile olmadan ve o devletlerle çatışmaya girmeden, kendilerini mağdur toplum olarak göstererek, aleyhlerine olabilecek her durumu lehlerine çevirerek varlıklarını sürdürebilmektir.

¹⁷ Soner Karagül, "20. Yüzyılda Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, İdris Bal, Mustafa Çufalı (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 584-585.

¹⁸ Soner Karagül, a.g.e. s. 583.

Ermeni Diasporası geleceğe yönelik istekleri ile değil, geçmişe yönelik ortak acıları üzerine bir zemin oluşturarak Ermeni milletini bir arada tutmayı hedeflemektedir. Ermeni Diasporası uluslararası bir aktör haline gelmiştir ve içinde bulundukları devletler ile Türkiye ilişkilerini etkilemede önemli bir güce sahiptir.

Diaspora Ermenilerinin lobi faaliyetleri çerçevesinde en önemli başarıları, çeşitli ülkelerin parlamentoları, eyalet meclisleri veya uluslararası örgütler bünyesinde “soykırım”a ilişkin kabul ettirdikleri yasalardır.

Üç ana bölümden oluşan tez çalışmasının birinci bölümünde konumuz için önem arz etmesi sebebiyle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Ermenilerin sosyal durumları ve göç etme nedenlerinden bahsedilmiştir. Ermenilerin göç ederken karşılaştıkları zorluklar incelenmiş, Batılı devletlerin onları destekleme sebepleri ortaya konmuştur. Türk arşivlerinde çok sayıda belge olduğu için bu konu sınırlandırılmaya tabi tutulmuştur. Tezimizin ikinci bölümü ise özellikle Latin Amerika’ya Ermeni göçünü ve bölgedeki en büyük diaspora kuruluşu olan UGAB’ın faaliyetlerini kapsamıştır. Arjantin, Brezilya ve Uruguay örnekleri ön plana çıkarılmakla birlikte Latin Amerika ülkelerinde Ermenilerin diaspora faaliyetleri detaylı olarak ele alınmıştır. İncelenecek tarihsel dönem 19. yüzyılın sonlarından başlayarak günümüze kadar uzanmıştır. Üçüncü bölümde ise Ermeni siyasal hareketleri ve Soğuk Savaş sonrası Ermenistan-Diaspora ilişkileri incelenmiş, sözde Ermeni soykırımı ile ilgili uluslararası mahkemelerde ve Latin Amerika ülkelerinin parlamentolarında çıkan kararlar gözden geçirilmiş ve Türkiye’nin karşı tavrı resmedilmiştir. Türkiye’nin yaptıklarının yanı sıra yapması gerekenler de masaya yatırılmıştır. Tezin kapsamı ve sınırlılığı bakımından değerlendirilirse çalışmanın konusuna altyapı oluştursa bile “Osmanlı-Ermeni ilişkileri” detaylı olarak tez içerisinde ele alınmamıştır.

Latin Amerika'ya Ermeni göçü ve diaspora faaliyetleri başlıklı tez çalışması özellikle Ermeni meselesi, Ermeni Tehciri, Ermenilerin Latin Amerika'da faaliyetlerini İspanyolca ve Portekizce kaynaklardan yararlanarak araştırmak isteyenler için önem arz etmektedir. Araştırma sırasında ortaya çıkan birçok bulgu bu konuları incelemek isteyenlere Latin Amerika Ermenileriyle ilgili detaylı bilgiler verecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ERMENİLERİN OSMANLI TOPRAKLARINDAN GÖÇÜ

1. Dünya Savaşı büyük hanedanlar dönemine son vermiştir. 1922 yılı itibarıyla, Habsburglar, Hohenzollemeler, Romanovlar ve Osmanlılar sahneyi terk etmiştir. Savaş sırasında İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletler, imparatorluklar içerisinde dini ve ırksal azınlıkları kendi yanlarına çekerek onları kullanmakta çok başarılı olmuşlardır. Padişahın aynı zamanda halifelik makamına sahip olmasına ve Almanya ile ittifak kurmasına rağmen Osmanlı Devleti kendisiyle savaşan hristiyan güçlere karşı egemenliği altında yaşayan müslüman kitleleri yanına çekememiştir.

Uzun süren savaşlar neticesinde Avrupa’da yalnızlığa mahkûm edilmiş Osmanlı Devleti, Avrupa’daki topraklarının büyük bir bölümünü ve Kıbrıs’ı kaybetmiş; yapılan antlaşmalar devletin parçalanmasının yolunu açmıştır. Savaş sonrası gündeme gelen önemli konulardan birisi Ermenilerin çoğunlukta bulunduğu iddia edilen *Vilayet-i Sitte*¹⁹,nin durumudur. Savaş sonrası yapılan antlaşmalarda Doğu Anadolu’daki illerin reforme edilmesine ilişkin hükümler bulunmaktadır. Ermeniler için bu antlaşmalar dönüm noktası olmuştur.

Rumi takvime göre 1293 yılına denk geldiği için “93 *Harbi*” olarak bilinen ve 1877-78 yıllarında Osmanlı Devleti’yle Rus Çarlığı arasında gerçekleşen savaş, Osmanlı için tarihsel bir kırılma noktası olmuştur. Ermenilerin yaşadıkları doğu illerinin Rusya tarafından ilhak edilmesinden çekinen Osmanlı Devleti Ermenilere idari bir takım özerklikler verebileceklerini kabul etmiştir. Ermenilerin yaşadığı doğu illerinin Rusya’nın nüfuzu altına girmesi ve Rusların bu iller üzerinden güneye inerek Hindistan

¹⁹ Doğu Anadolu’da Ermenilerin yaşadığı altı vilayet (Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Diyarbakır Ma’muratüleziz/Harput)

yolunu tehdit eder duruma gelmesinden endişe eden İngiltere, harekete geçmek gereğini hissetmiştir.

3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması'nın konuya ilişkin 16. maddesinde Bab-1 Ali, Ermenilerin yaşadığı illerde derhal reformlar yapmayı taahhüt ederek Ermenileri Kürtlere ve Çerkezlere karşı korumayı ve güvenliğini sağlamayı garanti etmiştir. Rusların diktesiyle imzalanan bu antlaşma İngiltere'nin baskı ve çabalarıyla engellenerek uygulamaya konulmamıştır. Çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin ganimetlerini İngiltere ve Rusya arasında bölünmesine sessiz kalmayarak itiraz eden Avrupa devletleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya) Rusya'yı Berlin'de yeni bir antlaşma yapmaya zorlamışlardır.²⁰ Osmanlı Ermenileri 1878 Berlin Kongresi'nde reformlar yapılmasını talep ederek bunu uluslararası bir mesele haline getirmişlerdir.²¹

Berlin Antlaşması sonunda Ermenilerin *rüyaları kâbusa dönüşmüştür*. Ermeniler büyük devletlerce bir kenara itilmiştir. İngilizler, Balkanlar'daki sorunları Ermeni sorunundan daha önemli saymıştır. Bu gelişmeler sonucunda Ermeniler ayrı ayrı devrimci gruplar²² kurarak silahlı mücadeleye başlamışlardır.

1. Dünya Savaşı'nın başlaması bölgedeki taşları yerinden oynatmıştır. Savaşın sonlarına doğru ise ABD başkanı Woodrow Wilson'un kendi adıyla ilan ettiği Wilson İlkeleri'ndeki 12. Madde bizzat Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiren konulara ilişkindir. 12. Madde'yle Türk halkının çoğunlukta olduğu yerlerde Türklerin kesin hâkimiyetlerinin tanınması öngörülmekte, diğer taraftan Osmanlı sınırları içerisindeki diğer etnik ögelere de kendi devletlerini kurabilmeleri için olanak sağlanmaktadır.

²⁰ Şeref Ünal, **Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 30

²¹ Yusuf Sarıay, "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)", **Akademik Barış Dergisi**, C.1, S.1, 2008, s. 77.

²² 1887 yılında Cenevre'de Rus Ermenileri tarafından kurulan sosyalist **Hıncak Devrimci Partisi** ile 1890 yılında Tiflis'te kurulan **Daşnaksutyun Partisi** .

Sonuç olarak Doğu Anadolu’da Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde çok hassas bir durum oluşmuştur. Ermeniler, Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Diyarbakır, Harput gibi vilayetlerde nüfus üstünlüğünü elde etmek için müslümanları katletmişlerdir.²³

Osmanlı topraklarını ayrılıkçı örgütler vasıtasıyla kan ve acıya boğan Ermeniler Anadolu’da ilk başlarda sosyal dernekler şeklinde örgütlenmeye başlamışlardır. Ancak kısa bir süre içerisinde bu dernekler silahlı örgütlere dönüştürülmüştür. Bu silahlı örgütlerin birçoğunun elebaşlarını ise Rus uyruklu Ermeniler oluşturmaktaydı.²⁴

Bu amaçla kurulan örgütlerden biri olan Hınçak Devrimci Partisi’nin²⁵ amacı, Büyük Ermenistan’ı kurmak ve burada sosyalist bir rejim tesis etmektir. Parti, bunun için büyük bir isyanın başlatılmasına gerek olduğuna, bunun da ancak Osmanlı Devleti’nin savaşta olduğu bir zamanda mümkün olabileceğine inanmaktaydı.²⁶

Batılı misyonerlerin Ermenilerle etkileşimi sayesinde bölünen Ermeni cemaati arasında başlayan mezhep rekabeti, Ermeni patrikliğinin itibarını zedelemiştir. Patriklik itibarını yeniden kazanmak ve Ermeni halkını tekrar bir araya getirebilmek için milliyetçilik akımını ortaya atarak bağımsızlık adına Ermenileri harekete geçirmiştir. Böylelikle Türklerin zararlı çıktığı trajik olaylar başlamıştır.

İsyanlar Doğu Anadolu’dan İstanbul’a kadar yayılmış, bu isyan hareketlerinde binlerce masum Türk öldürülmüştür. Osmanlı Devleti’nin bu isyanları durdurmak ve yatıştırmak için aldığı tedbirler istismar edilmiştir. Dış devletlerin asılsız vaatlerine kanan Ermeniler, yüzlerce yıldır refah içerisinde yaşadıkları ülkeyi bölmeye kalkışmışlardır.

²³ <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/wilson-ilkeleri-231> (Erişim Tarihi: 13.08.2019)

²⁴ İhsan Sakarya, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, 2. Baskı, ATASE Yay., Ankara, 1984, s. 73.

²⁵ Araştırma için önemli sayılan bu teşkilatla ilgili detaylı bilgiler tez çalışmasının son bölümünde verilmiştir.

²⁶ Jean-Louis Mattei, **Belgelerle Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri**, Ankara, 2008, s. 49

Bu sebeple 1915 yılında Osmanlı Hükûmeti, bölge halkının ve ordunun güvenliğini temin etmek için Ermenileri ülkenin diğer bölgelerine sevk etmiştir. Göç sırasında bazı Ermeniler salgın hastalıklar ve göç kervanlarına yapılan hırsızlık saldırıları sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir. Amerikalı ve Avrupalı misyonerlerin Anadolu'daki faaliyetleri ve Ermenilere yaptığı maddi ve manevi yardımlar dikkate alındığında, aslında söz konusu dönemde Ermenilerin açlık ve salgın hastalıklara karşı Türklere göre durumlarının nispeten daha iyi olduğu bile söylenebilir.

Söz konusu salgınların ve kıtlığın o dönemde sadece Ermenilere özel bir durum olmadığı, tüm Osmanlı'nın içinde bulunduğu genel bir durum olduğu bilinmelidir. Bahsi geçen dönemde sadece hastalık ve açlık nedeniyle 1,5 milyon sivil müslümanın öldüğü tahmin edilmektedir.²⁷

²⁷ Gunter Lewy, **1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?**, Tivmaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 105.

1. OSMANLI DÖNEMİNDE ERMENİLERİN SOSYAL DURUMLARI VE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ

Tarih boyunca birçok farklı halk ve kültürle yakın ilişkiler içinde olan Ermeniler, bu halklardan ve kültürlerden birçok özellikleri alarak kendileri için fayda sağlamış, daima kendi kimliklerine büyük bir ihtimam göstermişlerdir. Ermeniler, Bizans İmparatorluğu çevresinde yer alan ülkeler arasında, önce müslüman Araplar, sonra da Türkler tarafından tümüyle egemenlik altına alınan; halkı ise Hristiyanlık inancını, kendi dilini, kültürünü ve ulusal özelliklerini koruyabilen tek millet olmuşlardır. Uygarlıkların kesiştiği bir noktada bulunan Ermeniler farklı kültürlerle ait öğeleri yaratıcı bir biçimde özümsemişlerdir. Bu öğelerin bir araya getirilmesiyle özgün ve yeni bir sentez doğmuştur.²⁸

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra bu iki toplum yaklaşık 700 yıl sıcak ilişkiler kurmuştur. Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkilerin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de ilişkilerin Orhan Gazi (1324-1362) zamanında başladığı tahmin edilmektedir.²⁹ Ermeniler Osmanlı sınırları içerisinde Anadolu coğrafyasının hemen her vilayetinde belli bir oranda nüfusa sahip olmuşlardır. Osmanlı kültürüne uyum sağlayan Ermeniler reayanın en nüfuzlu kesimi haline gelmişlerdir.³⁰ Ermeniler daha çok zanaatkârlık ve ticarete başarı elde etmişlerdir. Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya kadar dünyanın birçok bölgesinde, özellikle ticaret yolları üzerinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Tarihçi Philip De Armind Curtin'e göre, Ermeniler; Asya genelinde ticaret yapan en başarılı topluluk olmuşlardır. En az Londra'nın ya da Amsterdam'ın önde

²⁸ Bogos Levon Zekıyan, **Ermeniler ve Modernite (Geleneksel ve Yenileşme/Özgüllük ve Evrensellik Arasında Ermeni Kimliği)**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 26.

²⁹ Kasım Ertaş, **Batılı Seyyahların Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Ermenileri ve Müslüman-Ermeni İlişkileri**, Kitabı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 12.

³⁰ Christopher Oscanyan, **The Sultan and His People**, New York, 1857, zikreden Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, 5. Baskı, Rüstem Yay. , 2001, s. 89-90.

gelen tüccarlarının servetleri kadar büyük servetler edinmişlerdir. Curtin bu başarının temel nedenlerinden bazılarını, şu şekilde sıralamıştır:

- ✓ Hareket alanı olarak, daha güçlü rakiplerin boş bıraktıkları bölgelerin seçilmesi;
- ✓ çok çeşitli nakliye araçlarının ustalıkla kullanılması,
- ✓ Ticari loncalar arasında iletişim ağının geliştirilmesi,
- ✓ Diplomatik deneyimler ve kültürler arası aracılık yapma becerilerine dair geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarılması,
- ✓ Güçlü hükümdarların sempatisinin ve koruyuculuğunun kazanılabilmiş olması.³¹

Türkler Osmanlı döneminde sanayinin bütün dallarını gayrimüslimlere bırakmıştır. Bunun en büyük nedeni Türklerin yüzyıllar boyu süren savaşlarda halkın savaşan kesimini oluşturmalarıydı. Bu sebeple sanayinin birçok alanında Ermeniler kendilerini geliştirerek söz sahibi olmuşlardır. Bankerlik, ticaret, zanaat ve sanayi onların kendilerini en çok geliştirdikleri alanlardı.³²

Kuyumculuk Ermenilerin en başarılı olduğu zanaat alanlarının başında gelmekteydi. Dönemin İstanbul Kapalı arşısı'ndaki kuyumcu ve sarrafların neredeyse hepsi Ermeni'ydi. Doğu'daki en iyi silah ustalarının da Ermeniler olduğu kabul edilmekteydi. Büyük şehirlerde yaşamayan Ermeni nüfusu ise klasik tarımdan ziyade ekonomik kazanç boyutu yüksek olan ürünlerle ilgilenmekteydi.  z m ve pamuk bu ürünlere örnek teşkil edebilir. Hayvancılığa hevesli olmasalar da Ermenilerin Fransa'ya

³¹ Boğos Levon Zekiyan, 2001, s. 55-59.

³² Christopher Oscanyan, 2001, s. 89-90.

tiftik keçileri ihraç ettikleri ve at besledikleri hakkında tarihi kaynaklarda bilgiler vardır.³³

Dönemin seyyahlarının notları incelendiğinde Ermenilerle ilgili ilginç bilgiler ortaya çıkmaktadır. Örneğin seyyah Edmondo de Amicis Ermenileri “*ruh ve iman bakımından hristiyan, doğuş ve cismaniyet bakımından Asya müslümanı*” olarak tasvir etmektedir. James Ellsworth de Kay ise “*Ermeniler Türklere gerçekten herkesten çok benziyor. Davranış, adet, düşünce tarzı bakımından onlar gibidirler. Din haricindeki her konuda ayındırlar*” ifadelerini kullanmaktadır. Helmuth von Moltke ise “*Bu Ermenilere aslında Hristiyan Türkler demek mümkün, bu hâkim milletin adetlerinden, hatta lisanından o kadar çok şey almışlar*” demektedir.³⁴ Ermenilerin Osmanlı toplumu ile bütünleştiği, dönemin birçok seyyahının yazılarında yer almıştır.

Halkın zengin tabakasını teşkil eden Ermeniler daha çok Osmanlı topraklarının doğusunda yaşamışlardır. Vladimir Mayewsky, Ermeniler ile ilgili çalışmalarıyla ünlenen bir araştırmacıdır. O, kendi kitabında Ermenilerin, çiftçilikle ve her türlü sanayi dalıyla uğraştığını yazmakta, psikolojik ve sosyal değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mayewsky’e göre; “*Ermeniler, sosyal durumları aynı olmayan şehirliler ve köylüler olmak üzere iki grupta toplanmıştır. Göze çarpan huyları, çoğunluğunun makam sevdasında olması fakat bunun için gayret göstermeyi sevmemeleridir. Genel olarak kendileriyle rekabet edilmesi çok zor olan servet kazanma arzuları mevcuttur. Çok tutumlu ve harcamalarını asgari seviyeye indirecek yetenekleri vardır. Eğlence konusunda oldukça cimridirler. Ancak bütün Ermeniler çalışkan olarak bilinirler. Şehirli Ermeniler kendileriyle ciddi olarak rekabet eden Rumların bulunmadığı şehirlerde ticareti tamamen ellerine geçirmişlerdir. Özellikle sanat ve ticaret için şehirlerde toplanmışlardır. Orta derecede eğitim görmüş olan her Ermeni ülkede takip*

³³ Kasım Ertaş, 2019, s. 121-128.

³⁴ Kasım Ertaş, 2019, s. 48.

edilen politika hakkında oldukça geniş bir bilgiye sahiptir. Şöhret sahibi olmak, yüksekten atmak ve yalnız kendi fikrini beğenmek her zaman düşüncelerinde var olmuştur. Köylülerin ise çiftçilik ve suni sulama sanatına sahip olmaları, zamanındaki Rusya'daki köylülerin durumundan daha iyidir.”³⁵

Avrupa devletlerinin müdahalesi ve Rusya'nın saldırgan politikalarına kadar Hıristiyan işçi sınıfının Osmanlı'daki sosyal koşulları diğer Avrupa ve Rusya'da yaşayanlara göre daha iyi bir durumda olmuştur.³⁶ Ünlü düşünür Karl Marx, Türkiye'de hristiyanların dinsel özgürlüklerini dönemin Avusturya ve Rusyasına göre daha iyi yaşadıklarını belirtmiştir. Önemli Sovyet-Ermeni devlet adamlarından biri olan Bagrat Artemoviç Boryan'a göre Türkiye'de Ermenilerin ezilmesinin, dinsel değil, sınıfsal nedenleri vardı. Geniş Ermeni kitleleri, Ermeni kapitalistlerinin baskısı altında ezilmekteydi. Müslümanlara kıyasla Osmanlı Ermenileri arasındaki sınıf savaşı çok daha keskindi. Ermeni hakim sınıfları, Ermenileri despotça sömürmekte ve köleleştirmektedir. Belki de bu sebeptendir ki, Türkiye Ermenileri müslüman boyunduruğu altında tutulmayı dindaşlarının boyunduruğundan üstün görmekteydiler.³⁷

Osmanlı'da en zengin bankerler ve simsarlar adeta Ermeniler olmuşlardır. Ermeni tüccarlar iç ticarete olduğu gibi dış ticarete de etkin olmuşlardır. Para kazanmaya düşkün olsalar da, ticarete dürüstlükten ayrılmadıkları için zengin Türkler, Ermenilere Rumlardan daha fazla güvenmekteydi. Osmanlı zenginleri ticari faaliyetlerinde kendilerine yardımcı olarak adeta Ermenileri tutmaktaydılar. Ticarete Rumlar kadar riske düşkün olmayan Ermeniler ticari faaliyetlerde temkinli davranmaktaydılar. 19. yüzyılda Osmanlı'da para piyasasında etkin bir konuma sahip

³⁵ Viladimir Mayewsky, **Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi**, (Çev. Bnb. Sadık Ahmet, Osmanlıcadan Çev. Eyüp Şahin) Askerlik Dairesi Başkanlığı yay., Ankara, 2001, s. 4 - 5.

³⁶ Mehmet Perinçek, **Ermeni Devlet Adamı B. A. Boryan ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması**, Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, Aralık, 2015, s. 19.

³⁷ Mehmet Perinçek, a.g.e., s. 28.

olan Ermeniler darphane amirliği, bankerlik ve tefecilik gibi iktisadi faaliyetlerle de uğraşmışlardır. Osmanlı'da bu alanlarda 18. yüzyıla kadar Yahudiler etkin olmuştur.³⁸

Tarihe yeniden bakılacak olursa Ermeni tüccarların sadece kar odaklı hareket etmediği, ekonomi, siyaset ve sanat odaklı, kültür konusunda duyarlı hareket ettikleri, okullar, hayır kurumları ve diğer toplumsal çalışmalarını devletlerden mali destek sağlamaksızın güçlü bir ağ içerisinde sürdürdükleri görülebilir.

Türkler ve Ermeniler arasındaki ilişkileri anlamamız için Ermeni aile yapısını da kısa bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Osmanlı dönemindeki Ermenilerin aile yapısı incelendiğinde, erkek egemen yapının daha sert bir şekilde hâkim olduğunu ve kadınların bu yapı içerisinde ikinci planda kaldığı ortaya çıkmaktadır. Ermeni kızları sadece evlenince ailelerinden ayrı yaşayabilirlerdi. Çok az kadın evlenmeden önce ailesinden ayrı yaşayabilirdi.³⁹ İngiliz seyyah Frad Burnaby Ermeni ailesinde kadının konumu ile ilgili aşağıdaki bilgileri bizlere aktarmaktadır.

“Ermeni bir bayan hiç eğitim almamıştır. Hareme hapsedilir. Kocasının kölesidir, onun için her türlü bayağı işi yapmak zorundadır. Ayaklarını yıkar, kurular, yemek yerken ona hizmet eder. Çok küçük yaşlarından itibaren kız çocuğu, babasının evinde kendisini köle addedecek şekilde yetiştirilir.”⁴⁰

Ermeniler daha çok kendi milletinden olanlarla evlenirlerdi. Mümkün oldukça diğer dinlerden ve milletlerden olan insanlarla evlilik ilişkileri kurulmamaktaydı. Kadınlar Ermeni toplumunun belkemiğini oluşturmaktaydı. Çocuk bakımı, ev idaresi, yemek pişirme, alışveriş ve geleneksel değerlerin aşılması gibi görevler kadınlara aitti. Daha sonraları ise misyonerlerin eğitim faaliyetleri sonucunda kadınlar kiliseler,

³⁸ Kasım Ertaş, 2019, s. 116-120.

³⁹ Arlene Avakian, **“Armenian American Women: The First Word...”**, Transforming the Curriculum: Ethnic Studies and Women's Studies, Suny Press, Albany, 1991, s. 271-304.

⁴⁰ Frad Burnaby, **At Sırtında Anadolu**, (Çev. Fatma Taşkent), İletişim Yay., İstanbul, 2011. s. 134.

okullar ve siyasi teşkilatlarda da aktif bir biçimde rol almaya başlayacaktı. Ermeniler 19. yüzyılda geleneksel aile yapılarını büyük bir ölçüde muhafaza etmişlerdir.

Osmanlı Devleti başta Ermeniler olmakla birlikte, yönetimi altında yaşayan, hiçbir gruba karşı ayırım yapmamıştır. “Farklılıklar ile birlikte bir arada yaşama” kültürünün sahip olduğu bu coğrafyada, 19. yüzyılın sonlarına doğru devlet kanunlarının adaleti tesis etmede (özellikle de merkezden uzak bölgeler) yetersiz kalması, hem müslümanlar hem de gayrimüslümleri olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

1.1. Ermenilerin Kökeni ve Hristiyanlığın Ermeni Yaşantısındaki Önemi

Doğu Anadolu’ya sahip çıkabilmek için Ermeniler, Türklerin onların topraklarını işgal ettiklerini söylemektedirler. Bu bölgedeki tarihi ve kültürel varlıklarının binlerce yıllık bir geçmişe sahip olduklarını iddia etmektedirler. Fakat Ermeni tarihçileri bile kendi kökenleri ile ilgili hemfikir değillerdir. Bu da Ermenilerin anayurtlarının neresi olduğunu tartışmalı kılmaktadır.

Bazı Ermeni din adamlarına göre Ermeniler Nuh soyundan gelen Hayk’tan türemişlerdir ve “*Nuh Tufanı*” sonucunda bölgeye yayılmışlardır. Bu iddia Ermenilerin bölgenin yerlisi olduğu inancını oluşturmaya yönelik bir görüş olmaktadır. Bir başka görüş ise Batılı, Doğulu ve bazı Ermeni tarihçiler tarafından dile getirilmektedir. Buna göre Ermeniler bölgeye başka bölgelerden gelmiş değişik ırk ve kavimlerin karışımı bir millettir. Bu tarihçilerden bazıları Ermenilerin Orta Asya’dan, bazıları batıdan geldiğini iddia etmekte, bazıları da farklı farklı yerlerden gelen küçük toplulukların karışımını esas almaktadır.⁴¹ Diğer bir görüşe göre Ermeniler M.Ö 4. yüzyılda Suriye’nin kuzeyinde ve Kilikya bölgesinde yaşayan Hititlerin soyundan gelmişlerdir. Bu görüşü savunanlar, bu insanların bulundukları bölgeden kuzeydoğuya, Dicle ve Aras

⁴¹ Razmik Panossian, **The Armenians, From Kings and Priest to Merchans and Commissars**, Colombia University Press, New York, 2006, s. 33-34.

nehirlerinin kaynaklarına göç ettiklerini ve Aras nehri bölgesindeki Urartuların bölgesine gelip yerleştiklerini iddia etmektedirler.⁴² Büyük İskenderin Anadolu'ya seferi sırasında Ermenilerin bölgede bulundukları ve bağımsız bir devlet halinde değil, bir topluluk olarak İran Vilayeti içinde yaşadıkları bilinmektedir.⁴³ Herodot'a göre Ermeniler Friglerle aynı geleneğe sahiptirler. M.Ö. 1200 tarihinde Frigyalılarla birlikte Trakya'nın batısından göç ederek Ege bölgesine yerleştikleri, daha sonra ise Frigyalılardan ayrılarak M.Ö. 7. veya 6. yüzyılda Urartu Krallığı'nın Van-Tuşpa merkezli bölgesine yerleştikleri kabul edilmektedir.⁴⁴ 20. Yüzyılın ortalarından Anadolu'nun ırki durumunu inceleyen antropologlar da Ermenileri, doğuş yeri Balkanlar olan Dinarik ırkının doğudaki bileşkesi olarak görmektedirler.⁴⁵

Ermenistan, belli bir ırkın veya topluluğun yaşamış ve yerleşmiş olduğu bir yer olmaktan çok, bir “*coğrafi bölge*”ye verilmiş addır. Bölge, İran'ın Kuzeybatısını, Kuzey Mezopotamya'yı, Yukarı Fırat Havzası'nı ve Çukurova'nın kuzeyindeki bölgeleri kapsamaktadır. Bu bölgenin temel özelliği önemli yükseltileri ihtiva etmesinden dolayı ortalama yüksekliğin fazla olmasıdır. Bölgeye Asuricede “Urartu”, İbranicede “Ararat”, Aramice'de “Harminyap-Harmeni” adı verilmiş ve M.Ö. 521 tarihli Daryüs Kitabesi'nde “Armeni” olarak bölgeden bahsedilmiştir. Bütün bu kelimeler kendi dillerinde “*yukarı memleket-yüksek memleket*” anlamlarına gelmektedir.⁴⁶

Böylece bugün, Ermenistan olarak adlandırılan, bilinen veya iddia edilen coğrafi bölgenin, “*Ermenilerin ülkesi/vatani*” olarak kabulünün tarihi bir dayanağı bulunmadığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu coğrafya, “Armeni” olarak adlandırılan

⁴² **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genel Kurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1983, s. 4.

⁴³ Ahmet Akgündüz ve d., **Sorularla Ermeni Meselesi**, Osmanlı Araştırmalar Vakfı (OSAV), İstanbul, 2008, s. 22.

⁴⁴ Kasım Ertaş, 2019, s. 11.

⁴⁵ Erdal İlder, “Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk-Ermeni Konusunda Tespitler”, **Dünden Bugüne Ermeni ilişkileri**, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara 2003, s. 7.

⁴⁶ Şeref Ünal, 2011, s. 15-19.

bu toplumun, tarih içinde Kuzey Kafkasya'dan, İran'dan, batıdan ve güneybatıdan (Asurlular, Urartular, Metler, Persler, Makedonyalılar, Bizanslar, Araplar) akın ve baskılar altında, bölgenin bir ucundan diğerine sürüklendikleri bir coğrafya olmuştur. Ermenilerin tarih boyunca hiç bir zaman yukarıda belirttiğimiz geniş coğrafyayı bütünü ile dolduracak sayıda bir topluluk oluşturmadıkları bilinmektedir. Ermeni adı bu bölgede yaşayan insanlara verilen bir ad olup, bir "ırk" ismi değildir. Kendileri daha çok "Hay" veya "Hayk" adını kullanmayı tercih etmektedirler. Ermeniler kendilerini "Hayk", ülkelerini ise "Hayastan" olarak adlandırmaktadırlar.

Anadolu 15 bin yıldır yerleşik ya da göçebe çeşitli kavimlere yurt olmuştur. Bu sebepten Ermenilerin Doğu Anadolu'ya tek başına sahip çıkmaları ve iddia edildiği gibi 3-4 bin yıldır burada bulunmaları mümkün değildir. Ermeniler, günümüz Ermenistan Cumhuriyeti ve ona komşu olan Türkiye'nin sınırları içerisinde kalan bölgelerde, tarihin kaydettiği belli dönemlerde çeşitli medeniyetlerin şemsiyesi altında varlıklarını sürdürmüşlerdir.⁴⁷ Bu şekilde hayatlarını sürdüren Ermeniler, o dönemin toplumsal düzeni olan derebeylik sistemi içerisinde yaşamışlardır. M.Ö. 95-66 yılları arasındaki 30 yıllık 2. Tigran dönemi dışında, hiçbir zaman bağımsız, birleşik ve sürekliliğini sürdürebilen bir devlet yapısına sahip olamamışlardır.⁴⁸ Ermeni prenslikleri ya da beyliklerinin birçoğu bölgeye hâkim olan devletlerin isteği doğrultusunda kurdurulmuş ve bu hâkim devletler kendilerine yakın Ermeni ailelerini başa getirmişlerdir.

Tarih boyu çeşitli büyük imparatorluk ve devletlerin nüfusu altında yaşayan Ermeni beylikleri, daima kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmiş ve sık sık taraf değiştirmişlerdir. Bütün bunlar, Ermenilerin tehcir edilmelerine veya kendi istekleri ile göç etmelerine neden olmuştur. Ermenilerin Sicilya'dan Hindistan'a, Kırım'dan

⁴⁷ Kemal Taran, "Ermeni İddiaları Tutarsızdır", *Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri*, Atatürk Üniversitesi, 1984, s. 180.

⁴⁸ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Bilgi Yay., Ankara, 1998, s. 37.

Arabistan'a, geçen asrın başlarından itibaren de Latin Amerika'ya kadar uzanan çeşitli bölgelere dağılmaları bu tehcirlerin sonucudur.

Ermeniler Hristiyanlık ile ilk olarak M.S. 1. yüzyılda tanışmışlardır. İsa'nın havarilerinden olan Aziz Tadeos, Aziz Bartolomeos ve takipçilerinin çabaları sayesinde o güne dek putperest olan geniş bir Ermeni topluluğu Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bu bağlamda Ortodoks Ermeni Kilisesi havarilere dayandığından doğrudan Apostolik kilise grubu içinde değerlendirilmektedir. Çıkış noktası bu iki havariye dayandırılan başka doğu kiliseleri de vardır; bunlar Nesturi ve Süryani kiliseleridir. 2. ve 3. yüzyıllarda Romalıların baskılarına rağmen Ermeniler arasında Hristiyanlık yayılmaya devam etmiştir.⁴⁹

Hristiyanlık M.S. 300 yılında Ermeniler tarafından benimsenmiştir. Hristiyanlık öncesi dönemde Orta Asya Türkleri ve İranlılar gibi tabiat öğelerine (güneşe, aya, toprağa, suya vs.) tapmışlardır. Bu adetlerin bir kısmını (Güneşe “Allah'ın gözü” denmesi, doğuya dönerek dua etmeleri vs.) hala sürdürmektedirler.

Ermenilerde din ile milliyet iç içe geçmiş iki kavramdır ve ikisi de aynı şey sayılmaktadır. Aralarında nüfus ve otorite bakımından bir farklılık, çekişme ve anlaşmazlık yoktur. Ermenilerin milli kimliklerinde kilisenin rolü büyük olup, kilise Ermeni toplumu için bir toplama, bir sığınma, kendilerini geçmişe bağlayan örf, dil, edebiyat vb. şeylerin sadakatle saklandığı bir arş kabul edilmiştir.⁵⁰

4. Yüzyılın başlarında ise Ermenilerin toplu bir şekilde Hristiyanlığı kabul etmelerinde Surp Krikor Lusavoriç'in önderliği söz konusudur. Ermeni Kilisesi'nin bağımsız bir kilise özelliği kazanmasında en büyük rolü Lusavoriç oynamıştır. Aziz Lusavoriç meydana gelen bazı siyasi olaylar sebebiyle ailesinin öldürülmesi üzerine

⁴⁹ Şeref Ünsal, 2011, s. 18.

⁵⁰ Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Andaç Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003, s. 169-170.

Kayseri’de vaftiz edilerek hristiyan olarak yetiştirilmiştir. Daha sonra Kral Dırtad’ın (Tihridates) başa geçmesiyle geri dönmüştür. Lusaroviç’in mücadeleleri sonucunda Ermeniler Hristiyanlığı resmi bir din olarak kabul etmişlerdir. Ermeniler, 301 yılında Hristiyanlığı resmi devlet dini olarak kabul eden ilk devlet olarak tarihe geçtiklerini söylemektedirler.⁵¹

Hristiyanlık, Ermenistan’da resmi din olarak kabul edildikten sonra ruhani önder olarak seçilen Lusavoriç, bölgede Hristiyanlığı yaymaya devam etmiştir. Bölgedeki pagan-putperest mabetleri yıkarak yerine kiliseler inşa ettirmiştir. Bu dönemde eski pagan-putperest adetlerinden kaldırabildiklerini kaldırmış, kaldıramadıklarını ise yeni dinin ayin ve törenlerine dönüştürmüştür.⁵² Lusavoriç, Hristiyanlığı yaymaya devam ederken bir yandan da kilisenin örgütlenmesine yönelik çalışmalar yapmıştır. 4. Yüzyılda Ermeni Kilisesi’nin hiyerarşisi ve yönetimi düzene konulmakla birlikte, Ermeni alfabesi henüz oluşturulmadığından kendi dillerinde yazılmış İncilleri ve ayin usulleri bulunmamaktaydı. Bu sebeple Ermeni litürjisi⁵³ henüz oluşmamıştı.⁵⁴ M.S. 404 yılında Ermeni alfabesinin oluşturulmasından sonra İncil, Ermenice’ye tercüme edilmiştir. Daha sonra Ermeni litürjisi, Kayseri litürjisinden ve Ermenilerin kendi eski kültürlerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. Böylece Ermenilere özgü, milli bir usul meydana gelmiştir.⁵⁵

Ermenice Hint Avrupa dil grubunun bir kolu olarak kabul edilmektedir. Daha çok Asurilerin, İranlıların, Yunanlıların ve son olarak da Türklerin etkisi altında gelişse de, İran grubundan bağımsız ve farklıdır; ses olarak Avrupa dilleriyle ilişkilendir. Ermenilerin, 4. yüzyılın başlarında Hristiyanlığa geçişleriyle beraber, ortak bir dil

⁵¹ Canan Seyfeli, **İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2002, s. 27.

⁵² Canan Seyfeli, a.g.t. s. 27.

⁵³ Litürji, özellikle Hristiyanlıkta, halka açık dinî ibadetlerin (ayinlerin) nasıl yapılacağını belirleyen formlar (metot ve prosedürler) bütünüdür. Bu formlara uygun olarak düzenlenmiş ayinlere de litürji denir.

⁵⁴ Abdurrahman Küçük, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Andaç Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003, s. 142.

⁵⁵ Abdurrahman Küçük, a.g.e., s. 144.

belirlemeleri gerekti. Rahip Mesrop Maşdots, dönemin kilisesinin himayesinde, Ararat diyalektini seçti ve 36 harflik bir alfabe oluşturdu. Daha sonra dilbilimciler alfabeye iki harf daha ekleyerek harf sayısını 38'e çıkarttılar. Yenisey ve Göktürk yazısı ile ciddi benzerlikleri olduğu ve 11 harfinin tamamen Göktürk oyma yazısına benzediği kesinleşmiştir. 38 harfli Ermeni alfabesi doğu dillerindeki yaygın yazımın aksine soldan sağa yazılmaktadır. Konuşma diline *aşkharapar*, yazı dilineyse *krapar* denilmektedir. Modern Ermenice ise yüzyıllar sonra ortaya çıkmıştır.⁵⁶

Tarihçi Ashot Artzruni Ermeni kilisesinin, İsa'nın tek bir kişilikte birleşen Tanrı ve mükemmel insan olduğunu söyleyen İznik kararına sadakatini koruyarak kendini yenilemediği görüşündedir.⁵⁷ Hristiyanlığın Ermeni toplumundaki kurucusu, Kirkor Lusavoriç'ten kaynaklanarak Ermenilerin oluşturdukları “Gregorien” mezhebi onlara özgü bir hristiyan mezhebidir. Ermenilerde kilisenin başında bulunanlara, “milletin temsilcisi” anlamına gelen “Katogikos” denilmektedir. Katogikos dini olduğu kadar siyasi alanda da önemli rol oynamaktadır.⁵⁸ Aslında bu bilgi bize Ermeni Kilisesi'nin Ermeni milleti üzerinde ne kadar etkin rol üstlendiğini ve “Ermeni Milleti” bilincinin oluşumundaki büyük katkılarını göstermektedir. Bu bağlamda Ermeni Kilisesi, Ermeni milletin dini ve kültürel gelişiminde başat rol oynamıştır. Ermeniler, milli beraberliklerini korumak ve yaşadıkları yerlerde asimile olmamak için Apostolik Ermeni Kilisesi etrafında toplanmışlar. Asimilasyona maruz kalmamak için Ermeniler, aynı zamanda kiliseye devlet statüsüne yakın bir yetki tanımışlar. Ermeni Kilisesi'ne “milli” sıfatı ise Osmanlı yönetimi tarafından verilmiştir.

Dini merkezleri Erivan'ın batısındaki Eçmiyazin'dir. Ortodoks Bizans'ın ve Katolik Papalığın bütün çabalarına rağmen mezhep farklılıklarından vazgeçmemişlerdir. Bununla birlikte 17. yüzyılın sonlarına doğru Papalık bölgede etkisini artırmış ve 18.

⁵⁶ <http://www.bolsohays.com/haber-129652/ermen-e-debiyati.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2019)

⁵⁷ Ashot Artzruni, **Historia del pueblo armenio**, Fundaci6n Ararat, Buenos Aires, 1971.

⁵⁸ Abdurrahman Küçük, 1997, s. 53.

yüzyılın ortalarından itibaren bazı Ermeni grupları Katolik mezhebini benimsemiştir. 19. Yüzyıla kadar Ermeni Kilisesi varlığını tek çatı altında sürdürebilmiştir. 19. Yüzyılda Katoliklik ve Protestantlık Osmanlı sınırları içerisinde serbest bir şekilde yayılma imkanı bulmuştur. Bütün bu yaşanan olaylar neticesinde Ermeni Kilisesi'nde mezhepsel bölünmeler meydana gelmiştir. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ilk defa Ermeni Katolik Cemaati 1831, Ermeni Protestan Cemaati ise 1850 yılında kurulmuştur.⁵⁹ Ermeni cemaati Protestan mezhebini önce İngilizler daha sonra da Amerikan kiliselerinin etkisi ile benimsemiştir. Ermeniler, mezhep ayrılıkları sebebiyle esas zulmü, dindaşları olan Ortodokslar'dan görmüşlerdir. Fakat Selçuklu ve Osmanlı devletleri dönemlerinde rahat bir hayata kavuşan Ermeniler, 19. yüzyıl sonlarına doğru kiliselerinin önderliğinde kanlı eylemler gerçekleştirerek terör faaliyetlerine başlamışlardır. Bu eylemlerle ilgili ilerleyen bölümlerde detaylı bilgi verilecektir.

1.2. Batılı Misyonerlerin Ermeni Toplumu Üzerindeki Etkisi ve Eğitim Faaliyetleri

Osmanlı Ermenilerinin 17. yüzyıla kadar, münferit din değiştirme olaylarını bir kenara bırakırsak hemen hemen tamamının Ortodoks mezhebine bağlı kaldığını söyleyebiliriz. 18. ve 19. yüzyıllarda bölgeye gelen misyonerler bu durumun değişmesine sebep olmuşlardır. Özellikle Avrupa devletlerinin misyonerler vasıtasıyla sürdürdüğü faaliyetlerde başlangıçta sadece Gregoryen Ermenileri söz konusuydu. Fakat daha sonra Fransa'nın misyonerlik faaliyetleri sonucu Katolik bir Ermeni topluluğu ve arkasından da Ermeni Katolik kilisesi meydana getirildi. Fransa, Osmanlı Devleti ile kurduğu ilişkileri kullanarak Ermeni Katolik misyonerler aracılığıyla 1831 yılında Ermeni Katolik Patrikliğinin oluşturulmasına destek olmuştur. Ermeni Katolikler bu dönemde Osmanlı Devleti tarafından bir millet olarak tanınmıştır. Katolik mezhebine inanan Ermeniler, Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan en varlıklı ve saygın

⁵⁹ Kasım Ertaş, 2019, s. 14.

kişiler sayılmaktaydılar.⁶⁰ Katolik mezhebi Ermenilerin mensup oldukları Gregorian mezhebine göre daha serbest olduğu için Ermeni cemaati içerisinde yeteri kadar taraftar bulmuştur. Katolik mezhebine göre kadınların örtünme mecburiyeti olmadığından, erkeklerin pehriz vaktinde deniz hayvanlarını yemelerine müsaade edildiğinden ayrıca kilise tarafından Hz. İsa'ya vekâleten ölenlerin günahlarının affına dair ellerine senetler verilmesi bazı Ermenilerin bu mezhebe geçmesine neden olmuştur.⁶¹

Katolik mezhebini benimsemelerine rağmen Ermeniler Gregoryen ibadet biçiminin ve yaşam tarzının büyük bir bölümünü muhafaza etmişlerdir. Kiliselerini Roma'dan bağımsız bir şekilde yöneten Katolik Ermeniler, Ermeni toplumu içerisinde dini ve toplumsal açıdan büyük bir çatlağın oluşmasına neden olmuşlardır. Daha sonra ise Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin çalışmaları sonucu ve İngiliz Hükûmeti'nin baskısı ile de Ermeni Protestan kilisesinin ortaya çıkması, bu çatlağı daha da büyütülmüştür.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yürütülen misyonerlik faaliyetlerine genel olarak hiçbir zaman Türkler ve müslümanlar dâhil edilmemiştir. Osmanlı hukukuna göre İslam dinini terk ederek başka bir dine geçen erkeklerin ölüm, kadınların ise hapis cezasına çaptırılması gerektiğinden kimse dinini değiştirmemekteydi. Bu sebepten misyoner Protestanlar başlarda hedef kitle olarak Ermeniler, Rumlar ve Yahudileri seçmişlerdi. Misyonerler Yahudiler arasında istedikleri başarıyı elde edemeyince Rum ve Ermeni gruplara yönelmişlerdir. Osmanlı'daki Ortodoks Rumlardan da istedikleri sonucu alamayan misyonerlerin yegane hedefi Ermeniler olmuştur.⁶²

Katolik misyonerlerin Ermenilerin toplumsal yaşantısında meydana getirdiği sorunları gören Ermeni Kilisesi ve Ermeniler, Protestan faaliyetlere başlarda sıcak

⁶⁰ Kasım Ertaş, 2019, s. 75.

⁶¹ Ahmet Akgündüz, 2008, s. 166.

⁶² Kasım Ertaş, 2019, s. 80.

bakmamışlardır. Katolikler için gösterdikleri müsamahayı Protestanlar için göstermeyen Ermeniler birtakım zorluklar çıkarmışlardır. Protestanlığı benimseyen Ermeniler, Ortodoks Ermeniler tarafından dışlanarak aşağılayıcı lakaplarla çağırılmışlardır.

Ermenilerden vazgeçmeyen Protestan misyonerler hedef kitleleri ile iletişime geçmek için öncelikle Ermeni dilini öğrenme yoluna gitmişlerdir. Ermeniceyi öğrenme ve tercüme faaliyetlerinden başka, okullar kurarak bu kurumlar aracılığıyla Ermenilere ulaşmışlardır. Misyonerlerin kullandığı bir diğer araç ise yetimhaneler olmuştur. Kimsesiz, yardıma muhtaç ve yetim Ermeni çocuklarını eğiterek iyi misyonerler yetiştirmeyi hedeflemişlerdir.

Ermeni toplumunda eğitim alanındaki modernleşmeyi Protestan misyonerlerin faaliyetlerine bağlayabiliriz. Misyonerlerin açtığı okullar sayesinde Ermeni toplumunun eğitim seviyesinde ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir. Protestan misyonerlerin eğitim faaliyetleri Ortodoks Ermenileri de harekete geçirerek, onların da okullar açmasına yol açmıştır. Ortodoks Ermeniler açtıkları okullar vasıtasıyla Ermeni halkını misyonerlerin etkisine karşı koruyacaklarını ve milli kimliklerini muhafaza edeceklerini düşünmüşlerdir.

18. Yüzyıla kadar Osmanlı Ermenileri kiliselerinin yakınlığında kurdukları okullarda çocuklarını eğitmişlerdir. Bu adetlerini 20. yüzyılın başlarında Latin Amerika'nın çeşitli yerlerine göç ettikleri zaman da devam etmişlerdir. Osmanlı'daki bu okullar önceleri din adamlarını yetiştirmeyi hedefleyen ruhban okullarıydı. Ancak bahsi geçen yüzyılın ikinci yarısında ticari faaliyetlerini artıran Ermeniler, zengin bir sınıfın ortaya çıkması ve Ermeni cemaati içerisindeki artan nüfuzlarını kullanarak eğitim

alanında bir modernleşme başlatmışlardır. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar kurdukları okullarla eğitim alanında büyük bir başarı sergilemişlerdir.⁶³

Ermenilerin eğitim konusundaki duyarlılığını anlamamız ve 19. yüzyıl sonlarındaki ortalama eğitim düzeyleri hakkında genel bir fikir verebilmek için Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni okullarının iki yüz binden fazla öğrencisi olduğunu bilmemiz yeterli olacaktır. Bu öğrencilerin 1/3'nin kız öğrencilerden ibaret olması, kız ve erkeklerin birlikte eğitim gördüğü karma okulların varlığı, son derece dikkate değer görülmektedir.⁶⁴

Bu kapsamda, 1. Dünya Savaşı döneminde, yabancı askeri uzman olarak Osmanlı ordusunda görev yapan Rafael de Nogales Mendez⁶⁵, 1915'in Nisan ayı sonlarında Van'a gelmiş, burada Ermeni isyanında yer alan otuz bin kadar Ermeni'yi kuşatma altında tutan komuta heyetinde yer almıştır. Nogales'in Ermenilerle ilgili olarak gözlemlerinde;

*“Ermeni erkeği genellikle çocuklarına alafranga bir eğitim, hatta bir yükseköğretim vermek için ne denli büyük olursa olsun hiçbir özverinden kaçınmaz. Eski dönemlerde Ermeni kölelerin bu denli aranır olmalarının ve Bab-ı Ali'nin önde gelen birçok nazırının Ermeni ya da Ermeni kökenli olmasının nedeni de budur”*⁶⁶

hususları yer almaktadır.

⁶³ Kasım Ertuş, 2019, s. 90.

⁶⁴ Boğos Levon Zekiyan, 2001, s. 92.

⁶⁵ Rafael de Nogales Mendez; Birinci Dünya Savaşı döneminde, yabancı askeri uzman olarak Osmanlı Ordusu'nda görev yapmış bir Venezuela vatandaşıdır. 14 Ekim 1877'de Venezuela'nın Tekhira eyaletinin başkenti olan San Cristobal şehrinde doğan Rafael de Nogales Mendez, 1915 yılının Ocak ayında İstanbul'a gelmiş, 1919 yılına kadar Osmanlı Ordusu'nda önce Yüzbaşı, daha sonra Binbaşı olarak görev yapmıştır. (Mehmet Necati, Kutlu “Osmanlı Hilalinin Altında Bir Venezuelalı ve Anlatılarında Yer Alan 1915 Yılı Olayları Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi Dergisi**, Ankara, S. 46, 2006, s. 163.

⁶⁶ Mehmet Necati Kutlu, **Nogales Mendez, Türkiye de Bir Gezgin Şovalye**, Türkiye'deki Venezuela Büyükelçiliği Yayınları, Ankara, 1998, s. 75.

Ermenilik bilincinin oluşturulması misyonerlerin amaçları içerisinde yer almıştır. Bu duyguların onlara aşılanmasında Batılı devletlerin de büyük destekleri olmuştur. Anadolu'daki Ermeniler Avrupalı ve Amerikalı misyonerler tarafından bilinçli bir şekilde Osmanlı'ya karşı kışkırtılmıştır. Misyonerlerden aldıkları eēitim sayesinde milliyetçi bir birikim edinen Ermeniler, bu kazanımları sayesinde siyasi sahada devlet ve vatan konularında baēımsızlık düşüncesine sahip olmuşlardır. Ermeniler aldıkları eēitimle tebaası oldukları devlete hizmet etmek yerine, her tarafta dış glerle mücadele eden Osmanlı'ya karşı bir tavır sergilemişlerdir.⁶⁷

Tarih boyu bütün dinler her zaman istismar edilen önemli bir unsur olmuştur. Dindar bir kimliēe sahip olan Ermenilerin Türklere karşı kışkırtılmasında ayrılıkçı düşüncelere sahip Ermeni papazlarla misyoner örgütlerinin etkisi diēer etkenlerden daha fazla olmuştur. Osmanlı Devleti'nden Amerika'ya yönelik Ermeni göçünü, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar gidip Ermeniler adına bir eēitim seferberliēine soyunan Amerikalı misyonerler başlatmışlardır. ABD'li Protestan misyonerlerin milliyetçilik fikirleri ile yetiştirilen Ermeni ērenciler daha sonralar en azılı örgüt mensuplarına dönüşmüşlerdir.⁶⁸

⁶⁷ Mithat Aydın, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 2006, s. 19.

⁶⁸ şenol Kantarcı, **Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, Aktüel Yay. İstanbul, 2004, s. 55.

2. ULUSLARARASI GÖÇÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE OSMANLI'DAN AMERİKA KITASI'NA ERMENİ GÖÇÜ

Göç, insanların hayatlarını daha iyi sürdürebilmeleri için dünya tarihinin başlarından günümüze kadar devam etmektedir. Tarihin tüm aşamalarında görülen göç hareketliliği Batı bilim literatüründe ilerici bir süreç olarak sunulmuştur. Günümüzde ekonomik ve sosyal farklılıkların olmasından dolayı ülkeler arasında göç hareketlerinin son bulması olası gözükmemektedir.

İnsanlık tarihinde kitlesel göç hareketleri iki nedenle gerçekleşmiştir. Birincisi, ilkel çağlarda insanların beslenme, barınma, korunma ve doğal afetlerden kaçma gibi temel ihtiyaçlardan doğan sebepler; ikincisi ise sonraki dönemlerde siyasi ve ekonomik saiklerle ortaya çıkan sebeplerdir. Önceleri göç hareketlerinde kölelik ve ucuz işgücü arayışı etkili olsa da, günümüzde şekil değiştirmiş ve beyin göçüne dönüşmüştür. Genel olarak bir göç tanımı yapılacak olursa;

*“Göç, doğal, ekonomik, siyasi veya sosyal nedenlere dayanarak bireylerin bir yerleşim biriminden başka bir yerleşim birimine geçici veya kalıcı şekilde yerleşmesi olarak tanımlanabilir.”*⁶⁹

Dünya tarihi sayısız göç hareketine tanık olmuştur. Bu göç hareketleri açlık, deprem, sel felaketi, kuraklık gibi yıkıma yol açan doğal ve toplumsal birçok sıkıntıdan kaynaklamıştır. 1830'lardan başlayarak, yaklaşık 37 milyon sözleşmeli işçi Kuzey Amerika, Asya ve Afrika'daki İngiliz, Alman, Fransız ve Hollanda kolonilerine ve Latin Amerika'daki yeni bağımsız olan ülkelere gönderilmiştir.⁷⁰ Bu göçmenlerin

⁶⁹ Göktan Görmezöz, **Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Yerel Süreli Yayını, 2011.

⁷⁰ Göktan Görmezöz, “Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi”, **3İ**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Süreli Yayınları, S.3, 2011, s. 40. <https://issuu.com/yusufolgundocs/name0bfc24> (Erişim Tarihi: 21.08.2019)

büyük bir kısmına Afrika'dan getirilen kölelere tanınan haklardan biraz daha fazlası tanınmış, iş sözleşmelerindeki şartlarla temel insani hakları ellerinden alınmıştır.

1846'dan 1914'e kadar milyonlarca göçmen Avrupa'dan Amerika'ya göç etmiştir. Yıllarca bu göç süreci neredeyse engelsiz bir şekilde devam etmiştir. Göçmenler için en önemli evrak bir kimlik kartı ya da başka bir belge yerine sadece bir yolcu bileti olmuştur.⁷¹ Bununla birlikte, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarından itibaren ABD ve diğer ülkeler, göç sürecinde kontrolü ele almaya, ülkeye kimlerin hangi şartlarla ve hangi haklarla gelebilmesi konusunda bir takım çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Sınır kontrolleri yaparak ülkeye gelenlerin mesleki durumlarını, okuma yazma bilme durumlarını gözden geçirmişlerdir.

Avrupa'daki göç hareketliliğini Büyük Coğrafi Keşifler Çağı'ndan bu güne kadar üç döneme ayırabiliriz. İlk dönem, Büyük Coğrafi Keşifler döneminden 20. yüzyılın ortasına kadar sürmüştür. Bu dönemde Avrupa, göçmenlerin en çok göç ettiği bölge olmuştur. Sadece bir yüzyılda; 1815'ten 1914'e kadar, Avrupa'dan 35-40 milyon insan göç etmiştir.⁷²

2. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemdeyse, Avrupa'nın kendi içerisindeki 17 devlette bir göç hareketliliği başlamıştır. İkinci dönem, 1950-1990 yıllarını kapsamıştır. Bu dönemde, Avrupa ve ABD dünyanın en büyük işgücü merkezleri haline gelmiş, göçmenlerin çoğu düşük ücretli işlerde çalışmak için bu bölgelere gelmişlerdir. Üçüncü dönem, 1990'larda başlamış ve hala devam etmektedir.

⁷¹ Walter Russell Mead. "The Roots of the Migration Crisis. The Syrian refugee disaster is a result of the Middle East's failure to grapple with modernity and Europe's failure to defend its ideals", **WSJ**, September, 2015, <https://www.wsj.com/articles/the-roots-of-the-migration-crisis-1441995372> (Erişim Tarihi:15.09.2019)

⁷² Tahirə Allahyarova vd., **Qlobal Miqrasiya Böhranı, Beynəlxalq Münasibətlər və Qərb Siyasəti Yeni Tarixi Dönüş Ərəfəsində**, Strateji Araştırmalar Merkezi yayınları, Bakı, 2018 s. 55-58.

Avrupa günümüzde hala göçmenleri kendine çeken bir bölge olarak kalmaktadır.

1. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Batı Avrupa'ya İngiltere, Fransa, Hollanda ve Belçika'nın eski kolonilerinden insanların geri dönüş süreci gerçekleşmiştir. Örneğin, Fransa'ya Cezayir'den en az 1 milyon Fransız, Endonezya'dan Hollanda'ya 300 bin Hollandalı geri dönmüştür. Genel olarak, savaş sonrası dönemde 40 milyondan fazla insan Avrupa'ya göç etmiştir. 1950'lere gelindiğinde, Batı Avrupa hala negatif bir göç dengesine sahipti, yani gelenler gidenlerden fazlaydı.⁷³

Avrupa'nın sanayileşmesi göçmen emeği sayesinde gelişmiştir. Sanayileşme devri 19. yüzyılda insanların hızlı bir şekilde yer değiştirmesine katkıda bulunmuştur.

1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle dünya, yaklaşık kırk yıl süren yeni bir göç dönemine girmiştir. 1. Dünya Savaşında güçlü devletler seferberlik için kendi kolonilerinden insanları ülkelerine seferber etmişlerdir.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan devletlerin coğrafi sınırları, bölgede bulunan etnik toplulukların yaşadığı coğrafya ile örtüşmemekteydi. Milliyetçilik akımlarının etkisinde kalan bu yeni devletler zorunlu göç politikaları öne sürerek homojen nüfuslar yaratma eğilimi göstermiş ve sonuç itibarı ile 1920'li yıllarda, büyük çapta nüfus değiş-tokuşu yaşanmıştır. Bu dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla bölgede bulunan Ermeni, Türk, Yahudi, Yunan, Sırp, Bulgar, Macar ve Polonya kökenli nüfus göç etmek zorunda kalmıştır. İltica hareketliliğinin damgasını vurduğu dönem 1. Dünya Savaşı'nın bitiminden 1950'li yıllara kadar sürmüştür. Savaşı izleyen yıllarda milliyetçilik akımının yükselmesiyle uluslararası göç konusuna sınırlamalar getirilmiştir. Mesela, Avrupa ve Amerika'da mal, sermaye ve işgücünün ulus aşırı hareketliliği kısıtlanmıştır.

⁷³ Tahire Allahyarova vd., 2018, s. 57-58.

Özellikle 1929 yılında yaşanan “Büyük Bunalım” ve sanayileşmiş ülkelerde işsizliğin yükselmesi göçü sınırlandırma eğilimini daha da hızlandırmıştır.

20. Yüzyılın başlarında 1. Dünya Savaşı ve 1917 Rus Devrimi Avrupa’da göçü hızlandırmış ve ilk mülteci⁷⁴ krizini de yaratmıştır. 1914 ve 1922 yılları arasında 5 milyon mülteci vatanından ayrı düşmüştür. 1923’te Yunanistan ile Türkiye arasında, her iki yönde de 1,7 milyon kişi göç etmiştir. Bu dönemde meydana gelen bu trajediler, aynı yüzyılın ortasında, 2. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle daha da yoğunlaşarak devam etmiştir. Savaşın ilk dört yılında Almanya ve Sovyetler Birliği, yaklaşık 30 milyon insanı “zorla sürgün etmiştir”. Mayıs 1945’te, Avrupa’da evsiz ve sefil bir halde yaşayan, savaşın dehşetlerini görmüş 40 milyondan fazla mülteci vardı.⁷⁵

2. Dünya Savaşı sonunda kurulan yeni devletlerin birçoğu, otoriter siyasal rejimlere sahip ve etnik açıdan bölünmüş toplumlardan oluşmaktaydı. Bu durum sonucunda milyonlarca insan şiddete maruz kalarak sığınmacı durumuna düşmüştür.

Uluslararası göçün zirvesi 1845-1924 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu yıllarda başta Avrupalılar olmak üzere 50 milyon insan Batı Yarı Küre’ye hareket etmiştir. Bu dönemde dünya nüfusunun bir milyardan biraz fazla olduğu hesaba katılırsa göç hareketinin ne kadar büyük olduğunu anlaşılabılır.⁷⁶

Bu dönemde göçe iten başlıca etkenler arasında; tarımsal ekonominin gelişmesi sonucu ortaya çıkan işsizlik, kıtlık, hayat standartlarının çok düşük seviyede olması, siyasal kararsızlık ve göçmenlerin cezalandırılma korkusu sayılabilir.

⁷⁴ Uluslararası hukukta “mülteci” kavramı, vatandaşı olduğu ülke dışında olan ve “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncesi nedeniyle zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu” için vatandaşı olduğu ülkeye dönemeyen veya dönmek istemeyen kişileri ifade etmektedir.

⁷⁵ Tony Judt, **Postwar: A History of Europe Since 1945**, Penguin Group, 2006, s. 71.

⁷⁶ World Population: The fall of Asia and the rise of Africa, <http://metrocosm.com/world-population-history-map/> (Erişim Tarihi: 21.11.2019)

Amerika'nın vaat ettiği özgürlük ve kişisel başarılar elde etme imkânı da göçü çekici kılan etkenler arasında gösterilebilir.

2.1. Ermeni Göçünün Nedenleri

Amerika Kıtası'na geniş çaplı nüfus hareketleri “*kitlesel göç çağı*” olarak adlandırılan döneme denk gelmektedir. Bu ilk küreselleşme çağının liberal ekonomik atmosferi; bölgeler arası malları, sermayeyi ve insan aktarımını kolaylaştırmış, bu sebepten ötürü ekonomik olarak yetersiz durumda olan milyonlarca insan para kazanmak için dünyanın dört bir tarafına göç etmiştir.

19. ve 20. yüzyıl dünya tarihinde en yoğun göç hareketlerinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Tüm dünyadan 46 milyon göçmen 1821-1915 yılları arasında “*Yeni Dünya*” olarak adlandırdığımız deniz aşırı ülkelere göç etmiştir. Avrupalılar bu göçte 44 milyonla birinci sırada, Asyalılar ise ikinci sırada olmuştur.⁷⁷ Gerçekleştirilen göçün 11-12 milyonluk kısmı 1880 öncesinde, geriye kalan 32 milyonluk kısmı ise 1880 sonrasında yaşanmıştır. 1880’e dek yeni kıtalara yapılan göç, yoğun olarak Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinden olurken, sonraki yıllarda Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri onların önüne geçmiştir.⁷⁸ Asya, Afrika, Orta Doğu, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Kafkaslardan göç eden milyonlarca insan daha iyi bir yaşam, siyasi olarak kendisini daha güvende hissetme ve yahut çeşitli çaresizlikler sebebiyle *Yeni Dünya*’ya yol almıştır.

Dünya üzerinde 19. ve 20. yüzyıllarda meydana gelen küresel çaptaki bu yer değişimler doğal olarak yine dünya üzerindeki politik, sosyal ve ekonomik etkileşimi yoğunlaştırmıştır. Göçlerin gerçekleştiği bölge oranlarına göre Yeni Dünya ülkelerinden

⁷⁷ Deniz Şenol Sert, “Uluslararası Göç Hareketlerinin Tarihsel ve Kuramsal Değerlendirilmesi-Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 37.

⁷⁸ A. G. Kenwood, A. L. Lougheed, **The Growth of the International Economy 1820-2000**, Lordara, Routledge, 2002, s. 45-50.

ABD %61,8'lik bir oran ile ilk sırayı almış, ikinci yoğun göçü de Arjantin %9,1'le topraklarına kabul etmiştir. Daha sonra sırasıyla %8,3'lük oranla Avustralya, %8,1'le Kanada, %6,7 ile Brezilya ve %6,0 oranında diğer ülkelere göç edilmiştir. Sonuç olarak 1915'ten evvel tüm dünyada ortaya çıkan göç dalgasının %85'lik kısmı Güney ve Kuzey Amerika ülkelerine gitmek şeklinde olmuştur.⁷⁹

Tarihsel olarak olaylara bakılırsa eğer, Ermenilerin Amerika Kıtası'nda güçlü olmasında Osmanlı ile ABD arasında 7 Mayıs 1830'da imzalanmış *Ticaret ve Seyri Sefain Antlaşması*'nin rolü büyük olmuştur. Bu antlaşma ile ABD, Osmanlı nezdinde en fazla müsaadeye mazhar devlet statüsüne yükselmiştir. Bu antlaşmanın 3. Madde'sine göre "Amerikalı tüccarlar Osmanlı Devleti'nde her milletten ve dinden simsarlar kullanabilecek, bu simsarların Amerikan tüccarlarca çalıştırılmalarına Osmanlı makamları karışmayacak ve simsarlar, rahatça iş görebileceklerdi". Osmanlı Devleti'nde adı geçen dönemde simsarlığı daha çok Rumlar ve Ermeniler yaptıkları için bu haktan en fazla faydalananlar da onlar olmuşlardır. Gayri Müslüm statüsünde olan Rumlar denizcilik ve ticaretle, Ermeniler ise esnafılık, zanaatkârlık, bankerlik ve simsarlıkla iştigal etmişlerdir. Rumlar kıyı bölgelerde Ermeniler ise iç bölgelerde etkili olmuşlardır. Türklerse bu dönemde askerlik ve çiftçilik ile uğraşmış, bazıları da kamu göreviyle uğraşmıştır. Bunun sonucunda artık Amerika'ya bir Ermeni kapısı açılmış ve azımsanmayacak sayıda Ermeni buraya göç etmiştir. Nihayetinde ticaretin getirmiş olduğu kazanç sayesinde Amerika'da çok güçlü bir Ermeni burjuvazisi ortaya çıkmıştır.⁸⁰

1890-1900 yılları arasında, Amerika'ya göç eden Ermenilerin sayısı tahmini rakamlara göre 12 bin kişi olmuştur. 1901 yılından sonra göç hareketi daha da

⁷⁹ Kazım Baycar, **Otoman Emigration to Argentina 1870–1914**, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, s. 1.

⁸⁰ Davut Kılıç, "**Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve siyasi Mücadeleler**", ASAM Yayınları, Ankara, 2000, s. 114.

hızlanarak 2. Meşrutiyet döneminde göç yasağının gevşetilmesi üzerine kitlesel bir boyuta ulaşmıştır. 1908’de 3.300, 1910’da 5.500, 1915’te 9.355 Ermeni Amerika’ya göç etmiştir. Neticede Amerika’daki Ermeni nüfusu 50 bin’i aşmıştır.⁸¹

ABD’ye giden ilk Ermeni grup, öğrencilerden ibaret olmuştur. Amerikan Protestan misyonerler aracılığıyla gerçekleşen bu beyin göçü sırasında oraya okumaya giden Ermeni gençlerden çoğu teoloji alanında eğitim almışlardır.⁸² Eğitimlerini sürdürmek amacıyla Amerika’ya giden bu öğrencilerin bir kısmı oraya yerleşerek, Ermeni kolonisinin çekirdeğini oluşturmuş, diğer bir kısmı ise Amerikan pasaportuna sahip olduktan sonra Osmanlı Devleti’ne geri dönerek bir takım siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu Ermenilerden din eğitimi almış olanlar Protestan kilisesinde, hukuk, tıp ve eczacılık eğitimi görenler ise İstanbul’da serbest olarak çalışmaya başlamış ve Amerikan misyonerlerinin görevlerini adeta devralmışlardır.

Amerika’ya göç eden Ermeniler, teşkilatlanmalarını tamamladıktan sonra Osmanlı Devleti aleyhine kamuoyu oluşturmak için kurdukları okul, dernek ve yayımladıkları gazetelerle Ermeni halkını Osmanlı aleyhine kışkırtmaya çalışmışlardır.

Amerika’ya giden ikinci Ermeni grubu ise zanaatkâr, köylü ve küçük esnaftan oluşmaktaydı. Bu göçmenler daha çok ABD’nin tarım ve sanayi alanındaki işgücü ihtiyacına binaen oraya gitmişlerdir. Üçüncü grup ise isyanlardan kaynaklı ortaya çıkan güvensiz ortamdan dolayı Anadolu’yu terk edenlerden oluşmuştur. Bu göçmenler, 1890 yılından itibaren Anadolu’da meydana gelen başarısız isyan hareketleri sonucu Ermenilerin desteğini alamayan zengin şehirli tüccarlar ve ihtilalci dernek üyeleridirler.

Ermeni gazetesi Gotchnag’ın 10 Kasım 1904 tarihli sayısına göre, Ermeni göçü, 1848-1875 öğrenci dönemi, 1875-1896 ticaret dönemi ve 1896-1904 işçi dönemi olmak

⁸¹ Bilal Şimşir, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile ilişkileri Sempozyumu**, Ankara, 1985, s. 102-103.

⁸² Bilal Şimşir, **Ermeni Sorunu (1774–2005)**, 2. Basım, Bilgi Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 99.

üzere üç döneme ayrılmaktadır. Ermeni yazarların bazıları birinci ve ikinci dönemleri birleştirerek iki döneme ayırmışlardır.⁸³ Aslında Ermeni göçü olgusu temelde iki döneme ayrılmaktadır: Bunlardan ilki misyonerlerin kendi mezheplerini yaymak için sebep oldukları ve çoğunlukla kontrol edemedikleri bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Ermenilerin daha güzel hayat şartlarına sahip olabilmeleri için veya güvenlik kaygıları sebebiyle yaptıkları göç ise ikinci dönemi kapsamıştır. Bu dönemde ayrıca Ermeni terör örgütlerinin de etkisi söz konusudur. İkinci dönem oldukça uzun bir süre devam etmiştir. Bu dönemde sosyal ve politik etkiler zaman zaman diğerine baskın çıkmıştır.⁸⁴

Osmanlı topraklarından dışarıya Ermeni göçünün en yoğun yaşandığı bölgelerden biri de Rusya ve onun hâkimiyetindeki Kafkasya olmuştur. Rusya'ya giden Ermenilerin küçük bir kısmı Trabzon ve diğer kıyı kasabalardan gemiyle, büyük bir kısmı ise Erivan ve Batum yönünde yaya olarak gitmişlerdir. Kafkasya'ya büyük Ermeni göçü, Osmanlı'ya karşı isyan etmiş Ermeniler tarafından gerçekleşmiştir. 1. Dünya Savaşı yıllarında Karadeniz ve Anadolu'dan 350-500 bin civarında Ermeni çeşitli sebeplerden Kafkasya'ya göç etmiştir.

Osmanlı Ermenilerinin göç etme isteğinin birçok nedeni vardı. Fakat ekonomik, sosyal ve siyasal nedenler en başta gelmekteydi. Bu konuda Barselona Şehbenderi Yusuf Bey'in 1899 yılında yazdığı rapor dikkate değerdir. Rapora göre yurt dışına kaçan Ermeni göçmenler, göç etme gerekçelerini katliam, zulüm ve dehşetli hikâyelerle süslemişlerdir.⁸⁵ Bu süslemeler Amerikan Hükûmeti ve kamuoyu tarafından doğruluğu veya yanlışlığı araştırılmadan kabul edilmiştir. Bugün bile Ermenilerin o anlatıları gerçek vakalar olarak karşımıza çıkarılmaktadır.

⁸³ Oshagan Minassian, **A History of the Armenian Holy Apostolic Orthodox Church in the United States (1888–1944)**, Basılmamış Th.D. Tezi, Boston University School of Theology, 1974.

⁸⁴ Ahmet Akter, **Tehcir Öncesi Anadolu dan Amerika ya Ermeni Göçü (1834-1915)**, İQ Kültür Sanat Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2007, s. 46.

⁸⁵ Akram Fouad Khater, **Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870–1920**, University of California Press, California, 2001, s. 48.

Peki, Ermeniler aslında hangi sebeplerden göç etmişlerdir? Bazı Ermeni araştırmacılara göre Ermeniler, politik, çevresel, ekonomik ve eğitimsel etkenler nedenleriyle göç etmişlerdir. Göç eden Ermenilerin bazıları da Osmanlı'ya iade edilmemek için ülkeden kaçmıştır. 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1856 yılında Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı'da gayrimüslimlerin de askerlik yapması zorunlu bir hale getirilmiş, amma ve lakin bedel-i askeriye'yi ödeyenler muaf tutulmuşlardır. Bu çerçevede istenilen ücreti ödemeyen Ermeniler için göç, askerlikten kaçış yolu olmuştur.⁸⁶ Başlangıçta göç eden Ermenilerin bir kısmı bir süre sonra ülkesine geri döneceğini düşünse de, Yeni Dünya'daki elverişli hayat şartları sebebiyle orada kalmıştır.⁸⁷ Justin Mc. Carthy'e göre Ermenilerin önemli bir bölümü ekonomik nedenlerle göç etmiştir.⁸⁸ Cebel-i Lübnan, Suriye ve Filistin bölgelerinde yaşayan Ermenilerin ürettikleri ürünlerin 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa ile rekabette zorlanması yaşanan ekonomik sıkıntıları daha da şiddetlendirmiştir.⁸⁹

Oshagan Minasyan'a göre de Ermeniler politik baskı, dinsel zulüm, ekonomik durumlarını yükseltmek ve iyi eğitim almak için göç etmeye karar vermişlerdir.⁹⁰ Ermeni tarihçi Robert Mirak'a göre ise Ermenileri 1900'lü yıllarda göç düşüncesine sevk eden durumlardan birincisi, tüccarların seyahat özgürlüğünün olmaması; ikincisi, vergilerin yüksekliği ve üçüncüsü, katliama uğrama korkusudur.⁹¹

⁸⁶ Öznur Seçkin, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Arjantin'e Göçler ve İki Ülke Arasındaki Karşılıklı Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı" , **XIX. Yüzyıl Boyunca Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika İlişkileri**, Ankara Üniversitesi-Lamer, Ankara, 2019, s. 9.

⁸⁷ Meliné Karakashian, Gevorg Poghosyan, "Armenian Migration and Diaspora: A Way of Life", **Migration: Immigration and Emigration in International Perspective**, der. Leonore Loeb Adler, Uwe Gielen, Praeger/Greenwood, Westport, 2003, s. 225-242.

⁸⁸ Justin Mc Carthy, **Ölüm ve Sürgün**, 3. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 134.

⁸⁹ Öznur Seçkin, a.g.m, s. 8.

⁹⁰ Oshagan Minassian, 1974, s. 41-42.

⁹¹ Robert Mirak, **Torn Between Two Lands: Armenians in America 1890 to World War I**, Harvard University Press, Cambridge, 1983, s. 50-51.

Ermenilerin toplu bir şekilde göç etmeleri için Amerika’da bulunan Ermeni kuruluşları ve yardım örgütleri de ciddi çaba sarf etmişlerdir.⁹² Devrimci Taşnak Ermeni Partisi üyeleri Amerika Kıtası’nı kendilerine aynı zamanda politik sığınak olarak görmüşlerdir.⁹³ Göçün artmasının bir diğer nedeni de Amerika Kıtası’na yerleşen Ermenilerin ailelerinin geride kalması olmuştur. Ailelerin birleşmesi için sarf edilen çabalar ülkelerarası yazışmalara da neden olmuştur.⁹⁴ Eğitim ve ticaret amacıyla giden Ermeniler, Amerika’daki ekonomik şartları elverişli bulup ailelerini yanlarına getirmek için uğraşmış ve onlara göç hakkında bir takım bilgiler vererek göçü kolaylaştırmışlardır.⁹⁵ Daha güzel şartlar altında yaşamak arzusuyla bazı Ermeniler, Amerika’ya giden komşularının ve akrabalarının kazandıkları paraları gördükçe ve öğrendikçe ister istemez göç etme isteği duymuşlardır.⁹⁶

Bugüne kalan belgelerden anlaşılmaktadır ki, güvenlik konusunu suiistimal ederek göç etmeye teşebbüs eden Ermeniler de azımsanmayacak kadar çok olmuştur.⁹⁷ Fakat güvenlik kaygısıyla göç kararı alan Ermeniler de vardır. Amaçlarına ulaşabilmek için Ermeni ihtilal örgütleri kendi halkına da eziyet etmişlerdir. Kendi “kutsal” amaçları için zengin Ermenilerden para isteyen bu örgüt mensupları, istediklerini alamadıkları takdirde onları katletmişlerdir.⁹⁸

⁹² Bkz. **BOA. HR. SYS. Dos. 2859, No. 52; Y.A. RES. Dos. 80, No. 37.**

⁹³ Knarik Avakian, **The History of the Armenian Community of the United States of America (From the Beginning to 1924)**, “Science” (Publishing House of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia), Yerevan, 2000, <http://www.geocities.com/lira777/summaryE.html> (Erişim Tarihi: 10.10. 2019)

⁹⁴ Bu konu ile ilgili Osmanlı Arşivinde bulunan belge sayısı oldukça fazladır. Belgelerden bazıları şunlardır: **BOA., Y. A. RES. Dos. 80, No. 114; A. MKT. MHM. Dos. 658, No. 29; ZB. Dos. 315, No.32; Y. A. RES. Dos. 80, No. 37; A. MKT. MHM. Dos. 658, No. 42; Y. PRK. EŞA. Dos. 17, No. 51; HR. SYS. Dos. 2743.**

⁹⁵ Işıl Acehan, “Eski Dünya’dan Yeni Dünya’ya: Anadolu’dan ABD’ye İlk Müslüman Türk Göçü Üzerine”, **Doğu Batı**, S. 32, (Mayıs, Haziran, Temmuz), 2005, s. 221–238.

⁹⁶ Göçmenlerin zengin kıyafetlerle evlerine dönmesi memleketlerinde hayranlıkla karşılanmıştır. Akram Fouad Khater, 2001, a.g.e. s. 57.

⁹⁷ **BOA. DH. MUI. Dos. 8–3, No. 12.**

⁹⁸ Sempat Gabrielyan, **Ermeni Bunalımı ve Tekrar Doğuş**, Boston, 1905, s. 94 –157, K.S.Papazian, **Patriotizm Perverted**, Boston, 1934, Leonard Ramsden Hartill, **Men Are Like That**, Indianapolis, 1928, s. 97-98’den zikreden Erdal İlder, “**Taşnak Partisinin Ermeni İsyanlarındaki Rolü (1892–1914)**”.

Ermenilerin göç etme isteklerini genel olarak aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz.

1. Misyonerlerin teşviki ile eğitim-öğretim isteği,
2. Ekonomik sıkıntılardan kurtulup iyi şartlarda ve güvenli ortamda yaşama arzusu,
3. Ticaret yapma isteği ve servet edinme maksadı,
4. Amerika'daki Ermenilerin teşvik etmesi,
5. Amerika'yı politik sığınak olarak görmeleri ve suçluların adaletten kurtulma isteği,
6. Parçalanmış ailelerin birleştirilmesi.

Toparlanırsa misyonerlerin Ermeni göçüne etkisi olmasına rağmen aslında göç eylemi sosyo-ekonomik sebeplerden gerçekleşmiştir. Bununla beraber Ermeni göçü, Ermeni milletinin önlenemez bir şekilde kendi kendini teşviki ile meydana gelmiştir.

2.2. Ermenilerin Göç Yolları ve Karşılaştıkları Sorunlar

1880-1910 yılları arasında Amerika'ya yaklaşık 18 milyon göçmen gelmiştir. Bu dönemde Amerika'ya yaklaşık 55.000 Ermeni göç etmiştir.⁹⁹ Ermeniler, Osmanlı topraklarını terk edebilmek için çeşitli vasıtalar (araba, eşek, katır ve tren, gemi vb.) deneyerek bütün iskele ve limanları kullanmışlardır. Hatta kilometrelerce yol yürümeyi bile göze almışlardır.¹⁰⁰

Osmanlı topraklarında yaşayanlar ülkeden çıkmak için legal ya da illegal her türlü yola başvurmuşlardır. 1894 tarihli Pasaport Nizamnamesi'nin 9. maddesinde; sanat, ticaret veya servet sahibi olmayanların pasaport elde edebilmeleri için kefil gösterme zorunluluğu getirilmiştir.¹⁰¹ Osmanlı Devleti göçlere sıcak bakmadığı için

⁹⁹ Ahmet Akter, **Tehcir Öncesi Vilayati-i Sittedan Amerika ya Ermeni Göçü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.200.

¹⁰⁰ Peter Morton Coan, **Ellis Island Interviews**, Checkmark Books, New York, 1997, s. 395.

¹⁰¹ Hamdi Genç, "Osmanlı'dan Brezilya ve Arjantin'e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo Ekonomik Durumu", Marmara Üniversitesi, **İ.İ.B.F Dergisi**, C. 28, S. 1., İstanbul, 2010, s. 79.

pasaport alamayan göçmenler bu sebepten illegal yollara başvurmuşlardır. Ermeniler de yurt dışına çıkışta bu yöntemle başvurmuşlardır.

Batı, doğu ve güney yönleri Ermenilerin göç için yoğun olarak kullandıkları istikametler olmuştur.¹⁰² Dönemin Osmanlı Dâhiliye Nezareti'nin raporlarına baktığımızda Ermenilerin Amerika'ya kaçmak maksadıyla İstanbul ve İzmir¹⁰³ limanlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Ermenilerin büyük bir kısmının İstanbul'da ticaret yapmak için Anadolu'dan *mürur teskiresi*¹⁰⁴ elde edenler olduğu belirlenmiştir. Yurt içi seyahatlerde pasaport niteliği taşıyan mürur teskiresi 1908 yılında 2. Meşrutiyet döneminde kaldırılmıştır.¹⁰⁵

Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Van ve Halep vilayetlerinde yaşayan Ermeniler, İskenderun İskelesi ve Mersin limanını Amerika'ya kaçmak için kullanmışlardır. Bazı durumlarda iskelelerde kontroller sıklaştırıldığı için gemilere sahillerden binmişlerdir. Yolculuk sırasında ilk önce Kıbrıs'a geçerek orayı konaklama yeri olarak seçmişlerdir.¹⁰⁶

Ermeniler Harput'u Amerika'ya açılan bir kapı olarak görmüşlerdir. Ermeniler Harput'tan ilk önce Mersin'e, oradan da Marsilya ve ya Liverpool'a geçerek Amerika'ya gitmişlerdir.¹⁰⁷ Bu dönemde Osmanlı Devleti Lübnan sahillerini kontrol etmekte hayli zorlanmıştı. Lübnan'daki Jounieh ve Jubayl iskelelerini daha çok kullanan Ermeni ve Arap göçmenler ilk olarak Marsilya, Barselona ve Liverpool gibi büyük şehirlere göç etmişlerdir.¹⁰⁸ Hatta Marsilya'ya giden Fransız posta vapurları hem

¹⁰² Isabel Kaprielian-Churchill, **Like Our Mountains: A History of Armenians in Canada**, McGill-Queen's Press, Canada, 2005, s. 30.

¹⁰³ BOA. ZB. Dos. 419, No. 162; BOA Y. MTV., Dos. 72, No. 60

¹⁰⁴ 19. Yüzyılda Osmanlı topraklarında seyahat etmek isteyen yerli ve yabancı herkesin aldığı bir izin kağıdıdır.

¹⁰⁵ BOA. Y. PRK. DH. Dos. 2, No. 86.

¹⁰⁶ BOA. Y. PRK. ASK. Dos. 83, No. 32.

¹⁰⁷ Isabel Kaprielian-Churchill, a.g.e., s. 28.

¹⁰⁸ Akram Fouad Khater, 2001, s. 52.

Beyrut sahillerine hem de İzmir limanına uğrayarak Ermenileri Fransa'ya götürmüşlerdir.¹⁰⁹

Amerika'ya göç etmek isteyen bazı Ermeniler ise Mısır ve Bulgaristan yolunu kullanmışlardır.¹¹⁰ Bu dönemde Mısır'dan Amerika'ya hem doğrudan hem de aktarmalı seferler düzenlenmiştir. Aktarmalı yolculuklarda ilk önce Londra'ya uğrayan gemiler daha sonra Atlantik Okyanusu'na varmışlardır.¹¹¹ Bu yolculuklarda Marsilya limanı en uygun konaklama yerlerinden biri olmuştur.¹¹²

Osmanlı Devleti her türlü önlemi almasına rağmen Ermenilerin ülkeden göç etmelerini durduramamıştır. Osmanlı devlet görevlilerinin ihmalinin yansira yabancı devlet görevlisi ve ticaret şirketlerinin de bu işte parmağı olmuştur. Başta Ellis Adası olmak üzere Doğu limanlarından giden bazı Ermenilerin Amerika'ya girişi özellikle trahom ve birçok bulaşıcı hastalıklar nedeniyle engellenmiştir. Yeterli parası olmayan veya bu gibi bulaşıcı hastalıkları taşıma riski olan bazı Ermeni göçmenler Meksika yolunu kullanarak ABD ve Latin Amerika'ya gitmek istemişlerdir.¹¹³ Osmanlı Devleti yaşanan göçlere engel olmak için 1896 yılına kadar Arjantin'e yapılan göçleri yasaklamıştır. Yasak nedeniyle bazı Ermeniler ilk önce Uruguay'a geçmiş, oradan da Arjantin'e devam etmişlerdir. Bu sebeple Osmanlı'dan Arjantin'e yapılan göçlerin başlangıç tarihi kesin olarak bilinmemektedir.¹¹⁴

Ermenilerin Amerika'ya ulaşması için hem ülke dışına çıkmaları hem de Atlantik Okyanusu'nu geçmeleri gerekmektedir. O günkü şartlarda zorlu bir yolculuk

¹⁰⁹ BOA. Y.PRK. UM. Dos. 26, No. 97.

¹¹⁰ BOA. A. MKT. MHM. Dos. 540, No. 25, Y. PRK. AZN. Dos. 20, No. 40; BOA Y. MTV. Dos. 258, No. 11; Bazı kimseler mürur teskeresiyle Mısır'a, oradan da pasaportla yabancı ülkelere gittiğinden 1893 yılında Mısır Valiliğine tedbir alınması bildirilmiştir. **Osmanlı Belgelerinde Ermeniler**, Cilt 15, Belge No. 79; Sarkis Narzakian, **Memoirs of Sarkis Narzakian**, Gomidas Institute, Ann Arbor, 1995, s. 98–99.

¹¹¹ BOA. Y. A. HUS. Dos. 517, No. 41, Lef 1.

¹¹² BOA. ŞD. Dos. 2794, No. 3; Osmanlı Belgelerinde Osmanlı-Fransız İlişkileri I, s. 94 – 116.

¹¹³ Robert F. Zeidner, "From Babylon To Babylon: Immigration From The Middle East", **Peoples of Utah**, (Ed.) Helen Z. Papanikolas, Utah State Historical Society, Salt Lake City, 1976, s. 385–408.

¹¹⁴ Mehmet Temel, **XIX. Ve XX. Yüzyılda Osmanlı-Latin Amerika İlişkileri**, Nehir Yayınları, İstanbul, 2004, s. 92.

olmasından dolayı göçmenler hem başarısızlığı hem de ölüm riskini göze almış durumdaydılar. Sonu belli olmayan bu yolculuk adeta beyazlar arası köle ticareti haline gelmişti. İlk zamanlar çok zor ve tehlikeli olan bu yolculuklar daha sonra gelişen teknolojiler sayesinde daha kısa ve az riskli olmaya başlamıştır.

Atlantik Okyanusu'nun vapurlarla geçilmesine 1850 yılında başlanmıştır. Latin Amerika ve ABD'ye Ermeni göçmenlerin çoğu Atlantik Okyanusu'ndan vapurla geçmiştir. Fakat 1870'lerde bazı göçmenler bu yolculuklarda yelkenli gemiler kullanmışlardır. O dönemde vapurla Avrupa'dan New York'a düzenlenen yolculuklar yaklaşık 17 gün sürmekteydi. Atlantik Okyanusu 1. Dünya Savaşı esnasında vapurlarla 2-3 hafta, 1920'li yıllarda ise 1-2 haftada geçilmekteydi. 1905'li yıllarda 25 knot hızla seyir eden gemilerle Yeni Dünya'ya 10 günde ulaşmak mümkündü.¹¹⁵ Atlantik Okyanusu'nu geçen göçmenlerin büyük bir bölümü yolculuklarını ışıksız üçüncü sınıf bölmelerde yapmışlardır. Yolcular yataklarını ve yemekte kullanacakları malzemeleri yanlarında getirmekteydiler.¹¹⁶

2.3. Osmanlı'dan Latin Amerika'ya Emek Göçü

19. ve 20. yüzyıl dünyasındaki durum, politik ve ekonomik açıdan güçlenmiş büyük devletlerin sömürgecilik çağı olarak bilinmektedir. Bu bağlamda Latin Amerika'da geniş sömürge sahasına sahip olan İspanya'dan bağımsızlığını kazanmış birçok genç devlet dünya arenasına çıkmıştır. Bu dönemde Latin Amerika'nın yeni bağımsızlık kazanmış başlıca devletleri, henüz nerdeyse hiç temeli atılmamış sanayi ve ticaret alanlarında, işine yarayacak kapitalist düşünce yapısına sahip Avrupalıları ve ucsuz bucaksız tarım arazisini işleyecek çiftçilikten anlayan Orta Doğuluları ülkelerine davet etmişlerdir. Osmanlı Devleti yaşanan bu göçleri ülke menfaatleri açısından

¹¹⁵ June Pelo, "The Immigrant Journey", **Liberty: The Statue and The American Dream**, (Der. Leslie Allen), 19, Statue of Liberty-Ellis Island Foundation, New York, 1985.

¹¹⁶ Ahmet Akter, 2007, s. 83.

sakıncalı görmüş olmasına rağmen, 20. yüzyılın başlarında, 100 bin kişinin Arjantin'e, 190 bin kişinin de Brezilya'ya göç etmesine engel olamamıştır.¹¹⁷ Orta Doğulular içerisinde özellikle Ermeniler bu başlık altında incelenmiştir.

Göç faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde İspanya, Portekiz, İngiltere, İtalya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerle aynı seviyede olmasa da Osmanlı topraklarından da Yeni Dünya'ya yönelik göçler gerçekleşmiştir. Söz konusu göçler başta ABD, Kanada, Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili, Ekvator, Kolombiya, Venezüela, Küba, Uruguay, Peru, Avustralya gibi ülkelere olmuştur.¹¹⁸

19. ve 20. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika'ya çalışmak için yüzbinlerce insan göç etmiştir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı ekonomisinde görülen durgunluğun etkisiyle işsizlik artmıştır. Kırım Savaşı'ndan itibaren Kafkaslar, Kırım ve Balkanlardan Anadolu'ya gelen milyonlarca mülteci, Osmanlı'da müslüman nüfusun üstünlüğünü arttırmıştır.¹¹⁹ Üzüm bağlarının büyük bölümüne filoksera hastalığının zarar vermesi, Süveyş Kanalı'nın ticaret yollarının rotasını güneye çevirmesi, ipek endüstrisinin çöküşü ve bu sektörde Fransa'ya bağımlı hale gelmesi yaşanan göçü etkilemiştir. Suriye hristiyanlarının müslüman nüfusun tehdidine maruz kaldıklarını iddia etmeleri, Osmanlı Devleti'nin Suriye bölgesindeki Dürzi isyanları açısından yürüttüğü olumsuz politikalar ve bunun bölge halkında yarattığı güvensizlik gibi sebeplerle imparatorluk bünyesinde görülen bu gelişmelerden olumsuz olarak etkilendiklerini düşünen yüz binlerce kişi devletin vazgeçirme politikalarına rağmen göç etmiştir.¹²⁰

¹¹⁷ Hamdi Genç, 2010, s. 71-103.

¹¹⁸ Deniz Şenol Sert, 2012, s. 39.

¹¹⁹ Nedim İpek, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 74.

¹²⁰ Mehmet Temel, "XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa'dan Brezilya'ya Yönelik Göçler", **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 2, 2009, s. 125.

19. yüzyılın son çeyreği Amerika Kıtası'na yönelik göçlerin yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur. Osmanlı arşiv belgelerinde verilen bilgilere göre, 1898 yılında Yeni Dünya'ya göç etmiş Osmanlı uyruklu göçmen sayısı 20 bin, 1899 yılında ise 140 bin civarında olmuştur. Bu insanların %49'u ABD'ye, %29'u Latin Amerika ülkelerine, %22'si de Kanada'ya göç etmiştir. Göçmenlerin %98'i Cebel-i Lübnan ve Suriye Marunî, Katolik ve Ortodokslarından; kalan %2'si de müslüman, Rum ve Ermenilerden oluşmuştur.¹²¹ 1902'ye gelindiğindeyse sadece Cebel-i Lübnan'dan göç edenlerin sayısı 100 bin'i aşmıştır. Kemal Karpat'ın verdiği bilgilerde ise 1860-1914 arası dönemde Amerika'ya yaklaşık olarak 1,2 milyon Osmanlı vatandaşı göç etmiştir. Bu göçmenlerin yaklaşık olarak yarısını Suriye ve Cebel-i Lübnanlılar oluşturmuştur.¹²²

Buna mukabil Latin Amerika'nın Arjantin ve Brezilya gibi devletlerinden de Osmanlı topraklarına göç olduysa da bu asla kıyaslanabilecek düzeyde değildir. Osmanlı'dan Latin Amerika'ya gelen göçmenlere “*Los Turcos*” (Türkler) deniyordu.¹²³

Arjantin'e yapılan göçlerin başlangıç tarihi ile ilgili kesin bilgiler olmasa da 1895 yılında Arjantin Cumhuriyetinde gerçekleştirilmiş 2. Ulusal Nüfus Sayımı'na göre ülkede Osmanlı Pasaportuna sahip 876 kişi tespit edilmiştir. 1914 yılında yapılmış olan 3.Ulusal Nüfus Sayımı'nda ise kayıtlı göçmen sayısının 64.369'a çıktığı görülmüştür.¹²⁴

2 Ekim 1908'de eski nahiye müdürü Habibullah Efendi Buenos Aires'teki Osmanlı göçmen sayısının 60.000 kişiye ulaştığını rapor etmiştir. Yaklaşık dört yıl sonra Dâhiliye ve Hariciye Vekâletleri arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre Arjantin'deki Osmanlı vatandaşlarının sayısının 100.000 olduğu anlaşılmaktadır.

¹²¹ Mehmet Temel, a.g.m., s. 126.

¹²² Fikret Babuş, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 44.

¹²³ Michael Humphrey, “Ethnic History, Nationalism and Transnationalism in Argentina Arab and Jewish Cultures”, **Arab and Jewish Immigrants in Latin America Images and Realities**, Edited by Ignacio Klich and Jeffrey Lesser, London, Frank Class, 1998, s. 168.

¹²⁴ Öznur Seçkin, 2019, s. 8

Arjantin'deki Osmanlı Devleti Konsolosu Emin Arslan Bey'in verdiği bilgilere göre de Buenos Aires'te 1911 senesinde Osmanlı göçmenlerinin sayısı 13.605 olmuştur. Ayrıca Osmanlı Meclis-i Vükela belgelerindeyse göçmen sayısı Meksika, Arjantin, Uruguay, Kolombiya ve Şili gibi bazı Latin Amerika ülkelerinde 9 Şubat 1908'de 150.000 civarı olduğu beyan edilmektedir.¹²⁵

Bu dönemde göç etmek isteyenlerin çoğu ABD'ye gitmek istemiş fakat Osmanlı vatandaşlarından ABD'ye göç edenlerin sayısı Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkelerine göç edenlerle kıyaslandığında bir hayli az olmuştur. Bunun en önemli nedeni ABD'nin herkesi ülkesine kabul etmemesidir. O dönemde ABD'ye göç etmek zor ve bezdirici bir takım kontrollerden sonra olabilmekteydi. Osmanlı vatandaşlarından ABD'ye gidenlerin karşılaştıkları zorlukları öğrenenler, bunun etkisiyle Latin Amerika ülkelerine göç etmişlerdir.

Özellikle Osmanlı vatandaşları için Latin Amerika ülkeleri birer cazibe merkezi konumundaydılar. Başta Brezilya ve Arjantin olmak üzere Meksika, Şili, Kolombiya, Küba gibi ülkeler Orta Doğu'dan göç eden insanların yoğunlaştığı bölgelerdi. Latin Amerika ülkelerine yapılan göçler ABD'deki gibi sıkı kontrollere tabii değildi. Gelişmekte olan bu ülkelerde çalışma şartları ve göçmenlere dair uygulamalar daha insancıldı. Latin Amerika ülkelerinde tarımsal sektörde özellikle iş imkânları daha fazlaydı. En önemlisi ise bu ülkelerde oturma ve çalışma şartları açısından diğer ülkelerin uyguladıkları düzenlemelerin ortaya çıkardığı sorunlar pek fazla göze çarpmıyordu. Mesela, Latin Amerika ülkeleri, topraklarına girmek isteyen göçmenlerden vize istememekteydi. Daimi olarak kalmak isteyenlere oturma ve çalışma izni koşulsuz olarak sağlanmaktaydı. Örneğin Brezilya Hükûmeti ülkeye girişte pasaport ibrazını zorunlu tutmayıp, giriş yapan kişilerin kimliklerini gösteren herhangi

¹²⁵ **Caras y Caretas**, "En tierra Argentina", 24 Ocak 1914.

resmi bir belgeyi yeterli görmekteydi. Hatta ülke vatandaşlığına geçiş ve pasaport verilme işlemlerinde bile herhangi bir engel ve zorluk yaşanmamaktaydı. Elbette bütün bu işlemler bu devletlerin kendi çıkarlarını gözetmelerinden kaynaklanmaktaydı. Latin Amerika'yı cazip kılan bir diğer etken de ulaşım olanaklarının burada çok daha kolay ve ucuz olmasıydı. Osmanlı'dan başta Arjantin toprakları olmak üzere Latin Amerika'ya ilk göçler 1870'li yıllardan itibaren başlamıştır. Bu göç süreci 1900'lerin başlarından itibaren daha da hızlanmıştır.¹²⁶

Osmanlı Hariciye Nezareti'ne hitaben yazılmış göçmen talepleri değerlendirildiğinde, Kuzey ve Güney Amerika'da insan gücüne had safhada ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Brezilya Sao Paulo'da bir toprak sahibi olan Paulo Duval, topraklarında çalışacak çok sayıda göçmen için izin istemiştir.¹²⁷

Osmanlı kayıtlarından farklı olarak Amerikan istatistiklerinde göçmenlere, Türkiye Avrupası'ndaki ve Türkiye Asyası'ndaki ayırımı yapılıyordu. Ancak 1895 yılında göçmenlerin kökenleri belirtilmeye başlanmıştır. Küba ve Meksika da dâhil olmak üzere hemen her Latin Amerika ülkesinde Osmanlı vatandaşı bulunmasına karşın yalnızca Arjantin, Brezilya ve Venezuela'da ülkeye giriş yapanlar ile ilgili rakamlar verilmekteydi. Hatta Brezilya ve Arjantin'deki kayıtlarda göçmenlerin dini kökeni ve meslekleri gibi konularda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Yine de, Osmanlı göçmenleriyle ilgili sınıflandırıcı genel terimlerin tanımlayıcı olmadığına işaret etmek gerekir. Bu göçmenler Brezilya'da Türk ve Arap olarak anılırken Arjantin'de Suriyeli olarak adlandırılıyorlardı.¹²⁸ Aslında bütün göçmenleri Türk olarak adlandırmak çok uygun değildir; çünkü büyük çoğunluğu Suriyeliler, Ermeniler ve Araplardan oluşan bu

¹²⁶ Mehmet Temel, 2009.

¹²⁷ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı yay., İstanbul, 2003, s. 280.

¹²⁸ Kemal H. Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 372-373.

gruplar, belki de, Sultan'ın tebaasından oldukları için başlangıçta Türk diye adlandırılmışlardır.

Arjantin'de yayımlanan 1914 tarihli *Cara y Caretas*¹²⁹ dergisi tehcir edilmiş Ermenileri Türk ismiyle tanımlamıştır: “*Türkler çok anlamıyorlar tarımdan, belki de buraya gelenlerin neredeyse tamamının Küçük Asya'nın batı kıyılarında gelmiş olmasından kaynaklanıyor bu durum...*”¹³⁰ Osmanlılar Arjantin'de altıncı büyük göçmen topluluğunu oluşturmuşlardır.

Osmanlı'dan göç edenlerin göç etme sebeplerini üç başlık altında toplaya biliriz. Birincisi, en çok göçün yaşandığı bölgeler olan Cebel-i Lübnan¹³¹ ve Suriye'de yıllardır şiddetli bir geçim sıkıntısı hâkimdi. Orta Doğu'da yaşayan insanların büyük bir bölümü tarımsal faaliyetlerle hayatlarını sağlamaktaydılar. Lakin Cebel-i Lübnan bölgesindeki toprakların önemli bir kısmı taşlık ve kayalıklardan ibaretti. Ziraat için kullanılan alanlar yetersiz kalmaktaydı. Bölge insanları tarafından yetiştirilen en önemli ürünler ipek kozası ve zeytindi. Bu ürünler için de çok fazla iş gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Yerli halkın göç etmesinin ikinci nedeni ise bölgede yaşanan asayiş sorunlarıydı. Bölgedeki Bedevi aşiretleri köylülerle birtakım sorunlar yaşamaktaydı. Lübnan dağlarının doğu eteklerinde Bedevilerin cirit attığı geniş yerler mevcuttu. Bu aşiretler zaman zaman ekili ve dikili arazilere zarar verir, hasat zamanları başkalarının mahsulünü çalar, köyleri basar, diğer mevsimlerde de köy halkının sürülerine musallat olurlardı. Cebel-i Lübnan ile Suriye'nin bazı bölümlerinde yaşayan bu Bedevi aşiretler hakkında yerel halk tarafından Osmanlı Devleti'ne defalarca şikâyetlerde bulunulsa da alınan önlemler yetersiz kalmıştır. Amerika Kıtası'na yapılan göç hareketliliğinin bir diğer nedeni ise Osmanlı'nın birçok yerinde faaliyet gösteren bazı şahıslar ve

¹²⁹ Cara y Caretas-1898'den 1941'e kadar yayımlanmış haftalık Arjantin dergisidir.

¹³⁰ **Caras y Caretas**, “En tierra Argentina”, 24 Ocak 1914, Alıntı: Emmanuel Taub, **Otredad, orientalismo e identidad**, Universidad de Belgrano, Buenos Aires, 2008.

¹³¹ Lübnan Dağları. Bu dağlar Akdeniz'in doğu kıyılarına paralel uzanırlar.

şirketlerdir. Göçü teşvik etmek, basitleştirmek ve aracılık yapmak maksadıyla kurulan bu şirketlerin amaçları sadece para kazanmak olmuştur. Gazetelere verdikleri abartılı ve gerçek dışı ilanlarla bu şahıslar ve şirketler Osmanlı vatandaşlarının gözünde göçü cazip hale getirmişlerdir.¹³²

Avrupa'daki hükûmetler ülkelerinden dışarıya yönelik göçleri destekleme politikası izlerken, Osmanlı Devleti ülke dışına yönelik göçleri pek de olumlu karşılamamıştır. Bu olumsuz bakış açısı Osmanlı'nın değişik tarihlerde yayımlamış olduğu nizamname ve kararnamelerle, izlemiş olduğu göçmen yerleştirme politikasından anlaşılmaktadır. I. Mahmut döneminde yurt dışına çıkışlarda pasaport kullanılması zorunluluğu getirilmesinden sonra 1869 yılında kabul edilen *Tabiiyet Nizamnamesi*'yle izinsiz Osmanlı topraklarını terk eden veya yabancı bir devletin hizmetine giren kişinin vatandaşlıktan çıkarılacağı, geri dönüşünün yasaklanacağı ve vakıf türünden gayr-i menkullerine el koyulacağı hükmü getirilmiştir.¹³³

23 Haziran 1896 tarihli Meclis-i Vükela kararıyla Ermenilerin ABD'ye gidişleri yasaklanmış 1903 ve 1907 yıllarında Osmanlı vatandaşlarının Amerika'ya göç girişimlerinin engellenmesi için önlemler alınmıştır. Ancak çok sayıda Ermeni, ticaret ya da başka amaçlarla Avrupa pasaportu elde edebilmişlerdir. Onlara bu işlemlerde Osmanlı memurları kendi çıkarları doğrultusunda yardım etmiştir. Ermenilerin yurt dışına çıkmalarına göz yumulmuştur. Osmanlı memurlarının mevzuatı suiistimal etmeleri sonucu, göç yasağından beklenen yarar elde edilemeyince, bir daha geri dönmek ve geride bıraktıkları eşyalarını satıp münasebetlerini tamamen kesmeleri şartıyla, Amerika Kıtası'na göçmelerine müsaade edilmiştir.¹³⁴

¹³² Özlem Çelebi, Saime Özçürümez, Şirin Türkay; **İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika**, Anıl Reklâm ve Matbaacılık, Ankara, 2011, s. 1.

¹³³ Mehmet Temel, 2009, s. 127.

¹³⁴ Mehmet Temel, 2004, s. 128.

Osmanlı Devleti'nden Amerika Kıtası'na göç edenlerin büyük çoğunluğunun hristiyan olması, Cebel-i Lübnan ve Suriye'deki hristiyan din adamlarınca da hoş karşılanmamıştır. Çünkü bölgeden göç eden cemaat, yöredeki hristiyan cemaatin azalmasına sebep olmuştur. Yöre insanının, hristiyan ruhban sınıfınca göç etmemeleri yolundaki bir takım telkinleri de işe yaramamıştır.¹³⁵

¹³⁵ Ramazan Işık, “Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan'da Bağımsız Bir Hristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, sayı: 2, 2005, s. 420.

İKİNCİ BÖLÜM

ERMENİLERİN LATİN AMERİKA'DAKİ DİASPORA FAALİYETLERİ

20. Yüzyılın başlarında Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinden daha güzel bir hayat sürmek için dünyanın birçok yerine göç etmişlerdir. Bazıları, dönemin göç politikalarına destek veren Avrupa ülkelerine sığınırken, bazıları ise yeni bir yaşam umuduyla uzun mesafeleri katetmiştir. Latin Amerika, yeni bir sayfa açmak isteyen Ermeniler için ideal bir yer olmuştur. Ancak okyanusun öteki tarafı zorluklarla da doluydu. Ermeniler, diğer göçmen gruplara kıyasla bu yeni topraklara oldukça yabancıydılar.¹³⁶

Ermenilerin Latin Amerika'ya gelişi 1910-1950 yılları arasında hız kazanmıştır. İlk Ermeni grupları ise 19. yüzyılın sonlarından itibaren Arjantin, Brezilya ve Uruguay'a göç etmeye başlamıştır.¹³⁷

Belirtmek gerekir ki, henüz 1. Dünya Savaşı'nın şiddetli zamanlarında göç etmek zorunda kalan Ermenilerin çoğu, Suriye ve Mezopotamya topraklarında yaşamaktan vazgeçerek Avrupa'nın ve Latin Amerika'nın farklı ülkelerine yerleştiler. 1. Dünya savaşı sırasında çeteler halinde yaptıkları terör eylemlerinden sonra hem Türkiye'ye geri dönmeye cesaret edemedikleri için hem de dönemin Suriye'sinde ekonomik koşulların iyi olmaması sebebiyle Avrupa ve okyanus ötesine göç etmek istemişlerdir. Kısa zaman diliminde hâkim çevrelerin dikkatini çeken Ermenilere istenilen yardım edilmeye başlanmıştır. Göç sırasında daha çok Avrupa, ABD ve Latin Amerika ülkelerine yönelen Ermeniler, burada kısa bir zaman içerisinde diaspora teşkilatlarını oluşturarak Osmanlı devletine karşı yeniden mücadeleye başlamışlardır.

¹³⁶ Rumbo Sur Derneği resmi sitesi: <https://www.rumbosur.org/armenios/migrantesarmenios/> (Erişim Tarihi 18.09. 2019)

¹³⁷ Ermenistan'ın Buenos Aires Büyükelçiliği resmi sitesi: <http://argentina.mfa.am/es/community-overview/> (Erişim Tarihi 18.09. 2019)

Bu devletlerin göç sırasında Ermenilere kucak açması onların bu ülkelerde serbest faaliyetlerine bir tür ivme vermiş olmuştur.¹³⁸

1. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı'da yaşanan olaylardan sonra, 1920'li yıllarda Ermenilerin Latin Amerika'ya yönelik göç hareketliliğinde kayda değer bir artış yaşanmıştır. Latin Amerika'da yaşayan Ermenilerin bir kısmı bir zamanlar, Türkiye'nin güneydoğusundaki *Kilikya*¹³⁹'da (şimdiki Adana ve Halep) ticaret, ayakkabı imalatı ve halıcılıkla uğraşmışlardır. İzmir'den de Latin Amerika'ya (özellikle Buenos Aires'e) göçler olmuştur. 1914 yılına ait kayıtlarda Arjantin'de 2 bin Ermeni'nin yaşadığı belirtilmiştir. Ermenilerin Latin Amerika'ya göç hareketi 1920-1950'lerde zirveye ulaşmıştır. Özellikle 1940-1950'lerde, 2. Dünya Savaşı sırasında Latin Amerika'ya bir sonraki Ermeni göçü dalgası gerçekleşmiştir. Bu dönemde Suriye, Lübnan, Yunanistan ve Fransa'dan, 1952 ve 1953'te Romanya ve Bulgaristan'dan, 1955'teyse Türkiye'den toplamda 15.000'den fazla kişi göç etmiştir. Ayrıca 1990'lı yıllarda SSCB'nin çöküşü, Kafkasya'da siyasi istikrarın bozulması, Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun gerginleşmesi, Ermenistan'da 1988 Spitak depremi ve ülkedeki sosyal-ekonomik durumun aşırı dayanılmaz olması sonucunda, Ermenilerin ABD ve Latin Amerika'ya bir sonraki göç dalgası başlamıştır.¹⁴⁰

¹³⁸ Gorge Show Stenford, **Ottoman population movements during the last years of Empire (1885-1914)**, New York, 2000, s. 286.

¹³⁹ Anadolu'nun güneyinde Alanya Burnundan Suriye'ye kadar uzanan antik bölgedir.

¹⁴⁰ <http://argentina.mfa.am/es/community-overview/> (Erişim Tarihi: 20.10.2019)

1. ERMENİLERİN ARJANTİN'E GÖÇÜ VE DİASPORA FAALİYETLERİ

Arjantin topraklarına Ermeniler ve Araplar, önce Osmanlı Devleti içinde bulunan daha sonra ise Fransız yönetimine geçen Suriye ve Lübnan topraklarından gelmişlerdir. Bir kısmı müslüman bir kısmı da hristiyan ve diğer dinlerden olan, Türk Pasaportu ile gelen, genelini kırsal kesim insanının oluşturduğu bu göçmen toplulukları, ülkeye ilk girişlerini Buenos Aires limanından gerçekleştirmişlerdir.

Ermenilerin Arjantin'e birkaç aşamada geldiklerini söyleyebiliriz. İlk aşama en önemli aşama olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu aşamada gelen Ermenilerin maddi yardımları sayesinde ikinci ve üçüncü Ermeni göç dalgası yaşanmıştır. İlk Ermeni göçü 19. yüzyılın sonlarından 1914'e kadar olmuş, daha sonraysa 1915'ten 1923'e kadar devam etmiştir. 1917-1921 yıllarında Rus İç Savaşı'ndan kaçan Ermeniler de bu listede yer almaktadır. İkinci en büyük göç dalgası 1923-1940 yıllarında gerçekleşmiştir.¹⁴¹ Bu tarihte gelen Ermeniler, önce gelenlerin yakın akrabaları olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Adana ve Kilikya gibi bölgelerinden gelen ilk Ermeni aileleri, başkent Buenos Aires'e yakın bölgelere yerleşmişlerdir. Kahramanmaraş ve Gaziantep'teki çatışmalar nedeniyle Arjantin topraklarına ikinci büyük Ermeni akını 20. yüzyılın 30'lu yıllarına denk gelmektedir. Bir sonraki Ermeni dalgası Arjantin'e 2. Dünya Savaşı vesilesiyle 20. yüzyılın 40'lı ve 50'li yıllarında ulaşmıştır. Arjantin'in 2. Dünya Savaşında iştirak etmemesi, nispeten güvenli ve tehlikesiz bir bölgede bulunması gibi sebeplerden dolayı birçok etnik grup buraya göç etmiştir. Bu dönemde Suriye, Lübnan, Yunanistan ve Fransa'dan yaklaşık 10 bin Ermeni gelmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra 1952 ve 1953 yıllarında Romanya ve Bulgaristan'dan bin kadar Ermeni bölge ülkelerinde hüküm süren istikrarsızlık ve güvensizliğin yanı sıra

¹⁴¹ Alejandra Patricia Karamanian, **Resolución con Justicia. Reparaciones por el Genocidio Armenio**, Fundación Consejo Nacional Armenio, Grupo de Estudio Reparaciones Genocidio Armenio, Buenos Aires, 2005, s. 139.
<http://www.armeniangenocidereparations.info/wp-content/uploads/2016/08/ResJusticia.pdf>
(Erişim Tarihi: 20.09.2019)

Komünizmin kurulması sebebiyle Arjantin'e göç etmiştir. 1955'teyse Türkiye'den yaklaşık 4 bin kişi Arjantin'e yerleşmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, Sovyetler Birliği'nden de (1947-1954) bir grup Ermeni göçmen Arjantin'e gitmiştir. 1960'lı yıllarda Arjantin'de yaklaşık 40 bin Ermeni'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra da bir gurup Ermeni mülteci İran'dan Arjantin'e gelmiştir. 1990'larda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ermenistan'dan 5 bin göçmen yeniden Arjantin'e gelmiş ve böylece Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Ermenilerin son göç dalgası da gerçekleşmiştir. Son dönemler içerisinde ise Ermenistan'dan 4 bin kişi Arjantin'e göç etmiştir.¹⁴²

1.1. Arjantin'in Göç Politikası ve Ermeni Göçü

Latin Amerika'nın yeni kurulan ülkeleriyle birlikte Arjantin Cumhuriyeti'nin de genç ve hemen hemen her sahada emek ve beyin göçüne aç hali 19. ve 20. yüzyılda kıtayı göçmenler için cazip bir hale getirmiştir. Arjantin'in göçmenlere sağladığı kolaylıklar ile ülke günden güne ihtiyacı olan insan gücünü kendine çekmeyi başarmıştır.

Arjantin'in gereksinim duyduğu insan gücü ihtiyacının temel sebebini İspanyol sömürgesi yıllarında aramak daha doğrudur. İspanyol İmparatorluğu'nun Avrupa'daki anavatanından çok uzaklardaki Latin Amerika müstemlekeleri uzun yıllar İspanya'nın hammadde ve diğer her türlü ihtiyacını karşılamıştır. Bir süre sonra İspanya'dan bağımsızlığını kazanan Latin Amerika devletlerinin içinde bulundukları tecrübesizlik, her nevi devlet mekanizmasından yoksun olma hali ve nitelikli-niteliksiz insan gücü eksiklikleri kolay kapanır cinsten olmamıştır. Dolayısıyla tüm Yeni Dünya ülkelerinde

¹⁴² Arjantin Ermeni Merkezi resmi sitesi:
<https://www.centroarmenio.com.ar/comunidad> (Erişim Tarihi:29.08.2019)

olduğu gibi Arjantin de, uçsuz bucaksız pampalarını¹⁴³ dolduracak insanları heves ve heyecanla beklemiştir.

Göçmen talep eden her ülkede olduğu gibi Arjantin’de de ülkeye girecek göçmenlerin sosyal, ekonomik, eğitsel vb. özellikleri sorgulanmış ve ülke, mümkün olduğunca işine en çok yarayacak türden insanları bünyesine kabul etmeye çalışmıştır. Ancak Arjantin’in işlenmeyi bekleyen büyük tarım arazilerinin olması, ülkenin nüfus yoğunluğunun son derece düşük bir halde bulunması ve her alanda yetişmiş iş gücüne duyduğu şiddetli ihtiyaç, Arjantin’in göçmenleri ABD misali ince eleyip sık dokumak yerine daha rahat kabul etmesine sebep olmuştur.

19-20. Yüzyıllarda hızla kalkınmaya çalışan Arjantin, her ne kadar ABD’ye nazaran, rahat bir göçmen siyaseti takip etse de, ülkesine kabul ettiği yeni insanların ekseriyetle Avrupa’dan gelenler olmasını tercih etmiş ve bu göç siyasetini uygularken Avrupa’da daha etkin bir propaganda ve reklâm kampanyası yürütmüştür. Arjantin idarecilerinin böyle davranmalarının sebebi ülkede kapitalist zihniyete sahip ve ticaret ile sanayiye yatkın insanların pek olmamasıdır. Arjantin’in, bu tarzda insanların gelmesini teşvikteki kastı ise malum olduğu üzere memlekette yeni fabrika ve ticarethanelerin doğmasını sağlamak ve bu yolla ülke gelirlerini arttırmak olmuştur.

Arjantin, ülkesinin geri kalmışlıktan kurtulabilmesi için eski dünyadan ve özellikle de Kuzey Avrupa’dan ülkesine yapılacak göçleri olabildiğince teşvik ediyordu. Arjantin ticaret ve sanayisinin, buralardan gelen ve kapitalist zihniyete sahip insanlarca geliştirilebileceği fikri güdülüyordu.

Arjantin Cumhuriyeti, ülkesine gelmesi için her ne kadar Avrupalı göçmenleri istiyorsa da, ülkede gelişmekte olan ziraat ve ziraat endüstrisi için, toprak işlerinden

¹⁴³ Pampa-Güney Amerika’nın güneydoğusundaki Rio de la Plata’nın ağzındaki otluk steplere verilen addır. Batıda Antlar ile doğuda ise Atlantik ile sınırlıdır.

anlayan Ortadoğulu göçmenlere de kapılarını açmıştır.¹⁴⁴ Bu bağlamda Osmanlı Devleti içerisinde Arjantin'e yoğun göçler yaşanmış, ülkede Osmanlı nüfusu günden güne artmıştır.¹⁴⁵

Büyük toprak alanlarına sahip olan Arjantin, ekonomik olarak büyümek ve aynı zamanda ülke ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli insan gücüne sahip olmadığı için 19. yüzyılın ilk yarısında çeşitli nüfus politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu sebeple Arjantin Devleti'nin 4 Eylül 1812 tarihli kararıyla Arjantin'e göçü teşvik eden bazı kanunlar çıkarılmış, ülke topraklarına yerleşmek isteyen herkese insan haklarının tam olarak uygulanması sözü verilmiştir.¹⁴⁶

1816 yılında bağımsızlığına kavuşan Arjantin'in söz konusu tarihte nüfusu 406.000 iken, 1819'da 527.000'e, 1839'da ise 768.000'e ulaşmıştır. 1869 yılında 1,7 milyon olan Arjantin nüfusu 1895 yılına gelindiğinde yaklaşık iki kat artarak 3,9 milyona, 1914 yılına gelindiğindeyse yine iki kat artarak 7,8 milyona ulaşmıştır. Aldığı yoğun göç nedeniyle başkent Buenos Aires'in nüfusu ise 100.000'den 1,5 milyona çıkmıştır.¹⁴⁷

Ülke, gelirinin büyük bir kısmını hayvancılık ve onun yan sanayi olan deri işletmeciliği ile sağlamaktaydı. 1830-1834 yılları arasında bütçe açığı, kamu borçlanması ve artan enflasyon, Juan Manuel Rosas'ın¹⁴⁸ yönetime geçmesi ve kemer sıkma siyasetinden sonra giderek iyileşme göstermiştir. 1852'de Rosas'ın yönetimi devretmesinden sonra 1853 yılında yeni bir anayasa kabul edilmiş, federal bir yapı oluşturulmuştur. Bu dönemde ülkenin kırsal kesimlerinde büyük bir iş gücüne

¹⁴⁴ Zafer Özcan, "Güney Amerika'daki Kayıp Osmanlılar", **Aksiyon Dergisi**, Haziran, 2006.

¹⁴⁵ Hayrettin Turan, "Osmanlı Topraklarından Latin Amerika Ülkelerine Göçen Yüz Binlerce Türk Kökenini Unutmadı", **Türkiye Gazetesi**, 22.11.2010 tarihli haber

¹⁴⁶ Linda Chen, "Argentina in the Twenty-first Century", **Latin American Politics and Development** (Ed.), Howard J. Wiarda; Harvey F. Kline Westview Press, NY, 2011. s. 101-130.

¹⁴⁷ Linda Chen, a.g.e., s. 106.

¹⁴⁸ Juan Manuel Rosas-Liberalizm karşıtı Arjantinli askeri ve siyasi önder. Ulusal birliğin sağlanmasından önce Buenos Aires'te başkan seçilmiş ve uzun yıllar diktatörce yöntemlerle iktidarda kalmıştır.

gereksinim olduğu ortaya çıkmıştır. Arjantin, göç sürecini Anayasa'ya dayandırarak 1853'te Arjantinliler ve yabancılar arasında eşitliği koruyan medeni haklar ile ilgili kanunu çıkarması ayrıca "Açık kapı" politikasını uygulaması Arjantinli sosyologlara göre göçü etkilemiştir.¹⁴⁹ Bu yüzden Ermenilerin Arjantin'e gelmesinde 1853 tarihli anayasanın önemli rolü olmuştur. Anayasanın 20. ve 25. maddeleri gereğince Arjantin'de yaşamak isteyen herkese ve onların ailelerine vatandaşlık ve burada yaşayanlarla eşit olma hakları verilmiştir. 20. Madde şu şekildedir: "*Yabancılar ülke sınırları içinde vatandaşların sahip oldukları tüm kişisel haklardan yararlanırlar, üretimlerini, ticaretlerini ya da mesleklerini icra edebilir, gayrimenkul sahibi olabilir, bunları satın alabilir ve satabilir; kıyılarda ve nehirlerde seyrüsefer hareketleri gerçekleştirebilir, ibadetlerini serbestçe yerine getirebilir; yasalara uygun olarak evlenebilir ve vasiyetname düzenleyebilirler. Bu kişiler Arjantin vatandaşlığına geçmeye zorlanamazlar ve olağandışı vergilere tabi tutulamazlar. Ülkede kesintisiz olarak iki yıl ikamet etmek suretiyle vatandaşlık hakkı kazanırlar; yetkili merciler Cumhuriyet'e yapılan hizmetleri öne sürmek ve belgelemek suretiyle bu süreyi kısaltabilirler.*" Göçmenlerle ilgili 25. madde ise: "*Federal Hükûmet, Avrupa dan göçleri teşvik edecek; toprağı işlemek, sanayiye geliştirmek ile bilim ve sanatı tanıtmak ve öğretmek amacıyla getirilen yabancıların Arjantin topraklarına girişine sınırlama getirilmeyecek ve çeşitli vergilerle zorlaştırılmayacaktır.*"¹⁵⁰ hususuna yer verilmiştir. Ayrıca 1910'da Arjantin Hükûmeti'nin "*Tarımsal Kalkınma Programı*"nı kabul etmesinin de Ermeni göçünde önemli bir rolü olmuştur.¹⁵¹

¹⁴⁹ Dora Estela Celton, "Plus d'un siècle d'immigration internationale en Argentine", **Revue européenne des migrations internationales**, S.11, C. 2, 1995, s. 148- 149, https://www.persee.fr/doc/remi_0765-0752_1995_num_11_2_1468 (Erişim Tarihi: 06.06.2018)

¹⁵⁰ <http://www.casarosada.gob.ar/images/stories/constitucion-nacional-argentina.pdf> , Çev. Öznur Seçkin, Mehmet Necati Kutlu, "Arjantin'de Kamu Yönetimi", **Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri**, İmge Kitapevi, Ankara, 2013, s. 655-687.

¹⁵¹ Linda Chen, 2011, s. 101-130.

Yeni Dünya'ya hayalleriyle göç eden insanlar, Latin Amerika'da karşılaştıkları olumsuzluklar karşısında hayal kırıklığına da uğramışlardır. Göç etmiş insanların pek çoğu yerleşme kaygısı taşımadan buralara gitmiş, para kazandıktan sonra tekrar vatanlarına dönebilmeyi hesap etmişlerdir. Ama bu düşlerini gerçekleştirenlerin yanında sefalet içinde ölenler de olmuştur.

Bir göçmen ülkesi olan Arjantin, her ülkeden ve her dinden en büyük göçünü 1870-1929 yılları arasında yaşamıştır. Göç yoğunluğu özellikle Avrupa'yı kasıp kavuran 1. Dünya Savaşı sonrasında giderek artmıştır. Çoğunluk olarak 20-35 yaş arasındaki genç erkeklerden oluşan bu geniş katılımın sonucunda nüfus 1,8 milyondan 12 milyona ulaşmıştır.

Ermenistan'ın Buenos Aires Elçiliği'nin resmi internet sitesinde verilen bilgilerde¹⁵², Ermenilerin Arjantin'e ilk yolculuklarının 17. yüzyıla kadar uzandığı belirtilmiştir. Arjantin'de ismini ilk kez duyuran Ermeni, Transilvanya kökenli General Juan Czetz (Hovhannés Tzetzian) olmuştur. 1848'de Macar Devrimi'ne ve daha sonra Kırım Savaşı'na katılan Tzetian 1859'da Juan Manuel de Rosas'ın bir akrabasıyla evlenmiş ve 1860'da Buenos Aires'e yerleşmiştir. Askeri bilim alanında Czetz'in bilgi birikimini ve deneyimini takdir eden Arjantin Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Faustino Sarmiento, askeri kadroların hazırlanmasını ve Asker Koleji'nin kurulmasını ona havale etmiştir. İlk Ermeni grupların ise 1892 yılında Suriye ve Mısırdan göç eden Araplarla birlikte geldikleri tahmin edilmektedir.

Buenos Aires'e gelen Ermeniler ayrıca Ermeni Gregoryen Kilisesi tarafından da kayıt altına alınmıştır. 1935 tarihli kilise kayıtlarına göre, aynı yıl sadece 9.400 Ermeni göçmeni Arjantin'e giriş yapmıştır.¹⁵³ Arjantin Ermeni Diasporası ile ilgili çeşitli makaleler yazmış, konferanslar vermiş akademisyen Dr. Nelida Boulgourdjian'a

¹⁵² <http://argentina.mfa.am/es/community-overview/> (Erişim Tarihi 15.09.2019)

¹⁵³ Sülüm Granovsky, **El Genocidio Silenciado**, Ediciones Continente, Buenos Aires, 2015, s. 141.

göre 1936 yılında Buenos Aires kentinin nüfus sayımı zamanı kentte kurulan Ermeni nüfusu toplamda şehir nüfusunun %0,12'sini oluşturmuştur. O dönemde toplam 3.057 Ermeni Buenos Aires'te yaşamaktaydı. Ayrıntılı bir şekilde analiz edildiğinde Arjantin Göç Müdürlüğü'nün yolcu listesinde 1920 ile 1930 yılları arasında Ermeni nüfusunun en yüksek göçe ulaştığı görülmektedir.¹⁵⁴ Nitekim Ermeniler 1920'lerde ülkeye girdiklerinde, Arjantin Devleti onları mülteci olarak değil, göçmen olarak görmüş, ögle kabul etmiştir.

1941-1942 yılları arasında “*Armenia Gazetesi*” tarafından yapılan ve resmi olmayan araştırmaya göre, Buenos Aires ve çevresinde 18.700 Ermeni yaşamaktaydı. Ermenilerin Arjantin'e gelişi, 1. Dünya Savaşı'nda ve daha sonraki yıllarda hız kazanmıştır. Ermenilerin Arjantin'e, Romanya ve Fransa'dan da göç ettikleri tespit edilmiştir. Ermeniler buraya İtalyanlar, Litvanyalılar ve Ukraynalılarla birlikte gelmiş ve bir süre sonra onlarla kaynaşıp karışmışlardır. Bu dönemden başlayarak Ermeniler kendi dillerini de kaybetmeye başlamışlardır. Sadece yaşlı Ermeniler kendi dillerinde konuşmayı tercih emektedirler. Ülkedeki baskın dil İspanyolca olduğu için çoğu Ermeni bu dili bir iletişim aracı olarak kullanmaktadır.

Araştırmalar sırasında, 1920 yılına kadar Arjantin Göç İdaresi'nde yapılan kayıt işlemleri sırasında Osmanlı Devleti'nden gelen Türkler ve Ermeniler arasında hiçbir fark koyulmamıştır.¹⁵⁵ 1920-1923 yıllarından başlayarak artık resmi belgelerde Ermeni kelimesiyle karşılaşılmalıdır. O tarihte 2.221 Ermeni buraya yerleştirilmiştir.¹⁵⁶ Tarihçi Ashot Arzruni 1943'te yayımlanan bir kitabında, 1909'a kadar Arjantin'de 200

¹⁵⁴ Nélida Boulgourdjian, “Dinámica de los procesos migratorios en la Argentina. Algunas claves interpretativas de la evolución de los estudios académicos sobre el caso armenio”, **Diversidad Cultural Dergisi**, Buenos Aires, Aralık, 2010.
<http://www.diversidadcultural.net/articulos/nro001/01-01-boulgourdjian-nelida.pdf> (Erişim Tarihi: 07. 07. 2018)

¹⁵⁵ Nélida Boulgourdjian-Toufeksian, **Los armenios en Buenos Aires: la reconstrucción de la identidad, 1900-1950**, Edición del Centro Armenio, Buenos Aires, 1997, s. 13-15.

¹⁵⁶ Nélida Boulgourdjian, a.g.e., s. 82-83.

Ermeni'nin yaşadığını bildirmiştir. Kaynak, ayrıca Arjantin'de yaşayan 800 Ermeni'nin 1916'da Arjantin'den ABD'ye taşınmasından sonra Arjantin'de 1-2 bin Ermeni kaldığını belirtmektedir. Ashot'un verdiği bilgiye göre, 1943'te Buenos Aires'te 19.000 Ermeni'nin yaşadığını söylemek mümkündür.¹⁵⁷ Birçok medya kuruluşu, geçen yüzyılın ortalarında Buenos Aires'te yaklaşık 40 bin Ermeni'nin yaşadığı hakkında bilgi vermektedir.

Arjantin'de yaşayan toplam Ermeni nüfusunun 130 binden fazla olduğu Ermeni medyası tarafından tahmin edilmektedir. Bu istatistiklere karma evliliklerden doğan ve Ermeni kimliklerini kaybedenler de dâhil edilmektedir. Arjantin; Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Rusya ve Lübnan'dan sonra, Ermenilerin toplu şekilde göç ettikleri en önemli ülkelerden birisidir. Ermenilerin Arjantin'de en kalabalık olduğu şehirler Buenos Aires ve Kordoba'dır. Ermeniler çoğunluk olarak Buenos Aires'te yoğunlaşmışlardır. Kordoba'nın Ermeni topluluğuysa yaklaşık 5 bin kişiden ibarettir. Son 10 yıl içerisinde ise Ermenistan'dan 4 bin kişi Arjanrin'e göç etmiştir. Arjantin'in diğer bölgelerinde de küçük Ermeni toplulukları yaşamaktadır. Rosario, Mar del Plata'daki küçük Ermeni topluluklarını örnek verebiliriz. Misiones, Mendoza, Neuquén, Rio Negro ve Santa Cruz'daysa nispeten daha küçük Ermeni toplulukları vardır.¹⁵⁸

1.2. Arjantin'de Ermeni Diasporası'nın Oluşmasında Ermeni Kilisesinin Rolü ve Eğitim

Ermeni Diasporasında din olgusu kendi kimliklerini kaybetme, dışlanma, yoksulluk, ırkçılık ve kurumsal ayrımcılık gibi korkularına karşı koymak için kullandıkları stratejik bir araç olmuştur. Arjantin ve Ermeni toplumu aynı din olmasına rağmen Hristiyanlığın farklı mezheplerine inanmışlardır. Din, Ermenilere çoğunluk toplumu tarafından

¹⁵⁷ Ashot Artzruni, *Anuario de la colectividad armenia de América del Sur (en armenio)*, Buenos Aires, 1943, s. 12, 309.

¹⁵⁸ <https://www.centroarmenio.com.ar/comunidad> (Erişim:Tarihi 29.08.2019)

dayatılan kriterlere karşı bağımsız olma duygusunu vermiştir. Dil ve din olgusu Ermenilerin Latin Amerika’da kendi kimliklerini korumak için tutundukları iki en önemli nokta olmuştur. Lakin ikidilli ortamda Ermeni dilinin İspanyolca karşısında direnmesinin mümkünsüzlüğünden dolayı Ermenilerde din en önemli sığınak halini almıştır. Dinselliğin arkasında yatan asıl önemli neden ise varolan ırkçılık olmuştur.

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Arjantin’in farklı şehirlerindeki küçük Ermeni toplulukları teşkilatlanıp birleşmeye başlamışlardır. Başlarda kendileri için dükkân ve kilise yapımını tercih eden Ermeniler, sonraki yıllarda okul inşasında bulunmuşlardır.¹⁵⁹ Arjantin’e yerleşen ilk Ermeniler kendilerini yerel topluma uyarlamakta diğer Avrupalı gruplara göre daha fazla zorlanmışlardır. Kiliseler, dini seminerler, okullar ve kütüphaneler oluşturmak, atılan esas adımlardan biriydi. Buenos Aires’teki Ermeni toplumu başkentin güzel semtlerinden birinde inşa edilen bir kilise etrafında kurulmuştur. *Kutsal Varakin (Iglesia Santa Cruz de Varak)* olarak adlandırılan kilise görünüşçe Ermenistan’daki Eçmiadzin Katedrali’nin benzeri olarak inşa edilmiştir. 1928 yılında kurulan *Kutsal Varakin Kilisesi*, Buenos Aires’teki Ermeni cemaatinin ilk kilisesiydi. Aynı yıl, 120 kişilik *Ermeni Arzruni Okulu* bu kilise tarafından faaliyete başlamıştır. Kilise okulu, Buenos Aires’in ilk Ermeni okulu olarak tarihe geçmiştir.¹⁶⁰ Bu kilisenin hemen bitişiğinde yerleşen Varakin Okulu ve yan yana uzanan evlerden oluşan Ermeni Mahallesi, Arjantin Ermenileri için özel bir anlam ifade etmektedir. Orta çağlarda hristiyan manastırların olası müslüman saldırıları ortasında güvenlik ve savunma unsurları olarak inşa edilmesi gibi, sanki Varakin kilisesi de Ermeniler tarafından Batılı Arjantin kültürüyle olan ilişkide benzer şekilde

¹⁵⁹ Martine Hovanesian, Andessian, S., “L’Arménien, langue rescapé d’un Génocide”, **Vingt-cinq communautés linguistiques de la France**, Tomo 2, Les langues immigrées, L’Harmattan, Paris, 1988, s. 64.

¹⁶⁰ Birleşik Ermeni Gençliği sayfasından alıntı: <http://ujasur.org/85-anos-educando-generaciones/v> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

kullanılmıştır. Mimari bakış açısına göre, mekâna hâkim olan ve etrafı kontrol altında tutabilen unsur kilise olmuştur.

1911 ve 1938 yılları arasında Ermeniler, Arjantin’de diaspora kurumlarının temellerini atmışlardır. *Ermeni Merkezi*, Arjantin’deki Ermeni cemaatinin en önemli kurumlarından biridir. Merkez, 2. Ermeni göç dalgasının meydana geldiği 1930’lı yıllardan kalmadır. 1922 yılının Ocak ayında Buenos Aires’te yapılan bir toplantıda, buradaki Ermeni cemaatini ayırım yapmadan toplayacak bir merkezin oluşturulması önerilmiştir. Böylece, 7 Mayıs 1922’de *Ermeni Göçmen Merkezi’nin (El Centro Colonial Armenio)*¹⁶¹ temelleri atılmıştır. Ermeni Göçmen Merkezi tüm hristiyan dini mezheplerini temsil etmek için oluşturulmuştur. Arjantin Ermeni cemaatinin bütün üyeleri bu merkezle yakın temas halindeymişler.¹⁶² Merkez, Arjantinli Ermenilerin ulusal duygularını korumayı ve dernek üyelerine maddi ve manevi olarak yardımcı olmayı amaçlamıştır. Aynı yıl, “*San Juan 1537*” No’lu adreste, bir toplantı yeri ve her pazar dini ayinlerin yerine getirilmesi için bir bina kiralanmıştır. Ermeni Göçmen Merkezi’nin resmi açılışı ise 25 Haziran 1922’de gerçekleşmiştir. Ana hedeflerden biri, dini duyguların korunması olduğu için, her pazar günü San Juan Caddesi salonunda toplanmaya karar verilmiştir. 23 Temmuz 1929’da, Acevedo 1353 caddesini (şimdiki Armenia) satın alan Ermeniler, daha sonra Cabrera 4744 ve 4752 caddelerini de satın almışlardır. Ermeni göçmenlerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan merkez, aynı zamanda çocukların eğitimiyle de ilgilenmiştir. Ermeni Göçmen Merkezi’nin yasal statü kazandığı 1930 yılına kadar göçmen çocuklara verilen dersler özel evlerde yapılmaktaydı. Ermeni Merkezi, 1932 yılında Arslanyan okulunu tesis etmiştir. Merkez daha sonra kilise inşası için fon arayışına girmiştir. Yardımsever Hrant Nikotian bu konuda önemli bir bağış yapmıştır. Hrant Nikotian, *San Gregorio El Illimunador*

¹⁶¹ <https://www.centroarmenio.com.ar> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

¹⁶² Nélida Boulgourdian, 1997.

Kilisesi'nin inşasının masraflarını üstlenmiştir. Kilise inşaatı 1936'da başlamış ve 1938'de sona ermiştir. Ermeni Merkezi San Gregorio Katedrali inşa edilene kadar Ermenilerin dini ibadetlerini yapmaları için günümüzde *Siranuş Salonu*¹⁶³ olarak adlandırılan bir odayı onların hizmetine sunmuştur. Hala Arjantin'deki Ermeni cemaati arasında hem Ermeni Göçmen Merkezi hem de San Gregorio Kilisesi, Ermeni Merkezi olarak bilinmektedir.¹⁶⁴

Ermeni cemaati, 1930 yılında yasal statü elde eden ve Arjantin kaynaklarında “*Institución Administrativa de la Iglesia Armenia-(IAIA)*” olarak geçen bir dini kurum oluşturmuştur. Bu kurum, Arjantin'deki Ermenilerin dini bir kurumudur; Türkçeye *Ermeni Kilisesi Yönetim Kurumu* olarak tercüme edilebilir.¹⁶⁵

1930'ların sonlarında, resmi olmayan birçok Ermeni okulları da faaliyet göstermiştir.¹⁶⁶ Ermeni Kilisesi Yönetim Kurumu'nun verdiği bilgiye göre, 1931 yılına kadar *Valentin Alsina, Pineyro, Nueva Pompeya, Flores, Floresta, Boca ve Barracas* mahallelerinde, 450 öğrenci ve on öğretmen ile Ermeni okulları işletilmekteydi. 1934'te Arjantin'deki 15 Ermeni okulunda 949 öğrenci eğitim almaktaydı.¹⁶⁷

1960'lı yıllara kadar Buenos Aires'te diaspora tarafından Ermeni dilinde sadece ilkokul eğitimi verilmiştir. 1960'tan sonra ortaokul seviyesinde Ermeni okulları açılmıştır. Arjantin Milli Eğitim Bakanlığı, 1938 yılına kadar burada yeni açılan Ermeni okullarını ciddi şekilde kontrol edememiştir. Yalnız 1938'den sonra, bu okullardaki

¹⁶³ <http://www.rumbosur.org/libros/Armenios-Rumbo-Sur.pdf> (Erişim Tarihi 16.09.2019)

¹⁶⁴ Floreal Forni, Fortunado Mallimaci, Luis A. Cardenas, **Guia de la diversidad religiosa de Buenos Aires**, 2. Baskı, Biblos yay., Buenos Aires, 2003, s. 421.

¹⁶⁵ <https://www.centroarmenio.com.ar> (Erişim Tarihi: 29.08.2019)

¹⁶⁶ Nelida Boulgourdjian, **Las Escuelas Idiomáticas Armenias de Buenos Aires. Entre las preservaciones culturales y la integración (1920-1960)**, X Jornadas Interescuelas/Departamentos de Historia, Escuela de Historia de la Facultad de Humanidades y Artes, Universidad Nacional del Rosario. Departamento de Historia de la Facultad de Ciencias de la Educación, Universidad Nacional del Litoral, Rosario, 2005, <http://cdsa.aacademica.org/000-006/196> (Erişim Tarihi 07.07.2018)

¹⁶⁷ Buenos Aires/ Palermo Senti'nin resmi sitesinden alıntı.

<https://palermonline.com.ar/wordpress/pequena-armenia-o-little-armenia-la-comunidad-armenia-en-el-barrio-de-palermo/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

eğitim müfredatı ayrıntılı bir şekilde incelenmeye başlanmıştır. Arjantin tarihi, edebiyatı vs. konulara ders müfredatında geniş yer verilmiştir.¹⁶⁸ O dönemde başkent Buenos Aires'teki Ermeni okullarından sadece 3-ü Arjantin Eğitim Bakanlığı tarafından tescil edilmiştir.¹⁶⁹

Bugün Buenos Aires ve Kordoba şehirlerinde yaşayan topluluğa bağlı yedi okul, yedi Gregoryen Kilisesi, Katolik ve Protestan Kiliseleri, iki gazete, üç radyo istasyonu ve 10'dan fazla sivil toplum örgütü vardır. Hâlihazırda Buenos Aires'te faaliyet gösteren Ermeni Diasporası'nın eğitim kurumları şunlardır: *El Instituto Educativo San Gregorio El Iluminador (Palermo semtinde)*,¹⁷⁰ *El Instituto privado Marie Manoogian (Palermo semtinde)*, *El Colegio Mekhitarista (Belgrano semtinde)*, *El Colegio Armenio (Vicente López semtinde)*, *El Colegio Jrimian (Valentín Alsina semtinde)*, *Colegio Armenio Arzruni (Flores Sur semtinde)*, *El Instituto Educativo Isaac Bakchellian (Villa Soldati-Nueva Pompeya semti)*.¹⁷¹ Kordoba'da ise *Sahg Mesrog Okulu*, *Instituto Manuel Belgrano de Enseñanza Bilingüe*¹⁷² gibi eğitim kurumları faaliyet göstermektedir.

¹⁶⁸ 28 Eylül 1938 tarihli “**El Monitor**” gazetesinin 789 No’lu sayısı.

¹⁶⁹ Arslanian Okulu (şimdi San Gregorio İlluminador Enstitüsü olarak faaliyet göstermektedir), Isaac Bakchellian Villa Sodati ve Arzruni Flores Okulu.

¹⁷⁰ Arjantin Aydınlatıcı Aziz Gregori Eğitim Kurumu resmi sitesi: <https://www.sangregorio.edu.ar/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

¹⁷¹ Nelida Boulgourdjian, **Diversidad Cultural Dergisi**, 2010.

¹⁷² Belgrano Koleji resmi sitesi: <http://belgrano.vaneduc.edu.ar/primaria/ingl%C3%A9s-bilinguee/> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

Tablo 1: Latin Amerika'daki Ermeni Okulları-İlk Öğretim

Ülke	Okulun Adı
Arjantin/Buenos Aires	UGAB Instituto Marie Manoogian
Arjantin/Buenos Aires	Escuela Armenio Argentina N°8 D.E. 9 ¹⁷³ (Devlet okulu)
Arjantin/Buenos Aires	Colegio Mekhitarista ¹⁷⁴
Arjantin/Buenos Aires	Instituto Isaac Backchellian ¹⁷⁵
Arjantin/Buenos Aires	Instituto Educativo San Gregorio El Iluminador
Arjantin/Buenos Aires	Colegio Armenio de Vicente López
Arjantin/Buenos Aires	Colegio Armenio Jrimian
Arjantin/Buenos Aires	Colegio Arzruní
Arjantin/Kordoba	Escuela Armenia Sahag Mesrob
Uruguay/Montevideo	Liceo Alex-Manoogian
Uruguay/Montevideo	UGAB Colegio Nubarian
Uruguay/Montevideo	Instituto Educacional Nersesian
Uruguay/Montevideo	156 No'lu okul Armenia ¹⁷⁶ (Devlet Okulu 1965)
Uruguay/Salto	16 No'lu okul República de Armenia ¹⁷⁷ (Devlet okulu 1998)
Brezilya/Sao Paulo	UGAB Paren and Regina Bazarian School
Brezilya/Sao Paulo	Pré-escola Gregório Mavian

Latin Amerika'daki Ermeni Okulları-Yüksek Öğretim/Lise

- UGAB Instituto Marie Manoogian (Buenos Aires, Arjantin)
- Colegio Jrimian (Buenos Aires, Arjantin)¹⁷⁸
- Instituto Privado Terizakian (Buenos Aires, Arjantin)
- Colegio Mekhitarista (Buenos Aires, Arjantin)¹⁷⁹
- Colegio Arzruní (Buenos Aires, Arjantin)
- Hay Azkayin Turian Varjaran-Externato José Bonifácio (Sao Paulo, Brezilya)

Ermeni göçmenler için göç sonrası yaşanan en ciddi sorunlardan biri şüphesiz yabancı dil eğitimi ile ilgili olmuştur. Göçmen çocukların İspanyolca eğitim almaları

¹⁷³ Arjantin'de bir devlet okuludur ve 1968 yılından itibaren bu ismi taşımaktadır

¹⁷⁴ Arjantin Mikitarist Ermeni Koleji resmi sitesi: <http://www.colegiomekhitarista.edu.ar/> (Erişim Tarihi 08.08.2019)

¹⁷⁵ Isaac Bakchellian Enstitüsü resmi sitesi: <http://www.institutobakchellian.esc.edu.ar/> (Erişim Tarihi 08.08.2019)

¹⁷⁶ Uruguay da bir devlet okuludur ve 1965 yılından itibaren bu ismi taşımaktadır.

¹⁷⁷ Uruguay da bir devlet okuludur ve 1998 yılından itibaren bu ismi taşımaktadır.

¹⁷⁸ Buenos Aires Ermeni Jrimyan Koleji resmi sitesi: <http://jrimian.edu.ar/> (Erişim Tarihi 08.08.2019)

¹⁷⁹ <http://www.colegiomekhitarista.edu.ar/> (Erişim Tarihi 08.08.2019)

onların Arjantin toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırdığı için ikinci ve üçüncü kuşak Ermeniler tarafından önemli faktör olarak görülmüştür. Fakat Arjantin okullarına giden Ermeni çocuklar da farklı dil ve kültür birikimine sahip olduklarından dolayı kültür ikilemi yaşamışlardır. Bu ikilem onların başarı düzeylerini olumsuz etkilemiştir. Her ne kadar Ermeniler için eğitim konusu çok önemli olsa da, ailelerin kültürel, sosyal ve ekonomik sermayelerinin göç eyleminden dolayı değer kaybetmesi, onların çocukları üzerindeki desteğini yeteri kadar sağlayamamasına neden olmuştur. Bu sebeple ilk kuşak Ermeniler kendi okullarını kurmuşlardır. Günümüzde yukarıda bahsi geçen okulların birçoğunda Ermenice öğretmeni eksikliği yaşanmaktadır. Arjantin okullarındaki eğitim seviyesi daha iyi olduğu için Ermeniler çocuklarını eğitim alması için bu okullara göndermektedirler. Hâlihazırda Ermeni dilini bilmek ve o dilde eğitim almak istemeyen bir nesil yetişmektedir. Yaşlı nesilse, bu doğal asimilasyona karşı direnmekte ısrar etmektedir.

Latin Amerika’da Marie Manoogian Enstitüsü ve Nubarian-Manoogian okulları Ermeni Hayırseverler Birliği’nin (UGAB)¹⁸⁰ en çok öne çıkan okullarıdır. Buenos Aires’in Palermo semtinde yerleşen Marie Manoogian okulunun 2012 verilerine göre, her yıl okula ortalama 400 öğrenci kaydolmaktadır. Okul modern eğitim malzemeleriyle donatılmış durumdadır. Okulda ayrıca *Ermeni Sanal Koleji*’nin¹⁸¹ özel olarak hazırladığı müfredat çevrimiçi olarak desteklenmektedir. Derslerde modern bilimlerin yanı sıra Ermeni dili ve kültürü derslerine de dikkat verilmektedir.

La Unión General Armenia de Cultura Física-Homenetmen ise sportif faaliyetlerde bulunan bir eğitim kurumu olarak 1927 yılında Buenos Aires’te kurulmuştur. Kurumun 5 kıtada 105 şubesi ve 28.000 den fazla öğrencisi vardır. Sportif

¹⁸⁰ UGAB hakkında detaylı bilgi ilerleyen bölümlerde verilecektir. <https://agbu.org/education/schools/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

¹⁸¹ Ermeni Sanal Koleji’nin internet sayfası: <https://www.avc-agbu.org/en/.html> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

ve sağlıklı Ermeni gençlerini yetiştirmeyi ana hedefleri olarak gören kurum, diaspora faaliyetleriyle de uğraşmaktadır.¹⁸²

Latin Amerika’da faaliyet gösteren Ermeni okulları genellikle çocuklarına verdikleri eğitim müfredatında diaspora bilincini aşılama çalışmaktadırlar. Okullarda Ermeni çocuklara onların buralara zorla göç ettirildikleri, Türklerin kendilerine düşman oldukları öğretilmektedir. Ayrıca bu kurumlar Ermenistan Devleti’nin yetkilileriyle de sıkı ilişkiler içerisine girerek özel programlar düzenlemektedirler. Örnek olarak, Ermenistan’ın bağımsızlığının 100. yıldönümünde (2018) Marie Manoogian Okulu özel bir şenlik düzenlemiştir. Katılımcılar arasında Arjantin’in Ermeni Piskoposluğu, İlahiyatçısı, Başpiskopos Kissag Mouradian, UGAB Buenos Aires liderleri ve üyeleri, Ermeni cemaati üyeleri ve diğer konuklar yer almıştır.¹⁸³

Ermeni Apostolik Kilisesi’nin diaspora faaliyetlerindeki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Ülkede faaliyet gösteren kiliselerden bir diğeri de Ermeni Protestan (Evanjelik)¹⁸⁴ Kilisesi’dir (*Iglesia Evangélica Congregacional Armenia*). Kilise 1925 yılında Amerika Ermeni Misyonerler Birliği¹⁸⁵ (*Asociación Armenia Misionera de America-AAMA*) tarafından kurulmuştur. Apostolik Kilisesi’nin aksine, Kutsal Üçlü (*Santísima Trinidad*) adıyla tanınan bu kiliseye başka milletlerden de ziyaretçiler gelmektedir. 1940’lara kadar, burada ayinler Ermenice ve Türkçe düzenlenmiştir. Daha sonra, İspanyolca faaliyet gösteren Ermeni Protestanlar, 1964-1979 yıllarında *Avedaper*

¹⁸² Ermeni Kültür ve Spor Birliği-Homenetmen’in internet sayfası:

<https://www.homenetmen.org.ar/historia-de-homenetmen/> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

¹⁸³ <http://hayernaysor.am/en/archives/284065> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

¹⁸⁴ Protestanlığın muhafazakar kanadını temsil eden Evanjelizm, Yunanca evangelion kelimesinden türemiştir ve anlamı “İyi haber, müjde” demektir. Evanjelist ve Evanjelik kelimeleri farklı anlamlara gelmektedir. Evanjelikler, ABD’yi kuran ve tutuculuğuyla bilinen Protestan mezhebi Puritenler’in devamıdır. Evanjelistler ise Evanjelizme inanan insanlara denmektedir. Martin Luther, reformları esnasında kurduğu kilise hareketi için bu ismi kullanmıştır. Bu nedenle Kıta Avrupası’nda Evanjelik sözcüğü, Protestan veya Lutherci olarak da algılanır. Luther kendi kurduğu kiliseye “Evanjelik Kilise Hareketi” demiştir. Dünyada ABD’den (70 milyon) sonra en fazla Evanjelist Brezilya’da yaşamaktadır (30 milyon). <https://www.bolgegundem.com/evangelist-ne-demek-ne-anlama-geliyor-evangelist-kimlere-denir-451649h.htm> (Erişim Tarihi: 08.11.2019)

¹⁸⁵ Amerika Ermeni Misyonerler Birliği resmi sayfası: <https://amaa.org/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

Gazetesi'ni çıkarmaya başlamışlardır. Gazete İspanyolca yayınlandığı zaman Buenos Aires'teki Ermeni ailelerine ve yurt dışından gelen misafirlere ücretsiz olarak verilmiştir.¹⁸⁶ Kilise liderleri dünyanın dört bir yanındaki Ermeni Evanjelik Kiliseleriyle iletişim halindedir. Kurumun Latin Amerika'da Brezilya ve Uruguay'da kiliseleri faaliyet göstermektedir. Kurum defalarca Ermenistan'a seferler düzenlemiştir. Ermeni Evanjelik Kilisesi Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ bölgesinde de illegal faaliyet göstermektedir. Kurum bölgede "resmi" faaliyetine 1999 yılında başlamıştır. 2003 yılında *Hankendi'nde (Ermenice: Stepanakert)* Ermeni Evanjelik Kilisesi'nin inşası tamamlanmıştır. Kurumun ayrıca Karabağ'ın Şuşa ve Eskeran bölgesinde de ofisleri vardır.¹⁸⁷

Ermenilerin Arjantin toplumundaki dini kuruluşlarla da çok yakın ilişkileri vardır. Ermeniler Hristiyanlığı Batı dünyasında resmi devlet dini olarak ilan eden ilk devlet olduklarını iddia etmektedirler. Onlar bu durumu özellikle hristiyan dünyasında çok iyi bir şekilde kullanmaktadırlar. Arjantin'deki birçok kilise kuruluşlarıyla yakın ilişkiler kuran Ermeni cemaati, özellikle Arjantinli Kardinal Mario Bergoglio'nun (Papa I Francisco) 2013 yılında Katolik dünyasının ruhani lideri unvanını almasından sonra daha da güçlenmiştir.

Papa 1. Francisco, Buenos Aires Başpiskoposu iken şehirdeki Ermeni toplumu ile yakın ilişkiler kurmuştur. Arjantin Ermeni Kilisesi Başpiskoposu Kissag Mouradian ile yakın arkadaşlık bağı olan Arjantinli Kardinal'in 13 Mart 2013 tarihinde Papa seçilmesiyle Arjantin Ermenileriyle olan ilişkisi ekümenik ve toplumsal düzeyde öneme sahipken, bir anda küresel anlamda önem kazanmıştır.

¹⁸⁶ Ermeni Cemaati Evanjelik Kilisesi'nin internet sitesinden alındı: <http://ieca.com.ar/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

¹⁸⁷ <https://amaa.org/churches-mission-in-armenia-artsakh/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

Roma Papası Francisco ile yakın ilişkilerini siyaset alanında da kullanmaya çalışan Ermeniler, özellikle sözde “soykırım”ı daima gündemde tutmaya çalışmışlardır. 1915 olayları konusunda Vatikan’daki Aziz Petrus Bazilikasında düzenlenen ayinde Katolik âleminin ruhani lideri Papa Francisco şöyle söylemiştir:¹⁸⁸

“Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin 1915 yılında tehciri sırasında yaşanan olaylar 20. yüzyılın ilk soykırımıdır. Anlamsızca öldürülen masum erkek, kadın, çocuk ve din adamlarının anısını yâd etmek benim görevimdir.”

Ayinde ayrıca Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Ermeni Apostolik Kilisesi Katolikosu 2. Karekin, Klikeya Katolikosu 1. Aram, Dünya Ermeni Katolikleri Birliği Patiği 19. Nerses Bedros ve Ermenistan’ın üst düzey temsilcileri de iştirak etmişlerdir.

Papa Francisco, Buenos Aires Başpiskoposu olduğu dönemlerde yazdığı kitapta da soykırımı destekler bir tutum sergilemiştir. Papa Francisco (Henüz Kardinal Jorge Mario Bergoglio ismi ile hitap edildiği yıllarda), 26 Nisan 2006 yılında da Buenos Aires’te yapılan sözde Ermeni soykırımının 91. anma töreninde Osmanlı Devleti’nin Ermeni halkına karşı ağır suç işlediğini iddia etmiş ve Türkiye’ye hiç bir şart öne sürmeksizin “soykırım”ı tanıma çağrısında bulunmuştur.

1.3. Buenos Aires ve Kordoba’da Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri

Arjantinli Ermenilerin yaklaşık %80’i Buenos Aires’te yaşamaktadır. Buenos Aires’te birçok kafe, restoran, kilise ve okulun yanı sıra bazı sokaklara ve meydanlara Ermenistan ismi verilmiştir. Buenos Aires’in en kalabalık Ermeni semti *Palermo Viejo*’dur. Palermo Viejo, Buenos Aires’te yaşayan Ermeniler için manevi bir değere sahiptir ve merkezi caddesi “Armenia” caddesidir. Günümüzde, Arjantin’deki en önemli

¹⁸⁸ <https://www.haberler.com/papa-francis-20-yuzyilin-ilk-soykirimi-ermenilere-4704536-haberi/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

Ermeni kilisesi Kutsal Aydınlatıcı Gregor Kilisesi (*La Iglesia Apostolica San Gregorio El Iluminador*) olup, bu kilisenin aynı isimde olan okulu da Armenia caddesinde faaliyet göstermektedir.¹⁸⁹ 10 Nisan 1938'den beri faaliyet gösteren bu kilise mimari açıdan diğer ülkelerdeki Ermeni kiliselerine ve Ermenistan'daki Erivan Katedraline benzemektedir. Kilisenin resmi dili klasik Ermeni dili olmasına rağmen özellikle İncil'den ayetler okunurken İspanyolca kullanılmaktadır.

Buenos Aires'te yaşayan Ermenilerin %60-70'ini Türkiye'nin Adana vilayetinden göç etmiş insanlar oluşturmaktadır. Onların kurdukları ve halen günümüzde de faaliyet gösteren *Haçinli*¹⁹⁰ *Ermeniler Birliği (Unión de Residentes Armenios de Hadjin)* adında dernekleri de bulunmaktadır. Ermeniler göç etmelerinin ardından; inşaat, mobilya, kuyumculuk, madencilik ve tekstil alanlarında faaliyet göstermiş ve bugün Arjantin'de çoğunlukla deri ve tekstil işleriyle uğraşmaktadırlar.

Ermenilerin yaşadığı ikinci en büyük şehir Kordoba şehri olup; bu şehir bir liman şehri olan Buenos Aires'in aksine Arjantin'in dağlık bir bölgesinde yer almaktadır. Kordoba'da 8-10 bin civarında Ermeni'nin yaşadığı tahmin edilmektedir.¹⁹¹ Kordoba'ya 1908'de gelen ilk Ermeniler; *Puertrondon*, *San Martín*, *Gral Paz* gibi bölgelerde yoğunlaşarak bir araya gelmiş ve burada kendi topluluklarını oluşturmuşlardır. Bu bölgelerde tarımla uğraşan Ermenilerin yerleşmek için burayı tercih etme nedenleri; arsa fiyatlarının daha ucuz olması ve Kordoba'nın ikliminin geldikleri bölgelerin iklimine benzemesi gibi nedenler olarak sıralanabilir. İlk yerleşen Ermeniler arsa fiyatlarının çok ucuz olmasından yararlanarak daha sonra gelen Ermeniler için de toprak satın almışlardır. Şehir merkezinden uzakta olan *Pueyrredon* bölgesine yerleşen Ermeniler bu bölgenin neredeyse yarısını oluşturmuşlardır. Buenos

¹⁸⁹ Arjantin haberi sitesi: https://www.clarin.com/ciudades/celebran-80-anos-catedral-armenia-buenos-aires_0_rylzrhI2Pm.html, <https://www.sangregorio.edu.ar/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

¹⁹⁰ Haçin Adanada şimdiki ismi Samibey olan bir kasabadır.

¹⁹¹ Ermeni haber sitesi: <https://news.am/tur/news/385774.html> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

Aires'te ikamet eden Ermenilerin tersine burada yaşayan 4. nesil Ermenilerin kendi kültürel miraslarına daha fazla sahip çıktıkları söylenebilir.

Kordoba Belediye Meclisi, 6 Eylül 2005 tarihinde 24 Nisan¹⁹², sözde Ermeni soykırımını anma günü olarak ilan etmiştir. Kordoba'da birden fazla Ermeni Kilisesi bulunup, bunlardan en önemlisi Ermeniler tarafından yaptırılan *Surp Kevork Kilisesi*'dir. Bu kilise Latin Amerika'daki en eski Ermeni Kilisesi olup, kilise ile aynı yerde aynı isimde bir okul da faaliyet göstermektedir. Öte yandan Pueyrredon sokaklarında birçok Ermeni kursları ve folklor merkezleri bulmak mümkündür.¹⁹³

20. Yüzyılın başlarında Arjantin'in açık göç politikası anarşist faaliyetler korkusu nedeniyle değişmiştir. 1902'de alınan yeni kararlarla birlikte hükûmete, ulusal güvenliği ve kamu düzenini tehlikeye atabilecek herhangi bir yabancıyı sınır dışı etme yetkisi verilmiştir.¹⁹⁴

1930'lu ve 1940'lı yıllarda, Arjantin'deki solcu gruplar hükûmet baskısına karşı çıkmaya başlamışlar ve Ermeniler de bu gruplar arasında boy göstermişlerdir. Bunun üzerine dönemin Arjantin Cumhurbaşkanı Roberto Marcelino Ortiz, Arjantin'deki yabancı toplulukların politik faaliyetlerini kısıtlamaya çalışmıştır.¹⁹⁵ Arjantin'de faaliyet gösteren Ermeni siyasi partilerinin yerel teşkilatları, bu kararların ardından ilk başlarda farklı dernekler şeklinde çalışmaya devam etmişlerdir fakat bu teşkilatlar ilk aşamada faaliyetlerini gizli tutmuşlardır. *Sosyal Demokrat Parti (Hınçak)* ve *Ermeni Liberal Demokratik Örgütü (Ramagavar Partisi)* Sovyet Ermenistanı'nı desteklemişlerdir.

¹⁹² Ermeni aydınların sürgünü, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı içerisinde iken başkent İstanbul'daki Ermeni toplumunun önde gelen insanları tutuklanmış ve tehcir edilmiştir. Tutuklular, 24 Nisan 1915 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın emriyle Ankara yakınlarındaki iki merkeze taşınmıştır. 24 Nisan, Ermeni tehcirinin başlangıç günü olarak kabul edilmekte ve Ermenistan'da ve Ermeni toplulukları tarafından "Ermeni Soykırımını Anma Günü" olarak anılmaktadır.

¹⁹³ <https://www.diarioarmenia.org.ar/surp-kevorc-la-iglesia-armenia-de-cordoba-celebro-sus-90-anos/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

¹⁹⁴ Nelida Boulgourdjian, "Los Armenios en Buenos Aires. Primera Oleada Migratoria (1909-1930)". En E. Perina (Ed.), Todo Es Historia, No 301. Buenos Aires, Agosto, 1992. s.72-83

¹⁹⁵ Fernando Devoto, Boris Fausto, **Argentina Brasil 1850-2000: Un Ensayo de Historia Comparada**, Editorial Sudamericana S.A., Buenos Aires. 2000, s. 258.

Sosyalist görüşlü olmasına rağmen *Ermeni Devrimci Federasyonu* (Taşnaklar), Ermenistan'ın tam bağımsız olmasını istedikleri için Sovyet karşıtı faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁹⁶ 1938'de kurulan *Ermeni Kültür Birliği*'ne (*Unión Cultural Armenia*)¹⁹⁷ bağlı birçok Ermeni işçi, komünizmi yaymak ve sendikaya katılmak üzere birleşmiştir.¹⁹⁸ Ermeni Kültür Birliği'nin kurulma tarihi Rusya'daki 1917 Sosyalist Ekim Devrimi'ne kadar uzanmaktadır.

1906'da Kahire'de kurulan *Ermeni Yardımlaşma Birliği'nin* (*Unión General Armenia de Beneficencia-UGAB*) Arjantin şubesi ise 1911'de Buenos Aires'te ve Kordoba'da kurulmuştur.¹⁹⁹ UGAB Ermenilerin Arjantin toplumuyla kültürel bütünleşmesini kolaylaştırmak amacıyla İspanyolca dil kurslarının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, 20. yüzyılın başlarında göç eden Ermenilerin Arjantin resmi dairelerdeki işlemlerine de yardımcı olmuşlardır.²⁰⁰

1911 yılında New York'ta kurulan *Ermeni Kızılhaç Derneği*, Ermeni kadınları için bir hayır kurumu oluşturmuştur. Bu derneğin bir kolu da 1933'te Buenos Aires'te kurulmuştur. Bu dernek Ermeni okullarını desteklemiş ve üniversitelerde Ermeni dili ve kültürü alanında eğitim gören öğrencilere burs vermiştir.²⁰¹

Unión Nacional Armenia (UNA)-Ermeni Ulusal Birliği ise 1920 yılında faaliyete başlamış ilk yerli derneklerden biri olup Ermeni çocuklarının eğitimini desteklemek

¹⁹⁶ Nelida Boulgourdjian, "Rol de las redes asociativas y vínculos con la "madre patria" en la conformación y la permanencia de la diáspora armenia en la Argentina" (**EIAL**), 24 (2), UNTREF, Argentina, 2013, s. 16-17., <http://www7.tau.ac.il/ojs/index.php/eial/article/view/658/619> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

¹⁹⁷ Ermeni Kültür Birliği resmi sayfası <https://www.uca.org.ar/> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

¹⁹⁸ Nelida Boulgourdjian, **EIAL**, 2013.

¹⁹⁹ Ermeni Hayırsever Birliği resmi sayfası <http://agbu.org/> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

²⁰⁰ Nelida Boulgourdjian, 1997, a.g.e., s. 133-134.

²⁰¹ Nelida Boulgourdjian, "La Inmigración Armenia en Buenos Aires entre 1900-1925: aspectos generales" **Temas de África y Asia. Miradas americanas sobre cuestiones africanas y asiáticas**, No 4. UBA, Buenos Aires, 1995, s. 152.

amacıyla kurulmuştur.²⁰² Bunun yanı sıra dernek, diaspora teşkilatı oluşturarak çeşitli şehirlerde Ermeni göçmenleri temsil etmiştir. O dönem Ermeni göçmenlerinin başvurabileceği bir Ermeni konsoloslugu bulunmadığı için Ermeni Ulusal Birliği, konsolosluk görevine benzer bir şekilde faaliyet göstermiştir. Bu kurum bu faaliyetleri sebebiyle Latin Amerika'daki ilk Ermeni teşkilatı olmuştur.

Arjantin Ermenilerinin düzenlediği sosyal kampanyalar sonucunda, 1915 olayları Arjantin toplumunda soykırım olarak kabul edilmiştir. 1965'ten başlayarak ve sonraki yıllarda devam eden mitingler ve protestolar, Avrupa ülkeleriyle birlikte Latin Amerika'da da eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Uruguay ve Arjantin'de bu protesto ve mitingler diğer Latin Amerika ülkelerine göre daha geniş yer bulmuştur. Ermeni Diasporası'nın faaliyetlerinin desteklendiği Arjantin'de, resmi makamlar tarafından 2 Haziran 1968'de kitlesel mitingler ve gösterilerin yapılmasına izin verilmiştir. Mitinglere vatandaşların yansira üst düzey yetkililer de katılmıştır. SSCB, bu ülkelerde düzenlenen mitinglerin ana örgütsel gücü olmuştur.

Sovyet Rusya, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenilerle ilgili yeni bir politika izlemiştir.²⁰³ Bu sebeple birçok devlete Ermeni ajanlar gönderilmiş, bu ajanlar tarafından Sovyet Ermenistan'ındaki Ermenilerin yaşam standartları çarpıtılarak propaganda yapılmıştır. Yukarıda bahsedilen bu dernekler vasıtasıyla Ermeni davasının (Hai Dat) bir insanlık ve adalet sorunu olduğu ileri sürülmüş, diğer devletlerden bu konuda aracı olmaları istenilmiştir.

SSCB'nin bu kampanyaya destek vermesinin esas sebebi komünist Hınçak Partisi'nin faaliyetleri olmuştur. Başlangıçta kent merkezlerinde, caddelerde ve

²⁰² İl Arslan, "De cómo nació la Institución Administrativa de la Iglesia Armenia", **Hai Guetron**, Año X, 112 (4), 1942.

²⁰³ Bu politikaya göre; Sovyet Ermenistan Cumhuriyeti'nde toplanmak üzere bütün dünyadaki Ermeniler ayaklandırılacak, Türk düşmanlığı düşüncesi yeniden alevlendirilecek ve böylece Doğu Anadolu Rusların eline geçecekti.

meydanlarda düzenlenen miting ve gösteriler, ilerleyen yıllarda ise Türk Elçilikleri önünde düzenlenmiştir.²⁰⁴ Ermenistan, Sovyetler Birliği'nin bir parçası iken bile Arjantin'deki Ermeni Diasporası ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi için çaba göstermiştir. 1973'te kurulan *Murekian Vakfı* (şu an faaliyet göstermemektedir), Arjantin ve Ermenistan arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesi ve derinleştirilmesi yönünde defalarca girişimde bulunmuştur. Kültürel ilişkilerle birlikte ekonomik ilişkilere de büyük önem veren Ermeni Diasporası, 1986 yılında *Arjantin Ermeni Odası* üzerinden Arjantin ve Ermenistan arasında endüstriyel, ticari ve ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi için çaba sarf etmiştir. Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra oluşturulan *Ermeni Ulusal Vakfı (El Fondo Nacional Armenia)*²⁰⁵ iki ülke arasındaki bu tip ilişkilerin yeniden inşa edilmesine yardımcı olmayı amaçlamıştır. 1992 yılında kurulan Vakıf, Ermenistan Devleti ve işgal altındaki Karabağ'da sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için maddi yardımlar toplamaktadır. 1992-2019 yılları arasında Ermeni Ulusal Vakfı işgal altındaki Dağlık Karabağ ve Ermenistan'daki projelere 350 milyon dolar toplayabilmiştir. Son 10 yılda ise 100 milyon dolardan çok maddi yardımda bulunmuştur. Bu yardımlarla Ermenistan ve Karabağ'da 1.100 proje gerçekleştirilmiş, 476 km yol yapılmış, 517 km su boru hattı döşenmiştir. Vakıf bütün bu projelerin finansal kaynaklarını gala yemekleri, konserler, sergiler, ve internet yoluyla bağış yapan kişilerin ve belirli kuruluşların katkıları hesabına elde etmiştir. Ermeni Ulusal Vakfı'nın dünyanın 25 ülkesinde (ABD, Kanada, Fransa, Büyük Britanya, Almanya, Avusturya, Hollanda, İsveç, İsviçre, Avustralya, Brezilya, Lübnan, Yunanistan, Kıbrıs, Uruguay, Rusya Federasyonu, İran, İtalya, Kuveyt vs.) şubeleri vardır.²⁰⁶

²⁰⁵ Ermeni Ulusal Vakfı resmi sayfası: <http://www.fondoarmenia.org/?seccion=quienes-somos&nc=192600252> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

²⁰⁶ <http://www.fondoarmenia.org/?seccion=quienes-somos&nc=1929841875> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

Latin Amerika'daki önemli teşkilatlardan biri de Ermeni Milli Konseyi'dir (*Consejo Nacional Armenio*).²⁰⁷ Ermeni Milli Konseyi 10 yıldan fazladır kurdukları eğitim kadrosuyla birlikte insan hakları örgütleriyle sıkı bir ilişki içerisinde. Kurumun sözde Ermeni soykırımı anısını canlı tutmak asıl amaçlarından birisidir. Soykırım, ayrımcılık ve insan hakları konusuna özellikle dikkat çekmeye çalışan Ermeni Milli Konseyi, eğitim ekibiyle akademik dünyada çeşitli etkinlikler yürütmektedir.

Arjantin'de Taşnaklarla aynı ideolojide olan ve kardeş kurumlar olarak gördükleri kurumlarla (*Hamazkaín, Homenetmen, Unión Juventud Armenia de Sudamérica, la Asociación Cultural Armenia, E, HOM y Badanegán*) sıkı bir ilişki içerisinde olan Ermeni Milli Konseyi, her geçen gün faaliyet alanını genişletmektedir. Özellikle 26199 sayılı yasa tasarısıyla sözde soykırımın Arjantin Parlamentosu tarafından tanınmasında Konseyin vazgeçilmez bir rolü olmuştur.²⁰⁸

Son zamanlarda insan hakları meselelerine ve sözde Ermeni soykırımı anısının canlı tutulmasına odaklanan bir dizi örgütler kurulmuştur. Buna örnek olarak *Luisa Hairabedian Vakfı* (*Fundación Luisa Hairabedian*)²⁰⁹ gösterebiliriz. Vakfın kurucuları 2001 yılında Arjantin'de Türk devletine karşı Ermeni milleti adından dava açarak dikkatleri kendi üzerlerine çekmeyi başarmışlardır. Bu vakıf, sözde Ermeni soykırımının cezasız kalmasını önlemeyi amaçlamaktadır.²¹⁰ Bu amaçlar doğrultusunda çalışan örgütlerden bir diğeri de *Ermeni Soykırımı Anna Vakfı*'dir. Ermeni Soykırımı Anna Vakfı 2008 yılında (556/2008 sayılı kararla) sözde Ermeni soykırımı anısını canlı tutmak, müze, kütüphane ve arşiv oluşturulmasını teşvik etmek amacıyla toplanan bir grup uzman ve akademisyen tarafından oluşturulmuştur. Kurum ayrıca Ermeni

²⁰⁷ Güney Amerika Ermeni Milli Konseyi resmi sayfası: <http://cna.org.ar/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

²⁰⁸ <http://cna.org.ar/index.php/reconocimientos-del-genocidio-armenio/> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

²⁰⁹ Luisa Hairabedian Vakfı resmi sayfası: <http://verdadyjusticia.org.ar/> (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

²¹⁰ Nelida Boulgourdian, 2013.

kültürünün ve sözde Ermeni soykırımının uluslararası düzeyde tanınması konusunda farkındalık yaratmaya çalışmaktadır.²¹¹

09-11 Nisan 2014 tarihlerinde, Arjantin Ermenistan Büyükelçiliği desteği ile Buenos Aires'te yerleşen Borges Kültür Merkezi'nde, Buenos Aires Devlet Üniversitesi Soykırım Araştırma Merkezi ve Buenos Aires Ermeni Soykırımı Hafıza Vakfı (*Fundación Memoria del Genocidio Armenio*)²¹² tarafından düzenlenen “Ermeni Soykırımının 100. Yıl Arifesinde” başlıklı konferans gerçekleştirilmiştir. Söz konusu uluslararası konferansa Ermenistan, Arjantin, ABD, Brezilya, Meksika, Fransa, İsviçre ve Türkiye'den üniversite ve araştırma enstitülerinin temsilcileri katılmıştır. Konferans zamanı soykırımlar hakkında hukuki ve siyasi konuların tartışılmasının yanı sıra soykırım inkârı ve okullarda soykırım öğretimi hakkında meseleler konuşulmuştur. Ermeni Diasporası'nın bu tip güçlü ilişkilerinin olması, onların kazandığı gücü gözler önüne sermektedir.²¹³

2014 yılında Santa Fe Eyaleti Eğitim Bakanlığı'nın teşebbüsüyle, Rosario'daki Ermeni Topluluğu tarafından Louise Hairabedian Vakfı ile düzenlenmiş “1915-2015 Ermeni soykırımı anıları ve hikâyeleri” başlığı altında “Öğretmen Eğitimi” programı başlamıştır.²¹⁴

Son dönemlerde en aktif olan teşkilatlardan birisi olan Güney Amerika Ermeni Milli Konseyi (*El Consejo Nacional Armenio de Sudamérica*)²¹⁵ Taşnak ideolojisine sahip olmakla beraber özellikle Türklere karşı olan radikal tutumlarıyla diğer teşkilatlardan ayrılmaktadır.

²¹¹ Ermeni Soykırımı Anma Vakfı internet sayfası: <http://fmgenocidioarmenio.org.ar/fundacion/> (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

²¹² <http://fmgenocidioarmenio.org.ar/> (Erişim Tarihi: 18.09.2019)

²¹³ Ermeni Soykırımı Müzesi Vakfı internet sayfası: <http://www.genocide-museum.am/trk/14.04.2014.php> (Erişim Tarihi: 09.09.2019)

²¹⁴ Arjantin Santa Fe Eyaleti resmi sitesi: <https://www.santafe.gov.ar/noticias/noticia/212505/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

²¹⁵ GüneyAmerika Ermeni Milli Konseyi: <http://cna.org.ar/index.php/about/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

2007 yılında Arjantin tarafından sözde Ermeni soykırımının tanınmasının ardından, Ermeni cemaati faaliyetlerini sözde soykırımın Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmasına yöneltmiştir. Mayıs 2010'da Türk Hükûmeti, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu büyük önder Mustafa Kemal Atatürk'ün onuruna Arjantin'deki Jorge Newbery parkına bir büst yapmak istemiş, ancak Ermenilerin itirazlarını dikkate alan Arjantin Hükûmeti anıtın dikilmesine izin vermemiştir. Bu vesileyle Arjantin'e resmi bir ziyarette bulunması beklenen Türkiye Cumhuriyeti'nin eski Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, ziyaretini ertelemiştir. Mart 2012'de, Buenos Aires'teki Azerbaycan Cumhuriyeti Büyükelçiliği önünde, 1988'de Sumgayit ve Bakü'de yaşanan olaylar, Ermeni güçleri tarafından protesto edilmiştir.²¹⁶

Ayrıca 2015 senesinde sözde soykırımın 100. yıldönümünde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu olaylarla ilgili taziye dileklerini Arjantin Ermeni Diasporası'nın önde gelen isimlerinden Khatchik Dergoghossian, Avedis Hadjian, Ana Arzoumanian, Federico Hairabedian, Nelida Boulgourdijan²¹⁷ ve Ana Karen yorumlamış, Erdoğan'ın açıklamasını “Çok geç kalmış bir adım” olarak nitelendirmişlerdir. San Andres Üniversitesi Siyasal Bilgiler Profesörü ve gazeteci-yazar Khatchik Der Ghougassian Erdoğan'ın yorumunu soykırımın 100. yıl arifesinde rol çalıp kendi gündemini yaratmak olarak görmüştür.

Azerbaycan ve Türkiye karşıtı politikalar sergileyen Ermeni Diasporası, zaman zaman bu dernekleri ve medya organlarını kullanarak Türk karşıtı çeşitli propagandalar yapmaya devam etmektedir. Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnaksütun Partisi), Güney Amerika Ermeni Ulusal Konseyi ve ona bağlı basın kuruluşu Prensa Armenia ve benzeri Arjantin-Ermeni sivil toplum örgütleri, düzenli olarak Arjantin'deki Azerbaycan ve Türkiye büyükelçiliklerine yönelik gösteriler ve protestolar düzenlemektedirler.

²¹⁶ Ermeni Gençliği Birliği sayfasından alıntı: <http://ujasur.org/cientos-de-jovenes-se-manifiestan-frente-a-la-embaja-de-azerbaijan/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

²¹⁷ Arjantin Endüstriyel Araştırma ve Uygulama Merkezinde (CONICET) araştırma görevlisidir.

Tablo 2: Arjantin’de Faaliyet Gösteren Ermeni Diaspora Kurumları ²¹⁸**Sosyal Dernekler**

Kurumun Adı	Adresi	Telefon No.
Unión General Armenia de Beneficencia	Armenia 1322	4771-6500 / 4773-2820
Union Compatriotica Armenia de Marash	Armenia 1242	4773-2120
Union Residentes Armenios de Hadjin	Av.Scalabrini Ortiz 2273	4813-9931
Fundación Boghos Arzoumanian	Roque Saenz Peña 570 EP	4343-8101
Consejo Nacional Armenio	Armenia 1366	4775-7595
Union Juventud Armenia	Armenia 1366	4775-7595
Fondo Armenia	Armenia 1353	4778-1735
Asociación Cultural Tekeyan	Armenia 1329td>	4771-2520
Unión Cultural Armenia	Coronel Niceto Vega 4764	4775-7590
Juventud de la Union Cultural Armenia	Coronel Niceto Vega 4764	4775-7590

Dini Kurumlar

Adı	Adresi	Telefon No.
Institucion Administrativa de la Iglesia Armenia	Armenia 1353	4772-3558
Iglesia Armenia Santa Cruz de Varak	José Marti 1562	4612-1733
Iglesia Congregacional Armenia	Avellaneda 2538	
Iglesia Evangelica Armenia	Carabobo 743	4613-8008 / 4631-7747
Parroquia Católica Armenia Nuestra Señora de Narek	Charcas 3529	4824-1613/4518
Parroquia Surp Boghos	Patrón 6373	4952-7777
Parroquia Surp Hagop	Murguiondo 252, V.Alsina	
Parroquia Surp Kevork	Arenales 1631	4795-0772/0125

Kültürel Kurumlar

Adı	Adresi	Telefon No.
Centro Cultural Tadrón	Cnel. Niceto Vega 4806	4772-3558
Conjunto de Danzas Folclóricas KAIANE	Coronel Niceto Vega 4764	4775-7590
Conjunto de Danzas Folclóricas Masis	Armenia 1353	4772-3558

²¹⁸ <https://www.uca.org.ar/comunidad> (Erişim Tarihi: 15.09.2019)

1.4. Arjantin’de Ermeni Basını

Günümüz çağdaş toplumlarında medya dördüncü güç olarak yerini almış ve siyasi hayattaki yeri de hızla artmıştır. İzleyici ve dinleyicilerin düşüncelerini değiştirebilen ve kamuoyunu etkileyebilen bir unsur olması sebebiyle medya, etkin bir baskı aracı olarak değerlendirilmektedir.²¹⁹

Modern iletişim çağında gündelik hayatın vazgeçilmez ögesi olan medyanın kullanımı, lobi faaliyetinde bulunan Arjantin Ermenileri için oldukça önemli bir yöntemdir. Bunun farkında olan Ermeniler medya ile olan ilişkilerini sürekli olarak güçlendirmektedirler.

Latin Amerika’daki Ermeni gruplarının 1960’lardan sonra etkilemeye çalıştığı kesim parlamento, hükûmet ve bürokrasi gibi siyasi karar alıcı kurumlar olmuştur. Ermeniler, siyasi karar alıcı kurumlar üzerinde etki alanı oluşturmuş, medya ve basın kuruluşlarını etkin bir şekilde kullanmışlardır. Yüksek tirajlı gazete ve dergilerde, izlenme ve dinlenme oranı yüksek televizyon ve radyolarda boy göstermek Ermeniler için oldukça önemli olmuştur. Yazılı ve görsel basın, siyasileri etkilemek için etkin bir baskı aracı olabilmektedir. Ermeni Diasporası’nın güçlü olduğu bölgelerde ve ülkelerde Ermeniler basın ve medyayı sürekli olarak kullandıkları takdirde etkili bir kamuoyu oluşturup sürekli olarak gündemde kalabilmektedirler.

Diasporanın tanınmışlığını medya ile kurulan iyi ilişkiler arttırmakta ve onlara itibar kazandırmaktadır. Medya aracılığı ile savundukları fikirleri daha büyük kitlelere ulaştırabilen Ermenilerin kendilerine ait gazete, televizyon kanalı, radyo ve dergileri vardır. Bunlar sayesinde hem üyelerini bilgilendirmekte hem de kamuoyuna savundukları veya karşı durdukları fikirleri daha kolay ulaştırabilmektedirler. Medya aynı zamanda tehdit unsuru oluşturmak için de kullanılmaktadır.

²¹⁹ Müjde Ker, Dinçer, **Lobicilik**, Alfa Yayınları, İzmir, 1998, s. 19.

Latin Amerika'daki diğer diasporaların aksine, Arjantin Ermeni Diasporası entelektüel gelişim sürecini tamamlamıştır. Arjantin Ermeni Diasporası'nın dini ve kültürel merkezi, Buenos Aires'te yerleşmekte ve Ermeni şirketlerinin, bankalarının ve işadamlarının sermaye ve yatırımlarının çoğu Latin Amerika'da Arjantin'de bulunmaktadır.²²⁰ Arjantin'deki Ermeniler kendi kültürlerini ve dillerini korumada diğer Latin Amerika ülkelerinden daha başarılı olmuşlardır. Yüksek tirajlı gazete ve dergileriyle Ermeni cemaati, burada, topluluğun politik ve kültürel yaşamında aktif bir rol oynamaktadır. Arjantin üniversitelerinin birçoğundaki sosyoloji fakültelerinde Ermeni göçü konusunda uzman öğretmenler görev yapmaktadır.

Arjantin uzun dönem askeri diktatörlüklerle yönetildiği için burada zaman zaman özgür basına karşı devlet tarafından sansür uygulanmıştır. Bu sansür ve olumsuz siyasi koşullardan Ermeni Diasporası da nasibini almıştır. Ülkeyi yöneten art arda askeri diktatörlükler sadece Ermeni Kültür Birliği (Union Cultural Armenia) gibi diaspora kuruluşlarını kapatıp faaliyetlerini kısıtlamakla kalmamış, aynı zamanda diaspora basınına da bir dönem yasaklamıştır. 1920'li yıllarda Kızıl Yıldız (*Estrella Roja*) ismi ile basılan dernek gazetesi *Hay Gyank*, *Hay Mamul*, *Verelk*, *Ereván* ve *Sevan* gibi çeşitli isimler alarak günümüze kadar faaliyetini sürdürmüştür. Son 20 yılda, *Nor Sevan* ismi ile çıkan gazete ayda iki kez basılarak, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerdeki evlere, okullara ve diaspora kurumlarına 2000 tirajla dağıtılmaktadır. Dergi, Buenos Aires dışında aynı zamanda küçük bir Ermeni topluluğunun bulunduğu Kordoba, Rosario, Mar del Plata, Misiones, Mendoza ve Montevideo'ya kadar ulaşmıştır.²²¹

²²⁰ Blas Nabel Pérez, **Armenios en el Nuevo Mundo**, Quito Ecuador: Ediciones, Abya-Yala, 1998, s. 79. https://digitalrepository.unm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1546&context=abya_yala (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

²²¹ <https://www.uca.org.ar/prensa> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

Arjantin'in en önemli gazetelerinden biri olan *Sardarabad*²²² 1975'ten beri her hafta İspanyolca ve Ermenice yayımlanmaktadır. Ermenistan ve diaspora ile ilgili makaleler yayınlayan bu dergi, diğer Latin Amerika ülkelerinde de büyük ilgi görmektedir. Özellikle, Sardarabad gazetesi, Liberal Demokrat Ermeni Partisi olan Ramagavar'ın isteği ve önderleri tarafından yaratılmıştır. Derginin asıl amacının, Arjantin halkına ve oradaki Ermenilere Arjantin'deki askeri yönetim döneminde partinin liberal ideolojisini açıklamak ve Sovyet dönemi Ermenistan'ını savunmuş olmalarına rağmen onların ideolojisine karşı olduklarını ifade etmek olmuştur.²²³ 1983'te Arjantin toplumunun demokrasiye geçişiyle birlikte, Liberal Demokratik Ermeni Örgütü'nün uluslararası konumu hızla güçlenmiştir.

Latin Amerika'daki en önemli basın yayın kuruluşlarından birisi de *Prensa Armenia*'dir.²²⁴ Arjantin'deki Ermenilerin ilk basın organı olan Prensa Armenia, 1923'te Sosyal Demokrat Partisinin (Hınçaklar) Arjantin'deki üyeleri tarafından kurulmuştur.²²⁵

Arjantin'deki Ermeni topluluğunun en eski ve en önemli yayınlarından biri de *Diario Armenia*'dir.²²⁶ 24 Nisan 1931'de Harutiún Tagtachian ve bir grup göçmen tarafından kurulan gazete günümüzde de yayımlanmakta olup Arjantin Ermenilerine İspanyolca ve Ermenice hizmet etmektedir. Gazete, 1930'larda İspanyolca bilmeyen Ermeni göçmenler için Arjantin gündemini takip etmeleri amacıyla kurulmuştur. Ermeni Diasporası, Ermeni meselesi ve diğer Ermeni diaspora teşkilatlarının faaliyetleri hakkında bilgi veren gazete, sözde soykırım, Ermeni tarihi ve Ermeni kültürü üzerine

²²² Sardarabat Gazetesi resmi internet sayfası: <https://www.sardarabad.com.ar/> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

²²³ Nelida Boulgourdjian, *EİAL*, 2013.

²²⁴ Arjantin Prensa Armenia haber sitesi resmi sayfası: <http://www.prensaarmenia.com.ar/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

²²⁵ Nelida Boulgourdjian, 1997.

²²⁶ Diario Armenia haber sitesi resmi sayfası <http://www.diarioarmenia.org.ar/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

2013 yılı verilerine göre beşten fazla kitap yayınlamıştır.²²⁷ Günlük 1500 tirajla çıkan gazete 2002 yılından beri internet ortamında da hizmet vermektedir. Gazete, Uruguay ve Brezilya'da yaşayan Ermeniler için ücrete tabi posta yoluyla da hizmet sağlamaktadır. Gazetenin şu anki Direktörü Jorge Kazandjian'dır.²²⁸

Bundan başka Arjantin'de *Espacio Armenio* (Ermeni Mekânı),²²⁹ *Armenia estoy aquí* (Ermenistan buradayım), *Integración Armenia* (Ermeni Bütünleşmesi), *La hora Armenia* (Ermenistan Saati), *La voz Armenia* (Ermenistan'ın Sesi) gibi radyo programları da faaliyet göstermektedir. Ayrıca yukarıda bahsi geçen dernek ve teşkilatların kendilerine özgü resmi internet siteleri bulunmaktadır. Bu kurumlar gerekli paylaşımları ve ilanları sosyal medya hesaplarından da yapmaktadırlar.

1.5. Arjantin'de Asimilasyona Karşı Mücadele

Arjantin Hükûmeti gelen göçmenlere adaptasyonu öngören homojenleştirme politikası uygulamıştır. Yurtdışından gelen göçmenleri üst Arjantin kimliği çatısı altında toplamaya çalışmıştır. Toplumsal düzeyde göçmenler arasında yerel kimliklerin kullanımını önlemeyerek farklılıkların devamına izin vermiştir. Bu da gelen göçmenlerin kültürel, siyasi ve dinsel ayrılıklarının devam etmesine imkan sağlamıştır.

Bir kültürün başka bir kültür içerisinde eriyerek onun bir parçası haline gelmesine ve ona benzemesine asimilasyon denilmektedir. Tezcan'a göre bu süreç uzun ve kuşaklararası değişim ile gerçekleşmektedir.²³⁰ Asimilasyon süreci Thomas Faist'e göre üçüncü nesil göçmenlerde tamamlanmakla birlikte tüm koşullar uygun olduğu takdirde ikinci nesil göçmenlerde de fark edilebilir. Söz konusu adaptasyon,

²²⁷ Nelida Boulgourdjian, 1995, a.g.e., s. 89-100.

²²⁸ <https://www.rumbosur.org/armenios/diario-armenia/> (Erişim Tarihi: 16.09.2019)

²²⁹ <http://espacioarmenio.com.ar/> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

²³⁰ Mahmut Tezcan, **Dış Göç ve Eğitim**, Anı Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 14.

uzlaşma ve ya asimilasyon, aile içi ve özel hayata nazaran kendini kamusal hayatta daha fazla gözle gösterebilir.²³¹

Günümüzde, Arjantin’e tehcir olaylarının yaşandığı zaman gelen Ermeniler ile Türkiye’den 1960’lı yıllarda gelen Ermeniler bir arada yaşamaktadırlar. Bir arada yaşamalarına rağmen Ermeni toplumunun bu iki kesimi arasında yakın bir ilişki bulunmamaktadır. Bunun nedeni Arjantin’e daha önceden gelen Ermenilerin, 1960’lı yıllarda Türkiye’den gelen soydaşlarının kimliklerini kaybettiklerine inanmalarıdır. 1970’li yıllarda Arjantin’deki Ermeni kurumlarında, yeni göçlere karşı önyargı bulunmaktaydı. 1960’larda gelen Ermenilerin çoğu Ermeni dilini iyi bilmelerine rağmen, aile içinde Türkçe konuşuyorlardı. Türkçe konuşmaları sebebi ile kendilerinden önce Arjantin’e yerleşen Ermenilerle iletişimlerinde sorunlar yaşanmaktaydı. Bu sorunlu ilişkilerinin ekonomik nedenleri de vardı. Türkiyeli Ermeni grubun üyeleri Arjantin’e kendi işyerlerini açmaya yetecek kadar parayla gelmişlerdi. Bu, perde arkasında başka olayları gizleyen bir sahne olarak göze çarpmaktadır. Ama yine de yeni gelenlerle olan ilişkiler sessizliğin işgali altında olmuştur. Hatta aynı sessizliğin bu ilişkiyi bugün bile işgal ettiği söylenebilir.²³² Ermenilerin nasıl olur da bu kadar “Türkleştiklerine” anlam veremedikleri için bu sessizliğe, ilk gelen Ermeniler “ihamet” adını vermişlerdir.

Latin Amerika’ya göç eden Ermeniler her zaman dil konusunda Ermenice ve İspanyolca, Ermenice ve Türkçe, Doğu Ermenicesi ve Batı Ermenicesi olmak üzere iki seçenek arasında kalmışlardır. İstanbul’dan gelen sonraki göç dalgası, Türk kültüründen edinilmiş ve genellikle çok sevilen özelliklerle gelmiştir. Bu nüfusun büyük bölümü

²³¹ Filiz Tufan Emini, **Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi**, Ekin Yayınevi, 2018, s. 46.

²³² “Davutoğlu: 24 Nisan’ı iyi yönettik”, 6 Eylül 2010’da Milliyet gazetesinde yayımlanan Taha Akyol imzalı söyleşide, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu şöyle diyordu: “Türkiye Cumhuriyetinden yurtdışına göçmüş Ermeniler, ‘Türkiye diasporası’dır! Ermenistan’ın diasporası değil! Ermeni Diasporası’nın da hepsini aynı kefeye koymayacağız. Tavırlarına göre diyalog kuracağız.”

yalnızca Türkçe konuşmakta, öyle ki Apostolik dine bağlı olsalar da Tanrı'ya seslenme biçimleri de Türklerle aynı olmuştur. İnsanları topraklarından göç etmeye mecbur eden felaketin bir tür boşluk, bir unutuş yarattığı farz edilebilir. Tehcir sırasında Arjantin'e göç eden birisi Türklerle ilgili şöyle der: *“Onlar hiç iyi değil ama dilleri tatlı.”*²³³

Sömürge dönemine ait bir kavramsal alan içerisinde gelen melezlik terimine Avrupalı araştırmacılar tarafından ihtiyatla yaklaşılmıştır, çünkü sözcük araştırmalarının yapıldığı alandan çoktandır dışlanmış bir kavram olan “ırk” teriminden yola çıkılarak tanımlanmaktadır. Melezliğin, Ermeni toplumuyla ilişkili olarak, dil üzerinden kendini gösterdiği gözlemlenebilir. Bu durum gündelik hayatta her iki dilin kullanılmasına sebep olmuştur; Ermenice aile içi meseleler ve tutkular için kullanılırken, İspanyolca mesleki ilişkilerdeki dil olarak tercih edilmiştir.

Her geçen gün kıtada yaşayan Ermenilerin ana dilleri ile olan ilişkileri zayıflamaktadır. Ancak yine de diasporanın geleneksel unsurları olan kilise, okul, gazete ve radyo gibi araçlarla Arjantin-Buenos Aires, Brezilya-Sao-Paulo, Uruguay-Montevideo gibi büyük şehirlerde bugün bile faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca Ermeniler, Venezuela'da Karakas, Şili'de Santiago gibi yerlerde küçük topluluklar halinde yaşamaktadırlar.

Latin Amerika'ya göç eden Ermeniler kıtaya vardıktan kısa bir süre sonra vatandaşlık hakları elde etmişlerdir. Kendi kültürel varlıklarını yeniden inşa ederek Arjantin toplumuna uyum sağlamaya çalışmışlarsa da ilk başlarda bu mümkün olmamış, bulundukları coğrafyadaki yerel halklarla yeteri kadar kaynaşamamışlardır.

Diasporalar, göçler, sürgünler, Latin Amerika kültürlerini ve o kültürlerin üzerine inşa edilen söylemleri meydana getirmiştir. Yersiz ve yurtsuz bir göçmen

²³³ **Caras y Caretas**, “En tierra Argentina”, 24 Ocak 1914. Alıntı: Emmanuel, Taub, **Otredad, orientalismo e identidad**, Universidad de Belgrano, Buenos Aires, 2008.

imgesinin, siyasi ve ekonomik nedenlerle gerçekleşen sömürgeci seferlerden sürgünlere kadar, hem geleneksel hem de modern Latin Amerika anlatılarında önemli bir yeri olmuştur. Yeni bir ulus yaratma düşüncesi bu yersiz yurtsuzlarla bir gerilim oluşturmuş ve bir kez daha modernliğin o bilindik karşıtlığını üretmiştir: uygarlık mı barbarlık mı? Latin Amerika’da kurulan yeni devletlerin kendi içlerinde ortak özneliliği yaratmaları için göçmen unsurların kaynaştırılması “Kurucu Babalar” tarafından öngörülmüştü. Bu etmen belki de Ermeni toplumunun Latin Amerika kültürü karşısında ürettiği cevapları gözden geçirmek için önemli bir nokta olabilir. Latin Amerika’da bir “Ermeni” anlatısı profili şekillenmemiştir; bunun sebebi bu ülkelere göçmen olarak gelenlerle bir vücut olarak kendilerini bir “ırklar potası” olarak inşa etme arzusu ve baskısı olmuştur. Fakat büyük göçten yüz yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen Latin Amerika’nın bazı bölgelerinde Ermeniler kolektif bilinçlerini hala korumaya devam etmektedirler.

Diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Arjantin’de hâkim Ermeni dili kamusal yaşamdaki önemini yitirmemiştir. Okullarda dil öğretimi büyük önem taşımaktadır. Sistematik öğretim şekli bugün toplumsal kurumlarda devam etmektedir. Asimilasyon süreci diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Arjantin’de nispeten yavaş ilerlemektedir. Ermeni dilinin okullarda öğretiminin yanı sıra, Buenos Aires’in Ermeni mahallelerinde yaşayan yeni bir Ermeni nesli yetişmektedir. Sovyetler Birliği’nin 1991’de dağılmasından bu yana, Ermenistan’dan gelen yeni göçmenler, Arjantin’deki Ermeni toplumunda Ermeni dilinin unutulmamasına katkıda bulunmuşlardır. Palermo Viejo’da bulunan *Ermeni Kültür Derneği (Asociación Cultural Armenia)*, Buenos Aires’te Ermeni dili ve kültürünü koruyan en önemli kurumudur. Dernek ve onun alt kurumları, sanat ve kültür aktivitelerini desteklemekte, Ermeni kültürünü ve tarihini tanıtmak için seminerler düzenlemektedir. Ayrıca örgüt başka ülkelerdeki Ermeni kurumlarıyla işbirliği içinde bulunmakta, Ermenistan Cumhuriyeti

ile irtibat kurmakta ve geziler düzenlemektedir. Birlik tarafından düzenlenen etkinliklere Ermeniler ve diğer milletlerden heyetler aktif olarak katılmaktadır.²³⁴

Arjantin Ermeni cemaatinin faaliyetlerine genç nüfusun katılımı özellikle dikkat çekmektedir. Ermeni gençleri sık sık farklı alanlarda etkinlikler düzenlemektedir. Ermenistan'daki okullar en az yılda bir kez Arjantinli Ermeniler tarafından ziyaret edilmektedir. Toplum için en önemli olay şüphesiz sözde Ermeni soykırımını anma etkinliklerinin düzenlenmesidir. Her 24 Nisan'da sözde soykırımın kurbanları Ermeni Kiliselerinde sözü edilen etkinliklerle anılmaktadır. Diasporanın bütün kurumları, insan hakları örgütleri, siyasi partiler ve diaspora üyeleri, Türk Hükûmeti'nin sözde soykırımı tanınmasını talep eden mitingler düzenlemektedir. Sözde soykırımın 100. yıl dönümü olan 24 Nisan 2015'te Arjantin'in çeşitli şehirlerinde etkinlikler düzenlenmiş ve başkent Buenos Aires'te 10 bin kişi Türk Büyükelçisi'nin ikametgâhına gitmiştir.

Son zamanlarda Arjantin'de yaşayan Ermenilerin diaspora örgütlerinde bir canlanma gözlemlenmektedir. 2015 yılında sözde Ermeni soykırımı 100. Yılı etkinliklerini organize etmede tüm Ermeni kurumlarının ortak çalışmalarının kendilerince başarılı bir şekilde gerçekleşmesinin ardından, bu işbirliğini korumak ve daha da sağlamlaştırmak için Arjantin Ermeni topluluğu ortak bir çatı altında kurumsallaşmak kararı almıştır. Oluşturdukları kurum literatüre *Arjantin Cumhuriyeti Ermeni Kurumları (Instituciones Armenias De La Republica Argentina-IARA)* olarak geçmiştir. 27 Aralık 2016 tarihinde, Ermeni Kültür Derneği, Ermeni Kilisesi, Arjantin Ermeni Merkezi, Ermenistan Vakfı, Ararat Köşkü Derneği, Ermeni Liberal Demokratik Örgütü, Ermeni Kültür Birliği-*Sharyúm* ve UGAB temsilcileri temel bir anlaşma imzalayarak sözde soykırımın tanınması ve Dağlık Karabağ Çatışması'nın

²³⁴ <https://www.rumbosur.org/armenios/asociacion-cultural-armenia/#> (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

Ermenistan'ın lehine sonuçlanabilmesi ile ilgili konularda yeni faaliyetlere başlayacaklarını resmen ilan etmişlerdir.²³⁵

Ermeni Diasporası'nın güçlü olmasına çalışan bu güçlere, Arjantin kamu kuruluşları da ayrıca açık ve yahut gizli şekilde destek vermektedirler. Ermenilerin asimilasyon süreci de devam etmektedir. Ermenistan Cumhuriyeti'ne dönmek isteyenlere vatandaşlık haklarının verileceği ve onlar için özel şartların yaratılacağıyla ilgili bir propaganda da yapılmaktadır.

²³⁵**Tablo 3** Arjantin Cumhuriyeti Ermeni Kurumları resmi sitesi: <https://www.iara-argentina.com/nosotros> (Erişim Tarihi 20.09.2019)

Tablo 3: IARA'ya Bağlı Kurumlar

Teşkilat Adı
Agrupación Scout Antranik
Agrupación Scout Ararat
Agrupación Scout San Vartán
Asociación Civil Armenia de Beneficiencia para América del Sur “HOM”
Asociación Cultural Armenia
Asociación Residentes Armenios de Mar del Plata
Cámara Argentino Armenia de Industria y Comercio
Cátedra Armenia de la Universidad Nacional de Rosario
Colectividad Armenia de Córdoba
Colectividad Armenia de Rosario
Deportivo Armenio
Fundación Arzoumanian
Fundación Armenia
Fundación Memoria del Genocidio Armenio
Fundación Educacional Vicente López
Institución Administrativa de la Iglesia Armenia - Centro Armenio de Argentina
Jóvenes del Centro Armenio
Juventud de la Unión Cultural Armenia
Liga de Jóvenes de la UGAB
Logia Ararat
Organización Demócrata Liberal Armenia
Organización Juvenil de la Iglesia Apostólica Armenia
Unión Compatriótica Armenia de Marash
Unión Cultural Armenia
Unión Cultural Armenia Sharyum
Unión General Armenia de Beneficencia
Unión General Armenia de Cultura Física “Homenetmen”
Unión Juventud Armenia
Unión Patriótica Armenia de Aintab
Unión Residentes Armenios de Hadjín

2. ERMENİLERİN BREZİLYA'YA GÖÇÜ VE DİASPORA FAALİYETLERİ

Latin Amerika'da en büyük yüzölçümüne ve en kalabalık nüfusa sahip olan ülke Brezilya'dır. Ülkeye Avrupalı, özellikle Portekizli göçmenler tarafından merak 17. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Bu dönemde bölge, tarım faaliyetlerinin gelişmesi, altın ve elmas madenlerinin keşfedilmesi sebebiyle göçmenleri kendine çekmiştir. Brezilya, ekonomik hayatı hızla geliştikçe, komşu ülkelerden ve okyanusun diğer tarafından milyonlarca insan göçü almıştır. 1872-1949 yılları arasında buraya “Brezilyalı olma düşüncesiyle” 4,55 milyon insan göç etmiştir. Yaşanan göçlerden hiç şüphesiz Osmanlı Devleti de nasibini almıştır. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan kitlesel göç olayları iki ülke arasındaki ilişkilerin karşılıklı olarak gelişmesine vesile olmuştur.²³⁶

Brezilya'ya gelen Ermenilerin çoğu, Puerto de Santos Limanı'ndan Sao Paulo'ya, Rio de Janeiro'ya ve Porto Alegre'ye göç etmişlerdir. Özellikle, 1924'te Brezilya'da ilk anayasa kabul edildiğinde, farklı milletlerden pek çok göçmen buraya taşınmıştır. Ayrıca Lübnanlı, Türk ve Suriyeli mülteciler de bu gruplar içerisinde olmuş ve ilk yıllarda ayakkabı imalathanelerinde, terzi atölyelerinde, fırınlarda ve çamaşırhanelerde ve başka yerlerde çalışmaya başlamışlardır. Ermeniler önceleri Sao Paulo'ya, daha sonra ise başka şehirlere (Altino, Ozasco, Presidente) yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Diğer şehirlere yapılan göçlerin önemli nedenlerinden birisi de, Brezilyalılarla evlilik yapmak isteği sebebiyle olmuştur.²³⁷ Brezilya'ya göç eden göçmen ulusların temsilcileri daha çok şehirlerde yaşamayı tercih ettikleri için buralarda asimilasyon süreci hızla gerçekleşmeye başlamıştır.

²³⁶ Mehmet Necati Kutlu, “Başlangıcından XX. Yüzyıla Kadar Osmanlı-Brezilya İlişkileri Hakkında Düşünceler”, **XIX. Yüzyıl Boyunca Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika İlişkileri**, Ankara Üniversitesi-Lamer, Ankara, 2019, s. 47-49.

²³⁷ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, “The Armenians in Brazil and the Genocide in the Diaspora”, **Uluslararası Soykırım Araştırmacıları Birliği 9. Konferansı**, Buenos Aires, 2011, s. 87.

Brezilya'ya sığınan Ermenilerin sayısı ile ilgili kesin bir rakam olmasa da, sayılarının 40-100 bin arası olduğu tahmin edilmektedir. Brezilya'ya yapılan Ermeni göçleri ile ilgili çalışmalar yapan Carvalho Loureiro bir makalesinde, 1914 yılında Brezilya'da sadece 15-20 Ermeni ailenin olduğunu söylemiştir.²³⁸ 1950-1960 Tarihli gazete makalelerine göre Brezilya'da 12 binden fazla Ermeni'nin yaşadığı belirtilmiştir. 1965'te Boston'da yayınlanan bir kitapta ise, Ermeni tarihçi Yetvart Hatasian, Brezilya'daki Ermeni nüfusunun 15 bin olduğunu bildirmiştir.²³⁹ 1990'larda Roberto Grün, Brezilya'da 20-25 bin Ermeni'nin yaşadığını bildirmiştir. Bu, Hatasian'ın verdiği rakamların doğruluğunu teyit eder nitelikte olmuştur.²⁴⁰

2000'li yılların başlarında, Hagop Kechichian ve Aharon Sapsezyan, araştırmalar sonucunda Brezilya'da 40 bin Ermeni'nin yaşadığını söylemişlerdir.²⁴¹ Bütün bu hesaplamalara rağmen, Ermeni makamları ve Ermenistan Ulusal Konseyi'nin Sao Paulo Şubesi tarafından verilen bilgiler nispeten şişirilmiş ve Brezilya'daki toplam Ermeni nüfusunun 70-100 bin arasında olduğu rapor edilmiştir. Hatta Brezilya'da sözde soykırımın tanındığı 21 Mayıs 2015 tarihli Ulusal Kongre Federal Senatosu kararında ülkedeki Ermeni nüfusu 100 bin olarak belirtilmiştir.²⁴²

2.1. Osmanlı-Brezilya İlişkileri ve Ermeni Göçü

Kudüs doğumlu Venezuelalı ünlü akademisyen Kaldone Nweihed (Haldun Nahit) Osmanlı topraklarından Brezilya'ya yapılan göç dalgalarını 3 döneme ayırmıştır. Bu göç dalgaları 1880-1920 yılları arasında Osmanlı'nın çöküşü ile başlamıştır. İkinci

²³⁸ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, "A Imigração Armenia Para a America do Sul: Os Casos de Argentina e Brasil", *E/imigrações: questões e inquietações*, Ismênia de Lima Martins; Alexandre Hecker ve d., (der.), Expressão e Arte Editora, São Paulo, 2013, s. 99-116.

²³⁹ Yetvart Khatanasian, *Hayots T'ivë*, Ermeni soykırımı 50. yıldönümü komitesi, Boston, 1965, s. 29.

²⁴⁰ Roberto Grün, *Negócios e Famílias: Armênios em São Paulo*, São Paulo, 1992, s. 17., H. Kechichian, 2000, a.g.e., s. 66.

²⁴¹ Aharon, Sapsezyan, *História Sucinta e Atualizada da Armênia*, Emblema, São Paulo, 2010, s. 288.

²⁴² Ermeni Milli Enstitüsü Sözde Soykırım Araştırma Merkezi resmi sayfası:

https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.454/current_category.7/affirmation_detail.html (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

göç dalgası ise 1920-1945 yılları arasında 2. Dünya Savaşını da içine alan bir dönemde gerçekleşmiştir. Eski Osmanlı coğrafyasından Brezilya'ya yapılan son göç dalgası ise Haldun'a göre İsrail'in kuruluşu ile Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1948-1990 yılları arasındaki dönemde gerçekleşmiştir.²⁴³

Akdemisyen Mehmet Necati Kutlu'nun çalışmaları sonucu Osmanlı ve Brezilya arasında diplomatik ilişkilerinin başlangıç noktası ile ilgili Osmanlı Arşivi'nde bulunan ilk belgeler bizi 1850 yılına götürmektedir. Araştırmalar sonucu elde edilen bu belgelerde iki ülkenin karşılıklı olarak o dönemde birbirini tanıdığı ve konsolosluk açma girişimlerinde bulundukları anlaşılmıştır. İki ülke arasında diplomatik ilişkilerinin başlangıç noktası Brezilya'nın bağımsızlığını elde etmesinden sonra karşılıklı olarak Fahri Konsoloslukların kurulmasıyla başlamıştır. Osmanlı ve Brezilya arasında imzalanan ilk önemli ikili anlaşma ise 5 Şubat 1858 tarihli *Dostluk, İkamet, Ticaret ve Seyr-ü Sefer Antlaşması* olmuştur. 11 Madde ve bir sonuç metninden oluşan bu antlaşma Londra'da iki ülke elçileri tarafından imzalanmıştır. Başlangıç dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler Osmanlı Devleti tarafından fahri temsilcilikler aracılığı ile yürütülürken, Brezilya ise merkezi yönetim tarafından görevlendirilen diplomatlarca faaliyet gösteren bir temsilcilik kurma yoluna gitmiştir. Brezilya tarafından kurulan konsolosluklar (gerek fahri gerekse atanan konsoloslarca yönetilen) Osmanlı'nın Kahire, İskenderiye ve Yafa gibi Orta Doğu'daki önemli şehirlerinin çoğunda faaliyet göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin de Sao Paulo ve Rio de Janeiro'da olmak üzere iki şenbenderliği bulunmuştur.²⁴⁴

Brezilya İmparatoru 2. Pedro'nun 1876 yılında Osmanlı'yı ziyaret etmesi iki ülke arasında ilişkilerin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur. Avrupa gezisi

²⁴³ Kaldone G. Nweihed, "La emigración de Sirios, Libaneses y Palestinos a Venezuela, Colombia y Ecuador: Balance cultural de una relación sostenida durante 110 años", **El Mundo Árabe y America Latina**, Ediciones UNESCO, Madrid, 1997, s. 240.

²⁴⁴ Mehmet Necati Kutlu, 2019, s. 50-51.

kapsamında yapılan ve Katolik dine mensup olan İmparator'un en önemli amacının Kutsal Toprakları ziyaret etmek istemesi gezinin esas amacını teşkil etmiştir. Araştırmacı Hasan Türüdü “*Brezilya Hükümdarlarının Türkiye’yi Ziyareti*” adlı eserinde 2. Pedronun İstanbul’da tarihi yerleri ziyaret edip şehri gezdiğini, ancak gezinin özel niteliği nedeniyle Osmanlı Sultanı tarafından resmi olarak kabul edilmediklerini aktarmaktadır. Ziyaret sonunda ülkede karşılaştığı nezaketten duyduğu memnuniyeti göstermek amacıyla 2. Pedro ülkesinin en üst düzey Brezilya Nişanı’nı (*Cruzero*) Osmanlı Devleti’ne göndermiş ve bahse konu nişan 18 Şubat 1877’de Osmanlı Sadrazamı tarafından Sultan 2. Abdulhamid’e takdim edilmiştir.²⁴⁵

Osmanlı Arşiv kayıtlarında oldukça geniş yer tutan önemli konulardan biri de Osmanlı’dan Brezilya’ya yaşanan Ermeni göçleri olmuştur. Osmanlı’dan göç eden Ermenilerin büyük bir bölümü Brezilya’ya 1. Dünya Savaşı’ndan sonra gelmişlerdir. Fakat Ermenilerin Brezilya’ya yerleşme tarihleri 1890’lara kadar uzanmaktadır. Kuşkusuz, 20. yüzyılın başlarından itibaren Brezilya, Orta Doğu ve Avrupa’yı terk eden Ermenilerin severek seçtikleri bir yer olmamıştır. Brezilya’ya gitmek isteyen Ermenilerin büyük bir bölümü Levant’taki Amerikan ve Avrupa misyoner örgütlerinin de yardımlarıyla ilk önce Fransa’ya gelmişlerdir. Daha sonra, Fransa’ya göç eden Ermenilerin bir kısmı ülkenin farklı farklı şehirlerinde yaşamaya başlamışken, diğer bir kısmıysa Marsilya Limanı’ndan ABD’ye gitmek umuduyla ilk önce Brezilya’ya yerleşmiştir.²⁴⁶

Arşiv belgeleri göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun bölgeye bu amaçla kurulan şirketler aracılığıyla göç ettiğini ve bu şirketler arasında ciddi bir rekabetin olduğunu ortaya koymuştur. Dönemin bahse konu şirketlerinden *Compañía Pake*, *Compañía*

²⁴⁵ Hasan Türüdü, “Brezilya Hükümdarlarının Türkiye’yi Ziyareti”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak, 1976, s. 68-69.

²⁴⁶ Nélida Boulgourdjian, Juan Carlos, **Inmigración armenia en la Argentina: perfiles de una historia centenaria a partir de las listas de pasajeros (1889-1979)**, Fundación Memoria del Genocidio Armenio, Buenos Aires, 2012, s. 31.

Mesajeri, Compañia Fresenye en önemlileri olmuşlardır. Özellikle Fransa’da faaliyet gösteren Türk diplomatlar bu konuya ilgi göstermişlerdir. 1896 yılında Marsilya Başkonsolosluğu’ndan gönderiler soruşturmaya dayanarak Osmanlı Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan raporda bu 3 şirketin faaliyetlerine ilişkin bilgilere özel yer verilmiştir. Raporda Fresenye şirketinin Klas isimli gemisiyle üçü maddi sıkıntı içerisinde olan toplamda 20 Ermeninin Marsilya’ya götürüldüğü ve toplamda 68 Ermeninin ise Baret adlı başka bir gemiyle buradan Brezilya’ya gönderildiği bildirilmiştir. Raporda ayrıca Marsilya’daki Ermeni cemaatinin Ermerasalo Derneği aracılığı ile bu göçmenlere destek olmak için 250 bin frank topladığı ve ihtiyaç sahibi bu insanlara yardım etmesi için Ermeni asıllı bir Albaya verdikleri bildirilmiştir.²⁴⁷

Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Mehmet Necati Kutlu’nun “*Başlangıcından 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı-Brezilya İlişkileri Hakkında Düşünceler*” başlıklı makalesinde Latin Amerika’ya yönelik yapılan göçlerin ve göçmen meselesinin dönemin Osmanlı makamlarınca yakından takip edildiğini ortaya koymuştur. Dönemin İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanarak Beyrut ve Kudüs Valilikleri’ne gönderilen başka bir raporda Mesajeri adlı şirketin Beyrut’tan Marsilya, Brezilya ve ABD’ye göçmen taşımak için propaganda faaliyetleri yürüttüğü ve göçmenlere Orniboy Gemisi’nde sunulacak kolaylıklarla ilgili duyurular yaptığı yer almaktadır. Bu belgeyle, yerel makamların dikkati çekilmekte ve Ermenilerin Avrupa ve Amerika’ya göç etmeye teşvik edecek nitelikte faaliyetlerin yasaklanması emredilmektedir. Osmanlı Devleti’nin yaşanan göçlere karşı duruşunu açıkça gösteren bu belge önem taşımaktadır. Mehmet Necati Kutlu’ya göre Osmanlı Devleti’nin göç

²⁴⁷ BOA. HR. TO. Dosya No:360, Gömlek No: 44. Aktaran: Mehmet Necati Kutlu, a.g.e., s. 56-57.

hareketliliğini engellemeye çalışmasının esas nedeni bölgedeki üretim dengesini ve ekonomik yapıyı korumak istemesi sebebiyledir.²⁴⁸

Kendi toprakları ve sınırları içerisinde üretim dengesini ve ekonomik yapıyı kurmak ve geliştirmek isteyen Brezilya da, bu dönemde özel politikalar uygulamaya başlamıştır. 19. Yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında dönemin Brezilya Hükûmeti ucuz bir işgücüne ihtiyaç duyduğu için “*Açık Kapı Politikası*” uygulamaktaydı. Brezilya’ya gelmek isteyen göçmenler için hükûmet tarafından sübvansiyonlar uygulanmakta, onlara destek verilmekteydi. Böylece, Brezilya’ya göç etmek isteyen göçmenlerin maddi ihtiyaçları devlet tarafından yetkilendirilen özel şirketler aracılığıyla karşılanmaktaydı. Bu sübvansiyonlara, göçmenlerin Sao Paulo’da 1 hafta kalma ve ülkeye ulaşım masrafları da dâhil edilmişti.²⁴⁹

Araştırmacı yazar Dr. Mehmet Temel “19. ve 20. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri” kitabında Osmanlı’dan Brezilya’ya yapılan göçlerin önemli sebeplerini açıklamıştır. Temel’e göre Brezilya Hükûmeti bilinçli olarak Orta Doğu’da göçü teşvik etmek için konsolosluklar kurmuştur. Kendi ülkesinin nüfusunu artırmak ve kahve tarımına işçi temin etmek amacıyla yüzbinlerce işsiz, fakir ve ülkesine kırılmış insanları topraklarına çekebilmiştir. Kitapta dönemin Brezilya Başşenbenderi Mühir Süreyya’nın Hariciye Nezareti’ne göndermiş olduğu bazı raporlar okuyuculara sunulmuştur. Mühir Süreyya’nın yazdıklarından anlaşılmaktadır ki, dönemin Brezilya Hükûmeti kahve üretiminden fahiş meblağlar elde etmektedir. Elde ettikleri bu gelirlerin bir kısmını propogandaya ayıran Brezilya Hükûmeti Avrupa’nın dört ayrı yerinde (Viyana, Berlin, Paris ve Brüksel) siyasi sığata sahip olan Brezilyalı komiserler tarafından göçü teşvik etmek için propoganda faaliyetleri yürütmektedir. Göçü teşvik etmek için tabiri caizse kesenin ağzının sonuna kadar açan bu komiserler ülke reklamını

²⁴⁸ Mehmet Necati Kutlu, 2019, s. 56-57.

²⁴⁹ Fernando Fausto, Boris Deveto, **Argentina Brasil 1850- 2000: Un Ensayo de Historia Comparada. Editorial Sudamericana, S.A.,** Buenos Aires 2000, s. 29.

yapmak için hiçbirşeyden çekinmemişlerdir. Ünlü gazetelere tahsisat vererek, kahveye ilişkin oldukça şişirdilmiş makaleler yayımlatmışlardır. Ülkelerin ileri gelen bilim insanlarına Brezilya'nın güzelliği ve zenginliği hakkında konferanslar verdirmişlerdir. Ayrıca raporda Brezilya Hükûmeti'nin göçmenlere sağladığı sübvansiyonlar hakkında da bilgi verilmiştir. Buna rağmen Süreyya bey Osmanlı Hükûmeti'ni, Brezilyalı elçiler ve komiserler tarafından yılda birkaç bin Osmanlı vatandaşının Brezilya'ya nakli hususunda bir talep olursa, hükûmetin uyanık davranarak muhacirler hukukunu orada ciddi olarak savuncak ve koruyacak bir sözleşme imza ve teati etmesi gerektiği konusunda uyarmıştır.²⁵⁰

2.2. Sao Paulo'ya Ermeni Göçü, Ermenilerin Brezilya Toplumuna Entegrasyonu (1920-1970)

Brezilya'nın en önemli şehirleri içerisinde Sao Paulo ve Rio de Janeiro özel bir yere sahiptir. Ülkenin diğer bölgelerine göre bu iki şehir daha çok göçmeni kendisine çekebilmiştir. Sao Paulo'daki Ermeni topluluğu ile ilgili yayınlar Ermenilerin buraya 19. yüzyılın ikinci yarısında geldiğini söylemektedir. 1890'lardan itibaren, Ermenilerin Brezilya'ya toplu bir şekilde gelmeye başlamışlardır.²⁵¹

Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde verilen bilgilere göre, Brezilya'da henüz Monarşi yıkılmamışken oraya giden ilk Ermeni, İstanbul doğumlu Mihran Latif isimli bir mühendis olmuştur. 1879 yılında Rio de Janeiro'ya gelen Mihran Latif, Minas Jerais, Pernambuku ve Seara eyaletlerinde demiryolları inşasında çalışmıştır. Rio de Janeiro'da İmparatoriçe Leopoldina demiryolunu ve *Avenida Beira*

²⁵⁰ Mehmet Temel, XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı Latin Amerika İlişkileri, Nehir yay., İstanbul, 2004, s. 97-101.

Mar Bulvarı'nı inşasında bulunmuş, hizmetlerinden dolayı Brezilya İmparatorluğu'ndan onur madalyası bile almıştır.²⁵²

Ermeni meselesi ile ilgili özel bir bibliyografyanın olmaması ve Sao Paulo'daki Ermenilerle Suriyeliler ve Lübnanlılar arasındaki sosyal ve tarihsel benzerlikler, araştırmacıların çoğunun bu grupları bir birleri ile ilişkilendirmeye zorlamıştır. Clark Knowlton, 1950'lerde, Sao Paulo'daki Ermeniler, Suriyeliler ve Lübnanlılar hakkında diğer araştırmacılara göre daha fazla bilgi vermektedir. Knowlton'a göre Sao Paulo'da yaşayan Ermeniler daha çok ayakkabı üretimiyle meşgul olmuşlardır. 1920'lerde Ermeni göçmenlerin çoğu Osasco ve Sao Paulo'ya taşınmıştır. Göç eden Ermenilerin bir bölümü ise Rio de Janeiro, Minas Jerais, Matu Grosu, Seara, Fortaleza gibi eyaletlere yerleşmişlerdir.²⁵³

20. Yüzyılın başında, Yahudiler, Suriyeliler ve Lübnanlılar gibi Ermeniler de, ilk önce büyük şehirlere akın etmişlerdir. Çiftçilik deneyimlerinin olmasına rağmen, Sao Paulo'ya yerleşen bazı Ermenilerin kahve plantasyonlarındaki işleri başarısızlığa uğramıştır. Dolayısıyla, bu sektörde kendilerini denemek isteyen Ermenilerin sayısı önemli ölçüde azalmıştır.²⁵⁴

Genel olarak, Ermeniler 1930'lara kadar ayakkabı ticaretinde perakende ve küçük şirketler olarak faaliyet göstermekteydiler. Suriyelilerden ve Lübnanlılardan farklı olarak Ermeniler, perakende ayakkabı ticaretinden bir süre sonra uzaklaşmaya başlamışlardır. Ermeniler gelmeden önce İtalyanlar, Brezilya pazarlarındaki ayakkabı ticaretini kontrol ediyorlardı. İtalyanların ürettikleri ürünler başlarda Ermeni ayakkabılarından nispeten daha yüksek kalitedeydi. Ermenilerin ayakkabı piyasasındaki

²⁵² Ermenistan Brasilia Büyükelçiliği resmi internet sayfası: <http://brazil.mfa.am/en/community-overview/> (Erişim Tarihi: 04.10.2019)

²⁵³ Clark Knowlton, **Sírios e Libaneses: mobilidade social e espacial**, Anhambi, Sao Paulo, 1960.

ürünlerinin kalitesi İtalyan ayakkabılarının kalitesinden nispeten aşağı olduğu için bu ayakkabıların alıcıları da toplumun yoksul kesimini kapsamaktaydı.²⁵⁵

Ermeni ayakkabıcılarının kendi toplumlarındaki imajı her zaman derin köklere sahip olmuştur. Roberto Grün'e göre, Sao Paulo'daki perakende ayakkabı satışının yüzde 50'sini Ermeniler kontrol etmişlerdir.²⁵⁶ *Sao Paulo Eyaleti Ayakkabı Sanayicileri Derneği*'nin başkanı olan ve uzun süre birliğin başkanlığını yürütmüş Sebastiao Burbulham, 1967'den beri Ermenilerin Sao Paulo'daki ayakkabı satışlarının %60'ını kontrol ettiğini söylemektedir.²⁵⁷ Hatta Paraguay sınırında bulunan uzak Mato Grosso del Sur şehrinde bile, Ermeniler kendilerini ayakkabı ticaretinde tekelleşmiş olarak görmektedirler. Brezilya'nın güneyine yerleşen Rio Grande de la Sierra eyaletinde yaşayan Ermenilerin bir bölümü daha sonra Uruguay'a geçmiş ve burada sokak ticaretiyle uğraşmışlardır. Bununla birlikte, Brezilya'daki Ermeni göçmenler arasından çalışmalarıyla iyi bilinen doktorlar ve mühendisler de çıkmıştır.²⁵⁸

Ermeniler siyaset alanını da boş bırakmamış, kurdukları bütün siyasi partilerin uzantılarını Latin Amerika'ya kadar taşımışlardır. 1882 Yılında Fransa'da doğan Etienne Brasil, 1918-1920 yıllarda Latin Amerika'daki ilk Ermeni diplomat olmuştur. 1908 yılında Katolik bir rahip olarak Bahia eyaletine gelen Etienne 1910 yılında bir grup Ermeni aydınıyla birlikte Rio de Janeiro'ya taşınmıştır. Aynı zamanda Eczacılık mezunu olan ve felsefe alanında doktora yapan Etienne, Ermenistan'ın 1. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığının tanınması için Brezilya'da önemli işler yapmıştır. Etienne Brasil hakkında Rio de Janeiro'daki Dışişleri Bakanlığı arşivlerinde yer alan bilgiler gözden geçirilmiş ve onun 1918-1920 yıllarında Ermenistan Cumhuriyeti'nin Brezilya'da tanınması için yaptığı faaliyetlerle ilgili bazı belgelere rastlanmıştır. Brezilya

²⁵⁵ Roberto Grün, 1992, s. 40.

²⁵⁶ Roberto Grün, 1992, s. 9.

²⁵⁷ Armenia Dergisi, Sao Paulo: Ekim, 1967, 3 No'lu sayısı, s. 24.

²⁵⁸ ARCA-Campo Grande Tarih Arşivi Dergisi, **Emigração: De como Arabes e Armênios se instalaram em Campo Grande**, 1992, No. 3, s. 6.

Cumhurbaşkanı Epitasio Pessoa'yı 1919'da Paris Barış Konferansı'nda Ermenilerin toprak taleplerini desteklemeye ikna etmek isteyen Etienne Brasil, hatta bu konuda ilk defa Ermenistan tarihi üzerine Brezilya'da "*Ermeni halkı*" adında küçük bir kitap bile yayınlamıştır.²⁵⁹

Aralık 1918'de Paris Barış Konferansı'ndan bir ay önce, Rio de Janeiro ve Sao Paulo Ermeni topluluklarının bazı üyeleri Brezilya delegasyonunu baskı altına almak için güçlerini birleştirmişlerdir. 1917-1918 yıllarında Etienne, *Ermeni Merkezi*'ni Milhran Latif ve diğer göçmenler ile birlikte tahsis etmiştir. Ermeni Merkezi, Rio de Janeiro'da Ermenileri örgütleyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nda "baskı altında" yaşayan Ermenilere yardım etmek için para ve siyasi desteği artırma amacı taşımıştır. Etienne'nin Brezilya Dışişleri Bakanlığı ile ilk temasları bu örgüte başkan olduğu dönemde gerçekleşmiştir. 1918 yılında Ermenistan'ın bağımsızlık elde etmesiyle dünyanın her yerindeki Ermeniler yeni ülkenin tanınmasını teşvik etmek ve savaş sonucu hasar görmüş bölgelerde yaşamaya çalışan nüfus için yardım faaliyetlerine başlamışlardır. O zaman, Etienne Brasil, Brezilya ve Güney Amerika'da Ermeniler için gerçek bir kahramana dönüşmüştür.²⁶⁰

20. Yüzyılın başlarında, Ermeni sokak satıcılarının bazılarının yavaş yavaş ülke çapında küçük dükkânlar açmalarına ve uzun yolculuklar etmelerine izin verilmeye başlanılmıştır. Carnig Bazarian ailesi 1928 yılında Sao Paulo'ya yerleşen ilk ailelerden olmuştur. Kilise törenlerinde ve bayramlarda çorap satışı yapan Bazarian ailesinin bir mağaza açmasına şehir yetkilileri tarafından nihayet izin verilmiştir. Ticaret hacmi geliştikçe, Bazarian ailesi mağaza sayısını arttırmış ve 1934'te artık perakende satıştan

²⁵⁹ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, "La Diplomacia Armenia en Brasil Durante El Inmediato Pos genocidio-La Lucha Por Ayuda Humanitaria y Reconocimiento", **Congreso Internacional Sobre Genocidio Armenio**, Universidad Nacional de Tres de Febrero, Buenos Aires, 2014, s. 24-32, <http://untref.edu.ar/wp-content/uploads/2013/04/PONENCIAS-CONGRESO-web-untref-CEG.pdf> (Erişim Tarihi: 04.10.2019)

²⁶⁰ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, a.g.e., s. 30.

vazgeçerek, geniş bir toptan satış noktası kurarak küçük tüccarlara çeşitli ürünler tedarik etmeye başlamışlardır.²⁶¹

Benzer bir olay, Suriye'nin Halep şehrinden 1895 yılında taşınan Ermeni asıllı Rizkallah Jorge Taha'nın (Georgi Tahanyan) "*A Casa da Boia*" isimli metal işleme şirketiyle gerçekleşmiştir. Başlarda metal işleme atölyesinde işçi olarak işe başladıktan sonra yönetici ve ardından şirketin ortağı olan Tahanyan 1898'de kendi şirketini kurmuştur. Büyüyen şirket, kısa bir süre sonra Sao Paulo'daki Ermeni topluluğu için birçok hayır işleri yapmaya başlamıştır.²⁶² 124 yıllık şirket hala faaliyet göstermektedir. Ermeni göçmenlerin çoğu, A Casa de Boia'nın (*Indústria e Comércio de Artefatos de Metais*) kurucusu Jorge'ye teşekkür etmelidir.²⁶³ Çünkü onun sayesinde birçok Ermeni ticaretle uğraşabilmiştir. Aziz Jorge Ermeni Kilisesi, 1938 yılında Rizkallah Jorge Tahanyan tarafından bağışlanan bir arsada Sao Paulo'da açılmıştır.²⁶⁴

Ekonomik güçleri arttıkça Ermeniler, onlarla aynı tarihlerde buralara yerleşmiş olan Arapların aksine, belli bir süre sonra Brezilya'daki şehirlerin nispeten daha iyi ve daha pahalı semtlerine taşınmışlardır. Kecharian, bazı Ermenilerin, tekstil sektöründe kalmaya çalıştıklarını fakat Suriyeli ve Lübnanlı meslektaşlarının güçlü rekabet koşullarına dayanmakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Ancak 1960'lı yıllarda, Brezilya'nın en büyük tekstil fabrikalarından birini yöneten Sao Paulo'lu Ermeni Levy Gasparyan, bu iddiaların gerçeği yansıtmadığının bariz bir kanıtıdır.²⁶⁵ 1897'de Gasparyan kardeşler tarafından kurulan *Casa Armenia* adlı tekstil mağazası Levy Gasparyan döneminde büyük satışlar elde etmiştir. Brezilya'da tekstil sektöründe

²⁶¹ Jacob Bazarian, *A Trajetória de um Patriota Armênio: a vida e as atividades do comendador Karnig Bazarian*, São Paulo, 1988, s. 16-17.

²⁶² Porto Bogossian, *Construções e reconstruções da identidade armênia no Brasil* (RJ e S.P), Universidade Federal Fluminense yay., 2011.
http://www.uff.br/ppga/wp-content/uploads/2013/06/Constru%C3%A7%C3%B5es-e-reconstru%C3%A7%C3%B5es-da-identidade-arm%C3%AAnia-no-Brasil_Pedro-Bogossian-Porto.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2019)

²⁶³ Oswaldo Truzzi, 2009, s. 52.

²⁶⁴ Roberto Grün, 1992, s. 48.

²⁶⁵ Armenia Dergisi, Sao Paulo, 1967, Kasım, Aralık yıl 1, No. 4, s. 7.

Ermeniler tarafından ilk adımlar şüphesiz 19. yüzyılın sonlarına doğru Vahram Kotanjyan tarafından *Lanificio Vahram* adlı yün mağazası ile atılmıştır.²⁶⁶

Roberto Grün'e göre Ermeniler, 20. yüzyılın başlarında Brezilya'da tıp sektöründe de popüler olmaya başlamışlardır. 3. Kuşak Ermenilerin yüzlercesi Brezilya toplumunda; üniversitelerde ve sağlık sektöründe önemli pozisyonlarda çalışmışlardır.²⁶⁷ Birçok Ermeni ailesi çocuklarını teşvik ederek doktor olmaları için çabalar sarf etmiştir. Sonuç olarak, Sao Paulo'da ilk Ermeni hastanesi *Monte Ararat* kurulmuştur.

Ermeniler, 1960'tan beri bankacılık sektörüne de girmişlerdir. Örnek olarak, Kissajikian ve Burmaian'ın ailelerini gösterebiliriz. Kissajikian ailesi, 1959'da *Banco Induscred de Investimentos S.A.*'yı kurmuştur. 1961'de Burmaian kardeşlerse, ilk karlarını, diğer Ermenilere göre nispeten geç girmelerine rağmen, ayakkabı sektöründen elde etmişlerdir. Bu sektörden elde edilen gelirlerle *Sofisa S.A. Crédito, Financiamento e Investimentos* isminde bir şirket kuran Burmaian kardeşler, 1990 yılından beri *Sofisa Bank* olarak faaliyet göstermektedirler. 2 Milyar dolardan fazla cirosuyla Sofisa Bank Brezilya ve ABD'de hizmet vermektedir. Burmaian ailesinin Ermenistan Devleti'ne de önemli hizmetleri olmuştur. Brezilya ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra Ermenistan'ın Sao Paulo Büyükelçiliği Sofisa Bank binasında faaliyete başlamıştır. Ailenin ismi bir dönem dünyaca ünlü *Forbes* dergisinin milyarderler listesinde de görünmüştür.²⁶⁸

Burmaian kardeşler, ayakkabı sektörünü, finansal faaliyetlerine başlamak için sosyo-ekonomik bir trampelen (sıçrama tahtası) olarak görmüş olmalarına rağmen, hala ayakkabıcılığa devam etmektedirler. Burmaian ailesi 2014 yılından beri gıda sektörüne

²⁶⁶ <http://brazil.mfa.am/en/community-overview/> (Erişim Tarihi: 04.10.2019)

²⁶⁷ Roberto Grün, 1992, s. 62.

²⁶⁸ Brezilya ekonomisi ile ilgili haber sitesi: <https://exame.abril.com.br/revista-exame/imperio-da-discricao/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

de girmiş bulunmaktadır. Ailenin oğullarından biri, Brezilya’da 2000’li yıllarda büyük alışveriş ve ticaret merkezlerine yatırımlar yapan “*Calçados DIC*” şirketini yönetmektedir. Şirketin Sao Paulo eyaletinde 4, toplamda ise 260’tan fazla mağazası bulunmaktadır. Şüphesiz, Latin Amerika’daki en büyük çevrimiçi (online) ayakkabı mağazalarından biri “*Netshoes*’tir.²⁶⁹ İnternet üzerinden ayakkabı ve spor malzemeleri satan şirketin kurucuları, Márcio Kumruian ve Hagop Chabab’tır. 2012 istatistiklerine göre şirket, 1,2 milyar Brezilya Reali (yaklaşık 300 milyon \$) cirouyla bu alanda, dünyanın en güçlü elektronik ticaret şirketlerinden birisidir.

2.3. Osasco Ermenileri

Brezilya’nın güneyinde, Sao Paulo eyaletinin kuzeyinde, eyalet başkentine 16 km uzaklıkta bulunan Osasco, Ermenilerin Brezilya’da en çok yaşadıkları ikinci şehirdir. 20. Yüzyılın başında oluşan yeni iş fırsatları, Ermenilerin bir kısmının Sao Paulo’dan Osasco’ya göç etmesine neden olmuştur. Bu dönemde Ermenilerin çoğu sokak ticareti ve çobanlık yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Bazıları daha sonra süt ve süt ürünleri üretimine odaklanırken, bazıları da Osasco şehrinin gelişip, Sao Paulo eyaletinin ikinci büyük şehri olmasından sonra sanayileşmiş şehirde meslek değiştirmiş ve ayakkabı üretimi ve satışı yapmışlardır.

Osasco’nun *Presidente Altino Mahallesi*, Ermenilerin en kalabalık semtlerinden biridir. Burada Ermeniler 1926 yılında *Presidente Altino Ermeni Derneği*’ni kurmuşlardır.²⁷⁰ Ermeni Derneği 1932 yılında Brezilya’nın ilk Ermeni Kilisesi olan *Aziz Con Baptist Ermeni Apostolik Kilisesi*’ni oluşturmuştur. Kısa bir zaman içerisinde kilise, Osasco’da yaşayan Ermenilerin büyük desteğini alarak bir merkez haline gelmiş ve bölgeye göç etmiş Ermenilerin sorunlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Kilise,

²⁶⁹ Online ayakkabı mağazası Netshoes’in resmi sitesi: <http://www.netshoes.com.br/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁷⁰ Porekiz Ermeni Diasporası internet sayfası: <http://estacaoarmenia.com.br/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Ermenilerin Brezilya toplumuyla bütünleşmelerine ve Portekizce dilinin öğrenilmesine yardımcı olmuştur. Aziz Con Baptist Ermeni Apostolik Kilisesi, günümüz Ermeni topluluğunun merkezidir ve şehir cemaatinin en çok uğradığı yerdir. 1946 yılına kadar kilisede, Portekiz ve Ermeni öğretmenler tarafından az sayıda Ermeni gencine eğitim veren küçük bir okul da faaliyet göstermiştir.

Osasco'ya gelen Ermenilerin büyük çoğunluğu Adana'nın Kozan bölgesinden göç etmişlerdir.²⁷¹ Osasco'da Echmiadzin Kilisesi'nin armağanı olan *Khaçkar* anıtı dikilmiştir. Bundan başka “*Zarqatsman Arsalyus*” Kilisesinde Ermeni okulu açılmıştır. Osasco Ermeni toplumu kentle birlikte büyümüştür. Osasco 1962'de şehir statüsü aldıktan sonra, buranın ilk belediye başkanı milliyetçe Ermeni olan Hirant Sanazar olmuştur.

Sao Paulo ve Osasco'da iki kilise, bir okul, çeşitli kurumlar ve kültür merkezleri bulunmaktadır. Sao Paulo'daki *José Bonifácio* Okulu Brezilya'daki tek Ermeni okuludur. 1935'te kurulan okul, Brezilya Eğitim Bakanlığı'na ve onun eğitim müfredatına uygun eğitim vermektedir. Ayrıca okulda Ermeni dili ve Ermeni kültürü dersleri de düzenlenmektedir. Bu okulun bir şubesi daha sonra Osasco'da açılmıştır. Belirtmekte fayda vardır ki, 1960 yılına kadar Osasco'da Ermeni dilinde eğitim sadece cemaate ait bazı evlerde verilmiştir.²⁷²

Sao Paulo meydanlarından birine “*Armenia*” adı verilmiş ve burada bir Ermeni kulübü de açılmıştır. Günümüz Sao Paulo'sundaki milyonlarca yolcu Armenia istasyonunu kullanmaktadır. Aziz Jorge Ermeni Apostolik Kilisesi ve José Bonifácio Okulu konum olarak Armenia metro istasyonunun karşısında bulunmaktadır.²⁷³

²⁷¹ Oswaldo Truzzi, “Redes em Processos Migratorios”, **Tempo Social**, Revista de sociologia de USP, Sao Paulo, 2008, s. 206; <http://www.scielo.br/pdf/ts/v20n1/a10v20n1> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁷² Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, 2013, s. 99-116.

²⁷³ <http://estacaoarmenia.com.br/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Osasco şehri sık-sık diaspora tarafından düzenlenen festivallere ve şenliklere de ev sahipliği etmektedir. *Ermenistan Kültür Festivali* her yıl Ekim ayının ilk pazar günü Osasco’da düzenleniyor ve topluluğun büyük bir bölümünü bir araya getiriyor. Festivalde Ermeni kültürüne ait milli danslar ve müzikler gelen ziyaretçilere sunuluyor. Bu festivalin esas amacı Ermeni kültürünü Osasco’ya tanıtmaktır. Festival süresince, Ermenilerin Latin Amerika’da en yoğun olarak yaşadıkları Arjantin’den de birçok sanatçı bu şenliklere katılmaktadır.²⁷⁴ Ayrıca 2007 yılında Erivan’da Brezilya Büyükelçiliği açıldıktan sonra Ermenistan-Brezilya ilişkileri gelişmiş, Ermenistan’ın Gümrü ve Brezilya’nın Osasco şehirleri kardeş şehirler ilan edilmiştir.

2.4. Brezilya’da Yaşayan Ermenilerin Diaspora Faaliyetleri

Ermenilerin 19. yüzyılın sonlarında kurdukları partilerin uzantıları Latin Amerika’da da boy göstermiştir. Ermeni Taşnak, Hınçak ve Ramagavar Partisi, Brezilya’da diaspora faaliyetlerinde bulunan önemli siyasi kuruluşlar olmuşlardır. Sao Paulo’da bulunan Ermeni Kültür Vakfı (*La Asociación Cultural Armenia*) Taşnaklar tarafından kurulmuştur. Taşnaklar, 1941 yılında Ermeni Kulübü (*Club Armenio*) olarak da tanınan Ermeni Sanat Müzik Topluluğu’nu (*La Sociedad Artística Melodía Armenia-SAMA*) oluşturmuşlardır. Bu kuruluş Ermeni müziğini Brezilya’da tanıtmak amacına hizmet eden bir dernek gibi faaliyet göstermiştir. Kulüp daha çok müzikle ilgilenmiş, bu amaçla bir süre sonra bir radyo programı da yapmaya başlamışlardır. Kulüp, “*Ermenistan Saati*” adıyla 1947-1950 yılları arasında haftada iki defa ve iki dilde olmak üzere Ermenice ve Portekizce yayın yapmıştır.

²⁷⁴Osasco’daki Ermeni Cemaatinin başkanı Paulo Moisés Altı Barmakianın **Bem Osasco** dergisine verdiği röportaj, Ekim-Kasım, 2015.

Ermeni cemaati, ayrıca bu dönemlerde *Brezilya-Ermeni Kültür Dergisi*'ni (*Revista Cultural Brasil-Armenia*) de yayınlamıştır.²⁷⁵ Bu dergi iki kültür arasındaki ilişkilerin kurulması, Ermeni tarihi ve Brezilya'daki diaspora ile ilgili makalelerin yansırı, topluluk üyelerinin evlilikleri ve ölümleriyle ilgili günlük haberleri de ele almıştır. Dergide ayrıca Taşnakların Anti-Sovyet ideolojisine de yer verilmiştir.²⁷⁶ Dergi, 1947-1950 yılları arasında sadece Portekizce yayınlanmaya başlamış fakat 1957-1958 yıllarından itibaren bazı sayılarında Ermenice yazılara da yer vermiştir.²⁷⁷

La Juventud Armenia de Presidente Altino (MAPA) isimdeki Ermeni Spor Derneği ise 1942 yılında kurulmuştur. Şehrin Ermeni gençleri için sportif faaliyetler amacıyla kurulan kulübün sadece futbolla ilgilendiğini söylemek mümkündür. Kulüp 1959'da ismini değiştirerek *La Sociedad Deportiva y Cultural-Juventud Armenia de Presidente Altino* (SEC-MAPA) yapmıştır. 1944 yılında kurulan *La Sociedad Cultural-Unión Armenia de San Pablo*, Brezilya'da Sovyet Ermenistan'ını destekleyen ilk kuruluş olmuştur. Topluluk, *Verelk* ve *Ararat* gazeteleri aracılığıyla, Ermenistan'daki mevcut rejiminin lehine komünist görüşler ortaya koymuştur.²⁷⁸

1915 yılında *Ermeni Kızılhaç Derneği*, Paris'teki *Ermeni Ulusal Kurtuluş Fonu*'na para göndermek üzere kurulmuştur. 1917'de bu kurumun yerine Ermeni Hayırseverler Derneği (*Unión General Armenia de Beneficencia-UGAB*) oluşturulmuştur. Derneğin Sao Paulo şubesi, Buenos Aires'teki şubeye kıyasla nispeten geç, 1911 yılında faaliyete başlamıştır. Bu merkezin inşası Alto dos Pinheiros Mahallesinde 3.500 metrekarelik alanda tamamlanmıştır. Taşnaklar'a muhalif olsalar

²⁷⁵ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, *O Comunismo dos Imigrantes Armênios de São Paulo*, Pontificia Universidade Católica de São Paulo Dijital Kütüphanesi, 2012, s.77-78.

http://www.sapientia.pucsp.br/tde_busca/arquivo.php?codArquivo=14878 (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁷⁶ *Cultural Brasil Armênia Dergisi*, 1948. <http://es.calameo.com/books/001881657a924407784c9>

²⁷⁷ Hagop Kechichian, "Construcciones y Reconstrucciones de la Identidad Sociocultural de los Inmigrantes Armenios en Brasil Sobrevivientes del Genocidio Cultural", *Ermeni Soykırımı Uluslararası Kongresi*'nde sunulmuştur, UNTREF Buenos Aires, Nisan, 2014, s. 185-191. <http://untref.edu.ar/wp-content/uploads/2013/04/PONENCIAS-CONGRESO-web-untref-CEG.pdf> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁷⁸ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, 2012, s.78-79.

da, Sovyet Ermenistan'ını destekleyen UGAB, Sao Paulo'da kurulduğunda, etrafına komünist, sosyal demokrat ve merkez sağ sempatzanları toplayabilmiştir.²⁷⁹

Brezilya'da Ermeniler akademik alanda da bir takım faaliyetler içerisine girmişlerdir. Bu sebeple 1964 yılında Sao Paulo Üniversitesi'nde Ermeni Dili ve Kültürü Bölümü kurulmuştur. Sovyet Ermenistan'ındaki “*Ermeni Diasporası ile Kültürel İlişkiler Konseyi*” 1970'lerde Sao Paulo Üniversitesi'ne kitap ve çeşitli materyaller göndermiştir. Önceleri kilise okullarında yapılan eğitim-öğretim faaliyetleri, bu fakülteyle birlikte üniversite ortamına taşınmıştır. Bu sebeple Ermeni Diasporası ve Brezilya'da yaşayan Ermenilerin gözünde büyük bir öneme ve manevi bir değere sahiptir.²⁸⁰

1982 yılında Brezilya'da demokrasiye geçiş, Ermenilerin hem Brezilya toplumuyla, hem de uluslararası kamuoyuyla ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır. Ermeni sanatçılar ve yazarlar Brezilya topraklarını ziyaret ederek, 1985 ve 1987 yıllarında Sao Paulo'da yaşayan Ermeni öğrenciler için Ermenistan'a iki kültürel gezi düzenlemişlerdir. Ermenistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra, Ermenistan ve Brezilya arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur.²⁸¹

Bugün Ermeniler, halen Osasco ve Sao Paulo'da Ermeni siyasi partiler ve topluluk örgütleri aracılığıyla kültürel bağlarını korumaktadırlar. Sao Paulo'da 25 binden fazla Ermeni'nin yaşamasına rağmen, Brezilya politikasına önemli ölçüde etki

²⁷⁹ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, 2012, s.80.

²⁸⁰ Pinar Sungur, **Las Comunidades Armenias En La Argentina y En Brasil: Diferencias e Integración en Sus Sociedades Civiles**, Universidad Nacional de la Plata, Master Tezi, La Plata Argentina, 2016.

http://sedici.unlp.edu.ar/bitstream/handle/10915/54058/Documento_completo____.pdf?sequence=3&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁸¹ Mônica Nalbandian Marcarian, “Diáspora Armênia No Brasil”, **Revista Estudos Orientais**, el Departamento de Letras Orientales de FFLCH de Universidad de San Pablo, N.6, Ocak, 2008, s. 109-115. http://letrasorientais.ffiich.usp.br/sites/letrasorientais.ffiich.usp.br/files/REO_06.pdf.pdf (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

edememektedirler. Çünkü burada yaşayan Ermeniler ciddi bir siyasi güce sahip değildirler.

Rio de Janeiro’da yaşayan Ermeniler sıklıkla, Sao Paulo’daki Ermeniler tarafından ulusal Ermeni değerlerine yeterince sahip çıkmadıkları için eleştirilmektedirler. Sao Paulo’daki Ermenilerin aksine Rio’ya göç edenler, Osmanlı İmparatorluğu ve Orta Doğu’dan gelen göçmenlerle daha çok kaynayıp karışmışlardır. Rio Ermenileri şehre geldikleri zaman, Suriyeli, Lübnanlı ve Filistinli göçmenler onlardan maddi ve manevi desteklerini esirgememişlerdir. Bu nedenle, kendi örgütlerini oluşturmak yerine Rio Ermenileri, Araplar tarafından yaratılan örgütlerle birlikte hareket etmiş ve bu örgütlere destek sağlamışlardır. Ermenileri, Rio de Janeiro’da bir araya getirmek için, 24 Nisan 2012’de bir gösteri düzenlenmiş, bu gösteride 1915 yılında sözde Ermeni soykırımı sırasında ölenlerin hatıraları yâd edilmiştir. Fakat törene sadece altı kişi katılmıştır.²⁸² Ermeni kimliğinin inşası Sao Paulo Ermenilerince sağlanmış, cemaate ait tüm kiliseler, okullar ve siyasi yapılar bu şehirde konuşlanmıştır.

Sao Paulo’daki birçok Ermeni okulunda, eğitim seviyesi her geçen gün gerilemektedir. Buraya gelen Ermenilerin sayısı günden güne azalmaktadır. UGAB tarafından yönetilen Alto de Pinheiros bölgesindeki Ermeni Okulu, 2002 yılında öğrenci sayısındaki keskin düşüş nedeniyle kapatılmıştır. Brezilya’da en eski Ermeni okullarından biri olan José Bonifácio Okulu 1935 yılında Sao Paulo’da kurulmuştur. Bir zamanlar 300’den fazla öğrencisi olan okulda eğitim alan öğrencilerin sayısı son dönemlerde yüz öğrenciyi geçmemektedir.²⁸³

²⁸² Porto Bogossian, “Os primeiros cristãos do mundo: pertencimento religioso e identidade coletiva na diáspora armênia”, **Horizontes Antropológicos**, Universidade Federal Fluminense, Porto Alegre, Ocak-Haziran, S. 43, 2015, s.157-182, <http://www.scielo.br/pdf/ha/v21n43/0104-7183-ha-21-43-0157.pdf> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁸³ Pınar Sungur, **Las Comunidades Armenias En La Argentina y En Brasil: Diferencias e Integración en Sus Sociedades Civiles**, Universidad Nacional de la Plata, Master Tezi, La Plata Argentina, 2016, s. 95.

Brezilya’da faaliyet gösteren teşkilatlardan birisi de *Brazilhayer*’dir. Ermeniler tarafından kurulan Brezilahayer’in üyelerinin çoğu, girişimciler, politikacılar, gazeteciler, avukatlar ve sporculardan oluşmaktadır. Bu teşkilatın üyelerinin maddi yardımlarıyla, Ermeni politikacıları ve din adamlarının tavsiyeleri üzerine, Ermeniler tarafından işgal edilen Dağlık Karabağ’ın Hocavend ilçesinde bir okul inşa edilmiştir. Okul inşa edilmiş olsa da, burada az sayıda öğrenci eğitim almaktadır. Brazilahayer teşkilatı, Ermenistan Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ’a maddi yardımlar sağlamanın, Ermenistan vatandaşı olmaktan daha önemli olduğunu, sık sık dile getirmektedir. Belki de bu yüzden, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Brezilya’dan Ermenistan’a kimse göç etmemiştir.

Brezilya federal bir devlet olduğu için buradaki Ermeniler, her eyalette sözde Ermeni soykırımı tanıtmaya çalışmaktadırlar. Brezilya Hükûmet resmi olarak sözde Ermeni soykırımını tanımamasına rağmen, Sao Paulo, Estado de Ceara ve Paraná eyaletleri sırasıyla 2003, 2006 ve 2013 yıllarında sözde soykırımı tanımışlardır. Sao Paulo, 2005 yılında sözde soykırımı tanıyan ilk eyalet olmuştur. Nisan 2015’te, Sao Paulo eyaleti sözde Ermeni soykırımı kurbanlarını anmak için 24 Nisan’ı resmi takvime eklemiştir. 2015 yılının Haziran ayında ise, Brezilya Federal Senatosu sözde soykırımı tanımıştır.²⁸⁴

Protestan ve Katolik Ermeniler, 1927 ve 1935’te çeşitli dini örgütler kurmalarına rağmen, Brezilya’daki Ermeni Diasporasında, Katoliklik ve Evanjelizm bir o kadar ağırlığa sahip olmamıştır. Evanjelizm tarikatına mensup Ermeniler ilk ve tek kiliselerini (*Iglesia Central Evangelica Armênia de São Paulo*) Amerika Ermeni Misyonerler Birliği örgütü tarafından 1927 yılında Sao Paulo şehrinde kurmuşlardır.²⁸⁵

²⁸⁴ <http://brazil.mfa.am/en/community-overview/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁸⁵ Heitor de Andrade Carvalho Loureiro, 2013, s. 99-116.

Brezilya’da devlet dili Portekizce olduğundan, diğer milletlerin temsilcileri gibi Ermeniler de bu dilde konuşuyor ve devlet dairelerinde yazı-evrak işlerini bu dilde yapıyorlar. Brezilya’da yaşayan çoğu Ermeni kendi dilini unutmuştur ve çocuklarını Ermeni okullarına göndermemektedir. Burada nüfusun çoğunun Katolik, çok az bir kısmının da Protestan olduğu bildirilmektedir. Ermeniler halen, Portekizce ve Ermenice olmak üzere birkaç gazete ve dergi yayınlamaktadırlar. Bunlar arasında “*Hayastani dzayni*” (Ermenilerin Sesi), “*Tribun Armenia*”, “*Dziadzan*” (Gökkuşağı) vb. gösterilebilir. Bazı televizyon kanallarında ise Ermeni Diasporası hakkında telekonferanslar düzenlenmektedir.

2.5. Brezilya-Ermenistan Arası İkili Diplomatik İlişkiler

Ermenistan SSCB’den ayrıldıktan sonra Brezilya Federatif Cumhuriyeti ile arasındaki ilk diplomatik ilişkileri Aralık 1991’de kurulmuştur. Bu vesileyle Ermenistan Dışişleri Bakanı Raffi Hovhannissian, iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurma yolunu açmak için Brezilya’yı ziyaret etmiştir. 17 Şubat 1992’de, Ermenistan ve Brezilya arasında resmen diplomatik ilişkiler kurulduktan sonra Haziran 1992’de Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan, Brezilya’ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Daha sonra Ermenistan 1998’de Sao Paulo’da bir başkonsolosluk açmıştır. 2006 Yılında ise Brezilya Hükûmeti Erivan’da bir büyükelçilik açmıştır. Pekişen ilişkilerin devamında Ermenistan, 2011 yılında Brezilya’da bir büyükelçilik açarak daha önceden açmış olduğu Sao Paulo’daki Ermeni Başkonsolosluğu’nu bir fahri konsolosluğa dönüştürmüştür.²⁸⁶

Ermenistan’ın Brezilya’ya atadığı ilk büyükelçi 15 Haziran 2010 tarihinde Ashot Yeghiazarian olmuştur. Ermenistan’ın aynı zamanda Brezilya’da yetkili temsilcisi olan

http://www.academia.edu/5289616/A_imigracao_armenia_para_a_America_do_Sul_os_casos_de_Argentina_e_Brasil (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁸⁶ <http://brazil.mfa.am/en/bilateral-br/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Yeghiazarian'ın yoğun faaliyetleri sonucu Federal Devletin Campinas Şehri Parlamentosu, 20 Kasım 2011'de sözde Ermeni soykırımının tanınması konusunda bir karar almıştır.

Ağustos 2016'da Ermenistan eski Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Brezilya Devleti'ni ziyaret etmiştir. Diaspora faaliyetlerine önem veren Ermenistan Hükûmeti en üst makamlarca Brezilya'yı ziyaret etse de karşılık bulamamıştır. Bunun mukabilinde Brezilya tarafından Ermenistan'a edilen en üst düzey sefer Dışişleri Bakanı Yardımcısı seviyesinde olmuştur.

İki ülke arasında seyrek olsa da önemli sayılabilecek bazı anlaşmalar da imzalanmıştır. İki ülke arasında kültürel ve eğitim alanında işbirliği anlaşmaları ve bazı bakanlıklar arasında imzalanan muhtıralar bunlara örnek teşkil edebilir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde verilen bilgilere göre, iki ülke arasındaki zaten ileri düzeyde olmayan ekonomik ilişkilerin 2013 yılından itibaren daha da gerilemiştir. Ermenistan'dan Brezilya'ya başlıca ithal edilen ürünler içerisinde kloropren kauçuk, çeşitli kimyasal ürünler ve metal boruları göstermek mümkündür. Bunun mukabilinde Brezilya'dan et, şeker, kahve, tütün, tatlı gibi gıda ürünleri ithal edilmiştir.²⁸⁷

İki ülke arasındaki ilişkilerin yeterince gelişmemesine rağmen Brezilya'da bazı eyaletler sözde Ermeni soykırımını tanıma yoluna gitmişlerdir. Bunlara örnek olarak sırasıyla, Sao Paulo Belediye Meclisi'nin 24 Nisan 2002 ve 6 Eylül 2005 tarihli, Rio de Janeiro Eyaleti'nin ve Brezilya Federal Senatosu'nun ise 550/2015 sayılı 24 Temmuz 2015 tarihli kararlarını gösterebiliriz.²⁸⁸

²⁸⁷ <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/br> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

²⁸⁸ https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.454/current_category.7/affirmation_detail.html (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

3. ERMENİLERİN URUGUAY'A GÖÇÜ VE DİASPORA FAALİYETLERİ

Her Latin Amerika ülkesi gibi Uruguay'a da özellikle Avrupa'dan büyük göçler yaşanmıştır. 3,5 Milyonluk Uruguay'da başkent Montevideo'nun nüfusu 1908'de 300.000, 1930'lardaysa yarım milyon olmuştur. Ermenilerin Uruguay'a göçü 1920'lerden itibaren başlamıştır. Ancak, tarihi kaynaklarda buraya gelen Ermenilerle ilgili bilgiler 1888 yılına kadar uzanmaktadır. Uruguay'a göç eden Ermeniler, Avrupalı göçmenlerin çoğu gibi ekonomik sebeplerden gelişmişlerdir. 1888'den 1922'ye kadar, Uruguay'a yaklaşık 200 civarında Ermeni yerleşmiştir. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra 1923-1931 yılları arasında 4.800 Ermeni, 1931-1960 yıllarındaysa daha bin kişi Uruguay'a göç etmiştir.²⁸⁹

Kent büyüdükçe, buradaki Ermeniler de büyümüş, gelişmiş ve nüfuslarını artırmışlardır. Uruguay'ın iç kısımlarındaki plantasyonlarda çalışmak Ermeniler için pek cazip olmadığı için şehir etrafı banliyö bölgelere yerleşmişlerdir. Çok az sayıda olan Ermeni cemaati, çevrelerinden izole bir durumda yaşamlarına devam etmek zorunda kalmışlardır. Geldikleri ilk 15 yıl boyunca Ermeniler Montevideo'da sokak ticaretiyle uğraşmışlardır.

Uruguay Hükûmeti'nin 1920'den sonra Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki büyükelçilik ve konsolosluklarında yürüttüğü çalışmalar sonucunda göçmenlerin ülkeye gelişi hızlanmıştır. Fakat ister 1929 Büyük Buhranı isterse de, Uruguay Hükûmeti'nin göçmenlere karşı yürüttüğü bazı politikalar ve yeni yasalar sonucunda 1932 yılında Ermenilerin burada yerleşme istekleri engellenmiştir. Bu sebepten Uruguay'a gelen Ermenilerin sayısı 5-6 bin civarında olmuştur. 1920-1930'lu yıllarda Orta Doğu'da yaşayan Ermenilerin bir kısmı Avrupa ve Amerika'ya gitmiştir. Bölgede yaşayan Ermenilerin bir bölümü ise Suriye ve Lübnan'da kalmıştır. Daha sonra ise, 1970'lerde

²⁸⁹ Felipe Arocena, Adriana Topalian, "Los jóvenes armenio-uruguayos: identidad y participación en la comunidad", **Facultad De Ciencias Sociales De La Universidad De La Republica**, Junio, 2015, s. 2.

Lübnan'daki iç savaş sebebiyle burada yaşayan Ermeniler Şili ve Venezuela'ya yerleşmişlerdir. O dönemlerde Venezuela'ya 4 bin, Şili'ye ise yaklaşık bin Lübnan Ermeni'si göç etmiştir. Uruguay'a gelen Ermenilerin büyük çoğunluğu (yaklaşık %95'i) başkent Montevideo'ya göç etmişlerdir.²⁹⁰

Montevideo'da yaşayan Ermenilerin büyük bir bölümü kökenlerinin Maraş ve Yozgat gibi Anadolu şehirlerinden olduğunu söylemektedirler. Maraş Ermenileri yoğunlukla Suriye'den Lübnan'a oradan da Marsilya limanına ulaşmış ve aktarma yaparak Uruguay'a gelmişlerdir. Şu anda Buenos Aires'te 25 bin, Sao Polo'da 5 bin ve Montevideo'da 15 bin Maraşlı Ermeni yaşadığı tahmin edilmektedir. 19-20. Yüzyıllarda ülkeye yerleşen Ermeniler iş bulmada genellikle el sanatları mesleklerine sahip olduklarından ötürü, Arjantin ve Brezilya'da olduğu gibi burada da zorluk çekmemişlerdir. Kısa bir sürede ekonomik ve sosyal hayata uyum sağlayan Ermeniler, hristiyan kökenli olmalarından ve dönemin Latin Amerika ülkelerindeki Katolik kiliselerin kendi devletleri üzerindeki büyük etkisinden dolayı Montevideo, Sao Polo ve Buenos Aires gibi şehirlerde Ermeni kiliselerinin inşa edilmesinde devlet ve kiliselerden destek almışlardır. Kolektif Ermeni bilincinin yaşaması ve sürdürülebilmesi için Ermeni Kilisleri belirleyici rol oynamaktadırlar. Her kilisenin içinde ya da yanında bir kültür merkezi, ilkokul, ortaokul ve lise bulunmaktadır. Bu okullardaki eğitim Ermenice ve İspanyolca dillerinde yapılmaktadır. Ayrıca değişik meslek gruplarında çalışan Ermeniler kilise etrafında dayanışma ortamları yaratmışlardır. Ermeni cemaati düzenli olarak her Pazar kilise ayinlerinde buluşarak sosyal ve siyasi konuları tartışmaktadırlar.²⁹¹

²⁹⁰ Ermenistan Dış İşleri Bakanlığı resmi sitesi: <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/uy> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

²⁹¹ Türkiye-Ermenistan Kalkınma Konseyi internet sayfası: <http://tabdc.org/3-aylikken-ayrildi-94-yasinda-dondu/> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

Uruguay’da günümüz itibarıyla 25 bin Ermeni’nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Fakat topluluktan sadece 4 bin kişi aktif olarak diaspora faaliyetlerinde bulunmaktadır. Geride kalan Ermeniler ise cemaatten uzakta kendi yaşamlarına devam etmektedirler.²⁹²

3.1. Ermenilerin Uruguay’da Diaspora Faaliyetleri

19. Yüzyılın sonlarına doğru Uruguay’daki Ermeniler kendi küçük topluluklarını oluşturmaya başlamışlardır. Bu Ermeni topluluklarında, çoğu tüccar ve zanaatkar olmakla birlikte, aynı zamanda misyoner örgütlerin gönderdiği öğrenciler de bulunmuştur. 20. Yüzyılın başlarında, Uruguay’da Ermenilerin ilk siyasi örgütleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Tehcir olayları ve Kafkasya’nın Sovyetleri Biliği tarafından işgalinden sonra bölgedeki Taşnak ve Hınçak örgütler siyasi olarak Uruguay’da da faaliyete başlamışlardır. Bu örgütler 1918 yılında kurulan ve çok az süre bağımsız kalan Ermenistan’ın siyasi varisleri gibi davranmaktaydılar. Kendi içerisinde bölünme yaşayan diaspora bir tarafta Ermeni Taşnaklar, diğer tarafta ise Hınçaklar ve Ramagavar Partisi üyeleri olarak ikiye ayrılmışlardı.²⁹³

Montevideo’daki Ermeni cemaati bu bölünmenin en derin izlerini taşımışlardır. Bahsi geçen tarafların her biri kendine ait organizasyonlar (spor kulüpleri, kültürel dernekler, yazılı ve sesli basın vs.) oluşturmuşlardır. Diasporaya ait kilise kuruluşları ise bu örgütlerden Taşnakların tarafını tutmuşlardır. Bir yüz yıl boyunca ideolojik çelişkiler, farklı partiler arasındaki düşmanlık ve Sovyet Ermenistanı’na karşı tutumlar, Uruguay Ermeni Diasporası’nda bölünmeyi üreten temel faktörler olmuştur. Bunun sonucu olarak Ermeniler için özel günlerde her taraf kendisine ait kamu etkinlikleri, özel şenlik programları düzenlemişlerdir. Diasporaya ait tiyatro toplulukları, basın yayın kuruluşları, radyo programları ikiye bölünmüştür. Hatta sözde Ermeni soykırımının

²⁹² Sputnik Haber Ajansı: <https://mundo.sputniknews.com/america-latina/201704211068577373-uruguay-armenia/> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

²⁹³ George Bournoutian, **Historia sucinta el pueblo armenio**, UGAB yay., Buenos Aires, 2006, s. 387-395.

tanınması için baskı veya siyasi lobi faaliyetlerine yönelik etkinliklerde bile taraflar ayrı ayrılıkta hareket etmişlerdir.²⁹⁴

1921 Nisan'ında, Uruguay'da Komünist Partisi kurulmuş ve Sovyet Komünist Partisi'nin Ermeni üyeleriyle daha yakın ilişkiler içerisine girmiştir. 1963 yılında Ermenistan Komünist Partisi Merkezi Komitesi (EKPMK) Bürosu bir diaspora örgütünün oluşturulmasına karar vermiş, EKPMK "Dış İlişkiler" birimi, birkaç ay gizli şekilde EKPMK'nin propaganda departmanında bir diaspora örgütü kurulması için hazırlıklar yapmıştır. Bu hazırlıklardan kısa bir süre sonra 25 Temmuz 1964 tarihli bir konferansta, bir diaspora örgütü kurulmuş, komite üyeleri seçilmiş ve tüzüğü onaylanmıştır. Diaspora teşkilatına ilk başkanı Vartkes Hamazaspian seçilmiştir. Diaspora örgütünün ilk çalışması, Uruguay'da çok kısa sürede farklı isimlerde Ermeni örgütleri kurmak olmuştur. Uruguay'da Bolşevik-Komünist sistemin temel destek noktası Ermeniler olduğu için siyasal alanda onlar birçok üstünlük elde etmişlerdir. Ermenilerin sayesinde Moskova sosyalist düşünceleri bölgeye yayarak kendi çıkarlarını sağlamaya çalışmıştır. Latin Amerika ülkeleri içerisinde ilk komünist partisi Uruguay'da kurulmuştur.²⁹⁵

Amerika Kıtası'nda sosyalizm kurmaya Uruguay'dan başlamayı planlayan SSCB, Sovyet Hükûmeti için faydalı bir grup Ermeni'yi bölgeye göndermiş, Uruguay Komünist Partisi'ne maddi ve siyasi destek sağlamıştır. Sovyetler Uruguay'da 1962 yılında "*Özgürlüğün Sol Cephesi*" (ÖSC) ve 1964 yılında "*İşçi Çalışma Komitesi*" gibi yapılanmaları oluşturmuştur. Ancak, çok kısa bir süre faaliyet gösteren bu örgütler, 1970'lerin başında, radikal bir tutum sergiledikleri için Uruguay Devleti tarafından

²⁹⁴ George Bournoutian, a.g.e., s. 387-395.

²⁹⁵ Tariel Cəfərov, **Erməni Diasporası**, Şərq Qəzeti, Bakı, 2017, s. 3.

kapatılmıştır. Bu teşkilatların birçoğunun kapanma sebepleri kamuoyuna açıklanmamış ve onların yeniden faaliyette bulunmalarına yıllarca izin verilmemiştir.²⁹⁶

20. Yüzyılda Uruguay'da Ermeni Diasporası ABD'deki gibi etkin bir faaliyet ortaya koyamamıştır. Sadece 1960'lı yılları tüm dünyada, yeni Ermeni milliyetçiliğinin uyandığı bir dönem olarak karakterize edilebilir. Dünyanın her tarafında olduğu gibi Uruguay'da da bu süreç oluşmuştur. 1960'lardan başlayarak Uruguay'da Türk karşıtı propaganda faaliyetleri genişlemeye başlamıştır. Bu dönemde Uruguay'da, sözde Ermeni soykırımı resmen tanınmıştır. Colorado Partisi'nden dönemin milletvekili Enrique Martínez Moreno tarafından hazırlanmış yasa tasarısı²⁹⁷ 13326 sayılı kararla kabul edilmiştir. Metin içerisinde Türk kelimesinin yer almaması diasporanın bazı mensuplarını tatmin etmese de, karar dünyada büyük yankı bulmuş ve kendisinden sonra kabul edilecek yasa tasarılarının önünü açmıştır. Bu nedenle, Uruguay'ın Ermeni dünyasındaki yeri özel bir öneme sahiptir. Uruguay 20 Nisan 1965 tarihli kararıyla, Latin Amerika'da sözde soykırımı siyasi arenaya taşıyan ilk ülke olarak tarihe geçmiştir. Bu karar, dönemin Montevideo'sunda yaşayan 10 bin kişilik Ermeni Diasporası'nın faaliyetleri sonucu yürürlüğe girmiştir.²⁹⁸ Karardan 6 yıl sonra 1971 yılında Uruguay Montevideo'da merkez meydanlarından birine *Ermenistan Meydanı*, 1972'de ise deniz sahilinde yerleşen başka bir caddeye *Rambla-Armenia* ismi verilmiştir. Uruguay'ın Priapolis şehrinde de Ermenistan isminde bir meydan bulunmaktadır. 2005 yılında, sözde Ermeni soykırımının 90. yıldönümü çerçevesinde Uruguay Ermeni cemaati Montevideo'da "Ermeni Soykırımı" Meydanı'nı açmıştır.²⁹⁹

²⁹⁶ Taniel Cəfərov, a.g.e., s. 7.

²⁹⁷ El Pais Gazetesi: <https://www.elpais.com.uy/domingo/siglo-resistencia.html> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

²⁹⁸ BBC Haber Ajansı: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/01/120126_uruguay_armenians_new (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

²⁹⁹ <https://archive.is/20130628105656/http://armdiasporamuseum.com/214-1-Pages.html> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

Uruguay Parlamentosu'nun kabul ettiği bu karara göre, her yıl 24 Nisan'da devlet dairelerinde  alışan Ermeniler resmi tatile çıkıyorlar. Ek olarak, 24 Nisan'da, Uruguay Devlet Radyosu dâhil olmak üzere, tüm televizyon ve radyo istasyonları sözde soykırım konularına ilişkin programlar hazırlamak zorundalar.

3.2. Uruguay'da Okul, Kilise ve Radyo

Uruguay'da Ermeni kimliğini canlı tutmak için okullar, kilise ve radyo istasyonları hayati önem taşımaktadır. 1970'li yılların ortalarında Uruguay'da birkaç Ermeni Okulu açılmıştır. Bunlara  rnek olarak Nubarian, Manoogian, Ovnanyan ve Nersesian okullarını gösterebiliriz. Diasporanın bölündüğü yıllarda Nubarian Koleji ve Alex Manoogian Lisesi Ramgavar Partisinin desteklediği ve maliyeleştirdiği UGAB tarafından, Ermeni Kilisesi'ne bağlı Nersesian Enstitüsü ise Taşnaklar tarafından kurulmuştur.³⁰⁰ UGAB tarafından kurulan okullar ve diğer kuruluşlar Sovyet Ermenistanı desteklerken, Taşnak okul ve kuruluşlar antisovyet faaliyetlerde bulunarak “Bağımsız Ermenistan” tezini savunmuşlardır.³⁰¹

1973'te UGAB'ın Uruguay'da faaliyete başlamasından bir yıl sonra kurulan Nubarian Koleji, sadece Ermeni çocuklarına eğitim veren bir kurum olarak faaliyete başlamıştır. Fakat 1990'lardan sonra kapanmamak için kapılarını Ermeni olmayanlara da açmıştır. Kolejin diaspora için yaptığı en önemli faaliyetlerin başında, ülkede yaşayan Ermeni çocukları 1991'den sonra bağımsızlığını kazanan Ermenistan'a geziler düzenleyerek götürmesi gelmektedir. Bu geziler sonucunda Batı Ermenicesi ile konuşmaya çalışan  ocukların Doğu Ermenice konuşulan bir bölgeye gitmeleri ve kendilerini burada yabancı hissetmeleri onların “Anavatan”a olan bağlılıklarını daha da azaltmış ve Uruguaylı kimliğine tutunmalarına sebep olmuştur. Nubarian Koleji Müdürü Alberto Douredijan basına verdiği bir demecinde Montevideo'da 250 kişilik bir

³⁰⁰ Felipe Arocena, Adriana Topalian, 2015, s. 32.

³⁰¹ <https://www.elpais.com.uy/domingo/siglo-resistencia.html> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

Ermeni okulunun olmasına rağmen, Uruguay'daki Ermeni gençlerin %90'ının bu okula gitmediğini belirtmiştir. Ermenilerin sadece %8'inin Nubarian Koleji'nde eğitim aldıklarını söyleyen Douredijana göre “30 yıl önce durum şimdikinden çok farklıymış, 60 yıl önceyse, daha da güzelmış.”³⁰²

Uruguay'a göç etmiş Ermeniler diaspora faaliyetlerine yaşadıkları bölgelerde ilk olarak kilise kurumları oluşturarak başlamışlardır. Ermeni Kilisesi Ermeniler için her zaman kültür, tarih, inanç ve kimliği sembolize etmiştir. Bu nedenle, kilise faaliyetlerine Ermeni milletine mensup olan laik ve ateist insanlar da katkıda bulunmuştur. Latin Amerika ve Uruguay'da faaliyet gösteren Ermeni Apostolik Kiliseleri'nin idari işleri kendi rahipleri, Ermenistan'daki dini merkezden başka bir yetkili ve tamamı dindar çevrelerden ibaret olmayan laik insanlardan oluşan bir meclis tarafından yürütülmektedir.³⁰³

Başkent Montevideo'da Ermeni Ortodoks Kilisesi faaliyet göstermektedir. Montevideo'da *Milian Caddesi*'nde Taşnakların *Vramian* isminde bir diaspora merkezi de bulunmaktadır. Ayrıca orada yaşlı Ermeni kadınları için huzurevi de vardır. *Uruguay Ermeni Üniversitesi*, *Ermeni Çalışmaları Merkezi*, *Uruguay Ermeni Kültür Derneği* gibi kurumlar zaman zaman Uruguay ve Latin Amerika'nın diğer bölgelerinden bilim ve siyaset camiasından insanları bir araya getirerek toplantılar düzenlemektedirler.

Uruguay Ermenilerinin çoğu Ermeni Apostolik Kilisesi'ne bağlıdır. Montevideo'daki Ermeniler için en önemli kilise kuşkusuz *Uruguay Ermeni Kilisesi*'dir. (İspanyolca: *Iglesia Armenia del Uruguay*) Bu kilisede, sözde Ermeni soykırımı kurbanları anısına heykeltıraş Nerses Ounanian tarafından yapılmış bir anıt

³⁰² http://multiculturalismoenuruguay.com/Procesa_En_Arabes.php?en_arabes=17 (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

³⁰³ Felipe Arocena, Adriana Topalian, 2015, s. 30-31.

heykel de dikilmiştir. Uruguay'da Katolik ve Protestan Ermeni cemaatleri de mevcuttur. Montevideo'daki başlıca Ermeni ibadet yerleri şunlardır:³⁰⁴

Nerses Shnorhali Kilisesi (Ermeni Apostolik)

Bzommar Bizim Leydi Katedrali (Ermeni Katolik)

Ermeni Protestan Kilisesi (Ermeni Protestan)

Protestanlık Ermeniler içerisinde geniş yayılmış olmasa da özellikle İngiliz ve Amerikalı misyonerlerin etkisiyle sayıları her geçen gün artmaktadır. Üye sayısı bakımından Uruguay'daki Ermeni Protestan topluluğu, Ermeni Apostolik ve Katolik topluluklarından daha küçük olmasına rağmen, oldukça iyi organize edilmiş ve bu nedenle ülkedeki Ermeni topluluğunun ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Uruguay'daki Ermeni Protestan topluluğu 1920'lerde Montevideo'daki ilk Ermeni Protestan kilisesini kurmuşlardır. Ülkedeki Ermeni Protestan topluluğunun bugünkü durumu aşağıdaki özellikleri ile tanımlanabilir:

- Topluluk üyelerinin sayıları sınırlıdır ve başkent Montevideo'da merkezleştirilmiştir;
- Sayı olarak yetersiz olmasına rağmen, büyüme eğilimi göstermektedirler;
- Topluluk örgütleri vasıtasıyla oldukça iyi organize edilmiştir;
- Topluluk Uruguay toplumundan izole yaşamamaktadır. Hem Apostolik hem de Katolik Ermeni cemaatleri ile kültürel olarak bütünleşmiştir.

Uruguay'da Ermeni Protestan Cemaati, Amerika Ermeni Misyoneri Derneği (Armenian Missionary Association of America-AMAA) tarafından kurulmuştur.

³⁰⁴ Eduardo Alvarez Pedrosian, **Divenires armenios del Uruguay**, Centro Nacional Armenio del Uruguay, Montevideo, 2016, s. 132.

Ülkedeki Ermeni Protestan topluluğu, Anadolu'dan göç eden Protestan Ermenilerin de içinde bulunduğu çok sayıda Ermeni'nin göç etmesi sonucu oluşmuştur. Ermeniler Uruguay'a iki defa toplu şekilde gelmişlerdir. Bunlardan birincisi tehcirden hemen sonra Anadolu'dan göç edenleri, ikincisi ise 1950'lerden sonra Orta Doğu'dan (Amerika ve Avrupa'ya) göç edenleri kapsamaktadır. İkinci göç dalgası Uruguay'da Protestan Ermeni cemaatinin büyümesine neden olmuştur. Ermeni Protestan topluluğunun sayısının artma eğiliminin Uruguay'da görülmesinin nedeni budur. K. Atanalian'a göre, 1926'da (ilk Ermeni Protestan kilisesinin kuruluş yılı) cemaatin kurulması sırasında toplam Evanjelik Ermeni sayısı 8 aileden fazla olmamıştır. 1938'de topluluk, 60 aileye ev sahipliği yapmıştır. O zaman Protestan kilise okulundaki öğrenci sayısı 30 olmuştur. Uruguay'da Ermeni Protestan topluluğunun sayısı hakkında kesin bir istatistik yoktur. Ama son dönemde Protestan Ermenilerin sayısı hızla büyüdüğü bilinmektedir.³⁰⁵ AMAA kurumu ayrıca Ermenistan ordusu tarafından işgal altında tutulan Dağlık Karabağ'da da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktadır. Kurumun Askeran, Şuşa ve Hankendi'nde ofisleri ve kiliseleri 1999 yılından itibaren faaliyete başlamıştır.³⁰⁶

Uruguay'daki Ermeni kilisesini en çok rahatsız eden mesele Ermeniler arasındaki asimilasyonun hızla artmasıdır. Ermenilerin çoğu genellikle diğer milletlerle özellikle de Fransız ve İtalyan kökenli insanlarla evlenmeyi tercih etmektedirler. Araştırmalar sonucunda, son 20 yılda evlenen 10 Ermeni'den 6'sının başka milletlerle evlendiği ortaya çıkmıştır. Bu sebepten Ermeni gençleri içerisinde ulusal ruh gittikçe azalmaktadır. Her 15 Uruguaylı Ermeni gencinden sadece 1'i Ermenice konuşabilmektedir.³⁰⁷ Diğer taraftan ise, Türk dünyasına karşı milliyetçilik duyguları daha da artmaktadır. Uruguay'daki Ermeni aydınlar ve din adamları çeşitli yollara

³⁰⁵ Amerika Ermeni Misyoner Derneği: <https://amaa.org/churches-missions/> (Erişim Tarihi:12.10.2019)

³⁰⁶ <https://amaa.org/churches-mission-in-armenia-artsakh/> (Erişim Tarihi:12.10.2019)

³⁰⁷ <https://www.elpais.com.uy/domingo/siglo-resistencia.html> (Erişim Tarihi:12.10.2019)

başvurarak Ermenilerin asimile olmasını önlemeye çalışmaktadırlar. Son yıllarda, Uruguay'dan Ermenistan'a yerleşmek isteyenler, göç edenler ve ya orada mülkiyet elde edenler hakkında resmi bir bilgi elde etmek mümkün olmamıştır.³⁰⁸

Ermeni Diasporası'nın önem verdiği konular içerisinde medya en üst sıralarda gelmektedir. Göç ettikleri yerlerde gazete, dergi ve radyo yayıncılığına özellikle önem veren Ermeniler Latin Amerika'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Uruguay'da da bu gibi faaliyetlere başlamışlardır. 1930'larda Uruguay'da *Radyo Gomidas* ve *Radyo Armenia* adında iki Ermeni radyo istasyonu faaliyet göstermiştir.³⁰⁹

Radyo Gomidas Uruguay ve Arjantin'deki Ermeni topluluklarının yaşamlarında önemli bir yere sahiptir. Ermeni Devrimci Federasyonu-Taşnakstünün sanki bir sözcüsü rolünü üstlenen Radyo Gomidas 1935'ten itibaren Uruguay ve Arjantin'deki Ermeni topluluklarına hizmet etmektedir. Bundan başka Radyo Armenia da topluluk içerisinde önemli yere sahiptir. İki "rakip" radyo istasyonunun, elli yılı aşkın bir süredir faaliyet göstermeyi başarması, kendi içinde Ermeni topluluğunun hizmetine olan bağlılıklarını yansıtmaktadır. Uruguay'daki Ermeni toplumunun kendi bütünlüğünü korumasında bu iki rakip radyo istasyonunun önemli rolü olmuştur.³¹⁰

Başlangıçta Türkçe, Arapça ve Yunanca da şarkılar seslendiren Ermeni radyo kanalları daha sonra kilise mensupları ve milliyetçilerin isteği üzerine bu şarkıların yerine sadece Ermenice şarkılar seslendirmeye başlamışlardır. "Ermeni şiiri, şarkıları ve edebiyatı bu radyo istasyonları sayesinde hayatta kalmıştır. Uruguay'da en son faaliyete başlayan radyo istasyonu 2007'de kurulan *Radio Arax* olmuştur. Bu radyo kanallar

³⁰⁸ <http://www.mapeosociedadcivil.uy/organizaciones/asociacion-cultural-uruguay-armenia/> (Erişim Tarihi:12.10.2019)

³⁰⁹ Ermeni rahip, müzikolog, besteci, düzenlemeci ve koro şefi olan Gomidas Ermeni ulusal müzik okulunun kurucusu sayılmaktadır. Nisan 1915'te Ermeni Tehciri sırasında, Osmanlı Hükûmeti tarafından İstanbul'da tutuklanmış ve cezaevi kampına sürülmüştür. Daha sonra Mehmet Emin Yurdakul, Halide Edip Adıvar ve yabancı diplomatların girişimleri üzerine Talat Paşa'nın özel emriyle serbest bırakılmıştır.

³¹⁰ Felipe Arocena, Adriana Topalian, 2015, s. 38-39.

Ermeni topluluğunun günlük yaşamlarından, Ermenistan ve diasporadan haberler sunmaktadır. Radyo Armenia, Montevideo'dan Uruguay'ın diğer bölgelerine ayrıca, Arjantin-Buenos Aires'in Ermeni topluluğuna ve Brezilya'nın güneyine yayın yapmaktadır.³¹¹

3.3. Uruguay-Ermenistan Arası İlişkiler

Ermenistan ve Uruguay arasında ilişkiler bilinenin aksine 1920'li yıllara kadar uzanmaktadır. Ermenistan Sovyetler Birliği'ne katılmadan önce 1920 yılında dönemin Milletler Cemiyeti'ne üyelik başvurusu zamanı onu destekleyen sekiz ülkeden biri de Uruguay olmuştur. Ermenistan'ın yaşadığı zor koşullar altında bu üyelik o zaman gerçekleşmemiştir.³¹²

Ermenistan ve Uruguay arasında diplomatik ilişkiler 27 Mayıs 1992'de kurulmuştur. 1992 yılının Haziran ayında, Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan Uruguay'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Şubat 1997'de Uruguay Erivan'da fahri konsolosluk açmıştır. Ermenistan, Buenos Aires Büyükelçiliği'ni aynı zamanda Uruguay'a da akredite etmiştir. Bundan başka Montevideo'da da fahri bir konsolosluğu bulunmaktadır. Uruguay ise Tahran Büyükelçiliği aracılığıyla diplomatik misyonunu sürdürmekte ayrıca Erivan'da fahri konsolosluk bulundurmaktadır.³¹³ Uruguaylı Dışişleri Bakanı Luis Almagro Lemes Mayıs 2012'de, Ermenistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Bu, yüksek mevkili bir Uruguaylı yetkilinin Ermenistan'a yapmış olduğu ilk resmi ziyaret olmuştur.³¹⁴ Fakat Sovyetler Birliği'nden ayrıldıktan sonra Ermenistan'ın iktidarda olmuş bütün cumhurbaşkanları Uruguay'ı ziyaret etmiştir.

³¹¹ <https://agbu.org/news-item/the-airwaves-of-montevideo-an-armenian-community-forum/> (Erişim Tarihi:12.10.2019)

³¹² Ermenistan-Uruguay Diplomatik İlişkileri, http://www.causaarmeria.org/?page_id=421 (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

³¹³ <https://www.revolvy.com/page/Armenia%E2%80%93Uruguay-relations> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

³¹⁴ Uruguay Dışişleri Bakanlığı resmi internet sayfası, <http://www.mrree.gub.uy> (Erişim tarihi: 15.07.2018)

(Cumhurbaşkanı düzeyindeki ziyaretler: Levon Ter-Petrosyan-1992, Robert Kocharyan-2002, Serj Sarkisyan-2014). Sarkisyan'ın 2014 yılında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında dönemin Uruguay Cumhurbaşkanı Jose Mujica ile görüşmüştür. Görüşme sırasında her iki devlet başkanı sözde soykırımın tanınması ve kınanması ile ilgili uluslararası örgütlere çağrı yapmıştır.³¹⁵ Görüşme sonunda her iki hükûmet arasında ekonomik işbirliği ve vize muafiyeti konusunda anlaşmalar imzalanmıştır. Öte yandan, Ermenistan Spor ve Gençlik İşleri Bakanlığı ile Uruguay Turizm ve Spor Bakanlığı arasında da bir spor işbirliği anlaşması imzalanmıştır.³¹⁶

Uruguay resmi görevlilerinin Ermenistan'a en son ziyareti 2019 yılının Ağustos ayında gerçekleşmiştir. Uruguay Dışişleri Bakanı Rodolfo Nin Novoa, Nikol Paşinyan'la Yerevan'da görüşmüş ve Ermeni Soykırımı Anıt Kompleksini ziyaret etmiştir.³¹⁷ Uruguay Dışişleri Bakanı'nın Ermenistan'a geliş amacı Uruguay Başkonsolosluğu'nun açılması dolayısıyla olmuştur.³¹⁸ 2018 yılında Ermenistan'ın başkanlık sisteminden parlamento sistemine geçişi sırasında Sarkisyan rejimini devirip devletin başına geçen Nikol Paşinyan'ın da en yakın zamanda Uruguay'ı ziyaret etmesi beklenmektedir.

Ermenistan ve Uruguay, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından bu yana, diplomatik ve hizmet pasaportu sahiplerine ilişkin vizesiz rejimin kurulması anlaşması gibi, iki taraflı birçok anlaşma imzalanmıştır. Bunlara örnek olarak; kültür alanında, sağlık ve tıp alanında işbirliği anlaşması; yatırımların teşviki ve karşılıklı

³¹⁵ “Ermenistan Cumhurbaşkanı Serzh Sarkisyan'ın Uruguay ziyareti sona erdi” başlıklı haber: <http://www.causaarmenia.org/?p=301> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

³¹⁶ “Cumhurbaşkanı Mujica ve Sarkisyan, Ermeni Soykırımı'nın uluslararası olarak tanınmasını istedi” başlıklı haber, <http://www.causaarmenia.org/?p=304> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

³¹⁷ Ermenistan Başbakanlığı'nın resmi sayfası, <https://www.primeminister.am/en/press-release/item/2019/08/14/Nikol-Pashinyan-meeting-Uruguay-Minister-Foreign-Affairs/> (Erişim Tarihi: 12.10.2019)

³¹⁸ <https://armenpress.am/eng/news/984838.html> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

korunması ile ilgili anlaşma; karşılıklı vize şartlarının kaldırılması ve ekonomik işbirliği anlaşmasıyla ilgili anlaşmalar gösterilebilir.³¹⁹

Uruguay Ermeni Diasporası ülkenin en üst makamlarıyla samimi ilişkiler içerisinde bulunmuşlardır. 2000 Yılından itibaren Uruguay Temsilciler Meclisi sözde soykırım kurbanlarının anım törenlerini düzenlemeyi resmileştirmiştir. Diasporanın samimi ilişkiler içerisinde olduğu kişilerin başında eski Uruguay Devlet Başkanı Jose Mujica gelmektedir. Jose Mujica Ermeni Diasporası için önemli hizmetleri bulunmuş bir cumhurbaşkanı olmuştur. İktidara gelir gelmez Montevideo’da yerleşen Ermenistan Meydanı’nda Ermeniler tarafından dikilen soykırım anıtını bizzat kendisi açmıştır. Daha sonra kendi yardımcısını Ermenistan’a göndererek dönemin Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’la buluşturmuştur. Jose Mujica aynı zamanda Dağlık Karabağ konusunda da daima Ermeni tezlerini savunmuştur. Jose Mujica iktidarda olduğu süre boyunca her yıl başkent Montevideo’daki Ermeni meydanında sözde soykırım kurbanlarının resmi anma törenlerine katılmıştır.³²⁰

Uruguay’daki Ermeni toplumunun kamu yaşamında önemli bir ağırlığı vardır. Uruguay toplumunda onlarca Ermeni önemli pozisyonlara gelmiştir. Latin Amerika’nın ilk Ermeni kadın milletvekili olan Liliám Kechichian *Frente Amplio* partisinden hazırda Uruguay Turizm Bakanı olarak faaliyetine devam etmektedir.³²¹ Liliám, José Mujica Hükûmeti döneminden beri bakanlık koltuğunda oturmaktadır. Ermenistan’la ilişkilere önem veren Kechichian, 2006 ve 2013 yıllarında Ermenistan’a resmi ziyarette bulunmuştur. Kechichian’ın Uruguay’da Ermeni Soykırımı Müzesi’nin yapılmasında da

³¹⁹ <https://www.mfa.am/en/bilateral-relations/uy> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

³²⁰ <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1150648-ayilip-bayildiginiz-mujicayi-bir-de-benden-okuyun> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

³²¹ <https://www.elpais.com.uy/informacion/politica/uruguay-presento-medidas-seducir-turistas-argentinos-hacerles-poco-facil.html> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

önemli hizmetleri olmuştur. Uruguay, Ermenistan Cumhuriyeti dışında bir Ermeni Soykırımı Müzesi'ne sahip ilk ülkedir.³²²

Tablo 4: Uruguay Toplumunun Yetiştirdiği Önemli Ermeniler³²³

Coriún Aharonián	Müzikolog ve besteci
Garo Arakelian	Ünlü Uruguaylı rock yıldızı, solo müzisyen, La Trampa'nın kurucusu ve üyesi
Avedis Badanian	Gazeteci
Dora Bagdassarián	Cumhuriyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı
Nuvart Bezjián	Ressam
Vartan Matiossian	Ermeni çalışmaları
Joaquín Boghossian	Newell's Old Boys futbolcusu
Mauro Guevgeozián	Everton futbolcusu
Liliam Kechichián	Hükûmet bakanı
Roberto Markarián	Cumhuriyet Üniversitesi Rektörü
Sergio Markarián	Peru milli futbol takımı antrenörü, Universidad de Chile'nin eski antrenörü
Gabriel Melconian Alvez	Yüzücü
Nerses Ounanian	Heykeltıraş ve sanatçı
Adrian Sarkissian	Futbolcu (emekli)
José Luis Satdjian	İşadamı ve politikacı
Christian Yeladian	Futbolcu
Asadur Vaneskahian	Gazeteci

Ermenistan için Uruguay Latin Amerika pazarına açılan bir kapı anlamına gelmektedir. Ermenistan Cumhuriyeti, Uruguay'ın Kafkasya'dan binlerce kilometre uzak olmasına rağmen ikili ilişkileri ticaret alanında da geliştirmek istemektedir. Bu sebeple 2010 yılında Uruguay-Ermenistan Parlamentolar Arası Dostluk Grubu, 2012 yılında ise Uruguay-Ermenistan Ticaret Odası (*La Cámara de Comercio Uruguay-Armenia*) kurulmuştur.³²⁴

2013'ün Kasım ayında *El Consejo Causa Armenia del Uruguay* teşkilatının faaliyetleri sonucu Ermenistan Ulusal Meclis Başkanı ve 12 milletvekili Uruguay'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında diaspora'nın önemli isimleriyle görüşen milletvekilleri

³²² <https://gazetekarinca.com/2018/04/latin-amerikanin-ilk-ermeni-milletvekili-kechichianin-yozgattan-rio-de-la-plataya-uzanan-hikayesi/> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

³²³ <https://www.revolvy.com/page/Armenians-in-Uruguay> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

³²⁴ "Uruguay-Ermenistan Ticaret Odası oluşturulacak" başlıklı haber, <http://www.causaarmeria.org/?p=119> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

ayrıca dönemin Uruguay Dış İşleri Bakanı Dr. Luis Almagro ile bir araya gelmişlerdir.³²⁵

Tablo 5: Uruguay’da faaliyet gösteren Ermeni diaspora teşkilatları³²⁶

Asociación de Beneficencia de Damas Armenias	Ermeni Kadınları Hayırseverler Birliği
ASCUA Asociación Cultural Uruguay-Armenia,	Ermenistan-Uruguay Kültürel Ortaklığı
Casa Armenia Hnchakian	Hınçak Ermeni Evi
Centro Nacional Armenio	Ermeni Milli Merkezi
Club Vramian	Vramian Klübü
Consejo Causa Armenia del Uruguay	Uruguay Ermeni Meselesi Konseyi
Consejo Central de la Diócesis de la Iglesia Armenia	Ermeni Kilisesi Piskoposluğu Merkez Konseyi
FRA-Tashnagsutiún	Taşnaksutyun Partisi
Organización Multiinstitucional Armenia del Uruguay	Uruguay Ermenistan Çok Kurumsal Örgütü
Unión Compatriótica Armenia de Marash	Maraşlı Ermeniler Birliği
Unión Compatriótica Armenia de Yozgad	Yozgatlı Ermeniler Birliği
Unión General Armenia de Beneficencia	Ermeni Hayır Severler Birliği
Unión de Auxilio de Damas Armenias (HOM)	Ermeni Kadınları Yardım Birliği (HOM)

Uruguay’daki Ermeni Diasporası Türkiye ve Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne karşı lobi faaliyetleri yürütmektedir. Diaspora, Türkiye’nin doğudaki bölgelerini “Büyük Ermenistan” yurdu olarak göstermeye çalışmaktadır. Eylül 2011’de dönemin Uruguay Dışişleri Bakanı Luis Almagro Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığının tanınması konusundaki görüşlerini dile getirmiştir.³²⁷ Ayrıca Uruguay Parlamentosu’nun çeşitli gruplarından milletvekilleri ve Uruguay-Ermenistan Parlamenter Dostluk Grubu temsilcileri, diasporanın maddi imkânlarıyla defalarca Azerbaycan’ın izni olmadan işgal

³²⁵ “Ermenistan Ulusal Meclis Başkanı ve 12 Milletvekili’nin Uruguay ziyareti” başlıklı haber, <http://www.causaarmania.org/?p=65> (Erişim Tarihi: 10.10.2019)

³²⁶ <https://web.archive.org/web/20090228193709/http://armenia.com.uy/comunidad/instituciones.htm> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

³²⁷ Histórico Pronunciamiento del canciller Luis Almagro respecto a la cuestión de Nargorno Karabagh, <http://www.causaarmania.org/?p=220> (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

altındaki Dağlık Karabağ bölgesine seferler düzenlemişlerdir. Bu seferlerden sonuncusu 2012 yılında gerçekleşmiştir.³²⁸

³²⁸ Comunicado Delegación parlamentaria y empresarial de Uruguay encabezada por presidente de la Cámara de Representantes culmina misión oficial en Armenia, <http://www.causaarmeria.org/?p=122> , (Erişim Tarihi: 11.10.2019)

4. UGAB'IN LATİN AMERİKA'DAKİ FAALİYETLERİ

Latin Amerika'da diaspora faaliyeti yapan teşkilatlardan en önemlisi (*Unión General Armenia de Beneficencia-UGAB*) *Ermeni Hayırseverler Birliği*'dir. Tezimizin esas sorularından biri olan “Neden Latin Amerika'da Ermeni Diasporası bu kadar güçlüdür?” sorusuna cevap verebilmek için kıtada faaliyet gösteren ve güçlü bir Ermeni teşkilatı olan UGAB'ı incelemek bu açıdan çok önemlidir. İstenilen diaspora örgütü için örnek teşkil edebilecek bu eylemlerin arkasında çok güçlü bir dayanışmanın ve davaya adanmışlığın ayrıntılarını görmek mümkündür.

1906 yılında Kahire'de kurulan UGAB, geniş bir bütçeye sahip kar amacı gütmeyen Ermeni organizasyondur. Dernek Ermenilerin ulusal simgelerinden biri haline gelen Boghos Nubar Paşanın ve Mısır-Ermeni cemaatinin diğer önemli temsilcilerinin inisiyatifi ile Ermenilerin manevi ve kültürel gelişimine katkıda bulunmak, ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda azınlık halinde olan Ermeni halkına her şekilde yardım etmek amacıyla kurulmuştur.³²⁹

Eğitim, kültür ve insani yardım programlarına ağırlık veren UGAB, 22 bin üyesiyle 69'u aşkın bölgede ve şubede, 47 topluluk merkezi ve ofiste, 27 gençlik kollarıyla, 24 okulda (6.600 öğrenci) ve 16'dan fazla eğitim kurumunda (Ermenistan Amerikan Üniversitesi de dâhil olmak üzere) çeşitli programlarla; çocuk merkezleri, öğrenci bursları, yaz kampları, staj programları, sahne sanatları ve 6 dilde 14 basın kuruluşu da dâhil olmak üzere dünyanın dört bir yanında Ermeni cemaati için faaliyet göstermektedir.³³⁰

UGAB Latin Amerika ülkelerinden Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da önemli çalışmalar yapmaktadır. Tez çalışmasının bu bölümünde Güney Amerika'nın en güçlü

³²⁹ George A. Bournoutian, *Ermeni Tarihi, Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış*, Aras Yay., İstanbul, 2016, s. 318-320.

³³⁰ <https://agbu.org/about/our-history/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Ermeni teşkilatı sayılan UGAB'ın son 15 yıl içerisinde Arjantin, Brezilya ve Uruguay'da yaptığı çalışmalar incelenmiştir.

4.1. UGAB'ın Ermeniler İçin Önemi ve Faaliyetleri

Kurulduktan sonra 1906-1912 yılları arasında UGAB, şimdiki Ermenistan'ın Batısında kalan bölgelerdeki Ermeni köylülerine tohumlar, tarım araçları ve başka şeyler sağlayarak faaliyetini genişletmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilerin yoğun yaşadığı bölgelerde okullar ve yetimhaneler kuran UGAB, 1914'te geldiğinde Osmanlı Devleti, ABD, Arjantin, Avrupa ve Afrika'da 8.533 üye ile 142 şubeye sahipti. 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve Ermeni tehciri UGAB için dönüm noktası olmuştur. 1914 yılında Mısır'ı terk eden Boghos Nubar Paşa, Paris'e taşınmıştır. Ekim 1915'te, Mısır'ın Said Limanı yakınlarındaki çölde 1.222 öğrencisi olan Sisvan Okulu, daha sonra ise bir yetimhane ve kadınlar için mülteci kampı, UGAB tarafından kurulmuştur. Bu bölge Musa Dağı olarak da bilinmektedir. Tehcirden ve 1. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, UGAB esas olarak yetimlere bakmakla ilgilenmiştir. Savaş sonrası yeniden örgütlenen UGAB, Yakın Doğu, Yunanistan, Fransa ve ABD'de Ermenilerin yoğun bir şekilde yaşadıkları bölgelerde yeni şubeler kurmuştur.³³¹

Birliğin merkezi 1921 yılında Kahire'den Paris'e taşınmıştır. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra, UGAB'ın temel amacı eğitim, kültür ve insani yardım programları aracılığıyla Ermeni dilini, kimliğini ve mirasını korumak ve yaygınlaştırmak olmuştur.³³² 1926 yılından itibaren UGAB, Ermeni gençlerine Avrupa üniversitelerinde öğrenim görmek için burs programları düzenlemiştir. Bu doğrultuda 1933'te Paris'te kurulan Marie Nubar Öğrenci Yurdu ve Kıbrıs Lefkoşa'daki Melkonya Eğitim Kurumu örnek olarak gösterilebilir.

³³¹ George A. Bournoutian, 2006, s. 319.

³³² George A. Bournoutian, 2006, s. 320.

1930 yılında Bogos Nubar'ın ölümünden sonra, petrol zengini ve Ermeni cemaatinin önde gelen isimlerinden biri olan Kalust Sarkis Gülbenkian³³³ UGAB başkanlığını devralmıştır. Derneğe iki yıl başkanlık yaptıktan sonra Gülbenkian başkanlık görevini Nubar Paşanın oğlu Zareh Bey Nubar'a teslim etmiştir. Zareh Bey Nubar 1940'a kadar dernek başkanı olarak faaliyet göstermiştir. 2. Dünya Savaşı sırasında, UGAB karargâhı Nazi işgali sonucunda Paris'ten New York'a taşınmıştır. 1942 yılındaysa Arshak Karagyozyan, UGAB'ın dördüncü başkanı olmuştur.

UGAB'ın Ermeni ulusunu korumayı amaçlayan faaliyetleri savaş sonrası dönemde, özellikle Alex Manoogian'ın 1953-1989 yılları arasındaki faaliyeti döneminde daha etkili olmuştur. Onun zamanında UGAB genişleyerek dünyanın en büyük ve en etkili Ermeni Diasporası örgütü olmuştur. Alex Manoogian, 1954'te *Alex ve Marie Manoogian Kültür Vakfı*'ni kurmuştur. 1968 yılında ise *Alex Manoogian Kültür Vakfı* kurulmuştur. Bu vakıflardan elde edilen maddi gelirler aracılığıyla bir dizi eğitim kurumu ve diaspora kuruluşu oluşturulmuştur.³³⁴

1989'da, Alex Manoogian'ın kızı Louise Manoogian Simone, UGAB'ın başkanı olmuştur. O, Ermenistan ve diaspora Ermenileri arasındaki bağların güçlendirilmesine yönelik yeni bir soluk getirmiştir. 1988 yılında, Spitak depreminin hemen ardından, UGAB, felaket bölgesine yiyecek, giysi ve ilaç taşımacılığı düzenlemiştir. 1990 yılında, UGAB Erivan'da bir temsilcilik açmıştır. Ermenistan'da 50 yıllık bir aradan sonra faaliyetlerini yeniden başlayan UGAB, ülkenin gelişmesine katkıda bulunacak projeler yürütmektedir. 2002'den beri Berge Setrakian, UGAB Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

³³³ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46838558> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

³³⁴ <https://www.revolvy.com/page/Armenian-General-Benevolent-Union> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Tablo 6: Latin Amerika UGAB Başkanları ve İletişim Bilgileri (2018 Yılı Verilerine Göre)

Ülke/Şehir Şubeleri	Başkan	İnternet Adresi
UGAB Genel Başkan	Berge Setrakian	https://UGAB.org
UGAB-Uruguay Montevideo Başkanı	Benjamín Vartán Kemanián	ugabuy@montevideo.com.uy http://www.ugab.org.uy
UGAB- Brezilya <i>Sao Paulo (1964) Başkanı</i>	Haig Apovian	contato@ugab.com.br
UGAB- Brezilya Gençlik Kolları (2007) Başkanı	Aram Apovian	ypbrasil@gmail.com
UGAB- Arjantin Buenos Aires (1911) Başkanı	Rubén Kedikian	secretaria@ugab.org.ar http://www.ugab.org.ar
Arjantin Buenos Aires Gençlik Kolları Başkanı	Sol Torosian	info@ypbuenosaires.com.ar http://www.ypbuenosaires.com.ar
UGAB -Arjantin Kordoba Başkanı	Nicolas G. Analian	ugab_cba@hotmail.com

Merkezi New York'ta bulunan ve 1906 yılında Bogos Nubar Paşa tarafından kurulan UGAB, tüm Ermenilerin refahı için yıllık 50 milyon doları aşan bütçesiyle, her yıl dünya çapında 31'den fazla ülkede, 74 şehirde yaklaşık 500.000 Ermeni'ye yardım etmektedir. UGAB eğitim, kültür ve insani programları aracılığıyla Ermeni kimliğini ve mirasını teşvik etmektedir. Ermeni gençler için dünyanın çeşitli ülkelerinde okullar, kamplar, stajlar düzenlemektedirler. UGAB zengin Ermeni işadamlarının desteği ile faaliyet göstermektedir.³³⁵

2018 verilerine göre yıllık UGAB üyelik ücretleri yaşlılar ve öğrenciler için 25 dolarken, bireyler için 50, aileler için 100 dolar civarındadır. Ayrıca donör üyeler için yıllık 3.000 dolarlık ya da sponsor üyeler için 10.000 dolarlık ücretlendirme sistemleri de vardır. Bir kerelik 25.000 dolarlık bağış yapan birisi ömür boyu üyelik statüsü elde etmiş olmaktadır.³³⁶ Birlik üyeleri aktif olarak kendi aralarında gerçekleştirecek programlar ve özel etkinliklerin yanı sıra diaspora, Ermenistan ve Karabağ'dan gelen son haberler hakkında da düzenli bilgiler almaktadırlar.

³³⁵ <https://agbu.org/about/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

³³⁶ <https://agbu.org/about/membership/> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

UGAB, biri Paris'te, diğeri New York'ta olmak üzere iki kütüphaneye sahiptir.³³⁷ 1928 yılında Paris'te kurulan UGAB Nubar Kütüphanesi bilimsel araştırma ve Ermeni tarihini araştırmak isteyenler için çok önemli ve öncü bir merkezdir. Kütüphane Ermeni tarihi üzerine 43.000 kitap, 10.000'in üzerinde fotoğraf ve 19. yüzyıldan kalma 1.500'den fazla arşiv koleksiyonuna ev sahipliği yapmaktadır. Bu öğeler Ermeni halkının tarihi ile ilgili önemli bilgiler sunmaktadır. UGAB Ermenistan ve diaspora topluluklarının gelişiminde müstesna bir rol oynamıştır.³³⁸

Ermeni Hayırseverler Birliği'nin yaptığı önemli girişimlerden birisi de *Ermeni Sanal Okulu*'nun (*Armenian Virtual College-AVC*) açılması olmuştur. Misyonu dünyadaki öğrencilere yaşı, veya bilgi düzeyi ne olursa olsun Ermeni çalışmalarında tam teşekküllü bir eğitim alma olanağı sağlamak olan AVC, Ermeni dili, tarihi ve kültürü ile ilgili mevcut çevrimiçi kurslarına ek olarak, birçok yeni girişimde bulunarak Ermeni tarihi, kültürü, turizmi ve ekonomisi ile ilgili görseller, 3D panoramik görüntüler ve videolar aracılığıyla Ermeni gençler arasında çevrimiçi (online) öğrenmenin temelini atmıştır. Dünya genelindeki Ermeni toplulukları, eğitim kurumları ve diğer kuruluşlarla da işbirliği yapan AVC, 35 ülkeden, 500'den fazla öğrenciye sanal eğitim vermektedir. AVC'nin hazırda başkanı Yervant Zorian'dır.³³⁹

4.2. Latin Amerika'da Sanatın Ermeni Propaganda Aracı Olarak Kullanılması

Latin Amerika'da özellikle Arjantin ve Uruguay'da Türkiye'ye karşı uygulanan propaganda faaliyetlerindeki esas konulardan biri Ermeni meselesidir. Bu konu hakkında kitaplar yazılmakta “soykırım” konulu filmler ve belgeseller yapılmaktadır. Kamuoyunu etkilemek için bir “Ermeni ‘soykırımı’ı endüstrisi” oluşturulmuştur.

³³⁷ <https://www.revolvy.com/page/Armenian-General-Benevolent-Union> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

³³⁸ Nubar kütüphanenin web sitesinin resmi sayfası, <http://www.bnulibrary.org> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

³³⁹ https://www.avc-agbu.org/resources/media/pdf/armenian_reporter091909.pdf (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Kamuoyu oluşturmak için Ermeniler sürekli çaba sarf etmektedirler. Yaptıkları alışmalar ile sürekli olumsuz bir Türk imajı yaratılmaya çalışılmaktadır.

Ermeniler, propaganda çalışmalarında, konferans, panel ve toplantılar yapmakta; sözde soykırımla ilgili roman ve hikyeler yazmakta; posterler, sinema filmleri, gazeteler, radyo-televizyon programları, turizm, kültürel sergiler, vs. vasıtaları kullanmaktadırlar. Ermeniler için propagandanın ilk amacı, iletişim kurmak, daha sonra da propagandası yapılan Ermenistan'ın olumlu yönlerini göstermektir.

Özellikle Latin Amerika'daki 3. ve 4. kuşak Ermenilerin Türkiye karşıtı sanat hareketlerine çok ağırlık vermelerinin esas nedeni, yüz yıl önce yaşanmış olaylara tek taraflı bakmalarından kaynaklanmaktadır. Ermeniler için Türkler tarafından “soykırım” a uğradıkları konusu tartışılmazdır; anlayamadıkları nokta ise, Türk tarafının bu suçu kabul etmemesidir. Ermenilerin sanatı manipülatif eylemlerde kullanmaları sonucunda Türk-Ermeni ilişkileri kötü yönde ilerlemektedir.

1915 olaylarından sonra, özellikle diaspora Ermenileri tarafından yayınlanan kitaplar, Ermenilerin “soykırım” iddiaları ile bezenmiştir. Bu kitaplar kısa sürede diğerk dillere çevrilmiş ve bunların üniversitelere, halk kütüphanelerine girmeleri sağlanmıştır. Ermeniler, sanatsal faaliyetleri kullanarak seslerini duyurma yoluna sık sık başvurmuşlardır. Batıdaki sanatsal Ermeni faaliyetlerinin 1960'larda başladığı, bunun da iki nedeni olduğu söylenebilir. İlki, Ermeni Diasporası'nın bu dönemde gerçek anlamda oluşmaya başlamasıdır. İkincisi ise, Ermeni meselesinin belli Ermeni gruplarınca siyasi bir sorun olarak daha çok gündeme getirilmesidir. Ermenilerin maddi olarak zenginleşmeleri, aralarındaki iletişimi artırmaları ve dönemin ideolojik ortamının da etkisiyle bazı Ermeni grupların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu gruplar sanatın her bir dalını amaçlarına ulaşmak için uygun bir vasıta olarak grmuşlerdir.

Ermeniler içerisinde sanatı bilinçli şekilde manipülatif eylemlerine ilk alet eden Ramagavar Partisi olmuştur. Taşnaklara ve Hınçaklara göre nispeten liberal bir siyasi çizgi izleyen parti, UGAB içerisinde de çeşitli üst düzey mevkileri elde etmeyi başarmıştır. Ramagavarların liderliğinde UGAB sayısız Ermeniye hizmet eden etkili bir sivil toplum kurumuna dönüşmüştür. 1960’lardan itibaren Ramagavar’ın büsbütün kültürel kurumu haline dönüşen UGAB, Latin Amerika’daki faaliyetlerinin büyük bir bölümünü kültürel aktiviteler olarak gerçekleştirmiştir.

Her sanat eserinin anlam olarak gerek siyasi gerekse toplumsal ya da dini bir gayesi vardır. Estetik açıdan ise yargıların mutlaka önyargı ve inanışları barındırdığı dikkate alınırsa, Ermenilerin propagandayı çok iyi kullanarak dünyanın birçok farklı bölgesinde 1915 olaylarını abartarak anlattıkları görülebilir. 1915 olaylarını anlatan filmler Batı toplumunda Ermenilerin iddialarının gerçek olarak görülüp desteklenmesine yol açmaktadır. Bu, uluslararası platformda Türklerin imajını kötü yönde etkilemektedir. Siyasi amaçlı filmler, Türklere karşı yapılan diğer faaliyetler, Ermeni ve Türkler arasındaki iyi ilişkilerin şansını oldukça azaltmaktadır.

Ermeni grupları her yıl 50 milyon dolardan fazla bir parayı sadece Türkiye karşıtı duyguları geliştirmek için sanat, eğitim ve spor alanlarında harcamaktadır. Ermenilerin oluşturmaya çalıştığı “soykırım” projesi çerçevesinde Ermenilerin toplumsal belleği yeniden kurulmaya çalışılıyor. Bu projeye uygun olarak üretilen bilgi ve imgeler bireylerin ve toplumun belleğine yerleştiriliyor. Bu tür filmlerle Ermeni “soykırım” projesi çerçevesinde Türkiye’ye karşı yürütülen psikolojik savaşa destek verilmektedir. Bu filmlerin hepsinde Türklerin Ermenilere “soykırım” yaptığı, Ermenilerin gittikleri ülkelerde çektikleri sıkıntıların suçlusunun Türkler olduğu vurgulanmaktadır. Bu şekilde propaganda faaliyeti yapılmakta ve kamuoyu oluşturulmaktadır.

Latin Amerika’da faaliyet gösteren Ermeni dernekler özellikle sanatın müzik dalını da çok ustaca kullanmışlardır. Bulundukları ülkelerde sözde Ermeni kültürüne ait, fakat Kafkasya Coğrafiyası’nın ortak deyerlerini kendi adlarına çıkartarak sanatsal propoganda faaliyetleri yürütmektedirler. Kafkasya ve Anadolu halklarına (Azerbaycan Türkleri, Gürcüler, Lezgiler, Avarlar, Udinler, Kürtler vs.) ait olan kültürel objeleri kendilerininmiş gibi göstererek ne kadar “zengin” bir kültüre sahip oldukları izlenimini uzak Latin Amerika halklarında yaratmaktadırlar. Bu tip folklor gruplarından birisi de Masis grubudur. *Masis* folklor grubu 1993 yılında Buenos Aires’te kurulmuştur. Arjantin Ermeni Apostolik Kilisesi Başpiskoposluğuna ait olan grup Ermenistanla yakın ilişkiler içerisindedir. Grup 2016 yılında Ermenistan’da kültürel etkinliklere ve festivallere katılmıştır.³⁴⁰

Nor Arax müzik grubu 1972 yılında Arjantin’de *Jrimian de Valentín Alsina Koleji* ğrencileri tarafından kurulmuştur. Son yarım yüzyılda Arjantin Brezilya ve Uruguay’da faaliyet gösteren grup 1999 yılında işgal altında tutulan Dağlık Karabağ ve Ermenistan’da da konserler vermiştir. Arturo Kouyoumdzian grubun en tanınmış solisti olmuştur. Grubun şimdiye kadar dört albümü satışa çıkmıştır.³⁴¹

Ermeni folklorunu Latin Amerika’da canlı tutmaya çalışan grupların başında ise *Kaiané Grubu* gelmektedir. Grup 1960 yılında Buenos Aires Ermeni cemaati tarafından kurulmuştur. Grubun ismi nl Ermeni bestecisi ve Sovyet Sosyalist Ermenistan Cumhuriyeti marşının yazarı Aram Khachaturian’ın *Gayane* balesine ithafen verilmiştir. Rosa Chakedjian ve Mirta Vartanian grubun ilk kurucu yeleri olmuşlardır. 1968’den sonra 42 yıl grubu Alicia Antreassian yönetmiştir. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ESSC) Koreografi Ulusal Okulu öğretmenlerinden destek alan grup 2000 yılında, 40. kuruluş yıldönümünü kutlamak için Ermenistan ve Karabağ’a ilk sanatsal

³⁴⁰ <https://www.rumbosur.org/armenios/grupo-masis/> (Erişim Tarihi: 03.10.2019)

³⁴¹ <https://www.rumbosur.org/armenios/norarax/> (Erişim Tarihi: 04.10.2019)

turunu gerçekleştirmiştir. Erivan, Gümrü, Tilidjan, Sardarabad ve Hankendi’nde (Ermenice:Stepanakert) gösteriler düzenlemiştir. Kaine Ermeni Diasporası’ndan ve Buenos Aires Belediyesi’nden diploma ödülleri ve madalyalar almıştır.³⁴²

4.3. UGAB Arjantin’deki Kültürel Faaliyetler

Ermeni Diasporası kamuoyu araçlarından özellikle halkla ilişkileri topluma etki etmek ve kendi düşüncelerini yaymak için sistematik bir şekilde kullanan diaspora teşkilatıdır. Yaşadıkları ülkelerde faaliyet gösteren diplomatları, politikacıları, akademik çevreden olan bilim adamlarını, uluslararası örgütlerin yerel temsilciliklerini etkilemek için sayıları hiç de azımsanmayacak kadar çok olan seminer, konferans ve sözde soykırım törenleri düzenleyerek Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Azerbaycan’a karşı psikolojik bir savaş başlatmışlardır.

Ermeni Hayırseverler Birliği (UGAB) Arjantin’deki faaliyetlerine 1911 yılında başlamıştır. Latin Amerika’da Arjantin, Ermeni Diasporası için özel bir yere sahiptir. 120 bin’den fazla Ermeni nüfusuyla Arjantin, Latin Amerika’da Ermeni Diasporası’nın en çok önem verdiği ülkedir. Yüz yılı aşkındır Arjantin’de faaliyet gösteren UGAB’ın hem Buenos Aires’te hem de Kordoba’da şubeleri vardır. 2018 yılı itibariyle UGAB Arjantin ofisleri UGAB Merkez Yönetim Kurulu üyesi ve Buenos Aires yönetim kurulu başkanı Rubén Kechichian tarafından yönetilmektedir.³⁴³

4.3.1. UGAB Buenos Aires Şubesi Faaliyetleri

Milyonlarca dolar bütçeye sahip olan UGAB’ın Arjantin şubeleri, uzun yıllardan beri Buenos Aires-La Plata’da Ermeni olsun veya olmasın, Arjantin toplumunda kendilerini destekleyen önemli isimlere topluluk merkezlerinde *Cuma Akşamı*

³⁴² Kaiane folklor grubunun internet sayfası: <https://www.kaiane.com.ar/kaiane.php?id=kaiane>, <https://www.rumbosur.org/armenios/kaiane/> (Erişim Tarihi: 04.10.2019)

³⁴³ <https://www.ugab.org.ar/ugab-buenos-aires/> (Erişim Tarihi: 04.10.2019)

Yemekleri (Cena de los Viernes) düzenlemektedirler. Bu etkinlikler sırasında Ermeni aileler birbirlerini daha yakından tanımakta, ayrıca gecenin sonunda derneğe bağışlar toplanmaktadır. Son zamanlarda yoğun bir talep üzerine bu akşam yemekleri sadece Cumaları değil, Cumartesileri de düzenlenmeye başlamıştır. Bu akşam yemeği etkinliklerinde UGAB Arjantin okullarından Ermenistan'a geziler düzenlenmesi için bağışlar toplanmaktadır. Yıllık ortalama 600 çocuk etkinliklerde toplanan bağışlar sayesinde Ermenistan'a gidip Ermeni kültürünü yakından inceleme şansı elde etmektedir.

UGAB Arjantin ofislerinde kadınlar da topluluğun sosyal hayatına can katan ana damarlardan biridir. Topluluk için birçok etkinliğe imza atan UGAB'ın Arjantin Kadın Kolları 2009 yılı Nisan ayında *Tarihi Lezzetler (Sabores con Historia)* adlı yeni yemek kitabını yayımlamış ve ilk baskısını da hızla satmışlardır. Bu kitapta Ermeni milli yemekleri ve tarifeleri yer almıştır. Kadın kolları Arjantinliler ve oradaki Ermeniler için ayrıca yemek pişirme dersleri de vermektedirler. *UGAB Kadın Kolları Sinema Bölümü* de film meraklılarını sık sık bir araya getirerek faaliyet göstermektedir.³⁴⁴

UGAB Arjantin'de birçok kültürel etkinlikler yapmaktadır. Örnek olarak *Mega Evento Cultural*'ı gösterebiliriz. İspanyolca "Çok büyük kültürel etkinlik" anlamına gelen "*Mega Evento Cultural*" 2005 yılından itibaren düzenlenmektedir. Eylül 2005'te Buenos Aires Fuar Merkezi'nde gerçekleşen gösteride yaklaşık 4 bin kişi, 500'e yakın dans ve müzik sanatçısını izlemek için toplanmıştır. Buenos Aires Belediyesi ve Ermenistan Cumhuriyeti Büyükelçiliği himayesinde düzenlenen ve yerel UGAB şubesi tarafından organize edilen bu program, Latin Amerika'daki tüm Ermeni kültür gruplarını (UGAB-Arjantin, Brezilya ve Uruguay şubelerini) ilk kez bir araya getirmiştir. Megaevento'nun dünyada tanınırlığını artırmak için UGAB, tarihinde ilk

³⁴⁴ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1350496041agbuaboutbiennial1011english.pdf s.32 (Erişim Tarihi: 20.08.2018)

defa web teknolojisini kullanarak canlı yayın yapmıştır. UGAB tarafından ilk defa canlı yayınlanan bu gösteriyi bin kişi çevrimiçi izlemiştir.³⁴⁵

Mayıs 2011’de UGAB Buenos Aires Şubesi’nin kuruluşunun 100. yıldönümü kutlamalarında tüm Ermenilerin Katolikosu ve UGAB Başkan Yardımcısı Sinan Sinanian’ın da bulunduğu 500’e yakın teşkilat üyesi ve birçok yerli ve yabancı konuk bir araya gelmiştir. Gecede Merkez Kurulu üyesi ve Buenos Aires bölgesi başkanı Ruben Kechichian’ın huzurunda UGAB’a uzun süredir hizmet verdikleri için birçok kişiye (Rosit Yousoufian, Roberto Malkhassian ve Haroutiun Sarafian) madalyalar verilmiştir. 2011 Ekiminde dernek, “Buenos Aires Ermeni Festivalini Kutluyor” başlıklı şenliklerde 15 bin kişinin katılmasında aktif bir rol oynamıştır. Festivalde Kanada-Ermeni orkestra şefi Lori Antounian tarafından yönetilen yerel bir senfoni orkestrasının yanı sıra Ermeni melodileriyle Ermeni bestecisi Ara Gevorgyan damgasını vurmuştur. Hemen hemen tüm alt komitelerin yüzlerce UGAB üyesi onlar için önemli olan bu festivalde gönüllü olmuşlardır. UGAB Buenos Aires Şubesi, Mart 2011’de “*Sinema ve Bağımsız TV’nin İlk Günleri*” başlıklı üç gün süren film etkinliklerine de destek vermiştir.

Tiyatro ve sanata büyük önem veren Ermeniler yaşadıkları bölgelerde her zaman küçükte olsa bir tiyatro topluluğu kurarak kendi edebi kültürlerini devam ettirmekte başarılı olmuşlardır. Bu sebeple Buenos Aires’teki UGAB Marie Manoogian Enstitüsü ve Kaliforniya’daki UGAB Manoogian-Demirdjian Okulu arasındaki yıllık değişim sırasında ilk defa bir tiyatro topluluğunun kurulması fikri ortaya atılmış ve 2011 yılında, UGAB Buenos Aires Şubesi tarafından, *Krikor Satamian Tiyatro Topluluğu* kurulmuştur. Bu topluluk Ermenilerin tiyatro kültürünü yeniden canlandırmak ve Arjantin Ermeni cemaatinde Ermeni Edebiyatı bilincini genişletmek amacı

³⁴⁵ https://www.abebooks.com/servlet/BookDetailsPL?bi=15842141699&searchurl=sortby%3D17%26an%3Dstepan%2Bnorair%2Bchahinian&cm_sp=snippet-_srp1-_title2 (Erişim Tarihi: 20.08.2018)

taşıymaktaydı. Topluluk 2012 yılında İngiliz oyuncu ve yazar Ray Cooney'in 3 eserini Ermeniceye uyarlayarak sahneye çıkmıştır. Buenos Aires'teki Krikor Satamian tiyatro topluluğu 2013 yılında Osmanlı Ermeni hicivci Yervant Oadian'ın *Aşk ve Kahkaha (Ser yev Dzidzagħ)* adlı oyununu sunmuştur. Tiyatro konserinden edinilen gelirler Suriye için UGAB İnsani Yardım Vakfı'na gönderilmiştir.

30 Kasım 2017'de, Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te, Ermeni soykırımı konulu "*Nisan Senfonisi*"³⁴⁶ başlıklı film gösterime girmiştir. Film, sözde Ermeni soykırımının 100. yıldönümüne ithaf edilmiştir. Ayrıca, Arjantin'de başlayan ve insan haklarına adanan 16. Uluslararası Film Festivalinde (FİDH) "Ermeni soykırımı" konulu "*Focus on Armenia*" başlıklı film gösterilmiş, yönetmenliği Karoline Karapetyan'ın yaptığı filmde "soykırım"ın sonuçları anlatılmıştır.

2013 senesinde UGAB, Buenos Aires'te Ermeni festivalini kutlamıştır. Şenliklerde Ermeni yemek standları açılmış, yerli ve yabancı koro ve dans grupları sahneye çıkmış, Buenos Aires şehrinin Senfonik Orkestrası, Ermenilerin Sovyetler Birliği'ndeki önemli müzisyenlerinden biri olan Aram Khachaturian'ın bestelerini çalmıştır. Aynı yıl UGAB Buenos Aires Derneği Gomidas Vartabed'in³⁴⁷ onuruna da bir konser düzenlemiş ve konserden elde edilen tüm gelirler Suriye'deki Ermeniler için UGAB İnsani Yardım Fonuna bağışlanmıştır.³⁴⁸

2015'te, UGAB Buenos Aires Şubesi, Roma Katolik Papası Francis için sözde Ermeni soykırımını tanıma konusundaki savunuculuğundan ötürü Metropolitan Katolik

³⁴⁶ Theresa Saporetti ve Claudio Remedi'nin yönetmenliğini yaptığı filmi Ermenilerin 2015 yılında Soykırımı'nın 100. yıldönümüne hazırlık çalışmalarını Buenos Aires Ermeni toplumunun Yerevan ile nasıl işbirliği yaptığını anlatıyor.

³⁴⁷ 1869-1935 yıllarında yaşamış Kütahya doğumlu Gomidas, Ermeni milli müzik okulunun kurucusu sayılan bir Ermeni rahibi, müzikolog, besteci, aranjör, şarkıcı ve koro şefiydi. 1935 yılında Pariste ölmüştür. <http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=6534> (Erişim Tarihi: 05.09.2019)

³⁴⁸ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1429017587agbuaboutbiennial1013english.pdf s.4 (Erişim Tarihi: 04.08.2019)

Katedrali'nde aşai rabbani ayini ³⁴⁹düzenlemiştir. Ayin, Buenos Aires Başpiskoposu Kardinal Mario Poli tarafından yönetilmiş ve Ermeni rahipleri tarafından kutlanmıştır. Diana Kaprielian Sarafian'ın yönettiği, özellikle de anma törenleri için düzenlenen “Yüzüncü Yıl için 100 Ses” (100 Voces Para El Centenario) Korosu ayin sırasında şarkılar söylemiştir. Aynı yıl UGAB Buenos Aires Şubesi ayrıca *Ermeni Kültürü Haftası* düzenlemiş ve yüzlerce misafiri UGAB Kadın Kolları Komitesi'nin yemeklerini tatmaları için ağırlamıştır. Festivale Ermenistan, Gürcistan ve Lübnan'ın büyükelçiliklerinden de temsilciler katılmıştır. Etkinlik, Ermeni mutfağının gelenek ve göreneklerini korumayı amaçlamıştır.³⁵⁰

4.3.2 UGAB-Kordoba Şubesi Faaliyetleri

1985 yılında kurulan UGAB Kordoba Şubesi, Ekim 2010'da merkezin açılmasının 25. yıldönümünü kutlamıştır. Kordoba şubesi her yıl 4-10 yaş arası çocukları toplayıp onları yaz kampına götürmektedir. “*Colonia de Vacaciones*” adı verilen kampta Ermeni gençler ve çocuklar için yüzme havuzu, su sporları vs. gibi aktivitelerle hizmet verilmektedir. Şube, gençler için Ermenistan'a geziler düzenliyor ve bu gezilerin finansmanı hafta sonu yemek programlarında diaspora üyelerinden alınan ücretlerle karşılanmaktadır.

Sportif faaliyetlere özellikle Ermeniler önem vermektedirler. Aralık 2010'da UGAB Kordoba kadın voleybol takımı, yerel şampiyonluğu kazanmıştır. 2013 yılında UGAB Kordoba Şubesi Brezilya'da düzenlenen UGAB Güney Amerika Olimpiyat Oyunları'na katılmıştır. Olimpiyatlarda Ermeni dilinde dersler de dâhil olmak üzere çeşitli spor aktiviteleri (basketbol, futbol, voleybol vb.) düzenlenmiştir. Etkinlikte ayrıca Ermenistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı onuruna bir anma töreni, “*Ermenistan'a*

³⁴⁹ Son akşam yemeği anlamına gelen, Hristiyanlarca rabbin sofrası şeklinde ifade edilen dini ritüel.

³⁵⁰ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1478682033Biennial_Report_20142015__ENGLISH.pdf
(Erişim Tarihi: 05.10.2018)

seyahat ederken” isminde bir konferans ve Gomidas Vartabed onuruna bir konser verilmiştir. Topluluk ayrıca 2012-2013 yıllarında da *Ugabitos* çocuk grubundan 4-12 yaş arası çocuklara destek vermeye ve çocuklar için *Colonia de Vacaciones*-yaz kampları düzenlemeye devam etmiştir. 2014 yılından itibaren UGAB Kordoba Merkezi’nde *Ermeni Mutfağı* günleri düzenlenmektedir. Bu günlerde topluluk üyeleri yüzlerce yerli Arjantinli için Ermeni yemekleri hazırlamakta, Ermeni mutfağı ile Kordobalıları tanıştırmaktadır. 2015 yılında şube, Berge Setrakian Merkezi’ndeki Çocuk Bayramı’nı kutlamıştır. Kutlamalarda yerel topluluğu kültürel ve eğitimsel etkinliklere katmanın yolları konusu da incelenmiştir.³⁵¹

Ermeni Hayırseverler Birliği, Kordoba’da 30 Mart 2009 tarihinde, Brezilya Sao Paulo doğumlu 4. kuşak bir Ermeni olan Stepan Norair Chahinian’ın *Expo Armenia* adlı bir fotoğraf sergisine destekte bulunmuştur. Sao Paulo’dan Arjantin’e gelen sergiye ilgi yoğun olmuştur. Sergide Chahinian’ın Anadolu’da çektiği resimlere de yer verilmiştir.³⁵² Chahinian’ın ayrıca yayınladığı “*The power of emptiness: Talking with Stones*” fotoğraf albümü kitabı 2015 senesinde İstanbul Aras Yayıncılık’ta “*Boşluğun gücü: Tarihi Ermenistan’da taşlarla konuşmak*” başlığı altında Türkçeye de çevrilmiş ve yayımlanmıştır.³⁵³

4.4. UGAB-Brezilya Sao Paulo Şubesi

Latin Amerika’da UGAB’ın en yoğun faaliyette bulunduğu ülkelerden biri de Brezilya’dır. 40 Binden fazla Ermeni nüfusuyla Brezilya, UGAB için önemli sayılan ülkelerden birisidir. 1964 yılından itibaren faaliyet gösteren UGAB Sao Paulo Şubesi

³⁵¹ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1478682033Biennial_Report_20142015__ENGLISH.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2018)

³⁵² https://agbu.org/wp-content/files_mf/1349907883agbuaboutbiennial0809english.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2018)

³⁵³ https://www.abebbooks.com/servlet/BookDetailsPL?bi=15842141699&searchurl=sortby%3D17%26an%3Dstepan%2Bnorair%2Bchahinian&cm_sp=snippet-_srp1-_title2 (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

kurulduğu tarihten beri, çeşitli etkinliklerle “Ermeni Davası”nı Brezilya toplumuna göstermeye çalışmaktadır.

UGAB Brezilya’da son 15 yılda yüzlerce destekçisini bir araya getirerek moda gösterileri, öğle yemekleri, Anneler Günü öğle yemekleri ve dernek yıldönümü yemekleri gibi sayısız yıllık etkinliklerle karşımıza çıkmıştır. Bu etkinliklerde zaman zaman, hayatlarını “Ermeni Davası”na adanmış eski UGAB üyelerine madalyalar, sertifikalar ve plakeler verilmiş, onların Latin Amerika Ermenileri için yaptıkları hizmetler ödüllendirilmeye çalışılmıştır.³⁵⁴

Bu ödül törenlerine örnek olarak Ekim 2010 ve 2011’de yaklaşık bin üyesi ve destekçisiyle bir araya gelen dernek uzun süre bağlılıkları nedeniyle seçkin üyeleri ödüllendirmiştir. Derneğin hayırseverler üyelerinden, Hilda Diruhy Burmaian³⁵⁵ da etkinliğe davet edilenler sırasında olmuştur. Hanım Hilda Diruhy Burmaian’ın vefat eden eski eşi Varujan Burmaian uzun yıllar UGAB Sao Paulo Şube Başkanı olmuştur. Burmaian ailesi 2 milyar dolarlık servetleriyle Brezilya’nın en zengin Ermeni ailesi ünvanını taşımaktadırlar.

Brezilya’da yaşayan Ermeni kadınları da toplulukla yakından ilgilenmektedirler. Her yıl düzenli olarak yaz aylarında Sao Paulo Kadın Kolları Komitesi, yıllık moda gösterileri düzenlemektedir. Örneğin, 2011 Haziran’ında düzenlenen moda etkinliğine 350 kişi katılmıştır.

2011 yılında gerçekleşen 47. yıldönümü toplantısında, Sao Paulo Devlet Üniversitesi Rektör Yardımcısı Vahan Agopyan’a yaptığı hizmetlerden dolayı “Profesyonel Üstünlük Ödülü” verilmiştir. Yılın özel ödülü ise topluluk üyelerinden hayırsever Mr. André Kissajikian’a taktim edilmiştir. Konuklar, *Dünya Barış Konseri*

³⁵⁴ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1349907883agbuaboutbiennial0809english.pdf (Erişim Tarihi: 03.10.2018)

³⁵⁵ <https://agbu.org/news-item/agbu-sao-paulo-celebrates-46th-anniversary/> (Erişim Tarihi: 15.10.2018)

serisinin bir parçası olarak Latin Amerika'yı dolaşan uluslararası tanınmış Ermeni besteci Ara Gevorgyan'ın eserlerini dinlemişlerdir.

2012 yılında UGAB Sao Paulo Şubesi Brezilya toplumundan önemli isimlerle 48. kuruluş yıldönümünü kutlamıştır. Etkinlikte, Ermeni topluluğunun güçlendirilmesindeki rolü nedeniyle Osasco Ermeni Derneği Başkanı Ari Geudjenian'e "Yılın Kişisi Ödülü" verilmiştir. UGAB Brezilya'nın kurucu üyelerinden Benjamin Distchekekenian de onurlandırılanlar arasında olmuştur. Distchenekian, Brezilyalı Ermeniler için eğitim fırsatları yaradan, sosyal refahı ilerletmek isteyen birisidir.³⁵⁶

2014 Yılında UGAB Sao Paulo Şubesi 50. Yıldönümünü kutlamıştır. Kutlamalar Ermenistan Cumhuriyeti'nin Brezilya Büyükelçisi Ashot Galoyan da dâhil olmak üzere, bir araya gelen 400 misafirin katılımıyla gerçekleştirmiştir. Kutlama sırasında Dr. Antranik Kassadjikian, "*UGAB 2014 yılının insanı*" ödülüne laik görülmüştür. 2015 yılında, UGAB programlarından elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı, *UGAB Suriyeli Ermeniler için Acil Yardım Fonu*'na verilmiştir. Aynı yıl, UGAB Brezilya yöneticilerinin yoğun çabalarıyla 24 Nisan'ı "Ermeni Soykırımı'nın Tanınması ve Anılması Günü" çağırısını Sao Paulo Eyaleti'nin Yasama Meclisi 1266 No'lu önergeyle kabul etmiştir. Yasama önergesinin kabulü sebebiyle UGAB Brezilya Şubesi, Sao Paulo Eyaleti Yasama Meclisinin bazı önemli isimlerini ödüllendirmiştir. Ödüllendirilenler içerisinde Fernando Capez ve malum önergenin yazarı Pedro Tobias de olmuştur.³⁵⁷

4.5. UGAB Uruguay Montevideo Şubesi ve Grung Polifonik Koro Grubu

Ermeni Diasporası Uruguay'da birçok başarıya imza atmıştır. Uruguay coğrafyası Ermeniler için özel bir öneme sahiptir. Ülkedeki etkin diaspora teşkilatlarından biri sayılan UGAB'ın Montevideo Şubesi 1939 yılında kurulmuştur.

³⁵⁶ <https://agbu.org/news-item/agbu-sao-paulo-celebrates-46th-anniversary/> (Erişim Tarihi: 15.10.2018)

³⁵⁷ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1478682033Biennial_Report_20142015__ENGLISH.pdf (Erişim Tarihi: 15.10.2018)

UGAB Montevideo’da 15 binden fazla Ermeni’ye hizmet vermektedir. Teşkilat 80 yıla yakın bir zamandır ki, Uruguay toplumunu ciddi bir şekilde etkilemektedir. Özellikle eğitim sektörüne yatırım yapan UGAB, 1970-1975 yılları arasında, Uruguay’da iki bölgede bir eğitim merkezi kurmuştur: İlk önce tamamlanan okula, UGAB’ın kurucusu Boghos Nubar Paşa’nın onuruna *Nubarian İlköğretim Okulu*, ardından yapımı sonlanan ikinci okula ise UGAB eski başkanının onuruna *Alex Manoogian Lisesi* isimleri verilmiştir.

2010 senesinde 300’den fazla öğrencinin katılımıyla 40. yıldönümünü bir dizi kültürel etkinlik ve öğrenci performansıyla kutlayan Nubarian Okulu, Montevideo Belediyesi Konseyinin desteğiyle etkinliklerini belediye binasında düzenlemiştir. Etkinliğe Uruguay’ın önemli Ermeni isimleri de katılmıştır.

Uruguay Montevideo Nubarian-Manoogian Okulu 2015 yılında, yıllık sanat festivalini şehirdeki Galpón Tiyatrosu’nda gerçekleştirmiştir. 800’den fazla insanı ağırlayan festival, Latin Amerika’da Sözde Ermeni soykırımının yüzüncü yılına ithaf edilen ilk etkinlik olduğu için bu tez çalışmasında hakkında kısa bir bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Festivalde Ermenice, İspanyolca ve İngilizcede şarkı ve danslara da yer verilmiş, etkinlikte ayrıca 6. sınıf öğrencileri tarafından bir film sunumu da gerçekleştirilmiştir. Filmde, Ermenilerin Uruguay’a gelişlerinin ardından mülteci kamplarında ve yetimhanelerde nasıl hayatta kaldıkları, sözde soykırım tarihi, kurtulanların açıklamaları ve fotoğraflar aracılığıyla anlatılmıştır. Film ilk defa 6. sınıf öğrencilerinin Buenos Aires’teki UGAB Marie Manoogian Enstitüsünde yaptıkları değişim ziyareti sırasında izleyicilere sunulmuştur.

2015 yılında, UGAB Montevideo Şubesi, Montevideo Belediyesi, Montevideo Kültür Merkezi ve Uruguay Ermeni Kültür Derneği hep birlikte “*100 Yıllık Soykırım, Uruguay ve Ermeniler Tarih Yazıyor*” (*A Cien Años del Genocidio, Uruguay y Los*

Armenios Hacén Historia) başlıklı bir fotoğraf sergisinin açılışını gerçekleştirmişlerdir. Sergide Uruguay'daki Ermeni topluluğunun 100 yıllık tarihi, göçmen aileleri tarafından sağlanan fotoğraflar ve tarihi kayıtlar gösterilmiştir.

Aynı yıl, Uruguay'da tanınmış bir gazeteci ve televizyon yayıncısı olan UGAB Montevideo yetkilisi Sebastian Beltrame, sözde Ermeni soykırımının 100. Yılı, UGAB ve Ermenistan Cumhuriyeti ile ilgili beş programı filme almak üzere Erivan'da düzenlenen 88. Genel Kurul toplantısına katılmıştır. Yaptığı belgesel Uruguay Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından kültürel açıdan büyük ölçüde faydalı kabul edilmiştir. Turizm ve Spor Bakanlığınca Sebastian'ın filminin turizme fayda sağladığını belirtmiştir.

Grung Polifonik Koro Grubu (Montevideo)

Montevideo Ermenilerinin en çok sevdiği gruplardan birisi de UGAB Grung Korosu'dur. 1993'te sadece 12 üye ile kurulan Grung Korosu'nun ilk yönetmeni Alvaro Hagopian olmuştur.³⁵⁸ Orkestra şefi Hagopian da dâhil olmak üzere hazırda 35 üyeden ibaret Grung Polifonik Korosu'nun bütün üyeleri tamamen Nubarian ve Alex Manoogian Lisesi mezunlarından oluşmaktadır. Yıllar boyunca Grung, Uruguay'ın önde gelen birçok sahnesinde konserler vermiştir. Ermeni-Uruguay topluluğu dışında da geniş bir ün kazanan grup, litürjik, folklorik, klasik ve melodik şarkılar da dâhil olmak üzere geniş bir repertuara sahiptir. Grung Başkanı Hagop Chamikian'dır.³⁵⁹ Koro grubunun kurulmasında UGAB Montevideo Şubesi'nin özel bir önemi olmuştur. 7 Kasım 2008'de, 15. yıldönümünü özellikle klasik, folklorik ve litürjik şarkıların yer aldığı geniş bir repertuarla kutlayan grup 2008 ve 2009 yılları boyunca başkentin önde

³⁵⁸ Alvaro Hagopian, Montevideo Filarmoni Orkestrasının şefidir. Ayrıca Kordoba Dans Grubu "Ararat"(UGAB) ve Uruguay'daki Ermenistan Ulusal Merkezi "Gayane" Dans Grubunu da çalıştırmaktadır.

³⁵⁹ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1350496041agbuaboutbiennial1011english.pdf s. 32. (Erişim Tarihi: 05.11.2018)

gelen sahnelerinde yüzlerce müzik meraklılarına konserler vermiştir.³⁶⁰ Grung Korosu sadece Latin Amerika’da konserler vermekle kalmamış 2011 yılının Nisan ve Mayıs aylarında UGAB Montevideo Şubesi’nin ve Ermenistan’ın Diaspora Bakanlığı’nın girişimleriyle iki hafta boyunca Ermenistan’da konserler vermişler. Bu onların Ermenistan’da gerçekleştirdikleri ilk konser olmuştur. Montevideo’daki UGAB Nubarian Manoogian Okulu’nun mezunu olan Maestro Alvaro Hagopian yönetmenliği altında, ilk performans Erivan’ın merkezindeki Arno Babajanian Konser Salonu’nda “*Vatan*”a başlığı altında gerçekleşmiştir. İkinci konserlerini Ermenistan Gümrü’de gerçekleştiren Grung Korosu, Ekim 2011’de Montevideo’da Ara Gevorgyan’ın Latin Amerika’daki Dünya Barışı turu konserinde ona eşlik etmiştir.

2013 yılında, Montevideo’da Grung Korosu’nun performansıylar UGAB Nubarian-Manoogian Okulu’nun 40. yılı kutlanmıştır. Etkinlik kapsamında öğrenciler 2053 yılında açılacak resim, mektup, okul kıyafeti ve diğer hatıralarla dolu bir zaman kapsülü gömmüşlerdir.

2014 yılında Grung Polifonik Korosu, şarkılarıyla “*Hacelo por Kessab*”³⁶¹ (Kesab için bir şeyler yap) etkinliğine katılmışlardır. Etkinlikten elde edilen bağışlar, 2014 baharında Kesab’tan ayrılmak zorunda kalan Suriye Ermeni ailelerine yardım etmek için kullanılmıştır. Belirtmekte fayda vardır ki, Suriye’den ayrılmak zorunda kalan Ermenilerin büyük bir bölümünü, Ermenistan Devleti işgal altında tuttıkları Dağlık Karabağ’a yerleştirmişlerdir.

³⁶⁰ https://agbu.org/wp-content/files_mf/1349907883agbuaboutbiennial0809english.pdf (Erişim Tarihi: 05.11.2018)

³⁶¹ Kesab Ermenilerin çoğunlukla yaşadığı Suriye’nin Lazkiye bölgesinden 59 km kuzeyde Türkiye sınırında yerleşen bir kasabadır. Kel Dağı’nın eteğinde konuşlanmış olan kasabanın 2004’te nüfusu 1.754 olarak sayılmıştır. Çevresindeki köylerle beraber toplam nüfusu 2.500 olan Kesab, Kilikya Krallığı döneminden beri Ermenilerin yerleşik olduğu bir kasaba olmuştur. Kasabadaki Ermeniler bölgeye Antakya bölgesinden gelmiştir. Mart 2014’te Suriye İç Savaşı sırasında kasaba muhaliflerin eline geçmiştir. Ermeni mülkleri yağmalanmış, çoğu Ermeni bu sebeple Lazkiye’ye kaçmışlardır. Bölge Suriye Ordusu tarafından Haziran 2014’te yeniden ele geçirildiyse de, Ermenilerin çoğu güvenlik kaygısı sebebiyle kasabaya geri dönmemiştir.

Grung Polifonik Korosu, 2015 yılında, Montevideo’da tehcirin yüzüncü yılına özel, kemancı Matías Craciun ile bir konser vermiştir. Uruguay Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından konserin önemi kültürel olarak yüksek kıymetlendirilmiştir.

Sonuç olarak UGAB’ın faaliyetleri incelendiği zaman propagandayı çok iyi kullanarak kendi doğrularını içtenlikle ve inanarak her yerde anlatmaya çalıştıkları görülmektedir. 1915 olaylarını özellikle sanatın estetik açısını kullanarak ve abartarak anlatmaya çalışan UGAB’ın faaliyetleri, Batı toplumunda Ermeni iddialarının gerçek olarak görülüp desteklenmesine yol açmıştır. Oluşturdukları “soykırım” projesi çerçevesinde toplumsal belleklerini yeniden kurmaya çalışan diasporanın, buna uygun olarak ürettiği yeni bilgi ve imgeleri bu belleğe yerleştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Türkiye’ye ve Azerbaycan’a karşı yürütülen psikolojik savaşa destek veren diaspora, kültürel faaliyetlerinin hepsinde Türklerin Ermenilere “soykırım” yaptığını ve Ermenilerin göçettikleri ülkelerde çektikleri eziyetlerin tek suçlusunun Türkler olduğu söyleyerek, bu şekilde propaganda faaliyeti yapmakta ve kamuoyu oluşturmaktadırlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ TERÖRÜ VE ERMENİSTAN-DİASPORA İLİŞKİLERİ

Ermeni meselesi uzun yıllar büyük devletler tarafından Türkiye'nin zayıflatılması amacına hizmet etmiştir. Batı kapitalizmi Orta Doğu'ya günümüz dünyasında olduğu gibi geçmişte de bir takım saldırılar gerçekleştirmiş, kendi güvenlikleri tehdit edildiği bir anda ise Ermeni meselesini kullanma yoluna gitmişlerdir.

Son yıllarda bazı devletlerin 1915 Ermeni olaylarını soykırım olarak nitelendirerek, 24 Nisan gününü anma günü ilan ettikleri ve Türkiye'yi kendi tarihiyle hesaplaşmaya çağırarak soykırımı tanımaya yönelik kararlar aldıkları ve inkâr edenleri cezalandırmak üzere yasalar çıkarttıkları gözlemlenmektedir.

Olayların üzerinden iki dünya savaşı ve yüz yıllık bir süre geçmiştir. Sevr Antlaşması, muhatabı olan Osmanlı Devleti ile birlikte tarihin tozlu sayfalarına karışmış ve yerini alan Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları ile sorunu kesin çözüme kavuşturmuştur. Lozan Antlaşması ile birlikte ise Türkiye Cumhuriyeti'nin önünde yeni bir sayfa açılmıştır. Ermenistan'ın bu antlaşmaları yok sayarak, Sevr Antlaşması'na dayalı iddia ve taleplerini sürdürmesinin pek bir anlamı kalmamış ve kendilerine bir şey kazandırması mümkün değildir.³⁶²

Bu bölümde Ermeni siyasal hareketleri, 20. yüzyılda küresel düzeyde Ermeni terör faaliyetleri, ayrıca Latin Amerika ülkelerinde kabul edilmiş sözde soykırım yasa tasarıları ve Türk karşıtı faaliyetlerin önüne geçmek için Türkiye Cumhuriyeti'nin geçmişte yaptığı ve gelecekte yapması gereken önlemlere kısaca değinilmiştir.

³⁶² Şeref Ünal, **Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, s. 503.

1. ERMENİ SİYASAL HAREKETLERİ

Ermeni Diasporası coğrafi olarak Rusya Federasyonu, Orta Doğu, Avrupa ve Latin Amerika'nın da dâhil olduğu geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu coğrafyalarda sürekli Ermeni iddialarını gündeme getiren diaspora, siyasi olarak heterojen yapıdadır.

19. Yüzyılda gelişen siyasi olaylardan etkilenen Ermeni toplumu 3 siyasi görüş üzerinde yoğunlaşarak, partileşme sürecine gitmiştir. Bunlar sırasıyla: sosyal demokrat-Hınçaklar, muhafazakâr milliyetçi-Taşnaklar ve liberal demokrat-Ramgavarlar olarak anlatılabilir.³⁶³

Ermeni Diasporası, çıkarları doğrultusunda bazı siyasi akımları destekleyerek fayda sağlamaya çalışmışlardır. 1909 yılında Ermeniler Taşnak Kongrelerinin birinde Jön Türklerle iş birliği yapmaya anlaşılmış, hatta Osmanlının bütünlüğü için bağımsızlık söylentilerinden vazgeçilmesine bile karar vermişlerdir. Fakat Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'nda aldığı yenilgiler ve bölgede çıkarları olan büyük devletlerin propogandası Ermenilerin yeniden Rusya'nın etkisi altına girmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti parçalanırken Ermeniler de Balkanlarda olduğu gibi kendi devletlerini kuracaklarına inanarak tüm güçleriyle Rusların yanında Türklere karşı savaşmışlardır.³⁶⁴ İlk olarak kendileriyle ilgilenenler Ruslar olduğu için Marksist prensipler doğrultusunda örgütlenen Ermeniler ilerleyen zamanlarda ise emperyalist bir devlet olan İngiltere'ye ardından da kapitalist ABD'ye yaklaşmıştır. Ermeni Diasporası bugün de Ermenistan'da yaşayan Ermenilerin sorunlarını bilmeden bulundukları coğrafyalarda bu sorunları çözebileceklerini düşünmektedirler.

³⁶³ Eduard Melkonian, "Imported Politics: Diaspora Political Parties in Armenia's Domestic Landscape", **Identities, Ideologies and Institutions: A Decade of Insight into the Caucasus -2001-2011**, s. 80.

³⁶⁴ Hasan Köni, Jeopolitik Oyunlar: Ermenistan, Türkiye ve Büyük Güçler, **Tesam Akademisi Dergisi**, Ocak, 2015, s. 247.

1.1. Ermeni Devrimci Hareketi'nde Milliyetçilik ve Sosyalizm

Ermeni milliyetçiliği, çokuluslu imparatorlukların sınırlarında yaşayan ve uzak kolonilere yayılmış bir azınlığın milliyetçiliği olmuştur. Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşanan devrimlerin ve Balkan ayaklanmalarının etkisi altında, Ermeni siyasal düşüncesi çağdaşlaşma eğilimleri göstermiş, Millet ve Halk fikri yavaş yavaş doğmuştur. 1887'den 1921 yılına kadar, Ermeni kurtuluş hareketi içinde sosyalizm milliyetçilikle bir bütün halinde olmuştur. Kafkasya Ermenileri, milli hareketlerinin evrimine ilk önce sosyalizmi daha sonra ise Marksizm'i katmışlardır. Lakin Marksizm Ermeniler arasında nispeten yavaş ilerleyerek ancak Ermenistan'ın Sovyetler Birliği içine alınmasından sonra resmi ideoloji olarak zorla kabul ettirilmiştir. Kafkasya Ermenileri Ermeni Sorunu'nu çözmek için Pan-Ermeni teşkilatları kurarak Transkafkasya'dan İran'a ve Osmanlı Devleti'ne doğru gelişen devrimci çevrelere katılmışlardır. Ermeni milliyetçileri tarihi devrimlerden dersler çıkartarak milli bir halk ayaklanması olduğu takdirde zaferin kaçınılmaz olacağı sonucunu çıkarmaktaydılar.³⁶⁵

Yüzyıllar boyunca uluslararası ticaretin kesişme noktalarında bulunan Ermeniler küçük fakat çok zengin bir Ermeni burjuvazisi oluşturmuşlardır. Bu burjuvazinin sınırlarına 19. yüzyılın sonlarına doğru Transkafkasya'nı da eklemek mümkündür. Bakü'de sanayi usulüyle petrol çıkarılmaya başladıktan sonra Ermeni burjuvazisi bölgedeki Nobeller ve Rotchschildler'le rekabet edebilecek bir düzeye gelmişlerdir. 1850'den 1872'ye kadar Mirzoev ve Gukasov ailelerinin Bakü petroleri üzerinde fiili bir tekel sahibi oldukları ve uluslararası düzeyde pazarlanmasına etkinlik gösterdikleri bu bölgede Ermeniler öncü konumdaydılar. Petrolden gelen gelirler hesabına Liazanov, Gukasov, Mantaşev ve diğerlerinin servetleri efsaneleşmişti.³⁶⁶

³⁶⁵ Annaide Ter Minassian, **Ermeni Devrimci Hareketin de Milliyetçilik ve Sosyalizm (1887-1912)**, İletişim Yayınları, 2012, s. 9-11.

³⁶⁶ Annaide Ter Minassian, a.g.e., s. 45.

Ermeni işçi sınıfı da ne Anadolu'dan ne de şimdiki Ermenistan topraklarından çıkmıştır. Bu sınıf Ermenilerin yoğun yaşadığı köylük bölgelerden uzakta, Transkafkasya'nın endüstriyel merkezleri Bakü, Tiflis ve Batum'da oluşmuştur. Bu dönemde Ermeni Kilisesi de derin bir bunalım geçirmekteydi. Sayıları çok olmayan rahipler siyasal ve kültürel tekellerinin yeni ortaya çıkan laik bir aydınlar sınıfınca tehdit edildiğini anlamışlardı. Ermeni toplumunun dünyanın dört bir yanına saçılmışlığı ve köy dünyası ile diaspora burjuvazisi arasındaki derinleşen uçurum, siyasal sınırların yaratmış olduğu bölünmeleri büyütmüş ve Ermeni Devrimci hareketinin özgün niteliklerini belirlemişti. Ermeniler Kafkasya'da yaşayan Ermeni ulusunun değişik kesimlerinden adeta bir haçlı seferi düzenleyerek toplumsal sınıflar arasındaki tarihi süreçte kopmuş olan bağları yeniden kurma arzusundaydılar.³⁶⁷

Ermeni din adamlarınca da desteklenen Ermeni burjuvazisi başlarda Ermeni devrimcilerine karşı çıkmışlardır. Bir diaspora sınıfı olarak Osmanlı, İran ve Çarlık Rusyası boyunca ticaretle uğraşüyor ve ticaret yollarından uzaklarda yaşayan Ermenilerle pek ilgilenmiyorlardı. Yaşadıkları devletlerden tek istedikleri şey ise sadece ıslahattı. Devrimci Ermeni Harekatı ise kendi mücadelelerine devam etmek için gerekli kaynakları terorizme başvurarak burjuvaziden elde etmekteydi. Fakat tam da o sıralar, Ermeni Kilisesi'nin malına mülküne el koyan bir Rus Hükûmeti kararnamesinin çıkarılması, Kafkaslar'da keskin bir milliyetçilik tepkisi doğurmuştur.³⁶⁸

20. Yüzyılın başına kadar, Ermeni devrimi tümüyle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yönelmişti ve Kafkasya'daki Ermeniler Rus otokratisine başkaldırmaya hiç niyetli görünmüyorlardı. Ermeni siyasi tarihine iki ortak devrimci örgütünü veren, Kafkasya aydınları olmuşlardır. 1887'de Cenevre'de kurulan Hınçak Partisi ve 1890'da Tiflis'te kurulan Taşnak Partisi Ermeni siyasal hayatında derin izler bırakmışlardır. 1840'larda

³⁶⁷ Annaide Ter Minassian, a.g.e., s. 14-15.

³⁶⁸ R. Luxemburg, The Natioal Struggles in Turkey and Social Democracy, **Sacheche Arbeiterzeitung**, S.234, 235, Gesammelte Werke, Berlin, 1970.

ve 1850’lerde oluşan ilk aydınlar kuşağı ya ailelerinin desteğiyle ya da burslu bir şekilde Transkafkasya’dan ayrılarak Rusya ve ya Avrupa Üniversitelerine gitmekteydiler. Yurtdışında eğitim almış bu insanlar demokratik ve uygar bir toplumun yaratılmasına özeniyorlardı. 1885 ve 1897 yıllarında bölgedeki Ermeni okullarının kapatılması sonucu Ermeniler, Rus gimnazyumlarında ve öğretmen okullarında yetişmeye başlamış ve Kafkasya’da üniversite olmadığı için, yüksek öğretimlerini Moskova, St. Petersburg, Leipzig, Berlin ve Cenevre üniversitelerinde alarak Rus aydınlarıyla aynı populist ve Marksist evrelerden geçmişlerdir.³⁶⁹

1887’de kendilerini Marksist olarak kabul eden 6 Ermeni genç öğrenci tarafından Cenevre’de Hınçakyan Sosyal Demokrat Partisi kurulmuştur. Hınçakyan ve Taşnaksutyun partileri sosyolojik olarak özdeşlerdi. Zaten “Ermeni Sorunu”na sosyalizm kavramını ilk getirenler Kafkasya Hınçaklarıydı. Amaçları Türkiye Ermenilerinin savunulması ve kurtarılmasıydı. Hınçak siyasal düşüncüsü “devrim”, “özgürlük”, “yoksuluk”, “despotluk”, “barbarlık” ve “sosyalizm” gibi kelimelerle abartılı laf kalabalığı içerisinde boğuluyor ve bu kelimeleri sanki sihirli birer sözler gibi durmadan tekrarlamaktaydı.

Taşnaklar ve Hınçaklar “Ermeni Devrimi”ni Avrupa diplomasisini harekete geçirmek ve “Ermeni Sorunu”na siyasal çözüm getirmek için bir araç olarak görmekteydiler. Her iki örgüt 1890-1891 yılları arasında birleşmeyi deneseler de, kısa bir süre sonra yolları ayrılmış ve o günden beri bir birleriyle paralel eylemlere girişmişlerdir.³⁷⁰ Bu paralellik 20. yüzyılda Latin Amerika’nın Arjantin, Uruguay ve Brezilya gibi ülkelerinde de yaşanmıştır. Her iki örgüt kurdukları teşkilatlarla uzun bir dönem bir birlerine rakip olarak hareket etmişlerdir.

³⁶⁹ Annaide Ter Minassian, a.g.e., s. 21-22.

³⁷⁰ Khan Azad, **Bir Ermeni Devrimcisinin Anılarından**, Hairenik Amsagir, Boston, Mayıs, Haziran 1927-Mayıs, 1929.

1890'da Tiflis'te kurulan ve "Federasyon" anlamına gelen Taşnaksutyun Partisi, küçük Kafkasya Ermenilerinden ibaret devrimci grupların birleşmesiyle yaranmıştır. Taşnaklar da büyük devletlerin Ermeni hareketine yardım edeceğini düşünüyorlardı. Fakat 1890'lı yılların sonlarına doğru Hınçaklar gibi Taşnaklar da Avrupalı işçi ve sosyalistlerin desteğini kazanarak kendileriyle kapitalist Avrupa arasında bir mesafe koymaya çalıştılar. İkinci Enternasyonal tarafından tanınmak ve orada temsil edilmek Hınçak ve Taşnakların amaçları sırasındaydı. 1896'dan itibaren Taşnaklar İkinci Enternasyonal'in bütün kongrelerine katılmışlardır. Marx'la Engels'in Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne karşı mücadele etmektense, Rus Çarlığı'na karşı mücadele etmek gerektiği ile ilgili fikirlerine sadık kalan Avrupalı sosyalistlerin bir bölümü, Ermeni devrimcilerin Anadolu'da Rus yayılmacılığının ajanları olduğundan kuşkullanmışlardı.³⁷¹

Hınçak ve Taşnakların örgütlenme problemleri, ciddi bir şekilde kuramsal düşüncelerini engelleyerek, parti basınına popüler ve propagandif yazıların yayımlanmasına indirgemişti. Ermeniler, milliyetçilik savlarını Ermeni Edebiyatı'ndan, sosyalizm felsefesini ise Avrupa sosyalizminin Almanca, Fransızca ve Rusca klasiklerinin çevirilerinden elde etmekteydiler. Rus populizmi ise, Ermeni aydınların dünya görüşünü şekillendirerek eylem biçimlerini belirlemiştir. Ermeni entelijansiyası, Rus entelijansiyasının davranışlarını milli bir kalıba uyarlamıştı. Ermeni isyanları içine ne denli sosyalizm sokuşturulmaya çalışıldıysa da, milli bir hareket olarak gelişmiştir.

1905 Devrimi Transkafkasya'da alışılmadık bir şiddet iklimine yol açtı. 1907 sonuna kadar yaşanan şiddet olayları ve grev eylemleriyle başa çıkmada yetkililer çaresiz kalmışlardı. Aynı milliyetlerden insanların baş kaldırmaları bunların kendi aralarındaki çatışmalarla kısa sürede daha da karmaşılaşmıştı. Bu dönem Bakü'de Azerbaycan Türkleriyle Ermeniler arasında ciddi bir çatışma yaşanmıştır. Çatışmalar iki

³⁷¹ Luxemburg, a.g.m.

etnik grubun yan yana yaşadığı Transkafkasya'nın diğer şehir ve köylerine de sıçramıştı. Bu Ermeni-Türk savaşı bütün devrimcileri gafil avlayan Ermeni progromuyla (dinsel, etnik ve ya siyasi nedenlerle bir gruba karşı yapılan şiddet hareketleri) başlamıştır. Olaylar sırasında yüzbinlerce Azerbaycan Türkü katledilmiştir. Devrimcilerin büyük bir bölümü bu yaşanan olayları Kafkasya proleteryasının oluşturduğu çokuluslu orduyu bölmek için otokrasinin yaptığı hedef şaşırtma manevrası olarak yorumlamıştır. Yaptığı insanlık dışı eylemlerle Taşnakların Kafkasya'da Ermeni cemaatinin içinde başat bir parti olmuş ve otoriter bir hakem olarak kendisini topluluğa zorla kabul ettirmiştir. Ermeni cemaati bile Taşnakları Rus bürokrasisine alet olmakla, ırk ve din nefreti yaratmakla, milliyetçilik ve ırkçılık altında sınıf bilincini boğmakla, Kafkasya devrimci hareketini parçalamakla ve Ermeni burjuvazisine ait petrol kuyularını ve fabrikalarını savunarak kendi kasalarını doldurmakla suçlamışlardır. Kafkaslar'daki genel anarşiden yararlanarak, Taşnaklar kendi ordusu, polisi, mahkemeleri, cephanelikleri ve savaş kasası olan bir çeşit "ulusal devlet" haline geldiler. Önceleri korkudan Taşnakların kucağına atılan Ermeni burjuvazisi Ermeni kiliselerinin mallarının geri verilmesi yönünde isteklerini dile getirdiler. Ermeni liberaller de Taşnakların amaç ve yöntemlerini itici buldukları için partiden uzaklaşarak 1907'den sonra şiddetli bir biçimde Taşnak aleyhtarı oldular. Taşnakların diasporanın etkisiyle uluslararası bir boyutta yapılanması, terör ve savunma eylemleri Çarlık bürokrasisince gücünün gerçekte olduğundan çok daha büyük gözükmesine yol açtı. Bu sebeple Çarlık Rusyası Taşnaklarla sert bir biçimde hesaplaştı. Yaşanan olaylarla yakın ilişkileri bulunan Taşnaklar (militanlar ve önderler) bölgeden kaçmak zorunda kaldılar. Partinin yüzlerce taraftarı tutuklanarak 20.000 sayfalık bir dava açıldı. St. Petersburg'taki dava yıllarca sürdü.³⁷²

³⁷² R. G. Hovhannisian, *Armenia on the Road to Independence 1918*, Berkeley, 1967, s. 22.

Osmanlı'ya karşı etkin bir politika izlemeye başlayan Çarlık Rusya'sı ilerleyen dönemlerde Ermeni kamuoyunu kazanma isteğinden ötürü baskıları azaltmıştır. 1908'den itibaren Taşnakların ağırlık merkezi Kafkaslardan Osmanlı ve İran imparatorluklarına kaymıştır. Sonunda Taşnaklar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müttefikleri olarak açığa çıkarak, silahları bırakmışlardır. Anlaşıldığı gibi Taşnak sosyalizmi, ne Marksist ve bilimsel ne de ideolojik olmuştur.³⁷³

1.2. 20. Yüzyılda Küresel Düzeyde Ermeni Terör Faaliyetleri

1918-1920 yılları Ermeniler için büyük sevinçlerin ve hayal kırıklıklarının yaşandığı bir zaman dilimidir. 28 Mayıs 1918 tarihinde bağımsız Ermeni Cumhuriyeti kurulduğunda yönetici kadrosu radikal milliyetçi görüşün temsilcisi Taşnaksutyun partisinin üyelerinden oluşuyordu. Ama bu çok uzun ömürlü bir devlet olamadı. Ermeni tarihçi Nersisyan'ın verilerine göre, Ermeni halkı kendi arzusuyla Sovyetler Birliği'ne katılmıştır. Ermeni halkının bu tercihten sonra Taşnakların bir kısmı yurt dışına kaçtı. Bu dönemde kendi başarısızlıklarını görmek Taşnakların hayal kırıklığına ve özgüven kaybına neden olmuştur. Sovyet sisteminden yurt dışına kaçan radikal milliyetçi Ermeniler 1920-1922 yıllarında Osmanlı Devleti'nin üst düzey yöneticilerine karşı suikastler düzenlediler. Bu suikastlerin çoğu başarı ile sonuçlanmıştır. NEMESİS Operasyonu olarak anılan bu terör olayları sonucunda Berlin'de Talat Paşa (15 Mart 1921), Roma'da Sait Halim Paşa (6 Aralık 1921), yine Berlin'de Cemal Azmi Bey ve Dr. Bahaeddin Şakir (17 Nisan 1922), Tiflis'te Cemal Paşa (22 Temmuz 1922) yaşamlarını yitirmiştir. NEMESİS organizatörleri kendi ifadeleriyle “intikamlarını”

³⁷³ Annaide Ter Minassian, a.g.e., s. 62-77.

aldılar ama silahlarını bırakmadılar, görevlerini ilerleyen yıllarda ASALA terör örgütüne devrettiler.³⁷⁴

Ermeni sorunu 1. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ve Rusya arasında yapılan çeşitli anlaşmalarla soğumaya yüz tutmuştur. Ayrıca Batılı devletler de bu sorunu gelecekte Türkiye aleyhine canlandırmak amacıyla Soğuk Savaş dönemine kadar dondurmışlardır. 20. Yüzyılın ilk yarısında ard-arda iki dünya savaşına şahit olan Batı devletleri ve Rusya, Türkiye ile uğraşamayacak duruma gelmiştir. Büyük Britanya İmparatorluğu dağılmaya başlamış ve Ermeni meselesini bir daha ele almamıştır. Fakat, Türkiye NATO'ya katıldıktan sonra batılı devletler, SSCB ile sınırında bulunan “müttefiklerini” baskı altında tutmak için Ermeni meselesi kartını tekrar sahneye sürmüşlerdir.

Ermeni Sorunu, Ermeni Terörü ve Karabağ olayları ile ilgili Sorbonne Üniversitesinden Gaidz Minassian'ın “Savaş ve Ermenilerin Terörü” adlı Fransızca yayımlanmış doktora tezi bu konuların perde arkasıyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. İlk bölümde bahs ettiğimiz Haidatizmle ilgili bilgilere değinen Minassian, bu milliyetçi Ermeni felsefesinin 1936 yılından itibaren Sovyetler Birliği'nde Stalin'in emri ile tasfiye edildiğini ve Ermeni milliyetçi aydınların, dini liderlerin ve entelektüellerin ortadan kaldırıldığını söylemektedir.³⁷⁵

Minassian'a göre 1956 yılında patlak veren Mısır-İsrail savaşı ile Ortadoğu'ya yerleşen Rusya, Türkiye'nin ABD ile birlikte Suriye'yi sıkıştırmasına karşılık İranda faaliyet gösteren Taşnaklarla bir anlaşma yaparak Türkiye aleyhine faaliyetlere geçmeleri için bazı tavizler vermiştir. Bu tavizlerden en önemlileri Yukarı Karabağ'ın

³⁷⁴ Birsan Karaca, “Ermeni İddialarının Propagandasında Algılama Yönetimi İçin Kullanılan Materyaller: Göç ve Göçmen Anıları”, **Ermeni Konferansları-2017**, der., Ömer Engin Lütem, 2018, Ankara, s. 102-103.

³⁷⁵ Gaidz Minassian, **Guerre et Terrorisme Armeniens**, Doktora Tezi, Presse Universitaire de France, Paris, 2005, s. 20.

Ermenistan'a bağlanması ve 1915 olaylarının uluslararası düzeyde soykırım olarak tanınması yönünde olmuştur. Haidatismi tekrar canlandırmak isteyen Taşnaklar Rusların bu teklifini kabul ederek terör faaliyetlerine başlamışlardır. Taşnaklar milliyetçi faaliyetlerine Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta başlamışlardır. 1959 yılında Taşnak para fonları bu ülkede oluşturulmuştur. Partizan basın ve kitlesel örgütlenme üzerinde kendilerini geliştiren Taşnakların faaliyetleri ilerleyen yıllarda Latin Amerika'ya kadar sıçrayacaktı.

Sovyetler, Taşnaklara verdikleri sözleri tutarak Sovyet Başkanı Nikita Kruşçev döneminde Yukarı Karabağ'ın Ermenileştirilmesi amacıyla diasporadan bu bölgeye göçlerin yapılmasına karar vermiştir. Bu, SSCB'nin 1947 yılından itibaren Taşnaklar'a karşı uyguladığı ülkeye giriş yasağının ortadan kaldırıldığı anlamına gelmekteydi.

Ermeni Davasını etkileyen diğer faktörler de olmuştur. 1962 yılında Küba Krizi zamanı ABD ve SSCB arasında yapılan pazarlıklarda Türkiye'nin kullanılması Ankara Hükûmeti'ni rahatsız etmiştir. Daha sonra 1964 yılında meydana gelen Kıbrıs olayları zamanı ABD Başkanı Johnson'un adıyla anılan *Johnson Mektubu*, iki ülkenin arasını açınca Türkiye-NATO ilişkileri bozulmuş ve bunun mukabilinde 1968 yılında ABD, Türkiye'ye baskı yapmak amacıyla Ermeni sorununu ABD Kongresi'ne sunmuştur. Türkiye ABD arasındaki soğuk gelişmeler günümüzde olduğu gibi Rusya ve Türkiye'nin yakınlaşmasına neden olmuştur. Bu da, Ermeni faaliyetlerinin Rusya tarafından desteklenmesini bir süre askıya almıştır.³⁷⁶

Rusya'nın Taşnaklarla arasına biraz mesafe koymasından sonra Ermeni milliyetçiler dünyada gelişen siyasi olayları idrak ederek yine yön değiştirmişler. ABD'de faaliyet gösteren Taşnak sempatizanlar Sovyet taraflı tutumlarından vazgeçerek bir süre tarafsız bir politika izlemeye çalışmışlardır. Bu gelişmelerden sonra

³⁷⁶ Gaidz Minassian, a.g.e., s. 18.

1965 yılında Taşnaklar sözde soykırımın 50. yılı sebebiyle Lübnan ve Uruguay'da büyük törenler düzenlemiş ve bazı Ermeni liderlerin Osmanlı döneminde tutuklandıkları 24 Nisan'ı sözde soykırımın başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. 1967'de patlak veren Arap-İsrail Savaşı ve Lübnan'a İsrail'in yaptığı müdahaleler Taşnakları Filistinlilerin yanına itmiştir. 1968'de Arapların uçak kaçırarak terör faaliyetlerine başlamaları terörle arasına mesafe koymayan Taşnak ve Hınçak gençliği için yarım asırdır unuttukları bir mücadele yöntemini onlara tekrar hatırlatmıştır. Lübnan'daki Ermeni grupları hristiyan bir Arap olan George Habbaş'ın etkisine girmişlerdir. George Habbaş'ın Hınçaklar tarafından bu dönem ASALA terör örgütü kurulmuştur. 1972 yılında kurulan Amerikan Ermeni Asamblesi sözde soykırımı Amerikan siyasi sahnesine taşımada başarısız olmasından sonra 1973'te Ermeniler Kaliforniya'nın Santa Barbara kentinde 2 Türk diplomatını öldürerek terör faaliyetlerine başlamışlardır.³⁷⁷ Gürgen Yanıkyan tarafından işlenen cinayette Büyükelçisi Mehmet Baydar ve Konsolos Bahadır Demir hayatını kaybetmiştir. Bu olay Türk diplomatlara karşı ASALA tarafından işlenen ilk terör saldırısı olarak tarihe geçmiştir. Bireysel terörizm metodu olarak nitelendirilebilecek bu saldırısı, Türk diplomatlarına karşı suikastlar zincirini başlatarak örgütlü Ermeni terörizmini tetiklemiştir.

Türkiye'den başka diğer ülkelerin de çıkarlarına karşı eylemlerde bulunan ASALA adını ilk kez 20 Ocak 1975'te Beyrut'ta Dünya Kiliseler Konseyi'nin bürosuna yaptığı bombalı saldırıyla duyurmuştur. Diğer bir Ermeni terör örgütü "*Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları*" (JCAG) ise 1975'te Beyrut'ta Taşnaklar tarafından kurulmuştur. Taşnaklar JCAG'ı 1972'de kendilerinin 20. kongre toplantısı sırasında kurmuşlardır. JCAG, ASALA gibi Markist-Leninist ideolojinin etkisinde kalmamış, bunun yerine miliyetçi bir çizgide hareket etmiştir. Sadece Ermeni Diasporasından destek aldıklarını iddia eden JCAG, Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunmuş ve diğer

³⁷⁷ Hasan Köni, a.g.m., s. 249.

Ülkelerin çıkarlarına yönelik saldırıların sözde “Ermeni Davası”na zarar vereceği görüşünü savunmuştur. İki terör rgt arasındaki esas fark; Hınçaklar (ASALA) Türkiye’nin doğu bölgelerinin Sovyet Ermenistanı’na bağlanması, Taşnaklar (JCAG) ise bu topraklarda bağımsız bir Ermenistanın kurulmasını hedeflemişlerdir.³⁷⁸

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra 1975 yılında Viyana ve Paris’te Türk diplomatlarına karşı saldırılar düzenlenmiştir. 22 Ekim 1975’te Türkiye’nin Viyana Büyükelçisi Daniş Tunalıgil’e karşı yapılan saldırıyı ASALA ile birlikte üstlenen JCAG, bu olaydan sonra adını ilk kez dünyaya duyurmuştur. 1977’de Türkiye’nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım, 1980’de Sidney Başkonsolosu şarık Aynak, 1982’de Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan ve Boston Başkonsolosu Orhan Gündüz, 1993’te ise Belgrat Büyükelçisi Galip Balkar yapılan terör eylemleri sonucu hayatını kaybetmiştir. Ermeni terör örgütleri sadece diplomatları hedef almamış onların aile bireylerine ve şfrlerine karşı da çeşitli saldırılar düzenlemişlerdir. Örneğin 1978’de Türkiye’nin İspanya Büyükelçisi Zeki Kuneralp’ın eşi Necla Kuneralp ve eski Büyükelçi Beşir Balcıoğlu, elçiliğe ait bir arabaya düzenlenen silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Portekiz’de bulunan Türk Büyükelçiliği’ne de bu dönemde benzer bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırılar sonucu Ateşe Erkut Akbay’ın eşi Nadide Akbay ve Elçilik alışanı Yurtsev Mıhıoğlu terör örgütünün kurbanı olmuştur. Bu saldırıların çoğunu ASALA stlenmiştir. Toplamda, 1970’ten beri, 31 diplomat ve aileleri dahil 58 Türk vatandaşi Ermeni terör örgütleri tarafından öldürülmüştür.³⁷⁹

Bu dönem ASALA ve Ermeni Adalet Komandoları dahil olmak üzere 15 civarında Ermeni terör rgt 1985 yılına kadar Türkiye’ye çeşitli saldırılar düzenlemiştir. ASALA genellikle terör faaliyetlerine NATO lkelerinde bulunmuşken,

³⁷⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/31-turk-diplomat-ve-yakinlari-ermen-terror-orgutlerinin-kurbani-oldu/1622156> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)

³⁷⁹ https://azertag.az/xeber/Ermeni_terror_teskilatlari_1970_ci_ildende_indiyedek_31_turk_diplomatini_qetle_yetiribler-1345939 (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

Ermeni Adalet Komandoları (JCAG) daha çok sosyalist blokta faaliyet göstermiş hatta Moskova Metrosunu bile 1977’de bombalamıştır.³⁸⁰

Ermeni Devrimci Fedarasyonu bu dönem dünyada 30’dan fazla ülkede örgütlense de, asıl örgütlenmeler Fransa, ABD, Lübnan ve İran’da gerçekleşmiştir. Rusya ise olayları kısmen dengede tutmuştur. Olaylar bu mecrada gelişirken uluslararası arenada yaşanmış bazı olaylar Ermenilerin Türklere karşı saldırılarına ara vermelerine sebep olmuştur. Bunlardan en önemlisi İsrailin Lübnan topraklarını işgal ettiği sırada ona destek veren Fransız ve ABD’li askerlerin içlerinde ASALA mensuplarının da olduğu bir grup tarafından gerçekleştirilen terör olayları sonucu öldürülmesidir. Bu terör saldırısı neticesinde 239 Amerikan, 58 Fransız askeri hayatını kaybetmiştir. Ardarda yaşanan terör olayları sonucu Taşnaklar ASALA’yı kınamak zorunda kalmışlardır.

Ek olarak, 15 Temmuz 1983’te, ASALA terör örgütü tarafından Paris’teki Orli Havalimanı’nın Türk Hava Yolları’na ait ofisinin önüne yerleştirilen bombanın patlaması sonucu 2-si Türk, 4 Fransız, 1 ABD ve 1 İsveç vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Toplamda 28-i Türk olmakla birlikte 55 kişinin yaralanmasına sebep olan bu saldırı uluslararası kamuoyunun dikkatini Ermeni terörüne yöneltmiştir. Örgüt içi hesaplaşmaların da vuku bulmasıyla örgüt 1986’dan sonra kendinden söz ettirmemiştir. Ayrıca o tarihe kadar açık bir şekilde Ermeni terörüne müsamaha gösteren devletler, örgütün kendi vatandaşlarına da zarar verdiğini görünce durumun ciddiyetini anlamış ve Ermeni terörünün bitirilmesi gerektiğini hissetmişlerdir.³⁸¹

Minassian’a göre Glasnost ve Perestroika’nın ilan edilmesi ve Soğuk Savaş’ın bitmesi ile Taşnaklar için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Yukarı Karabağ’a yerleşen Ermeni terör örgütleri topraklarını genişletmişlerdir. 2 Ocak 1988’de üç

³⁸⁰ Hasan Köni, a.g.m., s. 249-250.

³⁸¹ https://azertag.az/xeber/Ermeni_terror_teskilatlari_1970_ci_ilden_indiyedek_31_turk_diplomatini_qetle_yetiribler-1345939 (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

Taşnak'ın da içlerinde bulunduğu Yukarı Karabağ komisyonu Moskova'ya giderek bu otonom bölgenin Ermenistan'a birleştirilmesi için üst düzey Sovyet yetkililerle görüşmeler yapmışlardır. Başka bir ziyaret ise Komünist Partinin etniklerarası ilişkiler alt komisyonuna yapılmıştır.³⁸² Bu görüşmelerin hemen ardından Karabağ'da Ermeni gösterileri başlamış ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan-Ermenistan arasında patlak veren bir savaşa dönüşmüştür.

1988-1994 Karabağ savaşında Ermeni tarafının vurucu gücünü bu iki terör örgütü militanları oluşturmuşlardır. Dağlık Karabağ topraklarında ve Azerbaycan'ın bu bölgeye yakın diğer yerlerinde o yıllar arasında gerçekleştirilen tüm silahlı eylemlere Lübnan, Suriye, İran, Rusya, Ukranya, Yunanistan, Bulgaristan, ABD ve Fransa'dan olmak üzere sayıları 4-6 bin arasında değişen Ermeni kökenli yabancı devlet vatandaşı katılmıştır. Çoğu silahlı eylem tecrübesi olan ve daha önce oluşturulan yasa dışı silahlı grupların taktiksel hazırlık eğitimine katılmış olan bu militanlar savaş bölgesine gelmişlerdir. Karabağ savaşında daha önce terör eylemlerinde iştirak etmiş olan militanlar yönetim kadrolarında yer alırken, yerel Ermeni siviller ise savaşçı askerler olarak görev almışlardır. Doğu ve Batı arasındaki jeopolitik çatışmanın ilk sıcak cephesi olan Karabağ çatışması, Rus tarihçi Dr. Oleg Yureviç Kuznetsov'a göre Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına neden olan önemli olaylardan birisidir. Kuznetsov, "1988-1994 Dağlık Karabağ Savaşı-İnsanlık Tarihinin ilk Terorist Savaşı" adlı makalesinde bu olayların gerçekleşmesinde ABD'li istihbarat güçlerinin önemli hizmetleri olduğunu bildirmiştir. Kuznetsov'un ayrıca kıtalararası ticaret ve ekonomi yollarının kavşağında bulunan sözde Artsah Devleti (Dağlık Karabağ) ile İŞİD arasında 8 tipolojik özellik tespit etmiştir. Kuznetsov'un saptamış olduğu bu bulgular bu konuyu incelemek isteyenlere yeni bilgiler sunacaktır. Kuznetsov bu makalesinde, 1988-1994 Karabağ savaşında terör eğilimli suç işleyen kişilerin günümüz Ermenistan'da milli kahraman

³⁸² Gaidz Minassian, a.g.e, s. 124.

olarak kabul edildiklerine ve devletin üst makamlarında görev yapanlar arasında yer aldıklarına da işaret etmiştir.³⁸³

Bu kanlı terör eylemlerine rağmen, sözde soykırım iddialarının savanucusu olan Ermenistan yönetimi ve Ermeni Diasporası bir yandan yaşanan terör olaylarını unutturmaya çalışırken diğer yandan da teröristleri anmak ve yüceltmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunuyor. Ermenistan Devleti özellikle son zamanlarda başkent Erivan’da yerleşen *Yerablur* devlet askeri mezarlığında ASALA mensupları anısına büyük bir anıtlar dikerek, onların Ermeni toplumunca birer kahraman olarak hatırlanması için ellerinden geleni yapmakta bu konularda devlet desteğiyle kitaplar yayınlamaktadırlar. Ayrıca devlet düzeyinde teröristlerin doğum ve ölüm günlerinde anma törenleri düzenlemektedir. Bunlara örnek olarak 1993 yılında Yukarı Karabağ çatışmalarında ölen ve Ermenistan’ın milli kahramanı ilan edilen ASALA’lı Monte Melkonyan’ı ve ABD’de Türk diplomatlarını şehit ederek müebbet hapse mahkûm edilmiş JCAG üyesi terörist Hampig Sasuyan’a Ermenistan vatandaşlığının verilmesini gösterebiliriz. Ermenistan Devleti 1973’te Türkiye’nin Los Angeles Başkonsolosu’nu şehit eden Gurgen Yanıkyan’ın cenazesinin 2019 yılının Mayıs ayında Yerablur askeri mezarlığına düzenlenen törenle yeniden defnetmiş, 1982 yılında gerçekleşen Ankara Esenboğa Havalimanı’ndaki terörist saldırının faillerinden olan Zohrab Sarkisyan’ı ise 2019 yılının ağustos ayında askeri bir mezarlıkta yapılan törenle anmıştır. “Lizbon Beşlisi” olarak adlandırılan ve 1983 yılında Türkiye’nin Lizbon Büyükelçiliği’ne düzenlenen bombalı saldırıyı gerçekleştiren Ermeni teröristlerin, Ermeni Diasporası tarafından çeşitli ülkelerde anılarak kahramanlaştırılmaları ve eylemlerinin yüceltilmeleri yakın tarihli diğer örnekler arasında gösterilebilir.³⁸⁴

³⁸³ Oleg Yureviç Kuznetsov, “1988-1994 Dağlık Karabağ Savaşı-İnsanlık Tarihinin ilk Terorist Savaşı”, **Ermeni Konferansları-2017**, der., Ömer Engin Lütem, 2018, Ankara, s. 66-94.

³⁸⁴ AA Haber Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/31-turk-diplomat-ve-yakinlari-ermen-i-teror-ogutlerinin-kurbani-oldu/1622156> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI ERMENİ DİASPORASI

19. Yüzyılın sonlarında “hürriyetsizliğe, yoksulluğa ve haklardan eksikliğe uğratılmış azınlık” teması 20. yüzyılın sonlarına doğru “soykırıma ve katliamlara uğramış halk-millet” temasına dönüşmüştür. Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve Ermenistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Ermeni sorunu dünyada tekrar gündeme gelmiştir.

Ermenilerin Soğuk Savaş’tan günümüze kadar çabaları, çeşitli ülkelerde ve eyaletlerde kararlar aldirmek, 24 Nisan gününü anma günü olarak kabul ettirmek, eğitim programlarına Ermeni iddialarını yerleştirmek, Türklerin ABD’den kazançlarını engellemek, Kongre’de “soykırım” kararını geçirmeye çalışmak, ABD Başkanı’na “soykırım” dedirtmek ve s. olmuştur. “Soykırım” iddiaları ve Türk karşıtlığının nedenleri araştırılacak olursa, büyük etken Soğuk Savaştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği ve ABD’nin çekişmelerinde Ermeniler her daim kazançlı çıkmışlardır.

1991’de kurulan Ermenistan’ın bu bağlamda Ermeni Diasporası ile olan ilişkileri ve Diasporanın Ermenistan Dış Politikasına yön verme çabaları bu başlık altında verilmiştir. Ermeni kuruluşların Latin Amerika’da yaptıkları lobi faaliyetleri neticesinde soykırım iddialarına karşı yerel ve uluslararası parlamentolarda alınan kararlar incelenmiştir. Diasporanın etkisi ile diplomatik ilişkilerin kurulmaması yönünde yapılan faaliyetler irdelenmiş ve Türkiye’nin yapması gereken karşı hamleler ele alınmıştır.

2.1. Ermenistan Devletinin Ermeni Diasporasıyla İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde hayali kurulan bağımsız Ermenistan devleti, SSCB'nin dağılmasından sonra diaspora için büyük bir sorun haline gelmiştir. Diaspora yaşanan bu gelişmeye hazırlıksız yakalanmıştır.³⁸⁵ Soğuk Savaş sonrası Karabağ'da Ermenilerle Azerbaycan Türkleri arasında çıkan çatışmalar, 1988'de Spitak depremi, 1991'de Ermenistan devletinin bağımsızlığının kazanılması ve ardından 1991-1994 yıllarında patlak veren Karabağ savaşı diasporanın buraya olan ilgisini artırmıştır.³⁸⁶

Fakat Audrey Selian'a göre batıdaki Ermeni diaspora mensupları Ermenistan bağımsızlık kazandıktan sonra kendi ülkelerine nerdeyse hiç dönüş yapmamışlardır. Bağımsızlıktan günümüze kadar Ermeni vatandaşlığına toplamda binden daha az kişinin geçtiği söylenebilir. Her ne kadar, ülkelerine dönme imkanları bulunsa da, diaspora Ermenileri bunun yerine uzaktan devlet siyasetine müdahale ederek, Ermenista'ı daha yaşanılabilir yer haline getirmeyi tercih etmişler.³⁸⁷

Ermenistan üzerinde etkisini artıran Diaspora daha sonra dış politikaya yön vermeye çalışmış ancak, dönemin Cumhurbaşkanı Levon Ter-Petrosyan'ın bunu fark etmesi üzerine, Taşnaklar'ın da aralarında bulunduğu bazı kuruluşların faaliyetleri yasaklanmıştır. Kadrosunun büyük kısmı yurt dışında bulunan Taşnaklar'ın en büyük sorunu şüphesiz, Ter-Petrosyan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a yönelik politikalarıydı. Bu politikaların yeteri kadar sert olmadığını savunan Taşnaklar, hükûmetin dış politikasını şiddetli şekilde eleştirmişlerdir. Yaşanan bu gelişmeler hükûmeti zor durumda bırakmış ve Ter-Petrosyan'ın Taşnaklar hakkında 28 Aralık 1994'de gündeme getirdiği iddialarla

³⁸⁵ Khachig Tölölyan, "The Armenian Diaspora as a Transnational Actor and as a Potential Contributor to Conflict Resolution", **Capacity Building for Peace and Development: Roles of Diaspora**, Toronto, 2006, s. 11.

³⁸⁶ Soner Karagül, "20. Yüzyılda Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri", **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, İdris Bal, Mustafa Çufalı (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003, s. 574-575.

³⁸⁷ Audrey Selian, "All Is Not Well in Diaspora-Homeland Relations: The Diasporan Perspective", 2013.

parti faaliyeti askıya alınmıştır.³⁸⁸ Taşnakların faaliyetlerinin Ermenistan'da durdurulmasından sonra Ter-Petrosyan aleyhine diasporanın bazı kuruluşları tarafından yoğun bir kampanya başlatılmıştır. Ermenistan'ın dış temsilcilikleri önünde gösteriler düzenlenmiştir.

Ter-Petrosyan'ın Ermeni Diasporası'nı kontrol etme isteği diasporanın küstürülmesi olarak lanse edilse de, bu istek daha çok diasporanın bazı aşırı kollarına yönelik olmuştur. Merkezleri dışarda olan bu kuruluşların Ermenistan politikalarını belirleme istekleri daha sonra Ter Petrosyan'ın görevden ayrılmasında kendini göstermiştir.³⁸⁹

Ter-Petrosyan döneminde Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkileri geliştirme politikası önünde en büyük engel Karabağ sorunu olmuştur. Realist politikalar takip etmeye çalışan Ter-Petrosyan, Türkiye ve Azerbaycan ile belli konularda anlaşmaya varılması adına, "Ermeni soykırımı" iddialarının ön şart olarak sunulmaması ve Dağlık Karabağ'daki statükonun revize edilmesi için çaba sarf etmiştir. Fakat başta diaspora örgütleri olmak üzere milliyetçi unsurların baskısı nedeniyle bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Bu unsurlar arasında yer alan Taşnaklar, Ter-Petrosyan'ın görevden ayrılmasında aktif rol üstlenmiş ve bu olay iki tarafın da dış politika anlayışlarının farklı olduğunu göstermiştir.

Daha sonra yapılan seçimlerde, Taşnakların desteğine sahip radikal politik görüşleriyle bilinen sözde Karabağ'ın (Artsah) Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan Ermenistan Devlet Başkanı olmuştur. Robert Koçaryan cumhurbaşkanı görevine geldikten sonra Taşnakların lideri olan Vahan Ovenesyan'ı serbest bırakması ve onlar üzerindeki yasakların kaldırılması iki tarafın da dış politikaya olan benzer yaklaşımları

³⁸⁸ Vincent Lima, "The Diaspora Establishment Convenes in Armenia", **Armenian Forum**, 2, No 2, s. 94.

³⁸⁹ Vincent Lima, a.g.e., s. 94.

hakkında bizlere ipucu veriyor. Ter-Petrosyan hükûmetinden sonra gelen Koçaryan hükûmeti ile diasporanın Ermenistan'daki rolü daha da artmıştır.³⁹⁰

Robert Koçaryan iktidarında ise Ermenistan-Diaspora ilişkileri radikal bir değişim geçirmiştir. Ermenistan devleti ve diaspora arasındaki ilişki Koçaryan iktidarı tarafından atılan adımlarla düzeltilmeye çalışılmış, önceki iktidarın koyduğu yasaklar kaldırılmıştır. Koçaryan'ın diasporayla “barışmak” isteği büyük Ermenistan Diaspora Konferansı düzenlenerek sağlanmaya çalışılmıştır.³⁹¹

Diasporanın Ermenistan dış politikası üzerindeki etkisi hiç şüphesiz çok üst düzeylerde olmuştur. Koçaryan döneminde olduğu gibi Serj Sarkisyan da ekonomik destek konusunda diasporayla işbirliği yapmaya özen gösterdiyse de, hükûmet kadrolarında diaspora mensuplarına görev vermekten kaçınmıştır. 2008'de Ermenistan Cumhurbaşkanı seçilen Serj Azati Sarkisyan, selefi Koçaryan gibi Dağlık Karabağ'da doğmuş ve orada siyasete atılmıştır. Cumhurbaşkanı olmadan önce Ermenistan Savunma Bakanı ve Başbakanı olarak görev yapmıştır. Sarkisyan döneminin en önemli dış politika konuları yine Dağlık Karabağ ve Türkiye olmuştur. Sarkisyan, “soykırım” iddiaları ve Dağlık Karabağ konusunda Koçaryan'ın politikalarını devam ettirmiştir.

Devlet ve diaspora arasındaki ilişkiler iki sebepten dolayı daha da kötüleşmiştir. Ermenistan'da demokratik rejimin olmaması ve diasporanın rejim karşıtı gruplara destek vererek, hükûmeti eleştirmesi ve 2009 yılında Türkiye ve Ermenistan devletlerinin yakınlaşma sürecine yönelik diasporanın tepkisi esas sebepler olarak gösterilebilir.

³⁹⁰ Selçuk Ural, Güzin Çaykiran, “Robert Koçaryan Dönemi Ermenistan Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S. 8, Sonbahar, 2011, s. 110.

³⁹¹ 1999 ve 2002 yıllarında düzenlenen bu konferansların ayrıntıları için; Adreslerine ayrıca bkz. <http://www.armeniadiaspora.com/conference99/> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)
<http://www.armeniadiaspora.com/conference2002/> (Erişim Tarihi: 10.11.2019)

Sarkisyan'ın Türkiye'ye yaklaşımında, 2008 yılında Güney Osetya'da patlak veren Rusya-Gürcistan Savaşı da etkili olmuştur. Bu savaş esnasında Ermenistan-Gürcistan sınırının kapanması, ithalatının yaklaşık üçte ikisini Gürcistan yoluyla temin eden Ermenistan'ı ekonomik anlamda olumsuz etkilemiştir. Dolayısıyla Türkiye-Ermenistan sınırının açılması Ermenistan ekonomisi ve aynı zamanda siyasi istikrarı açısından hayati önem arz etmekteydi. Bununla birlikte Sarkisyan, Türkiye topraklarıyla ilgili irredantist hayalleri teyit etmeyi sürdürmüştür.³⁹² Ermenistan'ın bir yandan Türkiye sınırının açılmasını talep ederken diğer yandan böylesi yayılmacı iddiaları gündeme getirmesi, ciddi bir çelişkiye işaret etmektedir.

Bu dönemde Türk-Ermeni ilişkilerinin normalleşmesi yönünde en büyük baskı ABD'den gelmiştir. ABD yönetiminin amacı, Amerikan Kongresi'ne getirilen “soykırım” yasa tasarıları ile ilgili olarak Ermeni Diasporasına karşı elini güçlendirmek ve Ermenistan'ı Batı ittifakına yakınlaştırarak Rusya'nın etkisinden nisbeten de olsa uzaklaştırmak olmuştur. Nitekim ABD'nin teşviki, İsviçre'nin arabuluculuğu ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 6 Eylül 2008'de Sarkisyan'ın daveti üzerine Ermenistan-Türkiye futbol maçını izlemek üzere Erivan'a gitmesi neticesinde, Türkiye ve Ermenistan tarafları Nisan 2009'da ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik bir yol haritası üzerinde anlaşmaya vararak iyi ilişkiler geliştirme niyetlerini ortaya koymuştur. Tarihe bu futbol diplomasisi olarak geçmiştir.³⁹³

Ermenistan iç siyasetinde ve diasporada bu sürece çok ciddi tepki gösteren unsurlar ortaya çıkmıştır. Her şeye rağmen, iki ülke “Diplomatik İlişkilerin Tesisi” ve “İkili İlişkilerin Geliştirilmesi”ni öngören iki protokolü 10 Ekim 2009 tarihinde imzalamıştır. İkili ilişkilerin normalleşmesi yönünde bir çerçeve sunan bu protokoller her iki ülkede de onaylanmaları için ilgili kurumlara iletilmiştir. Ancak Sarkisyan,

³⁹² Sami Kohen, “Sarkisyan Ne Demek İstedi”, **Milliyet**, 28 Temmuz, 2011.

³⁹³ Aras Bülent, “Ermenistan ile Futbol Diplomasisi”, **Anlayış**, 2008, s. 65.

Türkiye'nin ön şartlarını gerekçe göstererek 22 Nisan 2010 tarihinde protokollerin onay sürecinin dondurulduğunu açıklamıştır. Ermeni Diasporası bu kararı memnurlukla karşılanmıştır. Türkiye'nin "Ermeni soykırımını" tanımaması ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a iadesinde ısrar etmesi, Türk-Ermeni ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en önemli iki neden olarak gösterilmiştir. Ermenistan'ın bu tutumu herhangi bir değişim göstermeden devam etmektedir.³⁹⁴

Milliyetçi Ermenilere göre Sarkisyan dönemi dış politikası genel olarak başarısız kabul edilmektedir. Sarkisyan, özellikle Dağlık Karabağ meselesi ve Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan protokoller sebebiyle, ayrıca Batı dünyası ile yakınlaşma çabalarında yetersiz kalmasından ötürü ve aynı şekilde Rusya öncülüğündeki Avrasya entegrasyonuna katılım konusu dolayısıyla diaspora tarafından eleştirilmiştir. Kısacası, Sarkisyan ne Ermeni Diasporası'nı, ne Rusya yönetimini, ne Avrupa'yı, ne de ülke içindeki reform yanlılarını memnun edebilmiştir.³⁹⁵

2018 yılında Sarkisyan rejimini kan dökmeden devirerek iktidara gelen Nikol Paşinyan Ermenistan Diaspora Bakanlığı'nı kapatarak 2019'un Mayıs ayında Ermenistan Başbakanlığı'na bağlı Diaspora İşleri Baş Komiserliği'ni kurdu.³⁹⁶ Paşinyan ABD'de Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Glendale'in eski Belediye Başkanı olan Zareh Sinanyan'ı Diaspora Baş Komiseri olarak atadı. Paşinyan döneminde de Ermenistan-Diaspora ilişkilerinin yükselen bir çizgide ilerleyeceği tahmin edilmektedir. ABD'de örgüt üyeleriyle buluşması zamanı bir konuşmasında Paşinyan bu sözleri sarf etmiştir: *"Ermeniler, Ermenistan'da ekonomik faaliyetlere başlayıp, herhangi bir alanda iş kurup çalışmaya başlayarak ülkelerini destekleyebilirler. Bugün Ermenistan,*

³⁹⁴ Mürsel Bayram, "Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz", **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)** 2016, Cilt 2, Sayı 3, s. 69-74.

³⁹⁵ Mürsel Bayram, 2016, a.g.e.

³⁹⁶ <https://www.ermenihaber.am/tr/news/2019/06/14/Glendale-Zareh-Sinanyan-Ermenistan-Diaspora/157346> (Erişim Tarihi: 11.11.2019)

ekonomik faaliyetlerin, iş kurarak kar elde etmenin, zenginleşmenin ve zenginleştirmenin mümkün olduğu bir ülke olarak algılanıyor.” “Kadife” halk devrimiyle Paşinyan iktidara geldikten sonra diasporaya verdiği mesajlardan Ermenistan toplumunun artık diaspora Ermenilerinin hayırsever dernekler vasıtasıyla yapılan yardımları yerine, yatırımlar yapmasını ve bu konuda çalışmalar yapmasını istediği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Ermeni Diasporası ve Ermenistan arasında ilişkiler her zaman sorunlu bir mecrada seyretmiştir. Çünkü diasporanın gücü uluslararası arenada Ermenistan’dan daha etkili bir konumdadır. Ermeni Diasporası bir taraftan ekonomik olarak devlete destek vermekte, diğer taraftan da siyasi olarak baskı uygulamaktadır. Dolayısıyla bu durum Ermenistan’ın dış politikada tam bağımsız hareket edememesine ve bazı kritik siyasi kararlarda tereddütlü davranmak zorunda kalmasına neden olmaktadır. Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerde yaşanan gelişmeler bu duruma örnek teşkil edebilir.

2.2. Latin Amerika Ülkelerinde Kabul Edilmiş Sözde Ermeni Soykırımı ile İlgili

Yasa Tasarıları ve Kararlar

Ermenilerin diaspora kuruluşları dünya genelinde sözde soykırım ile ilgili siyasi faaliyetler yürütmektedirler. Terör yöntemiyle kendi davalarını dünyaya tanıttıktan sonra ikinci aşama olarak Ermeniler kendilerine ülke parlamentolarını hedef seçmişlerdi. İç politikada her daim kullanılan bir konu haline gelen “Ermeni Meselesi” bazı dönemlerde bütün dünyanın iç politika gündemine yerleşmektedir.

Ermeni iddiaları, tarihi bir sorun olmanın ötesinde, uluslararası bir sorun haline getirilmiş ve uluslararası hukuk da işin içine sokulmak istenmiştir. Ermeni sorunu, Ermeni lobilerinin çabalarıyla, her fırsatta Türkiye’ye karşı kullanılabilecek bir araç

haline gelmiş ve diasporanın yaşadığı ülkelerde, uluslararası örgütlerde bu sorun ile ilgili kararlar alınmıştır. Dolayısıyla bu süreç bize, milli bilinçlerini korumak adına Ermeni diaspora ve lobi kuruluşlarının sürekli soykırım iddialarını gündeme getirdiğini göstermektedir.

Ermeni Diasporası sürekli olarak “Ermeni soykırımı inkâr edilemez bir gerçekliktir.” söylemini dile getirmiş ve büyük uluslararası yargı organlarına baskılar uygulamıştır. Bu kuruluşlardan olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Uluslararası Adalet Divanı (UAD), Avrupa Adalet Divanı (AAD) ve Fransa Anayasa Komisyonu özellikle vurgulanmalıdır. Yapılan tüm baskılara rağmen bu süreç yargı organlarını etkilememiş ve talepleri sonuçsuz kalmıştır.³⁹⁷

Bu yargı organlarının sözde soykırım kararlarına gösterdiği tepki özellikle vurgulanmalıdır. AİHM ve Fransa Anayasa Komisyonu, bazı yargı organlarının “*Ermeni soykırımı yoktur*” ifadesinin kullanımını yasayla yasaklayarak, kullananları cezalandırması “*düşünce özgürlüğü ihlali*” olarak kabul etmiştir. Parlamentoların soykırım kararının hukuki bağlamda geçersiz olduğunu hükmeden AAD, bunun siyasi nedenlerden dolayı alındığını açıklamıştır. Uluslararası hukuku ihlal eden sözde soykırım kararlarına tepki gösteren UAD, yabancı ülkelerin yerel mahkemelerinin başka ülkeleri yargılamasının hukuki olarak hiçbir dayanağının olmadığını belirtmiştir.³⁹⁸

Buna rağmen diaspora Ermenileri siyasi uzantılarını soykırım kararlarının alınması için kullanmış, bazı ülke ve kuruluşlara baskı uygulayarak asılsız iddialarını desteklemeleri için ellerinden geleni yapmışlardır. 2000 Yılından sonra sözde soykırımla ilgili Avrupa Birliği ülkelerinden çıkan kararlar, Türkiye’nin AB adaylığıyla ilgili olmuştur. Sözde Ermeni soykırımı hakkında o zamana kadar bir karar kabul

³⁹⁷ Uluç Gürkan, “Malta Yargılaması ve Önemi”, **Tesam Akademik Dergisi**, Ocak, 2015, s. 29-50.

³⁹⁸ Uluç Gürkan, **Ermeni Katliamı Suçlaması: Yargılama ve Karar**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 149-152.

etmekten çekinen AB ülkeleri Türkiye artık aday olduğu için fazla itirazı olmayacağı düşüncesi ile hareket etmişlerdir. Bu konuda dikkati ilk çeken husus sözde soykırımı kabul isteminin diaspora tarafından hükûmetlere değil parlamentolara yöneltilmiş olmasıdır. Bunun en büyük nedeni hükûmetlerin esas görevi ve sorumlulukları dış ilişkileri yürütmesidir. Herhangi bir ülkenin soykırım hususunda alabileceği bir kararın o ülke ile Türkiye arasında bir soruna dönüşmesi mümkündür. Hükümetler böyle bir durumu arzu etmediklerinden kendilerini mümkün mertebe bu iddiaların dışında tutmaya çalışmışlardır. Hükümetler yerine sözde soykırımla ilgili siyasi kararlar alan parlamentolar yabancı ülkelerin doğrudan muhatabı değildir ve tavsiye niteliğinde bu tip kararlar kolaylıkla almaktadırlar. Özellikle bu kararı talep edenlerin ülkede bir oy potansiyeli varsa, bu tür kararlar rahatlıkla alınmaktadır. Türkiye'nin yabancı parlamentolarda çıkan kararlara uyması gerekmediği için söz konusu bu kararların hukuksal bir sonucu bulunmamaktadır.

Sözde Ermeni soykırımı hakkında karar alan Latin Amerika ülkelerinin çoğu bu kararları 2000'li yıllarda almıştır. Bu ülkeler sırasıyla şunlardır: Uruguay, Arjantin, Brezilya, Şili, Venezuela, Bolivya ve Paraguay. Alınan kararlara sebep olan iki olay özellikle vurgulanmalıdır. İlk olarak Ermeniler'in yaptığı terör faaliyetleri sonrası diasporanın, "Ermeni soykırımı"nı tanıtmak için bir araya gelmesi, ikinci olarak ise bu konuda diasporaya Ermenistan Devleti'nin bağımsız olduktan sonra verdiği destektir. Bu girişimler sonucu Latin Amerika'da 1990'lı yıllardan başlayarak Ermeni olayları hakkında bir dizi kararlar alınmaya başlanmıştır.

Uruguay Parlamentosu'nun 1965 tarihli 13326 No'lu kararı

Uruguay Parlamentosu'nun her iki kanadı: Senato ve Temsilciler Meclisi ilk defa 1965 yılında sözde soykırım ile ilgili karar kabul ederek bir ilke imza atmışlardır. Uruguay'da böyle bir kararın kabul edilmesinin nedeni olarak ülkede ekonomik olarak

iyi durumda yaşayan 15-20 binlik Ermeni topluluğuna karşın hiç Türk varlığı bulunmaması gösterilmektedir. Uruguay Parlamentosu söz konusu kararında 1915'te öldürülenlerin onuruna 24 Nisan'ı "*Ermeni Şehitlerini Anma Günü*" olarak ilan etmiştir.³⁹⁹

***Arjantin- 5 Mayıs 1993 Senato Kararı*⁴⁰⁰**

Kararda 1,5 milyon Ermeni'nin 1915-1917 yılları arasında, insanlığa karşı suç işleyen Türk Hükûmeti tarafından öldürüldüğü hatırlatılmış, "20. yüzyılın ilk soykırımı" ifadeleri seslendirilmiştir. Kararda ayrıca Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilere karşı yapılan insan hakları ihlallerinden endişe duyulduğu ifade edilmiştir.

***Arjantin-20 Ağustos 2003 tarihli Senato Kararı*⁴⁰¹**

Karar metni şöyledir: "Yüce Ulusal Senato deklere eder ki, bizler büyük derin bir üzüntüyle 1,5 milyon Ermeni'ye 1915-1923 yılları arasında Türk Devleti tarafından soykırım yapılmasının 88. yıl dönümünü anıyoruz. Bu aynı zamanda insanlığa karşı işlenmiş ve cezalandırılmamış diğer inkâr edilen suçlarla ilişkilendirilerek manifesto niteliği taşımaktadır.

Deklarasyon'un sebepler bölümünde "24 Nisan 20. yüzyılın ilk soykırımının anma tarihi olarak kabul ediliyor ki, bu tarihte Türk Hükûmeti planlı, kasti, tasarlanmış bir şekilde 1,5 milyon Ermeni'yi barbarca, katlederek kurban etmiş ve sürgüne tabii tutmuştur. Türkler Ermenilerin tarihi topraklarını gasp etmiş ve onlara yaşam hakkı tanımayı reddetmiştir." Kararda, insanlığa karşı işlenen suçların hala cezasız kaldığı

³⁹⁹ http://www.armenian-genocide.org/current_category.7/affirmation_list.html
https://parlamento.gub.uy/documentos/leyes/leyes?Ly_Nro=13326&Ly_fechaDePromulgacion%5Bmin%5D%5Bdate%5D=&Ly_fechaDePromulgacion%5Bmax%5D%5Bdate%5D=&Ltemas=&tipoBusqueda=T&Searchtext= (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰⁰ https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.147/current_category.7/affirmation_detail.html
(Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰¹ https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.279/current_category.7/affirmation_detail.html
(Erişim Tarihi: 09.11.2019)

vurgulanmıştır. Ayrıca 31 Mart 2004’te Arjantin Senatosu yine bir bildirge yayınlamış ve daha önceki belgede söylediklerini yinelemiştir.

Arjantin- 20 Nisan 2005 tarihli Senato Kararı⁴⁰²

Kararda “Ermeni soykırımı kurbanları”, olayların 90. yıl dönümü olan 24 Nisan tarihinde, Ermeni cemaatiyle dayanışma içinde olunduğu belirtilmiştir.

19 Nisan 2006 ‘da Arjantin Senatosu özel bir açıklama yapmıştır.

Arjantin-15 Ocak 2007 tarihli 26199 No’lu Kanun⁴⁰³

Arjantin Senatosu Ermeni olayları hakkında her yıl bildiri yayınlayacağına, bu kez bir yasa çıkarmıştır. Yasada; “*Halklar arasında hoşgörü ve saygı hareketi*” olarak kabul edilen 24 Nisan tarihi “Ermeni Soykırımı”nı anma tarihi olarak ilan edilmiştir. Arjantin’in kendi yakın geçmişindeki insan hakları ihlalleri dikkate alındığında, Ermenilerle ilgili alınan kararların iç siyaset kapsamında alındığı aşikârdır. Karar 13 Aralık 2006 tarihinde onaylanmış, 15 Ocak 2007’de ise yürürlüğe girmiştir.

Paraguay Cumhuriyeti-Paraguay Senatosu (29 Ekim 2015)⁴⁰⁴

Kararda 1915-1923 döneminde Osmanlı İmparatorluğu tarafından işlenen, Ermeni halkının maruz kaldığı insanlığa karşı işlenmiş suçun, vahşetin, soykırımın anısının yüzüncü yılının Paraguay Senatosu tarafından tanındığı bildirilmiştir.⁴⁰⁵

Brezilya Federatif Cumhuriyeti-Brezilya Federal Senatosu 550/2015 sayılı

Karar (2 Haziran 2015)

⁴⁰² https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.335/current_category.7/affirmation_detail.html (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰³ https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.374/current_category.7/affirmation_detail.html (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰⁴ https://www.armenian-genocide.org/Affirmation.519/current_category.7/affirmation_detail.html (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰⁵ <http://cna.org.ar/index.php/resoluciones-parlamentarias-de-la-region-sudamericana/> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

“Federal Senato, 24 Nisan 2015’te, olayların 100. yılında Ermeni halkına karşı işlenmiş soykırımı tanımakta ve Ermeni halkıyla dayanışma içinde durmaktadır.”

Rio de Janeiro Eyaleti (24 Temmuz 2015)

Her 24 Nisan’ı “*Ermeni Soykırımı’nın kurbanlarının tanınması ve hatırlanması günü*” olarak belirleyen yasa.

Sao Paulo Belediye Meclisi Kararı (6 Eylül 2005)

Kararda “*San Paulo yerel belediye meclisinin olayların 90. yıldönümü vesilesiyle Ermeni Soykırımı’nı tanınması, aynı şekilde, Ermeni halkıyla dayanışma içerisine olması ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından gerçekleştirilen Ermeni Soykırımı’nın tanınması için gerekli tedbirlerin Ulusal Meclis ile birlikte kabul edilmesi ve bu konu ile ilgili Brezilya Cumhuriyet Başkanı’na itirazda bulunulması gerektiği*” ifade edilmiştir.

Sao Paulo Yasama Meclisi (24 Nisan 2002)

Kararda “*Sao Paulo Meclisinin, Türk Devleti tarafından işlenen Ermeni Soykırımı’nın tanınması ve gereken tedbirlerin kabul edilmesi için Ulusal Kongre ile birlikte, Cumhurbaşkanı’na çağrıda bulunduğu*” fikirleri ifade edilmiştir.

Bolivarçı Venezüella Cumhuriyeti-Ulusal Meclis Kararı (14 Temmuz 2005)

Kararda, Ulusal Meclis Türkiye Cumhuriyeti’ni sözde Ermeni soykırımını tanımaya çağırarak, Ermeni halkının bu adil ve gecikmiş taleplerini desteklediklerini bildirmiş, Avrupa Birliği’ne girme koşulu olarak soykırımın tanınması gerektiğini ifade etmiştir.

Bolivya Çokuluslu Devleti-Bolivya Meclisi Bildirgesi 122 No’lu Bildirge (26 Kasım 2014)

Bildirgede “*Bolivya Çokuluslu Meclisinin insan hakları, hakikat ve adalet konusundaki kararlılığı, Ermeni Ulusuna karşı işlenmiş insanlık suçları ve soykırımla ilgili her türlü inkâr politikasına karşı onlarla dayanışma içerisinde olduğu*” beyan edilmiştir.⁴⁰⁶

Şili Cumhuriyeti-5 Haziran 2007 Yasa Tasarısı ve 324 No’lu Senato Kararı (2015)

Şili Parlamentosu’nun üst kanadı olan Senato, sözde Ermeni soykırımını 2007 yılında tanımıştır. 5 Haziran 2007 yılında Şili Senatosu oybirliğiyle Ermeni soykırımını tanıyan bir tasarı kabul edip, Şili Hükûmeti’ne BM alt komisyonunun 1985 tarihli raporunu destekleme çağrısında bulunmuştur.

Tasarıda, Osmanlı’nın 1915-1923 tarihleri arasında bir buçuk milyon Ermeni’yi katlettiği kabul edilmiştir. Hükûmete soykırımı “en ağır suç” olarak tanınması için çağrıda bulunulmuş, Birleşmiş Milletler Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Komisyonu’nun 1985 tarihli kararına uygun olarak manevi tazminatın ödenmesi için Türkiye’ye ve uluslararası kamuoyuna çağrı yapılması talep edilmiştir

Şili Parlamentosu Temsilciler Meclisi ise, Ermeni soykırımına ilişkin 324 No’lu tasarıyı 2015 yılında kabul etmiştir. Tasarı için 78 milletvekili kabul, 1 milletvekili ret, 3 milletvekili çekimser oy kullanmıştır. Ermeni milletvekili bulunmayan dönemin Şili Parlamentosu’nda yer alan tek Filistinli müslüman, milletvekili Fuat Şahin tasarıya “Evet” oyu vermiştir.⁴⁰⁷

Latin Amerika Parlamentosu (Parlatino)-31 Temmuz 2015 kararı

⁴⁰⁶ <http://cna.org.ar/index.php/resoluciones-parlamentarias-de-la-region-sudamericana/> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰⁷ <https://www.demokrathaber.org/dunya/siliden-ermen-soykirimi-tasarisina-onay-h47682.html> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

23 Latin Amerika ülkesinin temsil edildiği Panama merkezli Parlatino, 31 Temmuz 2015'te yaptıkları toplantı sırasında, Ekvator'lu delegelerin sunduğu ve sözde Ermeni soykırımını tanıyan yasa tasarısını oybirliğiyle kabul etmiştir. Kabul edilen yasa tasarısı, 1915'te Osmanlı Devleti tarafından Ermenilere yönelik gerçekleştirilmiş tehciri, “insanlığa karşı işlenen suç” olarak nitelendirmiştir.

Parlatino'nun dönem başkanlığını yürüten Montevideo temsilcisi Alfredo Asti yaptığı açıklamada, tasarının parlamentoda itiraz edilmeksizin oybirliğiyle kabul edildiğini bildirmiştir. 50 yıl önce Uruguay'ın resmen tanıdığı Ermeni soykırımını bugün Latin Amerika Parlamentosu'nun desteklediğini ifade etmiştir.⁴⁰⁸

Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı-MERCOSUR'un kararı (19 Kasım 2007, Montevideo)

MERCOSUR Parlamentosu, 19 Kasım 2007 tarihinde “*Osmanlı Türkiye’si tarafından 1915-1923 tarihleri arasında yapılan ve 1,5 milyon kişinin ölümüne neden olan sözde soykırımı kınayan ve haklı davasında Ermeni halkının desteklendiğine*” dair bir kararı kabul etmiştir. Ayrıca, soykırımı bugüne kadar tanımayan diğer ülke parlamentolarına da tanınmaları çağrısında bulunmuştur.⁴⁰⁹

Son olarak hiçbir bağlayıcılığı olmasa da 29 Ekim 2019 tarihinde Türk Milleti, Cumhuriyet Bayramı'nı kutlarken ilk önce ABD Temsilciler Meclisi, daha sonra ise Aralık 2019'da ABD Senatosu 1915 olayları ile ilgili Türkiye karşıtı bir karar kabul etmiştir. Bu kararların konumuzla ilişkisi olduğu için yukarıdaki başlık altında vermeyi uygun bulmaktayız. Barış Pınarı Harekâtı sonrası Türkiye'nin “cezalandırılmasına” yönelik kabul edilen bu kararlar, Türkler'in 1915-1923 yılları arasında Ermeniler,

⁴⁰⁸ <http://marksist.org/icerik/Dunya/2522/Latin-Amerika%E2%80%99da-23-ulke-Ermeni-Soykirim%E2%80%99ni-tanidi> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴⁰⁹ Ömer Engin Lütem, “Ermeni Sorununun Uluslararası İlişkiler Boyutu Günümüzde Ermeni Sorunu”, **AVİM Bülten**, S.45, 2013. http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index3_1_1.htm (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

Yunanlılar, Süryaniler, Keldaniler, Asuriler ve diğer hristiyanlara karşı bir soykırım kampanyası yürüttüğünden bahsetmektedir. Bu yasa tasarısıyla ABD bir taraftan Ermeni meselesini “ABD’nin iç politika malzemesi” olarak kullanılırken diğer taraftan da Türkiye’ni Suriye’nin kuzeyine girdiği için cezalandırılmak istemiştir. Adeta bu tip yasa tasarıları her yıl ABD’de 24 Nisan arifesinde Ermeni Diasporası tarafından girişimlerde bulunulduğunu sırada gündem olurken şimdi bunun 29 Ekim’de kabul edilmesi Ermeni lobisi için bir başarı olarak görülebilir. Fakat bunu sadece Ermeni lobisinin başarısı olarak görmek de eksik ya da yanlış olacaktır. Bu daha çok mevcut siyasi ortamda Türkiye’yi cezalandırma girişimidir. Ermeni iddiaları bunun için uygun bir araç olmuştur. Cumhuriyet’in kuruluş gününde böylesi bir karar alınması Türk–Amerikan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Sebepler ne olursa olsun bu tür kararlar hedef alınan devlete karşı bir düşmanlık göstergesidir. Tarihi olayların bu şekilde siyasete alet edilmesi ve iç politika aracı olarak kullanılması, BM Genel Kurulunun 1970 yılında kabul ettiği, “Devletler Arasında Dosthane İlişkiler ve İşbirliği Alanındaki Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi”ne aykırıdır.

2.3. Ermeni Diasporası’nın Türk Karşıtı Faaliyetlerinin Önüne Geçmek İçin

Yapılması Gereken Önlemler

Sovyetler Birliği’nden ayrılarak bağımsız bir devlet olarak dünya sahnesine çıkan Ermenistan’ın Türkiye ile ilişkileri hiçbir zaman normal olmamıştır. Zaman zaman ilişkilerin normalleşmesi için birtakım çalışmalar başlatılsa da, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini engelleyen sorunlar ortaya çıkmıştır. Her iki devlet için de sözde Ermeni soykırımı ve Azerbaycan-Ermenistan Dağlık Karabağ Çatışması en önemli gündem meseleleri olmuştur. Soğuk Savaş dönemi sonrası en yıkıcı bölgesel

savaşlardan biri olan Karabağ çatışmasında 1 milyon Azerbaycan vatandaşı mülteci durumuna düşmüş ve Azerbaycan topraklarının %20'si Ermeni işgaline uğramıştır.⁴¹⁰

Soykırım olarak adlandırılan tarihi olayların ve süreçlerin kişisel kararlarla ve önyargılarla değil, hukuken yapılması gerekmektedir. Tarihsel gerçeklerin tanımını, yaşanan acıların kabulü değiştiremez. Önyargılar çifte standartlı yaklaşımlar ve ayrımcılıkla beslenir. Günümüzde bir tür “vicdan fetişizmine” dönüştürülen “sübjektif hafıza kayıtlarının” yerine önyargılardan kurtulmak için ilk önce tarihi ve hukuki gerçeklerin elde edilmesi için çaba sarfedilmelidir. Hukuki ve tarihi gerçekler hayatın “siyah ve beyaz”dan ibaret olmadığını, aralarda gri tonların da bulunduğunu ortaya koyacaktır.⁴¹¹

Türkiye, “Ermeni soykırımı” iddialarını tartışırken günlük kazanımlarla yetinmemelidir. Sorunu hukuki ve tarihi gerçekler temelinde kökten çözmesi kaçınılmazdır. Ermeni Tehcirinden dolayı yaşanan acıların paylaşımı insani bir gereklilik olmalıdır. Fakat olayların tarihi ve hukuki boyutları göz ardı edilmemelidir. Çünkü soykırım suçu aslında hukuki bir kavramdır.

Bir olayın soykırım olarak sayılabilmesi için ilk önce bu yönde her hangi bir mahkeme kararının olması gerektiği 1928 tarihli “Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi”nde açık bir şekilde ifade edilmiştir.⁴¹² Gerek tarifine, gerekse faillerinin yargılanması ve cezalandırılmasına ilişkin süreçler bu uluslararası sözleşmeyle belirlenmiştir. Henüz hiçbir ulusal veya uluslararası mahkeme, 1915 yılında yaşanan olayların soykırım olmasına ilişkin bir karar vermemiştir. Aksine bu olayların tek doğru tarihsel gerçeklik olarak taktim edilmemesi gerektiğini ve alternatif tarih okumalarını ve

⁴¹⁰ International Helsinki Federation For Human Rights Annual Report, s. 26

⁴¹¹ Uluç Gürkan, “Malta Yargılamaları Ermeni Araştırmaları”, **Ermeni Araştırmaları**, Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Ermenilerin Sevk ve İskanı'nın 100. Yılı, 2015, S. 50, s. 125-151.

⁴¹² Uluç Gürkan, **Ermeni Katliami Suçlaması Yargılama ve Karar Malta: 1919-1921** , İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2015.

karşı tezleri savunanların inkârcılıkla suçlanmasını eleştiren mahkeme kararları mevcuttur.⁴¹³

1915 Ermeni Tehciri olaylarının soykırım olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı başka bir tartışmanın konusudur. Ancak bir soykırım suçundan bahsetmek için Soykırım Sözleşmesi'ndeki hükümlerde belirtilen yetkili mahkemelerce karara bağlanması gerekmektedir. Zaten mahkeme kararlarının altını çizdiği en önemli husus da tarihi olayların özgürce tartışılmasına imkân verecek düzenlemeler yapılması gerektiğidir. Bu düzenlemelerin engellenmesi, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmesi anlamına gelmektedir. Fakat Ermeni Diasporası'nın güçlü olduğu ülkelerin parlamentolarında Ermeni soykırımı yapıldığına dair kararlar alındığında Türkiye tarafı kısa süreli ve etkisiz tepkilerin ötesine gidememiştir.

Ermeni Diasporasına ait baskı grupları ve lobilerin, gerek siyasi karar alıcılar üzerinde, gerekse de kamuoyu oluşturmada kullandıkları yöntemlerin Türkiye Devleti tarafından da geliştirilmesi ve uygulamaya sokulmasının uygun olacağı düşünülmektedir.⁴¹⁴

Devlet desteği ile üniversiteler, bilim kurulları, STK'lar, medya ve yayın organları Batı ülkelerinde etkin kampanyalar hayata geçirerek Türk görüşünü anlatmalıdır. Türk görüşü anlatılırken sosyal medya, radyo ve televizyon programları, gazete ve dergiler, sinema, tiyatro vb. şeyler aktif olarak kullanılmalıdır. Ermeni iddialarını tartışmayı cezalandıran ülkeler aleyhine AIHM de uluslararası nefret suçu işleme gerekçesiyle dava açılmalıdır. BM Soykırım Sözleşmesi'ne göre soykırım suçlamasını bir topluma mal etmenin, nefret suçu olduğu konusu işlenmelidir. Bu tip

⁴¹³ <http://turksandarmanians.marmara.edu.tr/tr/ulusal-ve-uluslararası-mahkemelerde-1915-olayları-ve-ifade-özgürlüğü/> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴¹⁴ Ömer Faruk An, "Türkiye'nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015'e Doğru Ermeni Lobisi" **Ermeni Araştırmaları Dergisi** (Dört Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi), No 45, 2013, s. 205-208.

suçları işleyenler şahıslar olduğu için ülkelerin suçlanması nefret suçu kategorisine girmektedir.

Batılı sivil toplum örgütleri ile hükûmetin desteğiyle iyi ilişkiler geliştirilmelidir. Bu bağlamda Latin Amerika ülkelerinin parlamentolarındaki temsilciler ile diyalog ortamı oluşturulmalıdır. Latin Amerika ülkelerinde eğitim alan öğrencilerle sosyal medya ve internet aracılığı ile irtibata geçilerek Ermeni tezleri çürütülmeye çalışılmalıdır. Yurt dışında faaliyet gösteren Türk diaspora örgütleri kendilerini de ilgilendiren bu konuda bir araya getirilmelidir.

Türkiye-Azerbaycan, Türkiye-Gürcistan işbirliği arttırılmalı, Ermenistan yalnızlığa itilmelidir. Ermenistan'a yasal doğrultuda ekonomik ambargo uygulanmaya devam edilmeli, ilişkilerin bozulmasının Ermenistan'ın zararına olacağı sık-sık hatırlatılmalıdır. Konunun siyasi değil bir tarih konusu olduğu her ortamda tekrarlanmalıdır.

Ermeni sorununa ilişkin kaynakların çok büyük bir kısmı Türkiye arşivlerinde olduğu bilinmektedir. Bu arşivler tasnifler tamamlanabildiği ölçüde açılmış ve bilim insanlarının araştırmalarına sunulmuştur. Yabancı ülkelerdeki arşiv belgeleri ise, genelde olaylara doğrudan tanık olmayan ve ikinci dereceden duyumların nakledildiği, genelde büyükelçilik ve konsolosluk raporlarını kapsamaktadır. O tarihte bir Ermeni devleti olmadığı için, genelde Ermenilerin elinde resmi denilebilecek belgeler bulunmamaktadır. Ermeniler arşiv olarak o dönemde yaşamış kişilerin anılarını muhafaza etmektedirler. Kişisel anılar ise subjektif oldukları için bilimsel eserlerde sorun yarata bilmektedir.⁴¹⁵ Bu nedenle Ermeni meselesinin tarihi veriler ışığında bilimsel bir zeminde tartışarak, siyasi karar makamlarına yardımcı olabilmeleri için Ermeni ve Türk tezlerini savunanların tarafsız ülkelerde bir araya gelmeleri

⁴¹⁵ Ömer Engin Lütem, “Ermeni Talepleri”, **Ermeni Konferansları 2017**, der. Ömer Engin Lütem, Avim yay., 2018, s. 3.

sağlanmalıdır. Yabancı bilim adamları ve entelektüel kesimler Türk tezlerini savunan konu uzmanları tarafından aydınlatılmalı ve ikna edilmelidir.

Osmanlı Arşivi'ne dünyanın dört bir yanından araştırmacılar gelip istedikleri konuda araştırma yapma imkânı elde ettikleri halde, çok sayıda Ermeni meselesi ile ilgili araştırma yapıldığı halde, Ermeni asıllı bir çok araştırmacının rahatça gelip Osmanlı Arşivi'nde araştırma yaptığı halde, Ermenistan kendi arşivlerini açmamıştır. Ermeni Patrikhanesi arşivleri de kapalıdır. Bu güne kadar bir Türk araştırmacı Ermenistan arşivlerini kullanmış değildir. Ermenistan Devleti, Ermeni Patrikhanesi ve ona bağlı kiliselerdeki arşivler mutlaka açılmalıdır.⁴¹⁶

Türk istihbaratının Ermeni lobiciliği ile ilgili aktif çalışmalar başlatması, Ermeni Diaspora üyelerinin faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgiler elde etmesi, kullandıkları yöntemler konusunda Türk Hükûmeti'nin bilgilendirilmesi ve elde edilen veriler ışığında karşı lobi faaliyetlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Ermeni iddialarıyla ilgili ister Türkiye'de isterse de yurtdışında yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmalarına ve incelemelerine destek verilmelidir. Her iki toplumun ortak sorunlarını konuşabilecekleri ve tartışabilecekleri diyalog ortamı hazırlanmalıdır.

Türk tezini savunan yayınlar arttırılmalı, bunlar her dile çevrilerek, o ülkelerde yayınlanmalı, sivil toplum örgütleri arasındaki iletişimler arttırılarak, bu konuda konferanslar yapılmalıdır. Osmanlı arşivlerinin açıldığı vurgulanmalı, araştırmacılar yönlendirilmeli ve esas kaynaklardan bilgi aktarılması sağlanmalıdır. Bu arşivlerden elde edilen bilgiler, farklı dillere çevrilerek, daha çok kişiye ulaşması amacıyla

⁴¹⁶ Ahmet Akgündüz vd., **Sorularla Ermeni Meselesi**, Osmanlı Araştırmalar Vakfı (OSAV), İstanbul, 2008, s. 451.

kurulacak bir internet sitesi üzerinden yayınlanmalı, konuyla ilgili tarafsız ve doğru bilgilerin yayılması yolunda çaba gösterilmelidir.⁴¹⁷

Günümüzde Türk tarafının savunduğu tezleri devlet desteği ile uluslararası arenalarda en iyi şekilde anlatabilecek akademisyenler ve uzmanlar yetiştirilmelidir. Düzenli olarak Ermeni meselesi ile ilgili konferanslar ve açık oturumlar teşkil etmek gerekmektedir. İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça, İspanyolca, Çince, Japonca gibi dillerde Ermeni meselesi ile ilgili bilimsel kitapların baskılarının yapılması sağlanmalıdır. Nitekim bu konuda Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi önemli çalışmalar yapmıştır.

Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (LAMER) Faaliyetleri

Türkiye'nin Latin Amerika açılımı çerçevesinde 2009 yılında Ankara Üniversitesi bünyesinde kurulan ve kamu diplomasisi yapan bir kamu kuruluşu olan Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi, akademik ve kültürel çalışmalar yürüterek o zamandan bu yana Latin Amerika'da Türkiye'nin görünürlüğünü artırmaya ve ülkenin önem verdiği konulara dikkat çekmeye çalışmaktadır. Ayrıca, sözde Ermeni soykırımı iddialarının çürütülmesine yönelik çalışmalar da yapmaktadır.

Son dönemlerde Latin Amerika'da Ermenilerin yürüttüğü soykırım propagandası, Merkez Müdürü Prof. Dr. Mehmet Necati Kutlu ve çalışma arkadaşlarının yoğun çabaları neticesinde karşılık bulmuştur. Buna örnek olarak 2016 senesinde Ant Parlamentosu'nda 1915 olaylarının, sözde Ermeni soykırımı olarak tanınması yönünde alınan kararın geri çekilmesi gösterilebilir. Bu kararın geri çekilmesine dönemin T.C. Bogota Büyükelçisi Engin Yürür de önemli destek

⁴¹⁷ Gürbüz Evren, "Fransız Ulusal Meclisi'nde Ermeni Soykırım İddiaları ve Çözüm Önerileri", **Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu**, Hasan Celal Güzel (der.), Yeni Türkiye Yayınları Tarih Serisi: 1, Ankara, 2001, s. 299-304.

sağlamıştır. LAMER, Latin Amerika’da iki Türk kültürü kürsüsünün oluşturulmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bölgede ilk Türk kürsüsünü, 2011 yılında Havana Üniversitesinde, diğerini ise 2014 yılında Bogota’da Kolombiya Ulusal Üniversitesinde kurulmuştur.⁴¹⁸

LAMER’in akademisyenleri 2014 yılından beri Latin Amerika’nın birçok ülkesinde (sırasıyla Kolombiya, Kosta Rika, Ekvator, Şili, Bolivya, Paraguay ve Panama üniversitelerinde), yoğun olarak 1915 olayları ile ilgili, “1. Dünya Savaşı ve 1915” konulu sempozyumlar düzenlemişlerdir. Bu sempozyumlarda Latin Amerikalı akademisyenlerle iş birliği yapılmış, yabancı bilim adamları olayların iç yüzüne dair araştırmalar ortaya koymuştur. Sempozyumların yapıldığı ülkeler dışında çevre ülkelerde de gerek görsel gerek yazılı basında tanıtımlar yapılmıştır. Etkinlikler kapsamında Türk müziği konserleri verilmiş, dönemin gerçeklerini yansıtan filmler gösterilmiştir.

Paraguay’da sözde Ermeni soykırımını tanıma kararı alınmasının ardından, bunu protesto amacıyla, Mehmet Necati Kutlu o ülkede planladıkları sempozyumu, kararın alındığı parlamentoda düzenlemiştir.⁴¹⁹

Merkez’in akademisyenleri zaman zaman bu bölgede çeşitli sorunlarla da karşılaşmışlardır. Buna örnek olarak 2018 yılında Arjantin’in Belgrano Üniversitesi ve Ulusal Batı Üniversitesi’nde “1915 Osmanlı’nın En Uzun Yılı” konulu, bölgedeki 8. sempozyumlarını düzenlemek istemiş fakat Arjantin’de faaliyet gösteren Ermeni Diasporası’nın yoğun çabaları sonucunda, sempozyuma üç gün kala sosyal medya üzerinden küfür ve tehditlere başlayan Ermeniler, Arjantin üniversiteleri üzerinde büyük bir baskı oluşturarak, sempozyumun üniversitelerde yapılmasını engellemişlerdir.

⁴¹⁸ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/lamer-baskani-prof-dr-kutlu-herkes-turkiyeden-ozur-dilesin/833649> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

⁴¹⁹ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turk-akademisyen-ve-buyukelciler-sozde-soykirim-kararini-geri-cekirdi/731271> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

Bunun üzerine hemen Türkiye'nin Buenos Aires Büyükelçisi Meral Barlas'ın da girişimleriyle Arjantin İslam Merkezi⁴²⁰ ile temasa geçilmiş ve sempozyum orada yapılmıştır. Sempozyuma ABD'den, Kanada'dan ve birçok Latin Amerika ülkesinden gelen bilim insanları da katılmıştır. Sempozyumun yapıldığı günlerde Ermenilerin sürdürdüğü tehdit ve şiddet içeren mesajları nedeniyle Arjantin polisi çok ciddi güvenlik önlemleri almak zorunda kalmıştır. Polisler kapılarda güvenliğini sağlamış, özel eğitimli köpekler bomba araması yapmıştır.⁴²¹

Ermeni Diasporası'nın faaliyetlerine karşı atılması gereken adımlar sadece “diplomasi”den geçmemektedir. Dünya kamuoyuna, gerçekçi belgelerle hitap etmek ve Ermeni iddialarının doğru olmadığını ispat etmek Türkiye'nin yapması gereken adımlardandır. “Ermeni soykırımı” uluslararası iddialarına karşı, Türkiye adına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde zafer kazanan Doğu Perinçek'in ve Latin Amerika'daki uluslararası akademik platformlarda Türkiye Cumhuriyeti'nin görüşlerini dile getiren, çalışmalar yürüten, Prof. Dr. Mehmet Necati Kutlu'nun çabaları yol gösterici olmaktadır.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin sürekli olarak gergin bir şekilde sonsuza kadar sürdürülmesi mümkün olamayacağından, bir an önce her iki devlet arasında uzlaşma sağlanması zorunludur. İlişkilerin normalleşmesinin her iki devlete, özellikle de denizlere çıkışı olmayan ve dış dünyaya kapalı Ermenistan'a yarar sağlayacağına kuşku yoktur. Ermenistan, Türkiye ve onun stratejik müttefiki Azerbaycan'a karşı toprak iddialarından vazgeçmeyeceği, işgal altındaki Dağlık Karabağ'ı boşaltmadığı sürece ilişkilerin normalleşmesi mümkün gözükmemektedir.

⁴²⁰ 19. Yüzyılda Osmanlı topraklarından göçenlerin torunlarının oluşturduğu merkez Buenos Aires'te faaliyet göstermektedir.

⁴²¹ <http://www.mynet.com/haber/guncel/ermeni-tehdidi-iptal-ettirdi-islam-merkezi-destegiyle-yapildi-3916012-1> (Erişim Tarihi: 09.11.2019)

SONUÇ

Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra Türk ve Ermeni toplumları arasında yaklaşık 700 yıl sıcak ilişkiler kurulmuştur. Ermenilerin Osmanlı toplumu ile bütünleştiği, dönemin birçok seyyahının yazılarında yer almıştır. Ticaretle, tarımda ve idari işlerde yükselme fırsatı bulan Ermeniler, devlete bağlı, milletle kaynaşıp ve anlaştıklarından dolayı millet-i sadıka olarak itibar görmüşlerdir.

Ermeniler gayrimüslimlere sağlanan imkânlardan en çok faydalanan topluluk olarak yaptıkları hizmetler ve konumları nedeniyle askerlikten, kısmen de vergiden muaf tutulmuş, servetlerini ve nüfuslarını devamlı olarak artırarak Osmanlı toplumu içinde müreffeh bir tabaka oluşturmuşlardır. Ermeniler Osmanlı Devleti bünyesinde önemli görevlere yükselerek çeşitli bakanlık, büyükelçilik ve müsteşarlıklarda etkin hizmetlerde bulunmuşlardır.

Türkler, Osmanlı döneminde yüzyıllar boyu süren savaşlar nedeniyle halkın savaştan kesimini oluşturdukları için sanayinin birçok dalı gayrimüslimlere bırakmıştır. Sanayinin gayrimüslimlere bırakılmış alanlarında Ermeniler kendilerini geliştirerek söz sahibi olmuş ve edindikleri meslekler göç ettikleri ülkelerde çok işlerine yaramıştır. Osmanlı zamanında sahip oldukları statü ve ekonomik durum Ermenilerin Latin Amerika'da güçlü olmasının sebepleriyle doğrudan bağlantılıdır.

1789 Yılında Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisiyle, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Avrupa ve Latin Amerika'da ulus devlet kurma fikri ortaya çıkmıştır. Osmanlı tebaası olan etnik unsurlar da bu akımdan etkilenecek yabancı müdahalelerin etkisiyle ülkeyi hızlı bir şekilde bölmeye başlamışlardır.

Milliyetçilik fikrinin dünyanın dört bir yanına yayıldığı bir dönemde Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı arasında gerçekleşen savaşlar Osmanlı için tarihsel bir kırılma

noktası olmuştur. Ermenilerin yaşadıkları doğu illeri bu dönemde Rusya'nın nüfuzu altına girmiş ve bu gelişmelerden rahatsız olan İngiltere Hindistan yolunun tehdit edildiğinin farkına vararak harekete geçmiştir. Osmanlı çöküş sürecine girerken ülke ganimetlerinin Rusya ve İngiltere arasında bölünmesine sessiz kalmak istemeyen Avrupa devletleri de Rusya'yı Berlin'de yeni bir antlaşma yapmaya zorlamıştır.

Berlin Antlaşmasından sonra İngilizler Balkanlar'daki sorunu Ermeni sorunundan önemli saymıştır. Bu gelişmeler sonucunda Ermeniler ayrı ayrı devrimci gruplar kurarak silahlı mücadeleye başlamışlardır. 1. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ilan edilen Wilson İlkeleri'ni kendi lehlerine kullanabilmek için Ermeniler Doğu Anadolu'da yaşadıkları vilayetlerde nüfus üstünlüğünü elde etmek amacıyla müslümanları katletmişlerdir. Ermeni örgütler Anadolu'da ilk başlarda sosyal dernekler şeklinde örgütlenmiş, ancak bir süre sonra silahlı örgütlere dönüşmüşlerdir. Bu örgütlerin büyük bir bölümünün elebaşlarını Kafkasya Ermenileri oluşturmuştur.

Ermeni örgütlerin isyan hareketleri sonucu binlerce masum Türk öldürülmüştür. Osmanlı Devleti'nin isyanları sonlandırmak için aldığı tedbirler sonuçsuz kalmıştır. Sonuç olarak 1915 yılında, bölge halkının ve ordunun güvenliğinin temin edilmesi için Ermeniler ülkenin diğer bölgelerine sevk edilmiştir.

Ermenilerin milli kimliklerinin inşasında kilisenin rolü büyük olmuştur. Milli beraberliklerini korumak ve yaşadıkları yerlerde asimle olmamak için bu insanlar her zaman Ermeni Kilisesi etrafında toplanmışlardır. Misyonerler vasıtasıyla başlarda Fransa'nın Katolik mezhebini, sonraları ise ABD ve İngiltere'nin Protestanlığı Ermenilere tanıtmaları Ermeni Kilisesi'nde derin çatlakların oluşmasına neden olmuştur. Protestan misyonerler Ermeniler için okullar ve yetimhaneler kurarak onlara ulaşmışlardır. Kimsesiz, yardıma muhtaç ve yetim Ermeni çocuklarını eğiterek "iyi" misyonerler yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Protestan misyonerlerin faaliyetleri sonucu

Ermeni toplumu eğitim alanında modernleşmiş, açılan okullar sayesinde topluluğun eğitim seviyesi ciddi bir ilerleme kaydetmiştir. Protestan misyonerlerin eğitim faaliyetleri Apostolik Ermenileri de harekete geçirerek, onların da okullar açmasına neden olmuştur. 19. Yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı'daki bu okullarda toplam iki yüz binden fazla Ermeni öğrenci eğitim almıştır.

Anadolu'daki Ermeniler bu misyonerler tarafından bilinçli bir şekilde Osmanlı'ya karşı kışkırtılmış, onlardan alınan eğitim sayesinde milliyetçi bir birikim edinmişlerdir. Amerika'ya yönelik Ermeni göçünü de, Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar gidip Ermeniler adına bir eğitim seferberliğine soyunan Amerikalı misyonerler başlatmışlardır. Protestan misyonerler aracılığıyla gerçekleşen göç ilk olarak öğrencilerle başlamıştır. Eğitimlerini sürdürmek amacıyla Amerika'ya giden ve daha çok teoloji alanında eğitim alan bu öğrencilerin bir kısmı oraya yerleşerek, ABD'deki Ermeni Diasporası'nın çekirdeğini oluşturmuştur. Misyonerler Ermeni göçüne etki etmekle birlikte göç eylemi sosyo-ekonomik sebeplerden gerçekleşmiştir. Ermeni göçü, Ermeni milletinin önlenemez bir şekilde kendi kendini teşviki ile meydana gelmiştir. Yeni Dünya'ya göç eden Ermeniler, teşkilatlanmalarını tamamladıktan sonra kurdukları okul, dernek ve yayınladıkları gazetelerle kamuoyu oluşturarak Ermeni halkını Osmanlı aleyhine kışkırtmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti çeşitli önlemler almasına rağmen Ermenilerin ülkeden göç etmelerini durduramamıştır. Burada devlet görevlilerinin ihmalinin yanı sıra yabancı devlet görevlisi ve ticaret şirketlerinin de parmağı olmuştur. Göçü teşvik etmek için kurulan bu şirketler gazetelere verdikleri abartılı bazen de gerçek dışı ilanlarla Osmanlı vatandaşları açısından göçü cazip hale getirmişlerdir.

ABD'nin herkesi ülkesine kabul etmemesi Ermenilerin Latin Amerika'ya göç etmesinin önemli nedenlerinden biri olmuştur. Latin Amerika ülkelerine yapılan göçler ABD'deki gibi sıkı kontrollere tabii tutulmamıştır. Bölge ülkelerine girmek isteyen

göçmenlerden vize istenmemiş, daimi olarak kalmak isteyenlere oturum ve çalışma izni koşulsuz olarak sağlanmıştır. Bu yüzden ABD'ye gidenlerin karşılaştıkları zorlukları öğrenen Ermenilerin bir bölümü, bunun etkisiyle Latin Amerika ülkelerine göç etmişlerdir. Bölgenin nüfus yoğunluğunun son derece düşük olması ve her alanda yetişmiş iş gücüne duyulan şiddetli ihtiyaç, Latin Amerika ülkelerinin göçmenleri ABD misali ince eleyip sık dokumak yerine daha rahat kabul etmesine sebep olmuştur. İspanya'dan bağımsızlığını yeni kazanmış bu devletler henüz neredeyse hiç temeli atılmamış sanayi ve ticaret alanlarında ve uçsuz bucaksız tarım arazilerinde çalışacak insanları ülkelere davet etmişlerdir. Bu yönde Arjantin, Brezilya ve Uruguay gibi devletler kendi konsoloslukları ve büyükelçilikleri aracılığıyla propaganda faaliyetleri bile başlatmışlardır. Latin Amerika ülkeleri her ne kadar kapitalist zihniyetli Avrupalı göçmenleri istiyorsa da, ülkede gelişmekte olan ziraat ve ziraat endüstrisi için, toprak işlerinden anlayan Ortadoğulu göçmenlere de kapılarını açmıştır. Sonuç olarak 19. ve 20. yüzyıllarda sanayi devriminin de katkılarıyla Osmanlı Devleti'nden Latin Amerika'ya yaşamak ve çalışmak için yüzbinlerce insan göç etmiştir.

İlk Ermeni grupları 19. yüzyılın sonlarına doğru Brezilya, Arjantin ve Uruguay gibi ülkelere göç etmeye başlasa da, Latin Amerika'ya ilk kitlesel göç hareketleri 1910-1950 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ermeniler bölgeye birkaç aşamada gelse de, ilk gelen grupların maddi yardımları toplu şekilde göçü teşvik etmiştir. Arjantin Hükûmeti'nin 4 Eylül 1812 tarihli kararıyla göçü teşvik etmesi, Anayasa'ya dayandırarak 1853'te Arjantinliler ve yabancılar arasında eşitliği koruyan medeni haklar ile ilgili kanunu çıkararak "Açık kapı" politikasını uygulaması ve 1910'da "Tarımsal Kalkınma Programı"nı kabul etmesi Ermeni göçünde önemli bir rol oynamıştır. Brezilya Hükûmeti de Arjantin gibi göçü teşvik etmek için özel politikalar uygulamış, ülkeye göç etmek isteyen göçmenlerin maddi ihtiyaçları devlet tarafından yetkilendirilen özel şirketler aracılığıyla karşılanmıştır. Avrupa ve Orta Doğu'da göçü

teşvik etmek için konsolosluklar kurmuş, kendi ülkesinin nüfusunu artırmak ve kahve tarımına işçi temin etmek amacıyla yüzbinlerce işsiz, fakir ve ülkesine kırılmış insanları topraklarına çekebilmiştir. Ülkeye gelmek isteyen göçmenler için hükûmet tarafından sübvansiyonlar uygulanarak, onlara destek verilmiştir. Uruguay Hükûmet'nin de 1920'den sonra Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki büyükelçilik ve konsolosluklarında yürüttüğü çalışmalar sonucunda göçmenlerin ülkeye gelişi hızlanmıştır.

Dil ve din olgusu Ermenilerin Latin Amerika'da kendi kimliklerini korumak için tutundukları iki en önemli nokta olmuştur. Din, Ermenilere diğer milletler tarafından dayatılan kriterlere karşı bağımsız olma duygusunu vermiştir. Ermenilerin hem doğu kültürünü ve dillerini hem de batı kültürü ve dillerini bilmeleri ve Hristiyan olmaları onlara çok önemli bir avantaj sağlamıştır. Kısa bir süre içerisinde ekonomik ve sosyal hayata uyum sağlayan Ermeniler dönemin Latin Amerika ülkelerindeki Katolik kiliselerin kendi devletleri üzerindeki büyük etkisinden dolayı Montevideo, Sao Polo ve Buenos Aires gibi şehirlerde Ermeni kiliselerinin inşa edilmesinde devlet ve kiliselerden destek alarak diaspora kurumlarının temellerini atmışlardır. Diaspora kurumları Arjantinli Ermenilerin ulusal duygularını korumayı, maddi ve manevi olarak yardımcı olmayı amaçlamıştır. Ermeni göçmenlerin temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bu kurumlar, aynı zamanda çocukların eğitimiyle de ilgilenmiştir.

Ermenilerin bir millet olarak eğitime önem vermeleri de onların güçlü olmasında anahtar rolü oynamıştır. Ermeniler eğitimi sadece yeni geldikleri ülkede başarılı olmak için istememiş, amaçlarına ulaşmanın yolunun da eğitimden geçtiğini öğrenmişlerdir. İspanyolca ve Portekizce eğitim almak Ermenilerin Latin Amerika'ya entegrasyonunu kolaylaştırması dolayısıyla ikinci ve üçüncü kuşak Ermeniler tarafından önemli faktör olarak görülmüştür. Bu okullarda yetişen Ermeni çocuklar farklı dil ve kültür birikimine sahip olduklarından kültür ikilemi yaşamışlardır. Bu ikilem onların başarı düzeylerini

olumsuz etkilemiştir. Göç eyleminden dolayı ekonomik sermayelerinin değer kaybetmesi Ermenilerin çocukları üzerindeki desteğini yeteri kadar sağlayamamasına neden olmuştur. Bu durum ilk kuşak Ermenileri kendi okullarını açmaya sevk etmiştir.

Latin Amerika’da Ermeniler iki ayrı nedenle okullar açmışlardır. Bunlardan biri kilise okullarıdır ki, bu okullar Ermeni kimliğinin, adetlerinin, dilinin ve kültürünün çocuklara öğretildiği okullar olmuştur. Her çocuk öncelikle bu okullardaki eğitimden geçmiştir. Diğer okullar ise çocuklarının asimilasyona uğramasını engellemek için kurdukları gündüz okulları olmuştur. 1930’ların sonlarında, resmi olmayan birçok Ermeni okulu Arjantin’de faaliyet göstermiştir. 1960’lı yıllara kadar Buenos Aires’te diaspora tarafından Ermeni dilinde sadece ilköğretim verilmiş, daha sonralar ise ortaokul seviyesinde Ermeni okulları açılmıştır. Bu okullarda genellikle çocuklara verilen eğitim müfredatında diaspora bilincini aşılanmıştır. Okullarda Ermeni çocuklara onların buralara zorla göç ettirildikleri, Türklerin kendilerine düşman oldukları öğretilmiştir.

Latin Amerika’ya gelen birinci kuşak diaspora Ermenileri, bir Türk gibi yaşamışlardır. Fakat daha sonraki kuşaklar yabancılaşma, asimilasyon ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu noktada kimlik bunalımı oluşmuştur ve bu bunalımın sorumluluğu Türklere ve Türk devletine yüklenmiştir. Ermeniler “Soykırım” kavramını kullanarak yeni bir kimlik inşası yoluna gitmişlerdir. Kimlik, kültürel bir sürekliliği ve aidiyeti ifade eden bir kavramdır. Milli kimlik ise, ortak değerlerin harekete geçirilmesiyle oluşabileceği gibi, karşıt konumundan dolayı ötekine bir değer kazandıran öğelerin harekete geçirilmesi ile de oluşabilir. Latin Amerika Ermenileri, öteki olarak Türkleri göstererek, kendi kimlik bilinçlerini geliştirmeye çalışmışlardır.

Ermeni kimliğini oluşturanlar, Ermeni ulusu değil, Ermeni Kilisesi ve Ruhban sınıfı olmuştur. Ermeni Kilisesi, Ermeniler için her zaman kültür, tarih, inanç ve kimliği sembolize etmiştir. Bu nedenle, kilise faaliyetlerine Ermeni milletine mensup olan laik

ve ateist insanlar da katkıda bulunmuşlardır. Ermeni kilisesi Ermeni göçmenlere yardımda ve Amerika'ya uyum sağlamada anahtar rol oynamıştır. Ermeni kimliğinin canlı kalarak asimilasyona direnmesini sağlayan özelliği Ermenilerin devlet yerine kiliselerini koyması ve kiliseye olan bağlılıklarında gizlidir. Ayrıca diaspora olarak yaşamayı bir yaşam tarzı olarak içselleştirmişlerdir. Ermeni kiliselerinden farklı olarak müslüman din kurumları, sadece ibadetle ilgilendiklerinden dolayı Latin Amerika'ya göç eden müslümanların din ve kültürlerini devam ettirmelerinde bir rol oynamamıştır.

Ermeni kimliğinin üç temel belirleyicisi tehcir, diaspora ve “soykırım” olmuştur. Tehcir, diasporik kimliğin oluşumunda temel belirleyici özelliğe sahip olmuştur. Diaspora; canlılığını, sürekliliğini, varlık nedenini bir değer üreterek ifade etmiştir. Ermeniler gelecek nesillere bu durumu aktarabilmek için de tehcirin anlamına “soykırım”ı eklemişlerdir.

Ermeniler siyaset alanını da boş bırakmamış, kurdukları bütün siyasi partilerin uzantılarını Latin Amerika'ya kadar taşımışlardır. Ermeni Taşnak, Hınçak ve Ramagavar Partisi, Latin Amerika'da diaspora faaliyetlerinde bulunan önemli siyasi kuruluşlar olmuşlardır. Tehcir olayları ve Kafkasya'nın Sovyetleri Biliği tarafından işgalinden sonra bölgedeki Taşnak ve Hınçak örgütler siyasi olarak Latin Amerika'da da faaliyete başlamışlardır. Bu örgütler 1918 yılında kurulan ve çok az süre bağımsız kalan Ermenistan'ın siyasi varisleri gibi davranmışlardır. Kendi içerisinde bölünme yaşayan diaspora bir tarafta Ermeni Taşnaklar, diğer tarafta ise Hınçaklar ve Ramagavar Partisi üyeleri olarak ikiye ayrılmışlardır.

Buenos Aires, Sao Paulo ve Montevideo'daki Ermeni toplulukları bu bölünmenin en derin izlerini taşımışlardır. Bahsi geçen tarafların her biri kendine ait organizasyonlar (spor kulüpleri, kültürel dernekler, yazılı ve sesli basın vs.) oluşturmuştur. Diasporaya ait kilise kuruluşları ise bu örgütlerden Taşnakların tarafını

tutmuşlardır. Bir yüzyıl boyunca ideolojik çelişkiler, farklı partiler arasındaki düşmanlık ve Sovyet Ermenistanı'na karşı tutumlar, Latin Amerika Ermeni cemaatinde bölünmeyi üreten temel faktörler olmuştur. Bunun sonucu olarak Ermeniler için özel günlerde her iki taraf kendisine ait kamusal etkinlikler, özel şenlik programları düzenlemişlerdir. Diasporaya ait tiyatro toplulukları, basın yayın kuruluşları, radyo programları ikiye bölünmüştür. Hatta sözde Ermeni soykırımının tanınması için baskı veya siyasi lobi faaliyetlerine yönelik etkinliklerde bile taraflar ayrı ayrılıkta hareket etmişlerdir. Fakat UGAB gibi büyük kuruluşlar Taşnaklar'a muhalif olsalar da, Latin Amerika'da etrafına komünist, sosyal demokrat ve merkez sağ sempaticianları toplayabilmişlerdir. UGAB tarafından kurulan okullar ve diğer kuruluşlar Sovyet Ermenistanı'nı desteklerken, Taşnak okul ve kuruluşlar antisovyet faaliyetlerde bulunarak "Bağımsız Ermenistan" tezini savunmuşlardır.

2. Dünya Savaşı'ndan galip ayrılan Sovyet Rusya, Hınçak Partisi'nin faaliyetleri sonucu Ermenilerle ilgili yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Birçok devlete Ermeni ajanlar gönderilmiş, bu ajanlar tarafından Sovyet Ermenistanı'ndaki Ermenilerin yaşam standartları çarpıtılarak propaganda yapılmıştır. Türkiye'ye baskı uygulamak için dernekler vasıtasıyla Ermeni davasının bir insanlık ve adalet sorunu olduğu ileri sürülmüş, diğer devletlerden bu konuda aracı olmaları istenilmiştir. Başlangıçta kent merkezlerinde, caddelerde ve meydanlarda düzenlenen miting ve gösteriler, ilerleyen yıllarda ise Türk Elçilikleri önünde düzenlenmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrasına kadar, Ermeni Diasporası içindeki bölünmelerle, asimilasyona karşı durmakla uğraşmıştır. Fakat 1960'dan sonra, diaspora içinde bağımsız Ermenistan ve Dağlık Karabağ sorunu ayrıca sözde soykırımın dünyada tanınması meselesi amacıyla işbirliği oluşmaya başlamıştır. Latin Amerika'daki Ermeni gruplarının 1960'lardan sonra etkilemeye çalıştığı kesim parlamento, hükûmet ve

bürokrasi gibi siyasi karar alıcı kurumlar olmuştur. Bölge ülkelerindeki Ermeni cemaatleri spesifik özellikleri ile de seçilmişlerdir. Uruguay'da gücünü Sovyetler Birliği'nden alan Ermeni Diasporası, Arjantin'de bu gücü 100 binden fazla nüfusuyla elde etmiştir. Latin Amerika'daki diğer diasporaların aksine, Arjantin Ermeni Diasporası entelektüel gelişim sürecini tamamlamıştır. Ermeni Diasporası'nın güçlü olmasının en önemli nedenlerinden birisi de bulundukları ülkelerin iç siyasetinde etkin olmalarından kaynaklanmaktadır. Siyasi bilince sahip, bulundukları topluma ekonomik katkıları olan ve oy kullanan bu topluluk, etkin kamuoyu siyasetiyle yaşadıkları ülkelerin dış politikalarını da etkileyebilmişlerdir. Batıya ait bir dini ve kültür taşımaları Ermenilerin diğer doğu milletlerinin aksine Latin Amerika toplumuyla çabuk kaynaşmasına sebep olmuştur. Bütün bunlar Batılı devletlerin Ermenileri niçin desteklediği sorusuna cevap olabilir. Ayrıca Batılı devletler Ermenileri günümüzde de çeşitli sebeplerden Türkiye'ye karşı destekledikleri için Ermeni Diasporası gücüne güç katmıştır. Batı devletleri Ermenileri yüzüstü bıraktıkları için duydukları suçluluk duygusu ve Haçlı Seferlerinden başlayarak tarihsel süreçte Türklere karşı biriktirdikleri negatif duygular bu sebepler arasında yer almıştır.

Yaşadıkları ülkelerde yok olmamak ve asimilasyona maruz kalmamak için bu durum Ermenilerde bir zorunluluk haline gelmiş, birlik ve beraberlik halinde yaşamaya bir nevi mecbur olmuşlardır. Asimilasyon süreci diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Arjantin'de yavaş ilerlemektedir. Ermeni dilinin okullarda öğretiminin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılmasından bu yana, Ermenistan'dan gelen yeni göçmenler, Arjantin Diasporası'nda Ermeni dilinin unutulmamasına katkı sunmuşlardır.

Ermeni Diasporası'nın önem verdiği konular içerisinde medya en üst sıralarda gelmiştir. Göç ettikleri yerlerde gazete, dergi ve radyo yayıncılığına özellikle önem veren Ermeniler Latin Amerika'da bu mekanizmalarla toplum nezdinde etkili

olmuşlardır. Ermenilerin sanatı da manipülatif eylemlerde kullanmaları sonucunda Türk-Ermeni ilişkileri olumsuz bir seyir izlemiştir. Sözde soykırım hakkında kitaplar yazılmış, “soykırım” konulu filmler ve belgeseller yapılmış, kamuoyunu etkilemek için bir “Ermeni ‘soykırımı’ı endüstrisi” oluşturularak olumsuz bir Türk imajı yaratılmaya çalışılmıştır. 1915 olaylarını özellikle sanatın estetik açısını kullanarak ve abartarak anlatmaya çalışan diaspora, Batı toplumunda Ermeni iddialarının gerçek olarak görülüp desteklenmesine yol açmıştır.

Latin Amerika’ya Anadolu’dan Ermeni göçü başlangıçta herhangi bir insanın uluslararası göç eyleminden farklı bir niteliğe sahip olmamıştır. Fakat zaman içinde bu göç eylemi ince bir şekilde detaylandırılıp propaganda malzemesine dönüştürülmüştür. Daha iyi bir hayata kavuşmak isteyen Ermenilerin yer değiştirme faaliyeti birçok devletin taraf olduğu siyasal bir meseleye bürünmüştür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akgündüz, Ahmet vd., **Sorularla Ermeni Meselesi**, Osmanlı Araştırmalar Vakfı (OSAV), İstanbul, 2008.

Akter, Ahmet, **Tehcir Öncesi Anadolu dan Amerika ya Ermeni Göçü (1834-1915)**, İQ Kültür Sanat Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2007.

Allahyarova, Tahirə vd. **Qlobal Miqrasiya Böhranı, Beynəlxalq Münasibətlər və Qərb Siyasəti Yeni Tarixi Dönüş Ərəfəsində**, Strateji Araştırmalar Merkezi yayınları, Bakı, 2018.

Arı, Tayyar, **Amerika’da Siyasal Yapı, Lobiler ve Dış Politika**, Alfa Basım Dağıtım, İstanbul, 1997.

Arocena, Felipe; Topalian, Adriana; “Los jóvenes armenio-uruguayos: identidad y participación en la comunidad”, **Facultad De Ciencias Sociales De La Universidad De La Republica**, Junio, 2015.

Artzruni, Ashot **Anuario de la colectividad armenia de América del Sur (en armenio)**, Buenos Aires, 1943.

Artzruni, Ashot, **Historia del pueblo armenio**, Fundacion Ararat, Buenos Aires, 1971.

Avakian, Arlene, “**Armenian American Women: The First Word...**”, Transforming the Curriculum: Ethnic Studies and Women’s Studies, Suny Press, Albany, 1991.

Aydın, Nurhan, “Osmanlı Döneminde Ermeni Propagandaları ve Terörü”, **Dünden Bugüne Türk- Ermeni İlişkileri**, İdris Bal, Mustafa Çufalı (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Azad, Khan, **Bir Ermeni Devrimcisinin Anılarından**, Hairenik Amsagir, Boston, Mayıs, Haziran 1927-Mayıs, 1929.

Babuş, Fikret, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları**, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Bazarian, Jacob, **A Trajetória de um Patriota Armênio: a vida e as atividades do comendador Karnig Bazarian**, São Paulo, 1988.

Bogossian, Porto, **Construções e reconstruções da identidade armênia no Brasil (RJ e S.P)**, Universidade Federal Fluminense yay., 2011.

Boulgourdjian, Nélida, Toufeksian, **Los armenios en Buenos Aires: la reconstrucción de la identidad, 1900-1950**, Edición del Centro Armenio, Buenos Aires, 1997.

Boulgourdjian, Nelida, **Las Escuelas Idiomáticas Armenias de Buenos Aires. Entre las preservaciones culturales y la integración (1920-1960)**, X Jornadas

Interescuelas/Departamentos de Historia. Escuela de Historia de la Facultad de Humanidades y Artes, Universidad Nacional del Rosario. Departamento de Historia de la Facultad de Ciencias de la Educación, Universidad Nacional del Litoral, Rosario, 2005.

Bournoutian, George A., **Ermeni Tarihi, Ermeni Halkının Tarihine Kısa Bir Bakış**, Aras Yay. İstanbul, 2016.

Burnaby, Frad, **At Sirtında Anadolu**, (Çev. Fatma Taşkent), İletişim Yay., İstanbul, 2011.

Çelebi, Özlem., Özçürümez, Saime., Türkay, Şirin; **İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika**, Anıl Reklâm ve Matbaacılık, Ankara, 2011.

Chen, Linda “Argentina in the Twenty-first Century”, **Latin American Politics and Development** (Ed.), Howard J. Wiarda; Harvey F. Kline Westview Press, NY, 2011

Churchill, Isabel Kaprielian, **Like Our Mountains: A History of Armenians in Canada**, McGill-Queen’s Press, Canada, 2005.

Coan, Peter Morton, **Ellis Island Interviews**, Checkmark Books, New York, 1997.

Devoto, Fernando., Fausto, Boris., **Argentina Brasil 1850- 2000: Un Ensayo de Historia Comparada**, Editorial Sudamericana S.A., Buenos Aires, 2000.

Dinçer, Müjde Ker, **Lobicilik**, Alfa Yayınları, İzmir, 1998.

Emini, Filiz Tufan, **Göç Sonrası Sorunların Çözümünde Sivil Toplum Stratejisi**, Ekin yayınevi, 2018.

Ertaş, Kasım, **Batılı Seyyahların Gözüyle 19. Yüzyılda Osmanlı Ermenileri ve Müslüman-Ermeni İlişkileri**, Kitabı Yayınları, İstanbul, 2019.

Evren, Gürbüz, “Fransız Ulusal Meclisi’nde Ermeni Soykırım İddiaları ve Çözüm Önerileri”, **Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu**, Hasan Celal Güzel (der.), Yeni Türkiye Yayınları Tarih Serisi: 1, Ankara, 2001.

Forni,Floreal; Fortunado Mallimaci, Luis A. Cardenas, **Guia de la diversidad religiosa de Buenos Aires**, 2. Baskı, Biblos yay., Buenos Aires, 2003.

Gabrielyan, Sempat, **Ermeni Bunahımı ve Tekrar Doğuş**, Boston, 1905

Granovsky, Súlím, **El Genocidio Silenciado**, Ediciones Continente, Buenos Aires, 2015.

Grün, Roberto **Negócios e Famílias: armênios em São Paulo**, São Paulo, 1992.

Gültekin, Bilgehan; Budak, Kadriye Leyla; **Ermeni, Rum, Yahudi Lobileri Örneğinde Lobicilik Kavramlarına Giriş**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

Gürkan, Uluç, **Ermeni Katliami Suçlaması Yargılama ve Karar Malta: 1919-1921**, İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2015.

Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

Görmezöz, Göktan, **Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Yerel Süreli Yayını, 2011

Hartill, Leonard Ramsden, **Men Are Like That**, The Bobbs-Merrill Company, 1. Baskı, Indianapolis, 1928.

Hovhannisian , R. G., **Armenia on the Road to Independence 1918**, Berkeley, 1967.

Humphrey, Michael, “Ethnic History, Nationalism and Transnationalism in Argentina Arab and Jewish Cultures”, **Arab and Jewish Immigrants in Latin America Images and Realities**, Edited by Ignacio Klich and Jeffrey Lesser, London, Frank Cass, 1998.

İlter, Erdal, “Ermenistan Adı, Ermenilerin Menşei ve Türk-Ermeni Konusunda Tespitler”, **Dünden Bugüne Ermeni ilişkileri**, Editörler İdris Bal, Mustafa Çufalı, Ankara, 2003.

İpek, Nedim, **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yayınları, Trabzon 2006.

Judt, Tony, **Postwar: A History of Europe Since 1945**, Penguin Group, 2006.

Kantarıcı, Şenol, **Amerika Birleşik Devletleri’nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi**, Aktüel Yay. İstanbul, 2004.

Karaca, Birsen, “Ermeni İddialarının Propagandasında Algılama Yönetimi İçin Kullanılan Materyaller: Göç ve Göçmen Anıları”, **Ermeni Konferansları-2017**, der., Ömer Engin Lütem, 2018, Ankara.

Karagül, Soner, “20. Yüzyılda Ermeni Diasporası ve Faaliyetleri”, **Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri**, İdris Bal,, Mustafa Çufalı (der.), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.

Karakashian, Meliné; Poghosyan, Gevorg; “Armenian Migration and Diaspora: A Way of Life”, **Migration: Immigration and Emigration in International Perspective**, der. Leonore Loeb Adler, Uwe Gielen, Praeger/Greenwood, Westport, 2003.

Karpat, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı yay., İstanbul, 2003.

Karpat, Kemal, **Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Kenwood, A. G., Lougheed, A. L; **The Growth of the International Economy 1820-2000**, Lordara, Routledge, 2002.

Khater, Akram Fouad, **Inventing Home: Emigration, Gender, and the Middle Class in Lebanon, 1870–1920**, University of California Press, California, 2001.

Knowlton, Clark, **Sírios e Libaneses: mobilidade social e espacial**, Anhambi, Sao Paulo, 1960.

Kılıç, Davut “**Osmanlı İdaresinde Ermeniler Arasındaki Dini ve siyasi Mücadeleler**”, ASAM Yayınları, Ankara, 2000.

Küçük, Abdurrahman, **Ermeni Kilisesi ve Türkler**, Andaç Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2003.

Kutlu, Mehmet Necati, “Başlangıcından XX. Yüzyıla Kadar Osmanlı-Brezilya İlişkileri Hakkında Düşünceler”, **XIX. Yüzyıl Boyunca Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika İlişkileri**, Ankara Üniversitesi-Lamer, Ankara, 2019.

Kutlu, Mehmet Necati, **Nogales Mendez, Türkiye de Bir Gezgin Şovalye**, Türkiye’deki Venezuela Büyükelçiliği Yayınları, Ankara, 1998.

Kuznetsov, Oleg Yureviç, “1988-1994 Dağlık Karabağ Savaşı-İnsanlık Tarihinin ilk Terorist Savaşı”, **Ermeni Konferansları-2017**, der., Ömer Engin Lütem, 2018, Ankara.

Lewy, Gunter, **1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?** , Tivmaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Lütem, Ömer Engin , “Ermeni Talepleri”, **Ermeni Konferansları 2017**, der. Ömer Engin Lütem, Avim yay., 2018.

Mattei, Jean-Louis, **Belgelerle Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri**, Ankara, 2008.

Mayewsky, Viladimir, **Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi**, (Çev. Bnb. Sadık Ahmet, Osmanlıcadan Çev. Eyüp Şahin) Askerlik Dairesi Başkanlığı yay., Ankara, 2001.

Mc Carthy, Justin, **Ölüm ve Sürgün**, 3. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.

Melkonian, Eduard, “Imported Politics: Diaspora Political Parties in Armenia’s Domestic Landscape”, **Identities, Ideologies and Institutions: A Decade of Insight into the Caucasus-2001-2011**.

Mirak, Robert, **Torn Between Two Lands: Armenians in America 1890 to World War I**, Harvard University Press, Cambridge, 1983.

Narzakian, Sarkis, **Memoirs of Sarkis Narzakian**, Gomidas Institute, Ann Arbor, 1995

Nweihed, Kaldone G., “La emigración de Sirios, Libaneses y Palestinos a Venezuela, Colombia y Ecuador: Balance cultural de una relación sostenida durante 110 años”, **El Mundo Árabe y America Latina**, Ediciones UNESCO, Madrid, 1997.

Oscanyan, Christopher, **The Sultan and His People**, New York, 1857, zikreden Kamuran Gürün, Ermeni Dosyası, 5. Baskı, Rüstem Yay. , 2001.

Özgüldür, Yavuz; Güler, Ali; **Her Yönüyle Ermeni Sorunu**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2001.

Panossian, Razmik, **The Armenians, From Kings and Priest to Merchans and Commissars**, Colombia University Press, New York, 2006.

Pedrosian, Eduardo Alvarez, **Divenires armenios del Uruguay**, Centro Nacional Armenio del Uruguay, Montevideo, 2016.

Pelo, June, “The İmmigrant Journey”, **Liberty: The Statue and The American Dream**, (Der. Leslie Allen), 19, Statue of Liberty-Ellis Island Foundation, New York, 1985.

Pérez, Blas Nabel, **Armenios en el Nuevo Mundo**, Quito Ecuador: Ediciones, Abya-Yala, 1998.

Perinçek, Mehmet, **Ermeni Devlet Adamı B. A. Boryan ın Gözüyle Türk-Ermeni Çatışması**, Kaynak Yayınları, 5. Basım, İstanbul, Aralık, 2015.

Sakarya, İhsan, **Belgelerle Ermeni Sorunu**, 2. Baskı, ATASE Yay., Ankara, 1984.

Sapsezian, Aharon, **História Sucinta e Atualizada da Armênia**, Emblema, São Paulo, 2010.

Seçkin, Öznur, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Arjantin’e Göçler ve İki Ülke Arasındaki Karşılıklı Diplomatik İlişkilerin Başlangıcı”, **XIX. Yüzyıl Boyunca Osmanlı İmparatorluğu-Latin Amerika İlişkileri**, Ankara Üniversitesi-Lamer, Ankara, 2019.

Seçkin, Öznur, Mehmet Necati Kutlu, “Arjantin’de Kamu Yönetimi”, **Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri**, İmge Kitapevi, Ankara, 2013.

Selian, Audrey, **All Is Not Well in Diaspora-Homeland Relations: The Diasporan Perspective**, 2013.

Sert, Deniz Şenol, “Uluslararası Göç Hareketlerinin Tarihsel ve Kuramsal Değerlendirilmesi-Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru”, **Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar Tartışmalar**, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.

Şimşir, Bilal, **Ermeni Sorunu (1774–2005)**, 2. Basım, Bilgi Yayıncılık, Ankara, 2005.

Stenford, Gorge Show, **Ottoman population movements during the last years of Empire (1885-1914)**, New York, 2000.

Taran, Kemal, “Ermeni İddiaları Tutarsızdır”, **Tarih boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri**, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1984.

Taub, Emmanuel, **Otredad, orientalismo e identidad**, Universidad de Belgrano, Buenos Aires, 2008.

Temel, Mehmet, **XIX. ve XX. Yüzyılda Osmanlı-Latin Amerika İlişkileri**, Nehir Yayınları, İstanbul, 2004.

Ter Minassian, Annaide, **Ermeni Devrimci Hareketin de Milliyetçilik ve Sosyalizm (1887-1912)**, İletişim Yayınları, 2012.

Tölölyan, Khachig, “The Armenian Diaspora as a Transnational Actor and as a Potential Contributor to Conflict Resolution”, **Capacity Building for Peace and Development: Roles of Diaspora**, Toronto, 2006.

Ünal, Şeref, **Uluslararası Hukuk Açısından Ermeni Sorunu**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011.

Zeidner, Robert F., “From Babylon To Babylon: Immigration From The Middle East” **Peoples of Utah**, (Ed.) Helen Z. Papanikolas, Utah State Historical Society, Salt Lake City, 1976.

Zekiyan, Bogos Levon, **Ermeniler ve Modernite (Geleneksel ve Yenileşme/Özgüllük ve Evrensellik Arasında Ermeni Kimliği)**, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2001.

MAKALELER

Acehan, Işıl, “Eski Dünya’dan Yeni Dünya’ya: Anadolu’dan ABD’ye İlk Müslüman Türk Göçü Üzerine”, **Doğu Batı**, Sayı:32, (Mayıs, Haziran, Temmuz), 2005.

An, Ömer Faruk, “Türkiye’nin Dış Politikasına Etkisi Bakımından 2015’e Doğru Ermeni Lobisi”, **Ermeni Araştırmaları Dergisi**, Dört Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, S.45, 2013.

Andessian, S., Hovanessian, M., “L’Arménien, langue rescapé d’un Génocide”, **Vingt-cinq communautés linguistiques de la France**, Tomo 2, Les langues immigrées, L’Harmattan, Paris, 1988.

Aras, Bülent “Ermenistan ile Futbol Diplomasisi”, **Anlayış**, 2008.

Arslan, İl, “De cómo nació la Institución Administrativa de la Iglesia Armenia”, **Hai Guetron**, Año X, 112 (4), 1942.

Aydın, Mithat, “Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, 19, 2006.

Avakian, Knarik, **The History of the Armenian Community of the United States of America (From the Beginning to 1924)**, “Science” (Publishing House of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia), Yerevan, 2000.

Bayram, Mürsel, “Ermenistan Dış Politikasında Reelpolitikle Psikopolitiğin Çatışması: Cumhurbaşkanlığı Dönemleri Bağlamında Bir Analiz”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED)**, Cilt 2, Sayı 3, 2016.

Bogossian, Porto, “Os primeiros cristãos do mundo: pertencimento religioso e identidade coletiva na diáspora armênia”, **Horizontes Antropológicos**, Universidade Federal Fluminense, Porto Alegre, Ocak-Haziran, No 43, 2015.

Boulgourdjian, Nelida “**Los Armenios en Buenos Aires. Primera Oleada Migratoria (1909-1930)**”. En E. Perina (Ed.), *Todo Es Historia*, No 301. Buenos Aires, Agosto, 1992.

Boulgourdjian, Nelida, “Dinámica de los procesos migratorios en la Argentina. Algunas claves interpretativas de la evolución de los estudios académicos sobre el caso armenio”, **Diversidad Cultural Dergisi**, Aralık, 2010.

Boulgourdjian, Nelida, “Rol de las redes asociativas y vínculos con la “madre patria” en la conformación y la permanencia de la diáspora armenia en la Argentina” (**EIAL**), 24 (2), UNTREF, Argentina, 2013.

Boulgourdjian, Nelida, “La Inmigración Armenia en Buenos Aires entre 1900-1925: aspectos generales” **Temas de África y Asia. Miradas americanas sobre cuestiones africanas y asiáticas**, No 4. UBA, Buenos Aires, 1995.

Boulgourdjian, Nélida, Carlos, Juan., **Inmigración armenia en la Argentina: perfiles de una historia centenaria a partir de las listas de pasajeros (1889-1979)**, Fundación Memoria del Genocidio Armenio, Buenos Aires, 2012.

Bournoutian, George, **Historia sucinta el pueblo armenio**, UGAB yay.; Buenos Aires; 2006.

Celton, Dora Estela, “Plus d’un siècle d’immigration internationale en Argentine”, **Revue européenne des migrations internationales**, S.11, C. 2, 1995.

Fausto Fernando; Deveto, Boris; **Argentina Brasil 1850- 2000: Un Ensayo de Historia Comparada. Editorial Sudamericana**, S.A., Buenos Aires, 2000.

Genç, Hamdi, “Osmanlı’dan Brezilya ve Arjantin’e Emek Göçü ve Göçmenlerin Sosyo Ekonomik Durumu”, Marmara Üniversitesi, **İ.İ.B.F Dergisi**, C. 28, S. 1., İstanbul, 2010.

Görmezöz, Gökten, “Uluslararası Göç ve Tarihsel Gelişimi”, **3İ**, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Süreli Yayınları, S.3, 2011.

Gürkan, Uluç, “Malta Yargılamaları Ermeni Araştırmaları”, **Ermeni Araştırmaları**, Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, Ermenilerin Sevk ve İskanı’nın 100. Yılı, S. 50, 2015.

Gürkan, Uluç, “Malta Yargılaması ve Önemi”, **Tesam Akademik Dergisi**, Ocak, 2015.

İşık, Ramazan, “Osmanlının Son Dönemlerinde Marunîlerin Lübnan’da Bağımsız Bir Hristiyan Devleti Kurma Girişimlerinin Fikri Temelleri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 15, sayı: 2, 2005.

Karamanian, Alejandra Patricia, Fundación Consejo Nacional Armenio, Grupo de Estudio Reparaciones Genocidio Armenio, **Resolución con Justicia. Reparaciones por el Genocidio Armenio**, Buenos Aires, 2005.

Köni, Hasan, Jeopolitik Oyunlar: Ermenistan, Türkiye ve Büyük Güçler, **Tesam Akademisi Dergisi**, Ocak, 2015.

Kutlu, Mehmet Necati, “Osmanlı Hilalinin Altında Bir Venezuelalı ve Anlatılarında Yer Alan 1915 Yılı Olayları Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafiya Fakültesi**, Ankara, S.46, 2006.

Lima, Vincent “The Diaspora Establishment Convenes in Armenia”, **Armenian Forum**, 2, No 2, 2007.

Loureiro, Heitor de Andrade Carvalho, **O Comunismo dos Imigrantes Armênios de São Paulo**, Pontifícia Universidade Católica de São Paulo Dijital Kütüphanesi, 2012.

Loureiro, Heitor de Andrade Carvalho, La Diplomacia Armenia en Brasil Durante El Inmediato Pos genocidio-La Lucha Por Ayuda Humanitaria y Reconocimiento, **Congreso Internacional Sobre Genocidio Armenio**, Universidad Nacional de Tres de Febrero, Buenos Aires, 2014.

Loureiro, Heitor de Andrade Carvalho, “A Imigração Armenia Para a America do Sul: Os Casos de Argentina e Brasil”, **E/imigrações: questões e inquietações**, Ismênia de Lima Martins; Alexandre Hecker ve d., (der.), Expressão e Arte Editora, São Paulo, 2013.

Lütem, Ömer Engin, “Ermeni Sorununun Uluslararası İlişkiler Boyutu Günümüzde Ermeni Sorunu”, **AVİM Bülten**, S.45, 2013.

Luxemburg, R., The Natioal Struggles in Turkey and Social Democracy, **Sacheche Arbeiterzeitung**, S.234, 235, Gesammelte Werke, Berlin, 1970.

Marcarian, Mônica Nalbandian, “Diáspora Armênia No Brasil”, **Revista Estudos Orientais**, el Departamento de Letras Orientales de FFLCH de Universidad de San Pablo, N.6, Ocak, 2008.

Mead, Walter Russell, “The Roots of the Migration Crisis. The Syrian refugee disaster is a result of the Middle East’s failure to grapple with modernity and Europe’s failure to defend its ideals”, **WSJ**, September, 2015.

Mutluer, Mustafa, “Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri”, **Jeopolitik Bilimsel Araştırmalar Dergisi, (JBAD)**, 2002.

Özcan, Zafer, “Güney Amerika’daki Kayıp Osmanlılar”, **Aksiyon Dergisi**, Haziran, 2006.

Sarınay, Yusuf, “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, **Akademik Barış Dergisi**, C.1, S.1, 2008.

Temel, Mehmet, “XIX. ve XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti ve Avrupa’dan Brezilya’ya Yönelik Göçler”, **Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 2, 2009.

Truzzi, Oswaldo, “Redes em Processos Migratorios”, **Tempo Social**, Revista de sociología de USP, Sao Paulo, 2008.

Türüdü, Hasan, “Brezilya Hükümdarlarının Türkiye’yi Ziyareti”, **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak,1976.

Ural, Selçuk; Çaykiran, Güzin; “Robert Koçaryan Dönemi Ermenistan Dış Politikası”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S. 8, Sonbahar, 2011.

BELGELER

Akter, Ahmet, **Tehcir Öncesi Vilayati-ı Sittedan Amerika ya Ermeni Göçü**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve İnkılap TARİHİ Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2006.

Baycar, M. Kazım, **Otoman Emigration to Argentina 1870–1914**, Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

BOA. A. MKT. MHM. Dos. 540, No. 25, Y. **PRK. AZN.** Dos. 20, No. 40; **BOA Y. MTV.** Dos. 258, No. 11.

BOA. HR. TO. Dosya No:360, Gömlek No: 44.

BOA. ŞD. Dos. 2794, No. 3;

BOA. Y. A. HUS. Dos. 517, No. 41, Lef 1.

BOA. Y. PRK. ASK. Dos. 83, No. 32.

BOA. Y. PRK. DH. Dos. 2, No. 86.

BOA. Y.PRK. UM. Dos. 26, No. 97.

BOA. ZB. Dos. 419, No. 162; **BOA Y. MTV.**, Dos.72, No.60

BOA., Y. A. RES. Dos. 80, No. 114; **A. MKT. MHM.** Dos. 658, No. 29;

BOA. DH. MUI. Dos. 8–3, No. 12

BOA. HR. SYS. Dos. 2743.

BOA. HR. SYS. Dos. 2859, No. 52; **Y.A. RES.** Dos. 80, No. 37.

Minassian, Oshagan, **A History of the Armenian Holy Apostolic Orthodox Church in the United States (1888–1944)**, Basılmamış Th.D. Tezi, Boston University School of Theology, 1974.

Minassian, Gaidz, **Guerre et Terrorisme Armeniens**, Doktora Tezi, Presse Universitaire de France, Paris, 2005.

Sungur, Pınar, **Las Comunidades Armenias En La Argentina y En Brasil: Diferencias e Integración en Sus Sociedades Civiles**, Universidad Nacional de la Plata, Master Tezi, La Plata Argentina, 2016.

Özkan, Hande, **Halkla İlişkiler Açısından Lobi Faaliyetlerinin Ermeni Lobisi Örnek Olayı Üzerinden Değerlendirilmesi** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Seyfeli, Canan, **İstanbul Ortodoks Ermeni Patrikliği**, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2002.

KONFERANS VE GAZETELER

28 Eylül 1938 tarihli “**El Monitor**” gazetesinin 789 No’lu sayısı.

Armenia Dergisi, Sao Paulo, 1967, Kasım, Aralık yıl 1, No. 4.

Bem Osasco dergisine Osasco’daki Ermeni Cemaatinin başkanı Paulo Moisés Altı Barmakianın verdiği röportaj, Ekim-Kasım, 2015.

Caras y Caretas Gazetesi “En tierra Argentina”, 24 Ocak 1914. Alıntı: Emmanuel, Taub, **Otredad, orientalismo e identidad**, Universidad de Belgrano, Buenos Aires, 2008.

Kechichian, Hagop, “Construcciones y Reconstrucciones de la Identidad Sociocultural de los Inmigrantes Armenios en Brasil Sobrevivientes del Genocidio Cultural”, **Ermeni Soykırımı Uluslararası Kongresi**’nde sunulmuştur, UNTREF Buenos Aires, Nisan, 2014. <http://untref.edu.ar/wp-content/uploads/2013/04/PONENCIAS-CONGRESO-web-untref-CEG.pdf> (Erişim Tarihi: 05.10.2019)

Kohen, Sami, “Sarkisyan Ne Demek İstedi”, **Milliyet**, 28 Temmuz, 2011.

Lourero, Heitor, “The Armenians in Brazil and the Genocide in the Diaspora”, **Uluslararası Soykırım Araştırmacıları Birliği 9. Konferansı**, Buenos Aires, 2011.

Şimşir, Bilal, “Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile ilişkileri Sempozyumu**, Ankara, 1985.

Turan, Hayrettin, “Osmanlı Topraklarından Latin Amerika Ülkelerine Göçen Yüz Binlerce Türk Kökenini Unutmadı”, **Türkiye Gazetesi**, 22.11.2010 tarihli haber

İNTERNET KAYNAKLAR

<https://www.aa.com.tr>

<https://www.abebooks.com>

<https://www.agbu.org>

<https://www.amaa.org>

<https://www.argentina.mfa.am>

<https://www.armeniadiaspora.com>

<https://www.armeniadiaspora.com>

<https://www.armenian-genocide.org>

<https://www.armenpress.am>
<https://www.avc-agbu.org>
<https://www.azertag.az>
<https://www.bbc.com>
<https://www.belgrano.vaneduc.edu.ar>
<https://www.bnulibrary.org>
<https://www.bolsohays.com>
<https://www.brazil.mfa.am>
<https://www.causaarmeria.org>
<https://www.causaarmeria.org>
<https://www.centroarmenio.com.ar>
<https://www.clarin.com>
<https://www.cna.org.ar>
<https://www.colegiomekhitarista.edu.ar>
<https://www.corporacionamerica.com>
<https://www.demokrathaber.org>
<https://www.diarioarmenia.org.ar>
<https://www.diarioarmenia.org.ar>
<https://www.elpais.com>
<https://www.espacioarmenio.com.ar>
<https://www.exame.abril.com.br>
<https://www.fmgenocidioarmenio.org.ar>
<https://www.fondoarmenia.org>
<https://www.gazetekarinca.com>
<https://www.genocide-museum.am>
<https://www.haberler.com>

<https://www.haberturk.com>
<https://www.hayernaysor.am>
<https://www.homenetmen.org.ar>
<https://www.iara-argentina.com>
<https://www.ieca.com.ar>
<https://www.institutobakchellian.esc.edu.ar>
<https://www.jrimian.edu.ar>
<https://www.kaiane.com.ar>
<https://www.kimkimdir.gen.tr>
<https://www.mapeosociedadcivil.uy>
<https://www.marksist.org>
<https://www.mfa.am>
<https://www.mrree.gub.uy>
<https://www.multiculturalismoenuruguay.com>
<https://www.mundo.sputniknews.com>
<https://www.mynet.com>
<https://www.netshoes.com.br>
<https://www.news.am>
<https://www.palermonline.com.ar>
<https://www.parlamento.gub.uy>
<https://www.prensaarmenia.com.ar>
<https://www.primeminister.am>
<https://www.revolvy.com>
<https://www.rumbosur.org>
<https://www.sangregorio.edu.ar>
<https://www.santafe.gov.ar>

<https://www.sardarabad.com.ar>
<https://www.tabdc.org>
<https://www.tarihiolaylar.com>
<https://www.uca.org.ar>
<https://www.ugab.org.ar>
<https://www.ujasur.org>
<https://www.verdadyjusticia.org.ar>

ÖZET

“Latin Amerika’ya Ermeni Göçü ve Diaspora Faaliyetleri” başlığı taşıyan bu çalışmada Ermenilerin Batılı devletlerin desteği ile Osmanlı topraklarından Latin Amerika’ya göçü ve oradaki diaspora faaliyetleri ele alınmıştır. Çalışma genelinde günümüzde hala Türkiye Cumhuriyeti’ni uluslararası platformlarda soykırım yapmakla suçlayan Ermenilerin Arjantin, Brezilya ve Uruguay başta olmak üzere Latin

Amerika'daki diaspora faaliyetleri incelenmiş, Ermeni Diasporası'nın “*Yeni Dünya*”da bu kadar güçlü olmasının sebepleri araştırılmıştır.

Ermeni Diasporası'nın faaliyetlerine karşılık Türkiye'nin gösterdiği reaksiyon da tezde inceleme konusu olmuştur. Türkiye'nin Latin Amerika'ya yönelik son dönemlerdeki açılımları irdelenmiş ve Ermeni propagandasına karşı geliştirdiği stratejilere değinilmiştir. Uluslararası mahkemelerde ve Latin Amerika parlamentolarında sözde soykırımla ilgili alınan kararlar gözden geçirilmiş, onların bu tutumuna karşı Türkiye'nin verdiği cevaplar tezde sergilenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Latin Amerika'da Ermeni Diasporası'nın faaliyetleri, Türkiye aleyhindeki iddialarını kabul ettirmek için gösterdikleri çabaları, Latin Amerika ülkelerinde ne kadar etkili oldukları ve kendi isteklerini kabul ettirmeleri yönünde hangi çalışmalar yaptıklarını analiz etmektir.

Tez çalışmasında diaspora çalışmaları yapan araştırmacılara fayda sağlanması hedeflenmiştir. Bu tezde “Ermeni Sorunu”nun güncel boyutu olan Ermeni Diasporası'nın Latin Amerika'daki varlığının bilinmesi, ifşa edilmesi ve Türkiye aleyhine yaptıkları faaliyetlerin mahiyetinin açıklanması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Ermeni, Osmanlı Ermenileri, Ermeni Diasporası, Ermeni Milliyetçiliği, Tehcir, Latin Amerika, Ermeni Hayırseverler Cemiyeti

ABSTRACT

The Armenian Diaspora, which exists in many parts of the world, has grown considerably after the First World War by being influenced by various cultures and restrictions, and sometimes by opportunities, in different countries where they migrated. The activity of Armenians who became a community with the power to influence the domestic and foreign policies of the countries they live in today, against Turkey and Azerbaijan are one of the biggest obstacles to the foreign policy of these two countries. Over time, Armenians raised the genocide rhetoric as they gained political rights in the countries where they lived. The events have been damaging both the Turkish image and bilateral relations which they are trying to develop between Turkey and countries with strong Armenian diaspora. The Armenians, who used the events of 1915 as a means of oppression, make it the reasons for existence. When the reasons of this have been investigated, it is seen that diaspora Armenians are made up of generations that do not fully realize cultural development and grow in identity crisis. The descendants of the second and third generations of the Armenians who immigrated from the Ottoman Empire to Latin America entered identity crisis, have faced with the danger of assimilation and blamed Turkey only because of what all happened. Negative overload caused by identity crises were headed to Turks, institutionally to the Republic of Turkey which they consider as the reason for being in the diaspora. In order to maintain Armenian consciousness in the countries where they live, Armenians established their own national identity on anti-Turkish. The problem was removed from the historical dimension and moved to the political format. In this thesis, the migration of Armenian Diaspora to Latin America and the leading diaspora organizations operating in the region were investigated, examined the positions to which the forces of influence have reached up.

Key Words: Armenian, Ottoman Armenians, the Armenian Diaspora, Armenian Nationalism, Relocation, Latin America, Armenian General Benevolent Union

